TURAN DURSUN

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

ÂBÂ 1 AKIL

KAYNAK YAYINLARI

Kur'an Ansiklopedisi'nin Yayın Hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti'nindir.

Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Müdür
İlhan Kırıt

Sorumlu Müdür
Enver Zafer Bilgin

Yayın Koordinatörü
Rıza Doğan

Yayına Hazırlayanlar
Asaf Güven Aksel, Enver Zafer Bilgin, Rıza Doğan,
İlhan Kırıt, İsmet Öğütücü, Meriç Özeller

Grafik ve Sayfa Düzeni
Yüksel Atatunç, Semra Karabulut

Dizgi
Güler Kızılelma

Montaj
Bahri Çakır

Muhasebe Müdürü
Fadile Bölükbaşı

Satış
Şinasi Gökçe, İlhan Özbey, Ahmet Ulusoy

Abone
İlknur Gürbüz

Baskı: Sistem Ofset

Basım: Şubat 1994

ISBN: 975-343-066-3 (Takım)
975-343-067-1

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul
Tel/Faks: 252 21 56 - 252 21 99

TURAN DURSUN

KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

ÂBÂ **1** AKIL

KAYNAK YAYINLARI

AYDINLANMADA KİLOMETRETAŞI KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

Turan Dursun, *Din Bu* adlı eserinin ilk cildini kendisi yayıma hazırlamış, fakat eserini kitap halinde görmeden katledilmişti. Yayınevimiz daha sonra Turan Dursun'un 10 kitabını yayımladı. Sağlığında *Kur'an Ansiklopedisi*'nin yayımlanması içinde girişimlerde bulundu, kendisi tanıtımlar hazırladı, dönemin ünlü tarihçi, doğubilimci, ilahiyatçılarına, müezzinlerine ve din uzmanlarına okuttu ve değerlendirmeler aldı. Bununla kalmayıp büyük gazetelere "Ansiklopedi Köşesi" önerdi. Bütün bu çalışmaları usanmadan sürdürdü. Bizzat demokrat çevreler eserlerinin yayımlanmasına ve "birçok girişimine engel olmuşlardır." Turan Dursun, "Onun için benim Doğu Perinçek'le buluşmam, son derece değerli bir olay olmuştur... Bana yer yoktu, *2000'e Doğru*'nun kapıları açılana kadar" diyordu. Böylece "kapalı kalması gereken konular"ı gün ışığına çıkaracağı kürsülere kavuşmuş oldu.

Turan Dursun, İslamiyet konusunda dünya çapında bir otoritedir. Türkiye'nin neresine gidilse, Turan Dursun'un öğrencileriyle karşılaşılır. Binaları, salonları, kütüphanesi, kafeteryası olmayan bir Turan Dursun üniversitesi var. Bir profesör ve yüzbinlerce öğrenci. Diploma almak için değil, aydınlanma için ders alınan bir üniversite, Tek bir insan, bir halka öğretmenlik yapıyor. Dört ciltlik *Din Bu, Kulleteyn, Allah, Kur'an* ve *Dua* adlı kitaplarının baskıları yüzbinlere ulaştı, kitapları elden ele yayılıyor, yastık altlarına girdi, büyük bir merak ve tutkuyla okunuyor. Aslında toplumumuz Turan Dursun'u yitirmemiş O'na vurulmasından sonra daha yakından kavuşmuştu. Turan Dursun'da bu gelişmeleri bildiği için ölümünden iki ay önce 22 Haziran 1990 tarihinde yapılan söyleşide Şule Perinçek'e; "En mutlu, coşkulu olduğum bir dönem. Yaşamayı çok seven bir insanım. Ancak hiçbir zaman kendi yaşamımı öne çıkaracak kadar bencil olmadım. Söz konusu olan bir tek yaşamım. Başkalarınınki de var. Başka bir dünya kurulsun istiyorum." diyordu. Başka bir dünyanın kurulmasına hizmet edecek olan *Kur'an Ansiklopedisi*'nin bir gün yayınlanacağını biliyordu. "Bir gün öbür kitaplarımın da yayımlanabileceğini biliyorum: 5 cilt olarak yayıma hazırladığım *Kustal Kitapların Kaynakları*. Ayrıca tarihte ve dünyada ilk olan ve çok değerli dostumun desteğiyle yayıma hazırladığım 14 ciltlik *Kur'an Ansiklopedisi*. Biliyorum, bütün bunları okuyacaksın sevgili okurum." Kaynak Yayınları aydınlanmada kilometretaşı olacak *Kur'an Ansiklopedisi*'ni yayımlayarak Turan Dursun'un okuyucularına verdiği sözü yerine getiriyor.

Turan Dursun, 30 yılını vererek bilimsel bir yaklaşımla, nesnel ve İslam'ın kendi kaynaklarından *Kur'an Ansiklopedisi*'ni hazırladı. Her konuda, herkesin bilmeye, öğrenmeye gereksinimi olduğuna inanarak... Her maddesi ayrı birer yapıt değerindedir.

İslam'ın toplumumuzda bin yıldan fazla bir tarihi var, ama insanlarımız İslamı da diğer dinleri de bilmiyor. Toplumumuzun bin yılını etkileyen bir ideoloji aslında çok yüzeysel tanınıyor. İnsanlarımızın bilincine ancak kalıplarla, törensel davranış biçimleriyle sokuşturulmuş bir İslam var. Tartışılmayan bir ideoloji öğrenilemiyor da. İslam yüzyıllar boyunca feodal hâkim sınıflar içinde, ulema arasında. medreselerde dar bir çevre içinde sıkışmış kalmış. Geniş halk kitleleri ise, İslam'ı Arapça duaları anladığı kadar öğrenmiş, yani öğrenememiş.

Daha çarpıcı gerçek ise, İslamcı eğitimin İslam'ı öğretmediğidir. Turan Dursun, kendi inandığı dini bilmeyen topluma din öğretmek için *Kur'an Ansiklopedisi*'ni hazırlamıştır. Bu hazırlığı yaparken İslam ulemasına karşı iki üstünlüğü vardır. Birincisi, gerçeğe bağlıdır. Onun için "mekail-i müstetire"ye, yani "kapalı kalması gereken konular" yoktur. İkincisi, İslam'ı ve dinleri onlardan çok daha iyi bilmektedir. "Yazdıklarım en sağlam kabul edilen kaynaklara dayalı. Çürütenler varsa buyursunlar çürütsünler" diyerek İslam ve dinler konusunda nesnel bir çalışma yaptığını ortaya koymuştur.

Kur'an Ansiklopedisi tarihte ve İslam dünyasında ilktir. İlgili ayet ve hadislerin Türkçeleri ve açıklamaları vardır. Açıklamalar ve yorumlar İslam dünyasının en önemli uzmanlarından alınmıştır. Her açıklama ve yorumun kaynağı gösterilmiş ve İslam dünyasında herkesin birleştiği kaynaklar arasından seçilmiştir. İlgili ayet ve hadislerin Arapça "asıl"larına da yer verilmiştir.

Bu yayın, devletin dinci ideolojiyi yukardan aşağıya topluma pompaladığı bir dönemde gerçekleşiyor. Bugün, İslami ideolojiyi geçmişle karşılaştırılamayacak ölçüde yayıyorlar. Tarikat ağları, toplumumuzu Osmanlı döneminden çok daha geniş kesimleri sarmıştır. Burjuvazi, toplumu kendi statükosuna İslami ideoloji aracılığıyla bağlıyor. Türk-İslam sentezini temel alan resmi bir kültürün millete aşılanması temel alınırken, CIA patentli "ılımlı İslam" tezleri iktidar tarafından kabul görüyor.

Aydınlanma Çağı'nın penceresinden değerlendirme yapan Turan Dursun, tek bir insan olarak, toplumun büyük bir ihtiyacına yanıt veriyor. İslam'ı kendi kaynaklarından inceleyen 50 yıllık bir birikimiyle büyük bir ışık oluyor. Yukarıdan dayatılan hâkim ideolojiyi sorguluyor, ulaştığı gerçeği topluma açıklamada sarsılmaz bir kararlılık ve cesaretle insanlığın aydınlık geleceğine kilometretaşı oluyor. Turan Dursun'a arkadan sıkılan kurşunlar, Turan Dursun üniversitesinin öğrenimini durduramadı. Sanki toplumumuzda İslamı ve dinleri öğrenme merakı böyle bir kurşun sesini bekliyordu.

Turan Dursun bir Türkiye gerçeğidir. Yaktığı ışık aydınlanma yönünde Cumhuriyet Devrimiyle yapılan atılımları sonuna kadar götürme çabasıdır. Türkiye'de Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Devrimi laikliği, Osmanlı otoritesinin toplumsal temelini yıkmak, kendi iktidarını pekiştirmek ve sanayi için gerekli işgücünü yaratmak için benimsedi. Aydınlanma hareketi Kemalist Devrim dalgasının inişe geçmesine paralel olarak geri çekildi. Cumhuriyet burjuvazisi, kendi kurduğu ilişkiler üzerine oturduktan sonra tutuculaştı. 1930'lardan sonra katılaşmaya başlayarak, giderek taşlaştı. Cumhuriyet Devrimi'nin ilk yıllarında laikliğe yönelen burjuvazi artık, emekçi halkın aydınlanmasından korktuğu için, toplumda dinciliği destekleyerek hegemonyasını sürüdürebiliyor. Kapitalizm, Doğu toplumlarının kapalı ekonomilerini dünya ekonomisine açan bir rol oynarken, esas olarak o toplumların bağımsız gelişmelerinin filizlerini kırdı. İdeoloik alanda ise İslam'ı payandaladı. Aydınlanma yönünde her atılımı, gericilikle birleşerek boğmaya yöneldi.

Laiklik bugün, emekçi halkın sonuna kadar aydınlanmasına ihtiyacı olan biricik sınıfın, işçi hareketinin sorunu oldu. Böylece laiklik yeni bir içerik kazandı. Laiklik, işçi sınıfına, emekçi iktidarın itici güçlerinin aydınlanması ve özgürleşmesi için gereklidir.

Turan Dursun'un aydınlanmayı sonuna kadar götürme mücadelesi ile *2000'e Doğru* dergisiyle buluşturan etkenleri bu tarihsel süreç içinde açıklayabiliriz. Turan Dursun, bu çabalarıyla, yayımlanan eserleriyle 1990'lar Türkiye'sinde geleceği yaratan birkaç önemli insandan biri olarak anılacaktır.

Turan Dursun'un hazırladığı *Kur'an Ansiklopedisi* İslamiyete ilişkin yüzlerce madde, binlerce kavram, sözcük, olay ve görüşü içeriyor. *Kur'an* konusunda merak ettiğiniz tüm konuları zevkle okunan, kolay anlaşılır, yalın bir dille açıklıyor. Örneğin küfür, şükür, iman, insan, melek, cin... gibi binlerce kavram ve sözcükten hangileri, hangi sürede, hangi ayette yer alıyor, hangi anlamlara geliyor? Net ve anlaşılır biçimde açıklanıyor.

Ansiklopedi'de yüzlerce ayetin aslı, Türkçesi ve kapsamlı açıklaması yer almaktadır. Gerekli tüm açıklamalar ve yorumlar, İslam dünyasının en ünlü Kur'an yorumcuları ve hadis yazarlarınca yapılmaktadır. Bu konuda yüzlerce kaynaktan yararlanılmıştır. Başta Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Süyûtî, İbn Mace, Darimî, İbnü'l Cevzî, F. Râzî olmak üzere İslam dünyasınca en güvenilir hadis yazarlarının ve Kur'an yorumcularının eserleri taranmıştır.

Kur'an Ansiklopedisi, İslami çevrelerin Asr-ı Saadet dönemi diye tanımladıkları tarihsel süreci, toplumsal ilişkileri, hukuk düzenini kapsamlı bir şekilde inceliyor. Bütün bunları yaparten *Kur'an*'dan hareket ederek gerçekleştiriyor.

Turan Dursun, sağlığında *Ansiklopedi*'yi tamamlamıştır. Elimizde bu çalışmanın büyük bölümü mevcuttur. "Mucize" maddesine kadar yayına hazırlamış bulunuyoruz. Kalan bölümler ise Turan Dursun katledilince emniyet yetkilileri tarafından el konularak götürüldü ve bu belgeler bugüne kadar ailesine teslim edilmedi. Polis o gün katilleri yakalamak için delil aramayıp, *Ansiklopedi*'yi ve diğer çalışmalarını gözaltına aldı.

Bu bir cinayettir; tıpkı TRT'nin yaktığı Yorgun Savaşçı filmi gibi. Ancak yine tıpkı Yorgun Savaşçı filmi gibi bu belgelerde günışığına çıkarılacaktır.

Kur'an Ansiklopedisi'nin yayımlanan bölümünün her maddesi bir kitap, bir makaledir. Bir yayımcı olarak bunları elimizde tutamazdık. Çünkü bu bir "roman" değildir. Bilimsel bir çalışmadır.

Kur'an Ansiklopedisi Kaynak Yayınları güvencesiyle kitaplığınızda 8 cilt olarak yerini alacaktır.

Kur'an Ansiklopedisi ABC sırasıyla hazırlanmıştır. Sol sayfaların sol, sağ sayfaların sağ üst bölümlerinde sayfa numarası madde başlığıyla yer almaktadır.

Her madde kendi içinde bir bütündür. Ancak maddeler içinde geçen göndermeler, yani "bkz." (bakınız) iki türdür. Örneğin, ADEM maddesinde geçen bkz. **MELEK, İBLİS, ŞEYTAN** gibi sözcüklerle ilgili madde başlıklarına gönderme yapılmaktadır. Öteki bkz.'ler ise sözü edilen konuya ilişkin yararlanılan kaynaklara gördermedir. Olası bir karışıkılığı önlemek amacıyla diğer maddelere yapılan göndermelerde farklı yazı karakteri kullanıldı.

Öte yandan maddelerde yer alan ayetlerin Arapçaları Turan Dursun'un düzenlediği ilk biçimiyle yer almaktadır.

Kur'an Ansiklopedisi'nin son cildinde bir Kaynakça Dizin yer alacaktır.

Kaynak Yayınları olarak Turan Dursun'un hazırladığı bu Ansiklopediyi içeriğine – daktilo yanlışları dışında – hiçbir sözcüğüne dokunmadan aynen yayımlıyoruz. Redaksiyonunu Turan Dursun yapmış olsaydı ekleyeceği yeni maddeler ve bilgiler olabilirdi. Biz yayınevi olarak böyle bir yola gitmeyip hazırlığını olduğu gibi aktarmayı uygun bulduk. Alıntılardaki vurgular Turan Dursun'a aittir. Ansiklopedi'nin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Dursun ailesine teşekkür ederiz.

Kimi sözcüklerin yazım biçimlerinde TDK Türkçe Sözlük (1983, 7.basım) ve Ömer Asım Aksoy'un Ana Yazım Klavuzu (1992, 6. baskı) esas alınmıştır.

KAYNAK YAYINLARI

Turan Dursun'un Kur'an Ansiklopedisi'ne İlişkin Açıklaması

Ben Kur'an Ansiklopedisi'ni
herhangi biçimde yorumlar getirerek, "İslam'ın çağdaş yorumlar"la
yorumlanmasını ve bu yolla "dinsel bağnazlıktan" uzaklaşılmasını
sağlamak gibi bir amaçla hazırlamadım.
Böyle bir amaca yönelmedim ve yönelmenin
yararlı olmayacağı görüşündeyim.
Din alanındaki "aydınlanma"nın "yorumlar"la değil,
neyin ne olduğunu açık seçik ortaya döküp sergileme yoluyla
olacağı kanısındayım.
Bunun böyle olduğunu deneyimlerimle gördüm.
Kur'an Ansiklopedisi'ni de bu amaçla hazırladım.
Kutsal Kitapların Kaynakları adlı yapıtımı da...
Kur'an Ansiklopedisi'ni hazırlarken temel amacım:
Yalan ve sahteciliklerle, insanları sürüleştirmek,
sömürmek amacıyla sürdürülegelen "din"i gün ışığına çekmektir.
Bu ansiklopediyi okuyanlar, İslam'da onun "kutsal kitabı" olan
Kur'an'da neler bulunduğunu çok açık biçimde görecekler;
O zaman, İslamcıların İslam'ı yeniden insanlarımıza
devlet ve yaşam biçimi olarak sunarken
"İslam akıl dinidir, bilim dinidir, adalet dinidir..."
gibi propagandalarının gerçek olmaktan ne denli uzak olduğunu
daha iyi bilip anlayacaklardır.
Ansiklopedi, bu yolla bir "aydınlanma"nın gerçekleşmesine
önemli katkı sağlayacaktır.

A

➤ÂBÂ

Babalar, atalar.

Âbâ; baba, ata demek olan "eb"in çoğuludur. Kur'an'da 64 kez geçer.

A- Babalar

İlgili ayetler için bkz. **BABA.**

B- Atalar

İlgili ayetler için bkz. **ATA.**

Babalara ve atalara, Kur'an'ın özel bir bakışı var: Babalar ve atalar önemlidir, ama İslam'a ters doğrultuya girdiklerinde, "babaların ve ataların izinden değil, İslam'ın gösterdiği yoldan gidilmelidir". Bunu yansıtan iki örnek:

Örnek: 1

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ
وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

Tevbe Suresi, ayet: 23

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! *Babalarınızı,* kardeşlerinizi, –küfrü imana tercih ediyorlarsa– dost edinmeyin! Sizden onları kim dost edinirse, doğrusu kendine yazık etmiş olur. (Tevbe Suresi, ayet: 23.)

Açıklama

Bundan sonraki ayette, hiçbir sevginin ve ilişkinin, Tanrı'dan ve Peygamber'den daha üstün ve değerli olamayacağı bildirilmekte. O nedenle babaya, kardeşe ve öteki yakınlara olan sevginin de Tanrı ve Peygamber buyrukları açısından değerlendirilip gözden geçirilmesi gerektiği anlatılmakta. Eğer başta babaya duyulan sevgi olmak üzere, yakınlara duyulan sevgi ve bunlarla kurulan sıcak ilişkiler, dostluklar, Tanrı ve Peygamber'in gösterdiği yolda yürümeye engelse, onlara bağlanılmaması, o sevgi ve dostluktan sıyrılıp Tanrı'ya ve Peygamber'e bağlılık gösterilmesi istenmekte. Kısacası: Ölçü olarak alınması ge-

reken "iman"dır. İmanı olmayan babayla ve öteki yakınlarla dostluk ilişkisi kurulmamalıdır, kurulmuşsa hemen bozulmalıdır. Dostluk ilişkisini sürdüren kimse, ileride Tanrı'nın ağır cezasına uğrayacağı için kendine yazık etmiş olur. Gerek yukarıda sunulan, gerek onu izleyen ayetlerle açıkça bu anlatılmakta. Bkz. DOST.

Kimi Kur'an yorumcusu, bu ayetin, "Hicret"teki durumla ilgili olduğu görüşünde. Mekke'den Medine'ye göçmek zorunda kalan Müslümanlar, babalarından ve öteki yakınlarından uzaklaşmak durumunda bulunuyorlardı. Kimilerine de bu zor gelmekteydi. Tanrı, bu Müslümanları uyarmakta, baba ve öteki yakınlar ile Tanrı ve Peygamberi karşı karşıya geldiğinde, babayı ve öteki yakınları değil, Tanrı ve Peygamberi'ni seçmek gerektiğini anlatmakta.

Ancak, Fahruddin Râzî, bu ayetin, Mekke'nin fethinden sonra geldiğini, onun için bu ayette Hicret'teki durumun söz konusu olamayacağını yazmakta ve putataparlarla anlaşmanın bozulduğu, putataparların yalnızca dört ay yeryüzünde (Mekke'de) dolaşabilecekleri ilan edildiği zamanki durumla ilgili olduğunu kabul etmenin daha doğru olacağını savunmakta. Yani Hicret'in 9. yılında (M. 631), bu yılın dört ayında, putataparlara Mekke'de diledikleri gibi dolaşabilecekleri, bu süre bitince ya ölümü, ya da İslam'ı seçmek zorunda oldukları ilan edilmişti. Bu ve putataparlarla olan antlaşmanın bozulduğu, Tevbe Suresi'nin ilk ayetleriyle duyurulmuştu. Verilen dört aylık süre bitince Müslümanların yapmaları gereken de bildirilmişti:

"Putataparları, nerede bulursanız orada öldürün! Onları yakalayıp hapsedin; izlenebilecekleri yerlerde gözetleyip izleyin. Ama tevbe ederler, namaz kılarlar ve zekât verirlerse peşlerini bırakın. Doğrusu Tanrı bağışlayan ve acıyandır." (Tevbe Suresi, ayet: 5.)

"Ey inananlar! Putataparlar pisliktirler! Bu yıllardan sonra el Mescidu'l-Haram'a (Kâbe'ye) yaklaştırmayın onları..." (Tevbe Suresi, ayet: 28.)

Bu buyruklar, zor bir durum meydana getirmişti. Çünkü kimi Müslümanların kâfirler arasında yakınları vardı. Babası olanlar bile vardı. İşte o nedenle Tanrı, Müslümanlara bir seçim yapmaları gerektiğini bildirmekte, "Ya babalarınızı ve öteki yakınlarınızı seçin, onlarla sıcak ilişkilerinizi sürdürün; ya da Tanrı ve Peygamberi'ni seçerek İslam'ın yolundan gidin!" anlamında seslenmekte. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, Beyrut, c. 16, s. 18.) Bkz. CİHAD, MESCİD.

Râzî'nin tefsirinde, aynı yerde bir kural anımsatılmakta: "Kâfirliğe razı olmak, (yani kâfirlik karşısında ses çıkarmayıp seyirci olmak) kâfirliktir".

Özet: Baba da olsa, kâfirliğine seyirci kalmamak gerek.

Örnek: 2

"Ataların izinde olmak" konusunda:

Bakara Suresi, ayet: 170

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun!" denilince: "Hayır! Atalarımızı yapar bulduğumuz şeye (yola) uyarız!" derler. Ya ataları bir şeyi akledemeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler?" (Bakara Suresi, ayet: 170.)

Açıklama

Ayette geçen "âbâ", sözlük anlamıyla babalar demekse de, burada atalar anlamındadır.

• Atalarının izinden gitmeyi, Kur'an'ın çağrısına yeğ tutanlar kimlerdir?

Kimi Kur'an yorumcusuna göre, Arap putataparlarıdır bunlar. İbn Abbas'a göre de burada söz konusu olan, Yahudilerdir.
(Bkz. Râzî, Tefsir, c. 5, s. 6.)

Bu ayetten ve benzerlerinden, "taklid"in caiz olmadığını çıkaranlar var. Elmalılı Hamdi Yazır, bu ayet dolayısıyla şöyle der:

"Taassub ve taklidçilik; müşriklerin, kâfirlerin şiarıdır".
(Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 1, s. 587.)

Ne var ki, İslam fıkhında "taklid"in büyük yeri ve önemi olagelmiştir. Mezhepleri anımsayın: Hanefi mezhebinden olan bir kimse, kendi görüşüne ters olsa bile "mezhep imamı"nın görüşünün dışına çıkmamakta, imamını "taklid" etmekte ve ona göre davranmak zorunda kalmakta. Öteki mezheptekiler de kendi mezheplerine bağlılık göstermekteler. Bu yoldaki bağlılık, bir zorunluluk olarak benimsenegelmiştir. Bununla birlikte, son zamanlarda "taklid"e karşı, "ictihad"ı önerenler ve işleyenler bulunmakta. Türkiye'de bunlar arasında Hayreddin Karaman adı ilgi çeker olmuştur. Karaman, "taklid"e karşı "ictihad"ı savunmakta. (Bkz. İslam Hukukunda İctihad, özellikle s. 157-161 ve öteki sayfalar.) Ancak, bu kişinin, din çevrelerinde oldukça geniş tepkilere yol açtığı görülmekte.

"Taklid"i savunanların da, karşısında olanların da ileri sürdükleri kanıtlar var kuşkusuz. Ancak, mezheplerin yüzyıllar boyu oluşturulagelmiş olan çerçevelerinin aşılamadığı da bir gerçek. Bir mezhebe bağlı olanı o mezhepten ayırıp başka bir mezhebe yöneltmek kolay olmamakta, dahası, kimi zaman olanaksızlığı meydana çıkmakta. Kimi çevrelerde mezhepsizlik, dinsizlikle eş anlamda kullanılmakta.

"Taklid", bilindiği gibi, sözlük anlamıyla "başkalarına uymak ve bağlanmak"tır. Dinsel konularda kullanıldığı zaman, dinsel bilgisi yeterli ve güçlü olan bir kimseye, bu durumda olmayan başka birinin ya da birilerinin uyup bağlanması anlaşılır. İslam hukukundaysa, "müctehid olmayan" kimsenin, "müctehid olana uyma"sıdır.

Bakara Suresi'nin 170. ayetinde, "atalar"ın yolunun da yanlış olabileceği belirtilmekte, "Biz yalnızca atalarımızın yoluna uyarız!" diyenlere bunun anımsatılması gerektiği bildirilmekte. Ancak bu, temel inanç konusundadır.

Söz konusu olan eğer putataparlarsa, onların "atalar"ı, "Tanrı"ya inanıyorlardı, ama Tanrı'ya doğrudan tapınmak yerine, önce meleklere ve put-

ların simgelediği tanrılara tapınıyorlardı. Tanrı'ya bunlar aracılığıyla yaklaşılabileceğini ileri sürüyorlardı. (Bkz. Zümer Suresi, ayet: 3) İslam, bunu inançsızlık saymıştır. Ve Tanrı'ya "doğrudan kulluk etmek" ilkesini getirmiştir. Söz konusu olan Yahudilerse, onlar da İslam'a göre doğru olan yoldan sapmışlardır. Öyleyse atalarını bırakıp, Kur'an'ın dediği yoldan yürümelidirler. Ayet, bunu dile getirmekte.

Özet

"Âbâ" sözcüğünün anlamına giren "babalar" da, "atalar" da, Tanrı ve Peygamberi'nin gösterdiği yol dururken, izlemeye (taklid edilmeye) değer bulunmamakta. Tersine davrananlar, ayetlerle kınanmakta.

➤ABD

Kul, köle.

Kur'an'da türevlerinin dışında tekil olarak 28 kez geçmekte:

Bakara Suresi, ayet	: 23, 178 (iki kez), 221
Nisâ Suresi, ayet	: 172
Enfâl Suresi, ayet	: 41
Nahl Suresi, ayet	: 75
İsrâ Suresi, ayet	: 1, 3
Kehf Suresi, ayet	: 1, 65
Meryem Suresi, ayet	: 2, 30, 93
Furkan Suresi, ayet	: 1
Sebe' Suresi, ayet	: 9
Sâd Suresi, ayet	: 17, 30, 41, 44
Zümer Suresi, ayet	: 36
Zuhruf Suresi, ayet	: 59
Kâf Suresi, ayet	: 8
Necm Suresi, ayet	: 10
Kamer Suresi, ayet	: 9
Hadîd Suresi, ayet	: 9
Cin Suresi, ayet	: 19
Alak Suresi, ayet	: 10

Bunlardan kimi, bildiğimiz "köle" anlamındadır.

Bakara Suresi, ayet	: 178, 221
Nahl Suresi, ayet	: 75

Ötekiler, "Tanrı kulu" anlamındadır. 97 kez de çoğul "ibâd" olarak yer almakta. Bir kez de iki kul anlamına gelen "abdeyn" biçiminde yer aldığı görülmekte.

Abdeyn için bkz. Tahrîm Suresi, ayet :10. Ayet ve yorumu için bkz. **KARI, LÛT, NUH.**

Kur'an'da "abd" sözcüğü "kul" anlamında yer aldığında ve hangi kul olduğu belirtilmediğinde, genellikle İslam Peygamberi'ni anlatmakta. "Tanrı'nın abdi, bizim abdimiz" denirken "benim elçim-Peygamberim, bizim elçimiz-Peygamberimiz Muhammed" demek istenmekte. Bu anlamıyla şu ayetlerde yer alır:

İsrâ Suresi, ayet : 1
Kehf Suresi, ayet : 1
Furkan Suresi, ayet : 1
Necm Suresi, ayet : 10
Hadîd Suresi, ayet : 9
Bakara Suresi, ayet : 23
Enfâl Suresi, ayet : 41

"Abd" ile ilgili ayetler için özellikle bkz. **KÖLE, KUL.**

"Tanrı kulu" anlamındaki "abd" sözcüğüne, İslam öncesi Arapların dillerinde de rastlanmakta.

Peygamber'in Babasının Adı "Abdullah" mı?

"Abdullah", "abd" ile "Allah" sözcüklerinden oluşmakta. "Tanrı'nın kulu" anlamında.

Yaygın olarak bilindiğine göre, Peygamber'in babasının adı "Abdullah"tı. Eğer bu doğru ise, İslam öncesinde "abd" ile "Allah" sözcüklerinin kullanıldığının önemli bir kanıtı saymak gerekir bunu. Ancak, Peygamber'in babasının adının "Abdullah" olduğunu hemen tüm İslami kaynaklar belirtiyorsa da, Sprenger ve Leoni Caetano gibi kimi ünlü doğubilimci, Peygamber'in babasının adının Abdullah olduğunu kesin bulmamaktalar, kuşku göstermekteler. Caetano'ya göre: Peygamber'in babasının adı başkayken, sonradan, İslam inancına uygun olsun diye değiştirilip Abdullah olarak kayıtlara geçirilmiştir. "Ataların adlarını değiştirdiler. Abdullat, Zeydullat, Teymullat, Evsüllat adlarını, nereden buldularsa, Abdullah, Zeydullah, Teymullah ve Evsüllah yaptılar..." (Bkz. Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), 1924, c. 1, s. 153-158.)

Bununla birlikte "abd" sözcüğünün de "Allah" sözcüğünün de, İslam öncesinde kullanıldığını gösteren bir dolu kanıt var.

Bkz. **ALLAH, TANRI.**

Kur'an'da, "Abdullah" geçer, ama ad olarak değil, "Tanrı'nın kulu" anlamıyla yer alır:

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾

Meryem Suresi, ayet: 30

Anlamı

"Ben abdullahım (Tanrı'nın kuluyum), bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı..." dedi. (Meryem Suresi, ayet: 30.)

Açıklama

İsa Peygamber'in, annesini aklamak için beşikteyken bunları söyleyerek kendini tanıtmaya başladığı anlatılıyor.

Bkz. İSA, MERYEM.

Bu ayette yer alan "Ben abdullahım" anlamındaki söz, "ben Tanrı'nın kuluyum" demektir. Yani İsa Peygamber'in adının Abdullah olduğu anlatılmıyor.

Nisâ Suresi'nin 172. ayetinde de, İsa Peygamber'in de, gözde (mukarreb) meleklerin de, Tanrı'nın "abd"ı, yani kulu olmaktan çekinmedikleri bildiriliyor.

Bkz. MELEK, İSA, KUL.

İslam öncesinin Arapları, "abd" yani, "kul" ile başlayan adları seçip çocuklarına koymayı çok severlerdi. Falanca tanrının, filanca tanrının kulu olarak adlandırıldığı zaman, o tanrının koruması altına girildiğine inanılırdı.

Tüm tanrılar da, asıl Tanrı'ya yaklaştırmak için birer aracı durumundaydı. "Tanrı'nın kulu" olmakta, büyüsel bir etki görülürdü.

Peygamber'in ataları arasında Abdu'l-Menat (Menat'ın kulu), "Abdu'l-Uzza" (Uzza'nın kulu), "Abdu'l-Menaf" (Menaf'ın kulu), "Abdu'ş-Şems" (Güneşin kulu) gibi adlar almış olanlara kayıtlarda rastlanmakta. Ünlü Arap soybilimci, tarihçi ve hadisci İbnu'l-Kelbi de "Kitabul-Asnâm" (Putlar Kitabı) adlı yapıtında "abd" ile başlayıp falanca, filanca tanrının kulu olduğunu dile getiren adlardan örnekler vermekte. (Bkz. İbnu'l-Kelbi, Kitabul-Asnâm, s. 12, 13 ve ötekiler.)

"Abd"ın İslam'da da çok büyük önem taşıdığı görülmekte. Ancak, eğer "köle" anlamının dışında kullanılıyorsa, yalnızca "Allah'ın abdı" olmanın geçerli olduğu, her fırsatta yansıtılmakta. Yani geçerli olan "Tanrı'nın kulu" olmaktır, "tanrıların kulu" olmak değil.

"Kelime-i şehâdet"te de, İslam Peygamberi'nin, "Tanrı'nın kulu ve elçisi" olduğuna tanıklık edilmekte:

"Eşhedi En lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abduhu ve resûluhu".

"Tanıklık ederim ki, Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Ve Tanıklık ederim ki Muhammed O'nun abdı (kulu) ve Peygamberi'dir".

Özet

Abd sözcüğü, İslam öncesinde de İslam döneminde de çok önemli sözcüklerdendir. Önemi "Tanrı'nın kulu" olmanın öneminden kaynaklanmakta.

➤ABDEST

İbadet için gerekli olan ve nasıl olacağı İslam fıkhında belirtilen arınma biçimi.

A- Namaz Abdesti

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواۜ
وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَٓاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَٓائِطِ
اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَٓاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَٓاءً فَتَيَمَّمُوا صَع۪يدًا
طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْد۪يكُمْ مِنْهُۜ مَا يُر۪يدُ اللّٰهُ
لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلٰكِنْ يُر۪يدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ٦

Mâide Suresi, ayet: 6

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, –başlarınızı meshedip– topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz temizlenin. Şayet hasta veya yolculuktaysanız veya ayakyolundan gelmişseniz yahut kadınlara yaklaşmışsanız ve su bulamamışsanız, temiz bir toprağa teyemmüm edin. Yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin. Allah sizi zorlamak istemez. Allah sizi arıtıp üzerindeki nimeti tamamlamak ister ki şükredesiniz. (Mâide Suresi, ayet: 6.)

Açıklama

Bu ayet, dilimize şöyle de çevrilebilir:

Ey inananlar! Namaza kalktığınız zaman, yüzünüzü yıkayın! Dirseklerinize dek ellerinizi de... Ve başınızı meshedin! Ve yıkayın ayaklarınızı da. İki topuğa değin. Cünüp oldunuzsa çok arının! Hastaysanız ya da yolculukta bu-

lunuyorsanız, ya da biriniz büyük abdest bozmadan geliyorsa ya da kadınlara (cinsel nitelikte) dokunmuşsanız ve (bütün bu durumlardayken) su bulamamışsanız, temiz bir toprakla teyemmüm edin; yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin onunla. Tanrı sizi zora koşsun istemez. Tersine, ister ki sizi arıtsın ve üzerinize olan nimetini eksiksiz bir duruma getirsin. Olur ki şükredersiniz. (Mâide Suresi, ayet: 6.)

Açıklama

Bu ayette şunlar anlatılmakta:

1- Abdest İçin Neler Gerekli?

• Yüzü yıkamak.
• Elleri dirseklere değin yıkamak.
• Başı meshetmek.
• Ayakları topuklara değin yıkamak.

Bunlar açıkça buyurulduğu için, abdestin farzlarıdırlar. Yani bunlarsız abdest olmaz.

Abdestin farzları, ayette yukarıdaki sıraya göre buyuruluyorsa da, önce elleri yıkamak geleneklesmiştir. Bu da bir zorunluluktan doğmakta. Çünkü eller temizlenmeden öbür kesimleri yıkayıp arındırmak mümkün değil. Temiz ellerle yıkamak gerekiyor organları. Ya da meshetmek... Ama dirseklere değin yıkamak işi, yüzü yıkamadan sonraya bırakılır. Farz olan, organları bir kez yıkamak ve başı da bir kez (Hanefi mezhebine göre başın dörtte birini, ya da üç parmak kadarını) meshetmektir. Yıkanacak kesimleri üç kez yıkamak farz değildir, ama öyle yapılır. Çünkü sünnettir.

Abdestin Sünnetleri

• Niyet etmek.
• Besmeleyle başlamak.
• Önce elleri bileklere değin yıkamak.
• Misvâk (bir çeşit fırça, dişler için) kullanmak.
• Ağız ve burunu yıkamak.
• Sakal kıllarının ve parmakların arasına su iyice geçsin diye gerekli çabayı göstermek (hilallamak).
• Yıkanacak her yeri üç kez yıkamak.
• Başın tümünü bir defada meshetmek (ıslak parmaklar hiçbir yere dokunmadan, yalnızca meshedilecek yerlere dokunur biçimde).
• Kulakları meshetmek.
• Yıkar ve meshederken ayette görülen sırayı izlemek.
• Ara vermeden yıkayıp bitirmek.

2- Abdest Ne Zaman Gerekli Olmakta?

• Namaz söz konusu olduğu zaman.
• Abdest herhangi bir biçimde bozulmuş olduğu zaman.

"Temiz olmama durumu", abdest almayı gerektirir. Buna İslam fıkhında "hades" denir. Küçüğü vardır, büyüğü vardır. "Büyük hades" (el hadesu'l-ekber), boy abdestini gerektirir. Aynı zamanda namaz abdestini... "Cünüb" olma, cinsel ilişki ya da herhangi bir biçimde meninin gelmesi sonucunda meydana gelen durum, büyük hadestendir. Gerekli olan boy abdesti alındığında, namaz abdesti de alınmış olur. "Küçük hades" ise abdest bozulduğu zaman meydana gelen durumdur. Büyük hadese yol açan nedenlerin dışında bir nedenle de abdest bozulabilir. Şu nedenlerin küçük hadese yol açtığı ve abdesti bozup yeniden abdest almayı gerekli kıldığı fıkıhta yer almakta:

• "İki yolun birinden" gelen pislik ve yellenme.

Buradaki "iki yol"dan biri dışkı yoludur, öbürü de sidik ve meni yolu.

• Bu yolların dışından, vücudun herhangi bir yerinden gelen kan, irin gibi şeylerin çıkması, yaradan kurt çıkması...

• Ağız dolusu kusmak.

• Yere düşecek ölçüde uyumak.

• Bayılmak, sarhoş olmak, delirmek.

• Namazda aşırı ölçüde kahkaha.

(Bkz. Dürer, c. 1, s. 13-15.)

Doğaldır ki, abdesti bozanların başında, boy abdestini gerektiren nedenler gelir.

3- Abdest Gerekli Olduğu Zaman Su Bulunmazsa Ne Olur?

Teyemmüme başvurulur böyle durumda. Bkz. TEYEMMÜM.

4- Abdest Almaya Güç Yetirilemeyecek Ölçüde Hasta Olma ya da Yolculukta Bulunma Durumunda Ne Yapılmalı?

Başvurulması gereken yine teyemmüm. Bkz. TEYEMMÜM.

Abdestin Biçimi

Önce eller üç kez yıkanır. Sonra ağız, sonra burun, sonra yüz, üçer kez yıkanır. Sonra kollar dirseklere kadar üç kez yıkanır. Sonra başın en az dörtte birine, ıslak elle meshedilir. Sonra kulaklara ve boyuna meshedilir. Yani ıslak eller bir yere dokundurulmadan buralara sürülür. Sonra ayaklar topuklara kadar yine üç kez yıkanır. Hepsine de sağdan başlanır. Yani önce sağdaki organlarda görülür iş.

Abdest Konusunda Mezhepler Arasındaki Görüş Ayrılıkları

Abdestin sünnetleri ve bozanları olarak yukarıda anlatılanlar, Hanefi mezhebine göredir. Öteki mezhepler tümüyle katılmamakta bunlara. Kimi mezhepler, bunlardan kimine karşı çıkmakta, başka görüşler ileri sürmekte.

Görüş ayrılıklarından bir kesimi şöyle:

• Namaza her kalkışta abdest gerekli midir?

"Zâhirîler" (sözlerin açık anlatımına göre hüküm verenler) mezhebinin ku-

rucusu, "kıyas" kanıtını kabul etmeyen, Kûfe doğumlu Ali Oğlu Davud e'z-Zâhirî (815-883), bu soruya, "Evet" diyor. Ona göre abdestli olunsun olunmasın, "her namaza kalkışta" abdest almak gerekiyor. Ayetin sözlerinden bu anlaşıldığı için. "Fakih"lerin, yani "fıkıh" (din) bilirlerinin çoğunluğuysa, "Hayır" diye karşılık veriyor. Ve ayeti uygun biçimde "te'vil" ediyor.

• Abdest ve boy abdesti için "niyet" "şart" mıdr?

İmam Şâfiî'ye göre: Evet. Çünkü bunlar buyurulan şeylerdir (memurun bih). Buyurulan şeyler de "niyet"siz olmaz.

Ebu Hanife'ye göre, abdest için niyet, şart değildir. Çünkü abdesti buyuran ayetin sözlerinde niyet yok. Niyet, yalnızca sünnettir.

• Abdestte yapılacak işler (yıkamalar, mesihler), ayetteki sıraya göre mi olmalıdır ille? Bu sıra (tertîb) şart mıdır?

Şâfiî'ye göre: Evet. Çünkü ayetteki buyrukların biçimi ve arada yer alan "fa" harfi bunu gerektirmekte.

İmam Mâlik ve Ebu Hanife'ye göre: Hayır. Çünkü ayette bu sıranın izleneceğine ilişkin bir buyruk bulunmamaktadır. Arada "fa" harfi varsa da kimi buyruklar arasında da "vav" harfi bulunmakta. Sırayı izlemek şart değil, yalnızca sünnettir.

• Abdestte organların yıkanmasına hiç ara vermemek ve hemen, art arda yıkamak şart mıdır?

Ebu Hanife'ye ve Şâfiî'nin en son görüşüne göre: Hayır. Çünkü amaç, yalnızca yıkamak, arındırmaktır. Ama ara vermeden yıkamak sünnettir. Mâlik'e göreyse peş peşe ve hemen yıkamak şarttır.

• Vücuttan, "iki yol"un (sebileyn), yani dışkı ve sidik, meni yollarının dışından çıkanlar abdesti bozar mı? Örneğin vücuttan kan çıksa?

Ebu Hanife'ye göre: Evet, yani abdesti bozar. Şâfiî'ye göre: Hayır, bozmaz. Mâlik, vücuttan çıkan şeyin doğal olarak çıkıp çıkmadığına bakmakta. Doğal değilse abdesti bozacağını söylemekte.

• Rukû ve secdeli bir namazda kahkaha (aşırı ölçüde gülmek) abdesti bozar mı?

Ebu Hanife'ye göre: Evet. Çünkü hadisten bu anlaşılıyor. Şâfiî'ye ve öteki imamlara göreyse: Hayır.

• "Kadına dokunmak", abdesti bozar mı?

Şâfiî'ye göre: Evet. Çünkü ayette "... ya da kadınlara dokunmuşsanız..." denmekte. Ayetin sözlerinden, kadınlara dokunulduğu zaman abdestin bozulacağı açıkça anlaşılmakta. Ebu Hanife'ye göre: Hayır. Çünkü bu ayetteki "kadınlara dokunma", "cinsel birleşme"dir. Bu tür birleşme ile de boy abdesti gerekli olur (dolayısıyla da abdest). Başka tür dokunmayla abdestin gerekli olacağına ilişkin bir hüküm bulunmamakta.

• Abdestliyken cinsel organlara dokunmak (yani abdestlinin kendi cinsel organına dokunması) abdesti bozar mı?

Ebu Hanife'ye göre: Hayır. Şâfiî'ye göre: Evet.

• Abdestin başında besmele çekmek sünnet midir, vacip midir?

Ahmed İbn Hanbel'e göre vaciptir, öteki imamlara göre sünnettir.

• Abdestte ilkin elleri yıkamak vacip midir, sünnet midir?

Kimi fakihler vacip olduğunu söylemekte. Ama genellikle kabul edilen sünnet olması.

• Ağıza buruna su vermek, abdestte ve boy abdestinde farz mıdır, sünnet midir?

Şâfiî'ye göre ikisinde de farz değildir, sünnettir. Ahmed İbn Hanbel'e göre ikisinde de farzdır. Ebu Hanife'ye göre abdestte sünnettir, boy abdestinde farzdır. Şâfiî'ye göre farz olmamasının nedeni şu: Abdestte olsun, boy abdestinde olsun, nasıl olsa yüz yıkanıyor, o sırada da ağıza ve buruna su giriyor.

• Sakalın kıllarının altına suyu geçirmek farz mıdır, sünnet midir?

Sakalın kılları seyrekse, Şâfiî'ye göre farzdır. Ama sıksa sünnettir, farz değildir. Çünkü ayette "kolaylık" söz konusu olduğu belirtiliyor. Sık sakalın altına suyu geçirmekse zor bir iştir. Ebu Hanife'ye göre her iki durumda da sakalın altına suyu geçirmek farz değil, sünnettir.

• Organları yıkamaya sağdan başlamak farz mıdır, sünnet midir?

Ahmed İbn Hanbel'e göre farzdır. Ötekilere göre sünnettir.

• Başın ne kadarını meshetmek farzdır?

Şâfiî'ye göre çok az bir kesimini (birkaç kıl da olsa olur) meshetmek yeterlidir. İmam Mâlik'e göre başın tümünü meshetmek farzdır. Ebu Hanife'ye göre, dörtte birini meshetmek farzdır.

• Başta bulunan herhangi bir şey (örneğin takke) üzerine meshetmek olabilir mi?

Evzâî'ye, Sevrî'ye ve Ahmed İbn Hanbel'e göre olabilir. Ötekilere göre olmaz.

• Çıplak ayak üzerine meshetmek olabilir mi?

Şiilerden İmamiyye mezhebine göre olabilir. Üstelik yıkamak caiz olmaz. Ama fakihler ve yorumcular genellikle meshin "caiz" olamayacağını söylemekteler. Davud'ul-İsfehânî'ye göre de hem meshetmek, hem de yıkamak gerekir ayakları. El Hasan'ul-Basri'ye ve Taberî diye ünlü Cerir Oğlu Muhammed'e göreyse kişi dilerse yıkar, dilerse mesheder. İkisi de olabilir. Biri yapıldığı zaman öbürüne gerek kalmaz.

• Mestler üzerine meshetmek olabilir mi (caiz mi)?

Fakihler genellikle olabileceği görüşündeler. Şiilere ve Haricilere göreyse olmaz. Çünkü ayette mest diye bir şey söz konusu edilmemekte, ayakların kendisinden söz edilmekte.

• Mestler üzerine ne kadar süreyle meshetmek caizdir?

Yolcu olmayanlar için bir gün, yolcu olanlar içinse üç gün süreyle meshetmek olabilir. Bu görüş, Ebu Hanife ve Şâfiî'ye göre. Süresi geçtiği zaman mesh de, abdest de bozulur. Meshin bozulması, abdestin de bozulmasına yol açar. Yırtık olan bir mestteki yırtık üç parmaktan daha azsa zarar vermez. Üç parmak ya da daha fazlaysa mesh caiz olmaz, bozulur.

• Mestler üzerine verilen meshin farzı ne kadardır?

Genellikle üç parmaktır. Yani bu kadar yer meshedildiği zaman farz yerine gelir.

Yukarıdaki konular için fıkıh kitaplarının "Taharet" bölümüne ve Râzî'nin tefsirine (c. 11, s. 150-162) bakınız.

5- Abdest-Namaz İlişkisi

Fakihlerin, yani İslam fıkıh-ibadet bilirlerinin genellikle kabul ettikleri görüşe göre, namaza, ibadete girişebilmek için abdest gereklidir. Bu yoldan geçilmeden, namaza, ibadete girişilemez. Bu nedenle abdest, namazın, kesinlikle yerine getirilmesi gereken önkoşullarındandır, farzdır.

Mâide Suresi'nin 6. ayetinde, "namaza kalktığınız zaman" deniyor. Yani o zaman, abdest alınması isteniyor.

Fahruddin Râzî şöyle diyor:

"Burada anlatılmak istenen, namaza kalkışın kendisi değildir. Amacın bu olmadığına iki kanıt gösterilebilir:

"Birincisi: Eğer, namaza kalkarken abdest alınması istenmiş olsaydı, abdestin, namazdan sonraya kalması gerekirdi. Buysa, herkese göre, bâtıldır (olamayacak şeydir).

"İkincisi: Uzmanlar şunda birleşirler ki, bir adam namazdan önce abdestte yıkanacak yerleri oturduğu yerde ya da yatarken yıkasa ve böylece abdest alsa (da namaza girişse), bu yeterlidir ona. Adam farzı yerine getirmiş olur. Demek ki 'ayağa kalkmak' değildir amaç. Amaçlanan şudur: 'Namaza kalkmaya giriştiğiniz zaman, buna yöneldiğinizde (abdest alın)'..." (Bkz. Râzî, c. 11, s. 150.)

• Her namaz için mi abdest gereklidir?

Râzî, ayetteki anlatışa dayanan Davud'un (Davud Zahirî'nin), "her namaz için ille de abdest almak gerektiği" görüşünde olduğunu belirtir. (Bkz Râzî, c. 11, s. 151.) Bununla birlikte, bu görüşün, paylaşılan bir görüş olmadığını da yazıyor. Çünkü Peygamber'in, "bir abdestle birkaç namazı kıldığı" hadiste aktarılır. (Bkz. Râzî, c. 11, s. 152.)

Öyleyse ayette demek istenen şudur:

"Ey inananlar! Namaza kalkmak istediğiniz zaman ve abdestli de değilseniz..." (Bkz. Tefsiru'n-Nesefî, c. 2, s. 272; Celâleyn, c. 1, s. 96; Sabunî, Safvetü't-Tafâsir, c. 1, s. 329.)

Gene de, gerek Peygamber'in, gerek arkadaşlarının, genellikle, her zaman için abdest aldıkları aktarılır. (Bkz. Tefsiru'n-Nesefî, aynı yer.)

Tartışılan Bir Sorun: Namaz, Abdest Ayeti Gelmeden Önce de Kılındığına Göre, Durum Nasıl Açıklanabilir?

Süyûtî, abdest ayetine, "hükmü önce gelip kendisi sonra inen ayetler" arasında yer verir. (Bkz. El İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an, c. 1, s. 49.) Ayrıca bkz. **AYET.**

Kimi fıkıh kitaplarında, örneğin Dürer'de şu açıklamayı okumaktayız:

"Sorulsa ki, abdest ayeti (Mâide Suresi'nin 6. ayeti), herkesin üzerinde birleştiği görüşe göre, Medine'de inmiştir, namazsa Mekke'de farz olmuştur. Durum böyle olunca, bu ayetin inmesine değin geçen zaman içinde kılınan namazların abdestsiz kılınmış olması gerekir. Bu nasıl açıklanabilir? Buna şu karşılığı veririz:

Müslim'in 'e's-Sahih'inde aktardığı ve başkalarının, (Abdullah Oğlu) Cabir'den aktardıkları bir hadise göre namaz yine abdestle kılınıyordu: Cabir abdest alıp mestler üzerine meshediyordu. Biriyle aralarında şu konuşma geçti:

"–Sen böyle mi yapıyorsun (bunu nasıl yaparsın, mestler üzerine mes mi ediyorsun)?

"–Neden yapmayayım, bunu yapmama ne engel var? Peygamber'in de böyle yaptığını gördüm.

"Bu olay, Mâide Suresi'ndeki ayet (abdest ayeti) inmeden önce olmuştu. Ne var ki, Cabir, 'Ben, Mâide Suresi'nin söz konusu ayeti indikten sonra Müslüman oldum' diyor." (Dürer, c. 1, s. 6, 7.)

Burada, Abdullah Oğlu Cabir'le, Abdullah Oğlu Cerir'in karıştırıldığı görülüyor. Çünkü, sözü edilen hadis, tüm hadis kitaplarında, Cabir'den değil, Cerir'den aktarılır. (Bkz. Müslim, Kitabu't-Tahâre /72, hadis no: 272; Ebu Davud, Kitabu't-Tahâre /59, hadis no: 154; Tirmizî, Ebvabu't-Tahâre /70, hadis no: 94; Neseî, Kitabu't-Tahâre /96; İbn Mace, Kitabu't-Tahâre /84, hadis no: 543.)

Dürer'de de açıklandığı gibi, "mestleri üzerine mes verdiği" aktarılan kişinin bu olayının, "abdest ayeti"nin inmesinden önce olduğu ileri sürülüyorsa da, kendisi "abdest ayeti"nden sonra Müslüman olduğunu söylüyor. Dahası, aynı hadiste, Peygamber'in arkadaşlarının da, Cerir'in "Peygamber'i mestleri üzerine mes verirken gördüm" diye söyleyişine şaştıklarını belirttikleri, çünkü Cerir'in Müslüman olmasının, Peygamber'in ölümünden çok kısa bir süre önce gerçekleştiğini bildikleri anlatılır. (Bkz. Aynı hadis, aynı kaynaklar, aynı yer.)

Konu için ayrıca bkz. MESH.

Dürer'de, abdest ayeti gelinceye dek, Peygamber'in temizlik yapmadan (abdest almadan) namaz kılmadığının aktarıldığı belirtiliyor ve "olabilir ki, abdestin farzlığı, okunmamış vahiy (el vahyü'l-ğayru'l-metlüvvi) ile ya da geçmiş şeriatlerden alınma bir hükme dayanarak sabit olmuştur. Peygamber'in, abdest alırken şöyle dediği aktarılır: '(Böyle her azayı üç kez yıkayarak) alınan abdest, benim abdestim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir' " deniyor. (Bkz. Dürer, c. 1, s. 7.)

• Şöyle bir soru da soruluyor:

Eğer abdest, daha önceki şeriatlerin hükmüyle farz idiyse, abdest ayetinin gelmesine ne gerek vardı?

Bu soruya da şu karşılık veriliyor:

"Belki de, abdest işini yerleştirmek, benimsetip sağlamlaştırmak (tesbit ve akrir) içindir. Çünkü, abdest başlı başına bir ibadet olmadığı, namaza bağlı bulunduğu için, (abdest ayeti gelmemiş olsaydı) İslam inanırları, onun tam önemine göre davranmayıp ihmal edebilirler, koşullarını, gereklerini yerine getirmeyebilirlerdi. Kaynağı olan vahiyden sonra uzun bir zamanın geçmiş olması ve aktaranların da günden güne eksilmesi nedeniyle olabilirdi bu..." (Bkz. Dürer, aynı yer.)

Hadis

"Kimsenin namazı, abdest almadıkça kabul olunmaz." (Buhari'de de yer alan bu hadis için bkz. Tecrîd, Kitabu'l-Vudû, hadis no: 110.)

6- Abdest ve Arınma

Ayette açıkça, Tanrı'nın istediğinin yalnızca "arınma" olduğu belirtilmekte. Gerek abdestte ve gerek boy abdestinde söz konusu olan, budur. Arınmanın ne olduğuna gelince: Arınma, temizlenmedir. Ama, yalnızca maddi pisliklerden temizlenme değildir. Daha çok, günah pisliğinden temizlenmedir. "Hades"ten temizlenmedir. "Hades"teki pislikte asıl söz konusu olan, "manevi pislik"tir. Abdest ve boy abdesti, bu nedenle bir "ibadet" ve bu arada "namaz"a gitmenin bir yolu (mine'l-vesâil) ise de, başlı başına bir "ibadet" anlamını da içerir (teabbud). Tapınmadır. Boy abdesti de öyle. Bu tapınma yoluyla günahtan ve manevi pislikten arınma da gerçekleştirilmiş oluyor. Boy abdesti bölümüne bakınız.

Kısacası: En başta önemli olan, "manevi pislik" denen "günah"lardan temizlenip arınmadır. "Teyemmüm"de, amacın bu olduğunu açıkça belirtmektedir.

B- Boy Abdesti (Gusül)

Yukarıda sunulan ayette "Cünüb olduğunuz zaman, çok temizlenin!" deniyor. "Çok temizlenme"yi, "maddi temizlik" kesiminde, "tüm gövdeyi yıkama" diye anlamakta ve yorumlamaktadır fakihler ve Kur'an yorumcuları. Asıl amaç da, yukarıda belirtildiği gibi, "manevi pisliklerden temizlenme"dir.

Cünüb: "Boy abdesti alması gereken kimse".

Hangi Durumlarda Boy Abdesti Almak Gerekir?

1- "Meni" Geldiği Zaman

Meni:

a) Uyanıkken gelebilir.

b) Uykudayken gelebilir (ihtilâm).

Boy abdestinin gerekli olması için "meni"nin "yerinden çıkmış olması" yeterlidir.

Çıktığı yer:

Târık Suresi, ayet: 7

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝٧

Anlamı

Bel (sulb) ile "göğüs kemikleri" (terâib) arasından (yani erkeklerin belinden ve kadınların göğüs kemiklerinden) çıkar (meni). (Târık Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

Bu ayette "meni"nin erkeklerden de, kadınlardan da çıktığı, ancak çıkış yerinin erkek ve kadınlarda değişik olduğu, "erkeklerin beli"nden çıktığı halde, "kadınların göğüs kemikleri"nden kopup geldiği anlatılmakta.

Konuya ilişkin bkz. MENİ.

İnsanın cünüb olması için, meninin dışarı çıkmış olması şart görülmemekte, yerinden çıkmış olması yeterli görülmekte. Özellikle Hanefi mezhebinde genellikle benimsenen görüş budur. Kimileri de "yerinden çıkma"yı yeterli görmemekte, bedenin dışına çıkmış olmasını şart koşmakta. Buna göre, insan, menisinin "yerinden çıktığını" anladıktan sonra dışarı boşalmasını önleyici bir şey yapsa, (örneğin erkeklik organını, meninin çıkmasını önleyecek biçimde bağlayacak olsa) cünüb olmaktan kurtulur. Kimileri, güç durumlarda ve boy abdestinin alınmasının çok güç olduğu yerlerde, zamanlarda, bu önlemi önerirler.

Cünüb olmak için "meni"nin "şehvet"le çıkması gerekmekte. Şehvetsiz, örneğin ağır bir yük yüzünden gelmiş olsa, benimsenen görüşe göre, boy abdesti almak gerekmez.

• Meninin "atarak gelmiş" olması şart mıdır cünüb olmak için?

Ebu Yusuf'a göre: Evet. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre: Hayır.

2- Cinsel Birleşme Olduğu Zaman

Bir erkek, erkekle ya da kadınla birleşse, "meni" gelmese bile boy abdesti gerekli olur. Ancak fıkıh kitaplarının tümünde belirtildiğine göre, birleşilen kimsenin "diri" olması, yani yaşıyor bulunması şarttır cünüb olmak için. O nedenle, birleşilen kişi "ölü"yse "cünüb"lük gerçekleşmiş olmaz. Yine fıkıh kitaplarında belirtildiğine göre, cünüb olmak için birleşilen canlının, "Ademi" (insan) olması şarttır. Bu nedenle kişi, "cin"le ya da "hayvan"la birleşmiş olsa, "meni" gelmedikçe "cünüb" olmaz. (Bkz. Dürer, c. 1, s. 18, 19. Ayrıca bkz. Mültekâ, Dâmad, Fethu'l-Kadir, Hindiyye... Gusül.)

Birleşmede, "cünüb" olmak için, erkeklik organının "sünnet" yerine değin girmiş olması da gerekli görülmekte.

Bütün bunlar, "meni" gelmemesi durumunda söz konusudur. Meni gelmişse, başka bir koşul aranmaksızın "cünüb"lüğün gerçekleşmiş olduğuna hükmolunur.

Boy Abdestinin Farzları

Şunlar olmazsa boy abdesti yerine gelmiş olmaz:

• Ağıza su verilmezse,
• Buruna su verilmezse,
• Hiç kuru bir yer kalmamacasına tüm gövde yıkanmazsa.

Boy Abdestinin Biçimi

Ağız ve buruna su vermek ve tüm gövdeyi yıkamakla, nasıl olursa olsun, boy abdesti alınmış olur. Ama "sünnete uygun olması" için şöyle alınması gerekmekte:

Önce boy abdestine "niyet" edilir. Sonra cinsel organda ya da gövdenin herhangi bir yerinde bir pislik varsa giderilir. Sonra abdest alınır. Ama bu abdestte, ayakların bulunduğu yerde sular birikiyorsa, ayakların yıkanması sonraya bırakılır. Sular birikmiyorsa ve temiz bir yerdeyse ayaklar da yıkanır. Sonra sağ omuzdan su dökülür üç kez. Sonra sol omuzdan. Yine üç kez. Sonra da üç kez baştan dökülür su. "Önce sağ omuzdan, sonra baştan, sonra sol omuzdan dökülür" diyenler de var. Önce baştan başlamayı önerenler de bulunmakta. Daha sonra tümünün kuru kalmamasına dikkat edilir. Ovulması gereken yerler ovularak, suyun geçmesi sağlanır.

Özet

Mâide Suresi'nin yukarıda sunulan 6. ayetinde, "namaz"a kalkıldığında "abdest" almak gerektiği ve abdestin nasıl alınacağı bildirilmekte. Ayrıca "cünüb"lük olduğunda da "çok temizlenmek", yani boy abdesti almak gerektiği açıklanmakta. Ancak, suyun bulunmadığı yerlerde, hastalık ve yolculuk durumlarında da "temiz toprakla teyemmüm" buyurulmakta. Amacın, "zorlaştırmak" değil, "kolaylaştırmak" olduğu anlatılmakta.

Abdestte ve boy abdestindeki "temizlik", yalnızca "maddi temizlik" değildir, asıl amaçlanan temizlik, "manevi pislik"lerden yani "günah"lardan "arınma"dır. Bu arınma, aynı zamanda bir çeşit "tapınma"dır, yani "ibadet"tir.

➤ABES

Boş, oyun, eğlence.

Mü'minûn Suresi, ayet: 115

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Sizi boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız? (Mü'minûn Suresi, ayet: 115.)

Açıklama

"Abes" asıl anlamıyla "oyun, eğlence" demektir. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 127.) Buna göre ayetin anlamı şudur: "Biz sizi, bir oyun, eğlence olsun diye mi yarattık, öyle mi sandınız? Sanıyor musunuz ki siz bize döndürülmeyeceksiniz?"

Demek ki insanlar için bir "öbür dünya" ve Tanrı'nın huzurunda "hesaba çekilme" vardır. Yaratılışları da buna yöneliktir. Eğer böyle bir amaç olmasaydı, "boşuna" yaratılmış sayılırlardı. Tanrı onları bir çeşit "oyun-eğlence" için yaratmış olurdu. Tanrı için oyun, eğlence söz konusu olmayacağına göre, insanların yaratılmalarında bir "hikmet" bulunmalıdır. İşte bu hikmet, insanların "Tanrı'ya döndürülmeleri"dir, yani öbür dünyada Tanrı huzuruna varıp orada hesap vermeleridir. İnsanın "yaratılış gerekçesi", ayette böyle açıklanıyor.

Abes, başka ayetteki "bâtıl" (boş) anlamında yer almış bulunuyor burada:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ (١٩٠) الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا
وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ (١٩١)

Âli İmrân, Suresi, ayet: 190, 191

Anlamı (Diyanet'in)

Göklerin ve yerin *yaratılışında* gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesinde akıl sahiplerine şüphesiz deliller vardır. Onlar ayaktayken, otururken, yan yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin *yaratılışını* düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu *boşuna yaratmadın!* Sen münezzehsin! Bizi, ateş azabından koru!" derler. (Âli İmrân Suresi, ayet: 190, 191.)

Açıklama

Bu çeviride "boşuna" diye dilimize çevrilen "bâtıl" ile daha önceki ayette yer alan "abes" aynı anlamdadır.

Özet

Tanrı'nın yaratması, amaçsız ve boşuna değildir. Amaç, insanların kendisini anımsamaları, huzuruna varacaklarını unutmamaları için bir yaşam dönemi meydana getirmektir. O dönem, bu dünya yaşamını içine almakta.

Konu için bkz. **DÜNYA, GÖK, İNSAN, YARATIŞ.**

➤ACIMA

Başkasının acıklı durumundan ya da başına gelebilecek durumdan acı duymak, o üzücü durumun geçmesini istemek, duyulan acıyı, üzüntüyü paylaşmak, "esirgeme".

Kur'an'da bu anlamda yer alan sözcükler:

Merhamet: Bir yerde geçer:
Beled Suresi, ayet : 17

Ruhm: Bir yerde geçer:
Kehf Suresi, ayet : 81

Re'fet: İki yerde geçer:
Nur Suresi, ayet : 2
Hadîd Suresi, ayet : 27

*Rahmet:*114 kez geçer:

Bakara Suresi, ayet : 157, 178, 218
Âli İmrân Suresi, ayet : 8, 107, 157, 159
Nisâ Suresi, ayet : 96, 175
En'am Suresi, ayet : 12, 54, 133, 147, 154, 157
A'râf Suresi, ayet : 49, 52, 56, 72, 154, 203
Tevbe Suresi, ayet : 21, 61
Yunus Suresi, ayet : 21, 57
Hûd Suresi, ayet : 9, 17, 28, 58, 73, 94
Yusuf Suresi, ayet : 111
Hicr Suresi, ayet : 56
Nahl Suresi, ayet : 64, 89
İsrâ Suresi, ayet : 24, 28, 82, 87, 100
Kehf Suresi, ayet : 10, 58, 65, 82, 98
Meryem Suresi, ayet : 2, 21
Enbiyâ Suresi, ayet : 84, 107
Neml Suresi, ayet : 77
Kasas Suresi, ayet : 42, 46, 86
Ankebût Suresi, ayet : 51
Rûm Suresi, ayet : 21, 33, 36, 50
Lokman Suresi, ayet : 3
Ahzâb Suresi, ayet : 17
Fâtır Suresi, ayet : 2
Yâsîn Suresi, ayet : 44
Sâd Suresi, ayet : 9, 43
Zümer Suresi, ayet : 9, 38, 53
Mü'min Suresi, ayet : 7
Fussilet Suresi, ayet : 50
Şûrâ Suresi, ayet : 48
Zuhruf Suresi, ayet : 32 (iki kez)
Duhân Suresi, ayet : 6
Câsiye Suresi, ayet : 20
Ahkaf Suresi, ayet : 12
Hadîd Suresi, ayet : 13, 27

Rahmetuhu (O'nun rahmeti), *Rahmetehu* (O'nun rahmetine), *Rahmetihi* (O'nun rahmetini):

Bakara Suresi, ayet : 64, 105
Âli İmrân Suresi, ayet : 74
Nisâ Suresi, ayet : 83, 113
A'râf Suresi, ayet : 57
Tevbe Suresi, ayet : 99
Yunus Suresi, ayet : 58

İsrâ Suresi, ayet : 57
Kehf Suresi, ayet : 16
Nûr Suresi, ayet : 10, 14, 20, 21
Furkan Suresi, ayet : 48
Neml Suresi, ayet : 63
Kasas Suresi, ayet : 73
Rûm Suresi, ayet : 46
Zümer Suresi, ayet : 38
Şûrâ Suresi, ayet : 8, 28
Câsiye Suresi, ayet : 30
Feth Suresi, ayet : 25
Hadîd Suresi, ayet : 28
İnsan Suresi, ayet : 31

Rahmetinâ (bizim rahmetimiz):
Yusuf Suresi, ayet : 56
Meryem Suresi, ayet : 50, 53
Enbiyâ Suresi, ayet : 75, 86

Rahmeti (benim rahmetim):
A'râf Suresi, ayet : 156
Ankebût Suresi, ayet : 23

Acıyan: Acıması olan (Tanrı): Kur'an'da "Rahman"ın da bu anlamı içerdiği söylenebilirse de, "Rahim" sözcüğü, bir ölçüde de "Rauf" sözcüğü, bu anlamın karşılığıdır.

Rahim: Kur'an'da 119 kez geçmekte. Bkz. **RAHİM, TANRI.**
Rauf: 11 kez geçer. Bkz. **RAUF, TANRI.**

Ruhamâ: Acıyanlar (insanlardan) anlamında yer alır ve bir kez geçer:
Fetih Suresi, ayet : 29

Rahimûn: "acıyanlar" anlamındadır. "Rahimîn" biçiminde geçer (6 kez):
A'râf Suresi, ayet : 151
Yusuf Suresi, ayet : 64, 92
Enbiyâ Suresi, ayet : 83
Mü'minûn Suresi, ayet : 109, 118

Erham: En çok acıyan (Tanrı) 4 kez geçer:
A'râf Suresi, ayet : 151
Yusuf Suresi, ayet : 64, 92
Enbiyâ Suresi, ayet : 83

I- TANRI'NIN ACIMASI

A- Tanrı Kimlere Acır?

Kur'an'da ve hadislerde Tanrı'nın yalnızca "mü'min"lere, yani inanırlara acıdığı bildirilmekte.
İlgili ayetler için bkz. **CENNET, CEHENNEM, DİLEMEK, İMAN, KÂFİR, GÜNAH, GÖK, TANRI.**

B- Tanrı Kimlere Acımaz?

Tanrı'nın "münâfık"ların da içinde bulunduğu "kâfir"lere hiçbir zaman acımadığı, acımayacağı ve onlara vereceği cezayı hiç "hafifletmeyeceği" bildirilir.
İlgili ayetler için özellikle bkz. **ACITICI AZAB, AKIBET, CEHENNEM, KIYAMET, GÖK, TANRI.**

C- Tanrı'nın Acımasına Günahlı Kişi Ne Ölçüde Güvenebilir?

Mâide Suresi, ayet: 98

اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾

Anlamı

Bilesiniz ki Tanrı, cezalandırması çok katı (şiddetli) olandır. Ve yine bilesiniz ki Tanrı bağışlayan ve acıyandır. (Mâide Suresi, ayet: 98.)

Açıklama

Burada açıkça görülen şu:

1- Tanrı, "Şedîdu'l-İkâb", yani "cezalandırması çok katı olan"dır. Kur'an'da Tanrı'nın "Şedîdu'l-İkâb" diye nitelenmesi, 14 kez geçmekte:

Bakara Suresi, ayet	: 196, 211
Âli İmrân Suresi, ayet	: 11
Mâide Suresi, ayet	: 2, 98
Enfâl Suresi, ayet	: 13, 25, 48, 52
Ra'd Suresi, ayet	: 6
Mü'min Suresi, ayet	: 3, 22
Haşr Suresi, ayet	: 4, 7

2- "Acıyan", acıdığı için de "bağışlayan"dır.

Mü'min Suresi, ayet: 3

غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ
التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden, cezası şiddetli, lütfu bol olandır. O'ndan başka Tanrı yoktur. Dönüş O'nadır. (Mü'min Suresi, ayet: 3.)

Açıklama

İslam Tanrıbiliminde (kelâmda), "Tanrı"nın rahmetinden umudu kesmenin de, "Tanrı'nın bağışlayacağına kesinlikle inanma"nın da "küfür", yani kâfirlik olduğu belirtilir. Birincisine "ye's", ikincisine de "emniyyet" denmekte. "Ye's", umutsuzluktur. "Emniyyet" de Tanrı'nın cezalandırmayacağına kesin gözle bakmaktır. İnanır kişiye, "umut"la "korku" arasında bulunma öğütlenir.

Tanrı "acır" ve "bağışlar", ama "diledikleri"ni:

يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٩﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 129

Anlamı (Diyanet'in)

(Tanrı) dilediğini bağışlar, dilediğine azab eder. Allah, Bağışlayan'dır, merhamet edendir (acıyan). (Âli İmrân Suresi, ayet: 129.)

Açıklama

Tanrı "dilediğini doğru yola iletir, dilediğini de saptırır, saptırdığı kimseleri de kimse doğru yola götüremez".
İlgili ayetler için özellikle bkz. **DİLEMEK, HİDAYET, CENNET, CEHENNEM.**

İslam Tanrıbiliminde benimsendiğine göre Tanrı kimine acıyıp "büyük günah"ını bağışlarken, kimini de "küçük günah"ından dolayı "cehenneme atıp cezalandırır". Tanrı "kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder" ve "O'nun hikmetinden sorulmaz".

II- PEYGAMBER'İN ACIMASI

لَقَدْ جَآءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

Tevbe Suresi, ayet: 23

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Andolsun ki, içinizden size, *sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir.* (Tevbe Suresi, ayet: 128.)

Açıklama

Bu ayette çok açık biçimde anlatılmakta ki, Peygamber'in "acıma"sı, şefkati pek çoktur, ama bu acıma ve şefkat, "yalnızca inanırlara"dır.

Âli İmrân Suresi
ayet: 159

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ
لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

Anlamı

(Ey Muhammed!) *Tanrı'nın acımasıyladır ki sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın,* çevrenden dağılır giderlerdi kuşkusuz. (Âli İmrân Suresi, ayet: 159.)

Açıklama

Burada da açıkça, Peygamber'in acımasının, Tanrı acımasına bağlı olduğu anlatılıyor. Demek ki, Tanrı acımasının niteliği neyse, Peygamber'deki acımanın niteliği de odur.

III- İNANIRLARIN ACIMASI

A- "Muhammed Ümmeti"ndeki İnanırların Acıması
1- Peygamber'in Arkadaşlarının Acıması

Fetih Suresi,
ayet: 29

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ

Anlamı

Tanrı'nın Peygamber'i Muhammed ve onunla birlikte olanlar, kâfirlere karşı çok katı-sert (eşiddâ), birbirlerine karşı ise acımalı-merhametlidirler (ruhamha). (Fetih Suresi, ayet: 29.)

Açıklama

"Tanrı'nın acıması", "Peygamber'in acıması", "Peygamber'in arkadaşlarının acıması". Nitelikleri aynı. Yani bu acımalardan biri öbüründen ayrı değil.

Tanrı kimlere nasıl acırsa, Peygamber de öyle acır. Peygamber kimlere nasıl acırsa, arkadaşları da öyle. Yukarıdaki ayetler bunu açıkça belirtmekte.

2- Öteki İnanırların Acıması

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ
اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۜ اِنَّ *Rûm Suresi, ayet: 21*
ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

Anlamı

Yine O'nun ayetlerindendir (varlığını gösteren belirtilerdendir) ki, kendileriyle olurken yatışıp rahatlayasınız diye içinizden size karılar yarattı ve aranıza da sevgi ve acıma duygusu koydu. Bunda, düşünenler için elbette ki ayetler (ibret alınacak noktalar) vardır. (Rûm Suresi, ayet: 21.)

Açıklama

Buradaki *acıma*, sevgiyle birlikte olan ve karı-koca arasında bulunan acımadır.

Fahruddin Râzî, bu ayetlerle ilgili olarak şu yorumları aktarıyor:

Kimilerine göre, buradaki sevgi, cinsel birleşimde duyulan sevgidir, acıma da çocuğa yöneliktir. Kimilerine göre de, buradaki sevgi, duyulan gereksinimden doğan sevgidir; acıma da aynı gereksinimin eşinde de bulunmasını düşünmesinden doğan acımadır. Yani kendisiyle karşılaştırmadan doğan acıma. Adam, birini açlık ve yoksulluk içinde, çocuğunu yediremez, doyuramaz görse ve kendisiyle karşılaştırsa ona acır. Bu acıma, aslında kendisine olan sevgiden kaynaklanmakta. Bu iki yorumu birlikte doğru bulan da var. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 25, s. 110, 111.)

وَاخْفِضْ لَهُمَا *İsrâ Suresi, ayet: 24*
جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَان۪ي صَغ۪يرًاۜ

Anlamı (Diyanet'in)

Onlara (anneye, babaya) *acıyarak* alçakgönüllülük kanatlarını ger ve: "Rabbi'm! Küçükken beni yetiştirdikleri için, sen de onlara merhamet et!" de. (İsrâ Suresi, ayet: 24.)

Açıklama

Buradaki acımada da insanın kendisiyle karşısındakini karşılaştırması göze çarpmakta. Anne ve babasına "acıyan" kimse, onların da küçükken kendisine acıdıklarını, koruduklarını düşünüyor.

Ayetlerde, karı-koca, anne ve babadan başka öteki yakınlara da sıcak ve koruyucu ilgi gösterilmesi, acıma duygusuyla yaklaşılması öğütlenmekte.
Bkz. AKRABALIK, BAĞIŞ.

Ayrıca başka inanırlara da benzer ilginin gösterilmesi istenmekte.

Ancak tümü, "iman"la sınırlıdır; en yakınları da olsa, kişi, "iman"ı olmayan kimselere ne sevgi-dostluk, ne de acıma duygusu gösterebilir:

Tevbe Suresi, ayet: 23, 24

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُٓوا اٰبَٓاءَكُمْ
وَاِخْوَانَكُمْ اَوْلِيَٓاءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْا۪يمَانِؕ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَ
اٰبَٓاؤُ۬كُمْ وَاَبْنَٓاؤُ۬كُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَش۪يرَتُكُمْ
وَاَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَٓا اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِه۪
وَجِهَادٍ ف۪ي سَب۪يلِه۪ فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِه۪ۜ
وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِق۪ينَ ﴿٢٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Babalarınızı, kardeşlerinizi, –küfrü imana tercih ediyorlarsa– *dost edinmeyin!* Sizden onları kim dost edinirse, doğrusu kendine yazık etmiş olur. De ki: "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabanız, elde ettiğiniz mallar, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler size Allah'tan ve Peygamber'inden ve Allah yolunda savaşmaktan daha sevgiliyse, Allah'ın buyruğu (cezası) gelene kadar bekleyin. Allah, fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez!" (Tevbe Suresi, ayet: 23, 24.)

Açıklama

Müslümanların güçlenip Mekke'yi ele geçirmelerinden sonra, putatapar kâfirlere İslam'la ölüm arasında bir seçim yapmaları gerektiği bildirilmişti. Tüm antlaşmaların artık geçersiz olduğu, kendilerine o yıl (H. 9. yıl) dört ay süreyle

serbest dolaşabilecekleri, ondan sonra ya Müslüman olacakları ya da öldürülecekleri duyurulmuştu. Ve o dört aylık süre sona erdikten sonra da, Müslümanlara, "Putataparları nerede bulursanız orada öldürün!" buyruğu verilmişti (Tevbe Suresi, ayet: 5.) Bkz. **ÂBÂ, MESCİD, CİHAD, AY.**

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾

Beled Suresi, ayet: 17

Anlamı (Diyanet'in)

Sonra, inanıp birbirlerine sabır tavsiye edenlerden, *merhametlilerden olmayı* tavsiye edenlerden olmaktır. (Beled Suresi, ayet: 17.)

Açıklama

Buradaki acıma, yalnızca düşkünlere, yoksullara yönelik acımadır. Bu ayetlerden önceki ayetler, yoksullara, öksüzlere yönelmeler, bunların yedirilip doyurulmaları, bunun güç bir iş olduğu, ama üstesinden gelinmesi gerektiği anlatılmakta.

B- İsa Peygamber'in İnanırlarındaki Acıma

ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ
مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً
وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ
إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ
آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

Hadîd Suresi, ayet: 27

Anlamı (Diyanet'in)

Onların (Nuh ve İbrahim'in) izleri üzerinden peygamberlerimizi art arda gönderdik. Meryem Oğlu İsa'yı da ardlarından gönderdik. Ve Ona İncil'i verdik. *Ona uyanların gönüllerine, şefkat ve merhamet duyguları koyduk.* Üzerlerine bizim yazmadığımız, fakat kendilerinin güya Allah'ın rızasını kazanmak için ortaya attıkları rahbâniyyete bile gereği gibi riayet etmediler. İçlerinden inanmış kimselere ecirlerini verdik. Ama çoğu yoldan çıkmışlardır. (Hadîd Suresi, ayet: 27.)

Açıklama

Bu ayette, İsa Peygamber'in inanırlarının yüreklerinde acıma duygusu bulunduğu açıklanmakta.

Ayrıca "rahbâniyyet"ten söz edilmekte. Bu "ruhbanlık" demektir. "Ruhbanlara özgü yaşam" demektir: Dünya tadlarından, bu arada kadınlardan uzaklaşıp (olabildiğince) Tanrı'ya yönelmek. Yukarıda çeviride, bu durum kınanıyor gibi. Oysa, Fahruddin Râzî'nin de içinde bulunduğu Kur'an yorumcularına göre, İsa Peygamber'in inanırları, ruhbanlık denen yaşam biçimine yöneldikleri için kınanmamaktalar. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 29, s. 245.) Tersine, ruhbanlığın gereğine uymadıkları (tam uyamadıkları) için eleştirilmekteler.

Özet

Acıma, İslam'da çok önemlidir ve gereklidir; ama inanır, kime acıması gerektiğini bilmek zorundadır. Ayetlerde belirtilen odur ki, acıma, "iman"ı olanlara yönelik olmalıdır. Yani inanmazlara, inanırların acıması söz konusu değildir. İnanmazlar, en yakın akrabalar arasında bulunsalar bile.

➤ACIMASIZLIK

Acımanın olmaması, katı yüreklilik, acıma duyulacak yerde acımama (merhametsizlik).

Kur'an'da bu anlamı içeren sözcük: "Gılzat".

Tevbe Suresi, ayet : 123

Bir sözcükle değil, birkaç sözcükle de anlatılır: "Tanrı'nın dini uygulanırken acıma göstermeyin!" anlamını içeren bir sözle:

Nûr Suresi, ayet : 2

"Onlara katı davranın!" anlamını içeren bir sözle:

Tevbe Suresi, ayet : 73

Tahrîm Suresi, ayet : 9

Kur'an'da "katı yürek"e, "ğalizu'l-kalb" dendiği görülmekte:

Âli İmrân Suresi, ayet : 159

1- Tanrı'nın Acımaması

Tanrı kâfirlere acımaz. Bkz. ACIMA, KÂFİR, CEHENNEM, KIYAMET.

2- Peygamber'in Acıması-Acımaması

Peygamber, inanırlara acımasızlık, katı yüreklilik göstermezdi. İlgili ayet: Âli İmrân Suresi, ayet: 159. Bkz. ACIMA.

Kâfirlere karşı ise, inanırlarıyla birlikte çok "sert" ve acımasızdı. İlgili ayet: Fetih Suresi, ayet: 29. Bkz. ACIMA.

3- İnanırların Acıması-Acımaması

İnanırlar da Tanrı'nın ve Peygamberi'nin acıdıklarına acırlar, acımadıklarına acımazlar. Bkz. **ACIMA.**

İnanırlardan İstenen Acımasızlık

a) Kâfirlere Karşı Acımasızlık

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ
وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ١٢٣

Tevbe Suresi, ayet: 123

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Yakınınızda bulunan inkârcılarla savaşın! Sizi kendilerine karşı "sert" bulsunlar. Bilin ki, Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. (Tevbe Suresi, ayet: 123.)

Açıklama

Çeviride yer alan "sert" sözcüğü, ayette yer alan "gılzat" sözcüğüne karşılıktır. "Gılzat", "katılık, katı yüreklilik" demektir burada.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

Tevbe Suresi, ayet: 73; Tahrim Suresi, ayet :9

Anlamı

Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münâfıklarla savaş! Ve onlara katılık göster. Varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası! (Tevbe Suresi, ayet: 73; Tahrîm Suresi, ayet: 9.)

Açıklama

Bu ayet, Tevbe Suresi'nin 73. ve Tahrîm Suresi'nin 9. ayeti olarak yer alır Kur'an'da.

Kur'an yorumcularının ve İslam hukukçularının görüşü odur ki, ayette sesleniş Peygamber'eyse de, tüm inanırlara seslenilmekte.

Ayette "gılzat"tan emir kipiyle "gılzat göster!" deniyor. Yani "katılık göster". Buradaki katılık, "katı yüreklilik", "acımasızlık" anlamındadır.

Kısacası: "Kâfirlere, münâfıklara acıma!" denmekte.

b) Zina Edenlere Karşı Acımasızlık

*Nûr Suresi,
ayet: 2*

(١) اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانٖي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ
بِهِمَا رَأْفَةٌ فٖي دٖينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَلْيَشْهَدْ
عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ (٢)

Anlamı (Diyanet'in)

Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüzer değnek vurun! Allah'a ve Ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda *o ikisine acımayın!* Onların ceza görmesine, inananlardan bir topluluk da şahit olsun! (Nûr Suresi, ayet: 2.)

Açıklama

Bu ayette, "Tanrı'nın dini"nde "acıma olmayacağı" açıkça bildirilmekte. "Tanrı'nın dini", "Tanrı'nın yasaları" ve "Şeriatın uygulanması" anlamındadır.

Yani: "Şeriatın hükümleri yerine getirilirken acımayın!" ya da "acıma duygusuna kapılarak Şeriat yasalarının uygulanmasından vazgeçmeyin!" demek isteniyor.

(Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 148.)

Bu ayette zina eden erkeğe ve zina eden kadına "yüzer değnek vurulması" istenmekte. Bir de "taşlama" (recm) var.

"Yüz değnek" cezası, evli olmayanlar, "taşlama" cezasıysa evli olanlar içindir. İslam'ın ilk zamanlarında verilen ceza ise, evliyken zina edenler hakkında "ömür boyu hapis"ti. Bu ceza, Nisa Suresi'nin 15. ayetinde yer almakta. Ancak bu ayetteki hüküm "neshedilmiş" (yürürlükten kaldırılmış) ve ceza, "taşlama" (recm) cezasına çevrilmiştir.

(Bkz. Râzî, Tefsir, c. 23, s. 134.)

Zina ile ilgili ayetler, hadisler ve yorumlar için bkz. ZİNA.

Özet

"Din", "acıma"nın kimler için, "acımasız" tutumun da kimler için söz konusu olacağını çerçevelemiştir: Buna göre, "dinin sınırları içinde bulunmayanlara acıma gösterilemez".

➤ACITICI AZAB

(Azâbun elîm): Tanrı'nın, kendisine karşı gelenlere hazırladığı bildirilen acılarla dolu işkence.

أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

Nisâ Suresi, ayet: 18; İsrâ Suresi, ayet: 10

Anlamı

Onlar için *acıtıcı azab* (işkence) hazırladık. (Nisâ Suresi, ayet: 18; İsrâ Suresi, ayet: 10.)

Açıklama

I- TANRI'NIN "AZAB"I

A- "Gazab"ına Uğrayanlara

- İnanmazlıklarını açıktan belli edenlere.
- Münâfıklara.
- Bağışlanmayan günahlılaradır.

B- "Acıtıcı"dır

II- "AZAB"I HAZIRLAYAN, DOĞRUDAN TANRI'NIN KENDİSİDİR

"Acıtıcı", Tanrı'nın kendisine karşı gelenlere hazırladığı "azab"ın acı verir nitelikte olduğu anlamına gelir. Yani bu "azab"la karşılaşan kimselerin "canı acıyacak"tır. "Azab"ın somut olarak gerçekleşeceği anlatılmak istenmekte.

"Acıtıcı"nın, ayetteki karşılığı, "elîm"dir. "Elem (acı) verici" demektir. Ve Kur'an'da 71 kez geçer. Bkz. **AZAB.**

: ولهم عذاب أليم بما كانوا يكذبون ... ... ١٠ م البقرة ٢
وقولوا انظرنا واسمعوا وللكافرين عذاب أليم ١٠٤ م » ٢
ولا يكلمهم الله يوم القيامة ولا يزكيهم ولهم عذاب أليم ١٧٤ م » ٢
فمن اعتدى بعد ذلك فله عذاب أليم... ... ... ١٧٨ م » ٢
فبشرهم بعذاب أليم ... ... ٢١ م آل عمران ٣
ولا ينظر إليهم يوم القيامة ولا يزكيهم ولهم عذاب أليم ٧٧ م » ٣
أولئك لهم عذاب أليم وما لهم من ناصرين ... ... ٩١ م » ٣
لن يضروا الله شيئا ولهم عذاب أليم... ... ... ١٧٧ م » ٣
فلا تحسبنهم بمفازة من العذاب ولهم عذاب أليم ١٨٨ م » ٣
ما تقبل منهم ولهم عذاب أليم ... ... ٣٦ م المائدة ٥

إن ربك لذو مغفرة وذو عقاب أليم ... ... ٤٣ ك فصلت ٤١
وإن الظالمين لهم عذاب أليم ... ... ٢١ ك الشورى ٤٢
ويبغون فى الأرض بغير الحق أولئك لهم عذاب أليم ٤٢ ك « ٤٢
فويل للذين ظلموا من عذاب يوم أليم ... ... ٦٥ ك الزخرف ٤٣
يغشى الناس هذا عذاب أليم ... ... ١١ ك الدخان ٤٤
ثم يصر مستكبرا كأن لم يسمعها فبشره بعذاب أليم ٨ ك الجاثية ٤٥
والذين كفروا بآيات ربهم لهم عذاب من رجز أليم ١١ ك « ٤٥
بل هو ما استعجلتم به ريح فيها عذاب أليم ... ... ٢٤ ك الأحقاف ٤٦
وآمنوا به يغفر لكم من ذنوبكم ويجركم من عذاب أليم ٣١ ك « ٤٦
وتركنا فيها آية للذين يخافون العذاب الأليم ... ... ٣٧ ك الذاريات ٥١
وتلك حدود الله وللكافرين عذاب أليم ... ... ٤ م المجادلة ٥٨
ذاقوا وبال أمرهم ولهم عذاب أليم ... ... ١٥ م الحشر ٥٩
هل أدلكم على تجارة تنجيكم عذاب أليم ... ... ١٠ م الصف ٦١
فذاقوا وبال أمرهم ولهم عذاب أليم ... ... ٥ م التغابن ٦٤
أو رحمنا فمن يجير الكافرين من عذاب أليم ... ... ٢٨ ك الملك ٦٧
أن أنذر قومك من قبل أن يأتيهم عذاب أليم ... ... ١ ك نوح ٧١
فبشرهم بعذاب أليم ... ... ٢٤ ك الانشقاق ٨٤
أولئك أعتدنا لهم عذابا أليما ... ... ١٨ م النساء ٤
بشر المنافقين بأن لهم عذابا أليما ... ... ١٣٨ م « ٤
وأعتدنا للكافرين منهم عذابا أليما ... ... ١٦١ م النساء ٤
وأما الذين استنكفوا واستكبروا فيعذبهم عذابا أليما ١٧٣ م « ٤
إلا تنفروا يعذبكم عذابا أليما ويستبدل قوما غيركم ٣٩ م التوبة ٩
وإن يتولوا يعذبهم الله عذابا أليما فى الدنيا والآخرة ٧٤ م « ٩
وأن الذين لا يؤمنون بالآخرة أعتدنا لهم عذابا أليما ١٠ ك الإسراء ١٧
وأعتدنا للظالمين عذابا أليما ... ... ٣٧ ك الفرقان ٢٥
ليسأل الصادقين عن صدقهم وأعد للكافرين عذابا أليما ٨ م الأحزاب ٣٣
وإن تتولوا كما توليتم من قبل يعذبكم عذابا أليما ١٦ م الفتح ٤٨
ومن يتول يعذبه عذابا أليما ... ... ١٧ م « ٤٨
لو تزيلوا لعذبنا الذين كفروا منهم عذابا أليما ٢٥ م « ٤٨
إن لدينا أنكالا وجحيما. وطعاما ذا غصة وعذابا أليما ١٣ ك المزمل ٧٣
يدخل من يشاء فى رحمته والظالمين أعد لهم عذابا أليما ٣١ م الإنسان ٧٦

ليمسن الذين كفروا منهم عذاب أليم...	٧٣	م	«	٥
فمن اعتدى بعد ذلك فله عذاب أليم...	٩٤	م	«	٥
لهم شراب من حميم وعذاب أليم بما كانوا يكفرون	٧٠	ك	الانعام	٦
ولا تمسوها بسوء فيأخذكم عذاب أليم	٧٣	ك	الأعراف	٧
فأمطر علينا حجارة من السماء أو ائتنا بعذاب أليم	٣٢	ك	الأنفال	٨
وبشر الذين كفروا بعذاب أليم...	٣	م	التوبة	٩
ولا ينفقونها في سبيل الله فبشرهم بعذاب أليم...	٣٤	م	«	٩
والذين يؤذون رسول الله لهم عذاب أليم ...	٦١	م	«	٩
سخر الله منهم ولهم عذاب أليم	٧٩	م	«	٩
سيصيب الذين كفروا منهم عذاب أليم	٩٠	م	«	٩
والذين كفروا لهم شراب من حميم وعذاب أليم...	٤	ك	يونس	١٠
واشدد على قلوبهم فلا يؤمنوا حتى يروا العذاب الأليم	٨٨	ك	«	١٠
ولو جاءتهم كل آية حتى يروا العذاب الأليم...	٩٧	ك	يونس	١٠
أن لا تعبدوا إلا الله إني أخاف عليكم عذاب يوم أليم	٢٦	ك	هود	١١
وأمم سنمتعهم ثم يمسهم منا عذاب أليم	٤٨	ك	«	١١
وكذلك أخذ ربك إذا أخذ القرى وهي ظالمة إن أخذه أليم	١٠٢	ك	«	١١
ما جزاء من أراد بأهلك سوءا إلا أن يسجن أو عذاب أليم	٢٥	ك	يوسف	١٢
إن الظالمين لهم عذاب أليم	٢٢	ك	إبراهيم	١٤
وأن عذابي هو العذاب الأليم	٥٠	ك	الحجر	١٥
فهو وليهم اليوم ولهم عذاب أليم	٦٣	ك	النحل	١٦
لا يؤمنون بآيات الله لا يهديهم الله ولهم عذاب أليم	١٠٤	ك	«	١٦
متاع قليل ولهم عذاب أليم...	١١٧	ك	«	١٦
ومن يرد فيه بإلحاد بظلم نذقه من عذاب أليم...	٢٥	م	الحج	٢٢
يحبون أن تشيع الفاحشة في الذين آمنوا لهم عذاب أليم	١٩	م	النور	٢٤
يخالفون عن أمره أن تصيبهم فتنة أو يصيبهم عذاب أليم	٦٣	م	«	٢٤
لا يؤمنون به حتى يروا العذاب الأليم	٢٠١	ك	الشعراء	٢٦
أولئك يئسوا من رحمتي وأولئك لهم عذاب أليم	٢٣	ك	العنكبوت	٢٩
كأن في أذنيه وقرا فبشره بعذاب أليم	٧	ك	لقمان	٣١
سعوا في آياتنا معاجزين أولئك لهم عذاب من رجز أليم	٥	ك	سبأ	٣٤
لئن لم تنتهوا لنرجمنكم وليمسنكم منا عذاب أليم...	١٨	ك	يس	٣٦
إنكم لذائقوا العذاب الأليم...	٣٨	ك	الصافات	٣٧

Ayetlerin Anlamları

1- Yalan söylemeleri nedeniyle, onlar için acıtıcı azab (işkence) vardır. (Bakara Suresi, ayet: 10.)

2- Ve kâfirler için acıtıcı azab vardır. (Bakara Suresi, ayet: 104.)

3- Ve Tanrı, Kıyamet günü onlarla konuşmaz (konuşmayacak), onları arıtmayacak. Onlar için acıtıcı azab vardır. (Bakara Suresi, ayet: 174.)

Bkz. ELİM.

4-... Kim bundan öteye geçerse (tecâvüz ederse), onun için acıtıcı azab vardır. (Bakara Suresi, ayet: 178.)

5- Onlara hemen, acıtıcı azabı müjdele!" (Âli İmrân Suresi, ayet: 21.)

6- Ve Tanrı, Kıyamet günü onlara bakmaz (bakmayacak) ve onları arıtmaz (arıtmayacak). Ve onlar için acıtıcı azab vardır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 77.)

7- Acıtıcı azab, işte onlaradır. Ve onların hiç yardımcıları da yoktur. (Âli İmrân Suresi, ayet: 91.)

8- Tanrı'ya onlar hiçbir zaman zarar veremeyeceklerdir. Ve onlar için acıtıcı azab vardır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 77.)

9- Onların azabtan kurtulacaklarını sakın sanmayasın. Acıtıcı azab onlar için hazırlanmıştır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 188.)

10- Onlardan karşılık kabul edilmeyecektir. Ve onlar için acıtıcı azab vardır. (Mâide Suresi, ayet: 36.)

11- ... Onlardan kâfir olanlar, kesinlikle, acıtıcı azaba uğrayacaklardır. (Mâide Suresi, ayet: 73.)

12- ... Kim bundan öteye geçerse (tecavüz ederse), onun için acıtıcı azab vardır. (Mâide Suresi, ayet: 94.)

13- ... Kâfir olmaları nedeniyle yakıcı sıcaklıktaki içecekler ve acıtıcı azab (ceza, işkence) onlar için hazırlanmıştır. (En'âm Suresi, ayet: 70.)

14- ... Ve sakın ona (dişi deveye) kötülük edip dokunmayın. Yoksa, acıtıcı azab sizi yakalar. (A'râf Suresi, ayet: 73.)

15- (Onlar demişlerdi ki:)... "Haydi bakalım, gökten, taş yağdır üzerimize. ya da bize acıtıcı azab getir de görelim!" (Enfâl Suresi, ayet: 32.)

16- Kâfirlere, kendilerine acıtıcı azab verileceğini müjdele! (Tevbe Suresi, ayet: 3.)

17- Altın ve gümüşü biriktirip Tanrı yolunda harcamayanlar için acıtıcı azab hazırlandığını müjdele! (Tevbe Suresi, ayet: 34.)

18- Tanrı'nın Peygamberi'ni incitenler için acıtıcı azab vardır. (Tevbe Suresi, ayet: 61.)

19- ... Tanrı da onlarla alay eder (cezalarını verir). Ve onlar için acıtıcı azab hazırlanmıştır. (Tevbe Suresi, ayet: 79.)

20- Onlardan kâfir olanlar, acıtıcı azaba (işkenceye, cezaya) uğrayacaklardır. (Tevbe Suresi, ayet: 90.)

21- Onlar ki kâfir oldular, onlar için çok yiyecek ve acıtıcı azab hazırlanmıştır. (Yunus Suresi, ayet: 4.)

22- (Musa, Tanrı'ya seslenirken, Firavun ve toplumu için şunları da söyledi:) "... Onların yüreklerine sık (sıkıntı ver onlara)! Onlar, acıtıcı azabı görmedikçe inanmazlar! (Yunus Suresi, ayet: 88.)

23- (Tanrı'nın cezalandırma kararı haklarında kesinleşen kimseler), acıtıcı azabı görene değin; kendilerine her tür uyarıcı gelse bile inanmazlar. (Yunus Suresi, ayet: 97.)

24- "Tanrı'dan başkasına kulluk etmeyin. Kuşkusuz ben, sizin için, acıtıcı azabtan kaygılanmaktayım" diye ekledi. (Nuh Suresi, ayet: 7; Hûd Suresi, ayet: 26.)

25- (Tanrı, Nuh'a seslenirken şunları da söyledi:) "Ve birtakım, dünya geçimliliği vereceğimiz toplumlar söz konusu! Sonra onları, bizim kesimimizden hazırlanmış olan acıtıcı azab yakalayacak!. (Hûd Suresi, ayet: 48.)

26- İşte böyledir senin Tanrı'nın yakalaması. Zalim olan kent ve kasabaların halkını yakalaması böyledir. Kuşku yok ki, Tanrı'nın yakalayıp cezalandırması acıtıcıdır, katıdır. (Hûd Suresi, ayet:102.)

27- (Mısır egemeninin karısı, Yusuf için, kocasına seslenirken şunu da söylüyordu:) "Ailene kötü amaçla yönelmiş olan kimseye verilecek ceza, zindana atılması ya da acıtıcı azab olabilir ancak!" (Yusuf Suresi, ayet:25.)

28- Kuşkusuz, zalimler için acıtıcı azab vardır. (İbrahim Suresi, ayet: 22.)

29- (Ve anlat ki) benim vereceğim cezadır acıtıcı azab. (Hicr Suresi, ayet: 50.)

30- (Tanrı, ileride, Kıyamet günü neler olacağını anlatırken, "Andolsun ki, senden önce gelip geçmiş toplumlara da peygamberler gönderdik. Ne var ki, şeytan onların kötü iş ve davranışlarını süslü gösterdi onlara!" dedikten sonra şöyle demekte:) "Bugün de onların dostu, odur (şeytandır). Ve kendilerine verilecek acıtıcı azab vardır." (Nahl Suresi, ayet: 63.)

31- Onlar ki Tanrı'nın ayetlerine inanmazlar, onlar için acıtıcı azab vardır. (Nahl Suresi, ayet: 104.)

32- Onlar için az bir geçimlik, ama yine onlar için acıtıcı bir azab vardır. (Nahl Suresi, ayet: 117.)

33- Ve kim (Mescid-i Haram'da) haksızca sapıklığa yönelirse, ona acıtıcı azabı tattırırız. (Hacc Suresi, ayet: 25.)

34- (Onlar ki, kadın-erkek ilişkilerinde kötülüğün yayılmasını severler,) onlar için (bu dünyada ve öbür dünyada) acıtıcı azab hazırlanmıştır. (Nûr Suresi, ayet:19.)

35- Onlar ki, O'nun (Tanrı'nın) buyruğuna karşı çıkarlar; onlar başkalarına bir belânın gelmesinden ya da kendilerini acıtıcı bir azabın yakalamasından korksunlar. (Nûr Suresi, ayet: 63.)

36- Onlar, acıtıcı azabı görmedikçe inanmazlar. (Şuarâ Suresi, ayet: 201.)

37- (Onlar ki, Tanrı'nın ayetlerini ve O'na kavuşmayı yok saydılar,) işte onlar, benim acımamdan umutlarını kesmiş olanlardır ve onlar için, acıtıcı azab vardır. (Ankebût Suresi, ayet: 29.)

38- (Ayetlerimiz o sapık kimseye okunduğu zaman,) kulaklarında ağırlık var da işitmez gibi, büyüklenerek sırt çevirir. Ona acıtıcı azab verileceğini müjdele! (Lokman Suresi, ayet: 7.)

39- Onlar ki bizim ayetlerimiz konusunda bizi güçsüz bırakma doğrultusunda çabalara yeltenirler; onlar için iğrenç-alçaltıcı, acıtıcı azab hazırlanmıştır. (Sebe' Suresi, ayet: 5)

40- "Vazgeçmezseniz, andolsun ki, sizi kesinlikle taşlarız ve sizi, bizim kesimimizden hazırlanmış, acıtıcı bir azaba uğratırız." (dediler). (Yâsîn Suresi, ayet: 19.)

41- ("Deli bir şair için tanrılarımızı mı bırakalım?" dediler. Hayır öyle değil. O, gerçeği getirmiştir. Ve peygamberleri de onaylamıştır.) Gerçek odur ki, siz, acıtıcı azabı tadacaksınız. (Saffât Suresi, ayet: 38.)

42- Senin Tanrı'n, bağışlayıcıdır. Ve bununla birlikte acıtıcı azab verendir. (Fussilet Suresi, ayet: 43.)

43- Ve zalimler için acıtıcı azab vardır. (Şûrâ Suresi, ayet: 21.)

44- İnsanlara haksızlık edenlere ve yeryüzünde haksızca taşkınlık edenlere karşı konulmalıdır. Onlar için acıtıcı azab vardır. (Şûrâ Suresi, ayet: 42.)

45- Acıtıcı azab gününün acıklı durumuna –işkencesine– uğrayacak olan zalimlerin vay haline! (Zuhruf Suresi, ayet: 65.)

46- (Ey Muhammed! Göğün, insanlara kaplayacak bir duman çıkaracağı günü kolla!) Bu, acıtıcı bir azabtır. (Duhân Suresi, ayet:11.)

47- (Kendisine okunan Tanrı ayetlerini dinler;) sonra, hiç işitmemişcesine gözardı edip büyüklenmekte direnir. İşte ona, acıtıcı azab verileceğini müjdele! (Câsiye Suresi, ayet: 8.)

48- Ve onlar ki, Tanrı'larının ayetlerini yok sayarlar. Onlar için alçaltıcı, acıtıcı azab hazırlanmıştır. (Câsiye Suresi, ayet: 11.)

49- "Hayır, o, ivedilikle beklediğiniz şeydir, içinde acıtıcı azab bulunan yeldir!" (Ahkâf Suresi, ayet: 24.)

50- "Ey toplumumuz! Tanrı'ya çağırana uyun ve ona inanın ki, Tanrı günahlarınızı bağışlasın ve sizi acıtıcı azabtan kurtarsın!" (Ahkâf Suresi, ayet: 31.)

51- (Ve o ülkeyi, toplumu yok ederek) acıtıcı azabtan korkanlara, orada uyarıcı bir anı bıraktık! (Zâriyat Suresi, ayet: 37.)

52- Ve işte bunlar, Tanrı'nın koyduğu sınırlardır. Kâfirlereyse acıtıcı azab hazırlanmıştır. (Mücadele Suresi, ayet: 4.)

53-(Onların durumu, kendilerinden kısa bir süre önce geçmiş) ve işlerinin, davranışlarının karşılığını tatmış olanların durumu gibidir. Ve onlar için, acıtıcı azab vardır." (Haşr Suresi, ayet: 15.)

54- Sizi, acıtıcı azabtan kurtaracak olan kazançlı bir yolu size göstereyim mi? (Saff Suresi, ayet: 10.)

55- (Sana o kimselerle ilgili bilgi gelmedi mi? Onlar ki, daha önceki bir dönemde kâfir olmuşlar) ve bu tutumlarının karşılığını tatmışlardı. Onlar için acıtıcı azab vardır. (Teğâbun Suresi, ayet: 5.)

56- (De ki: Söyleyin; Tanrı beni ve benimle birlikte olanları yok ettiği) ya da bize acıyıp bağışladığı zaman kim karışabilir? Ve söyleyin kâfirleri acıtıcı azabtan kim kurtarabilir? (Mülk Suresi, ayet: 28.)

57- (Biz Nuh'u toplumuna Peygamber olarak gönderdik;) "acıtıcı azab kendilerine gelip çatmazdan önce onları uyar!" (dedik). (Nuh Suresi, ayet: 1.)

58- Onlara, acıtıcı azab verileceğini müjdele! (İnşikak Suresi, ayet: 24.)

59- İşte onlar o kimselerdir ki, onlar için acıtıcı azab hazırladık. (Nisâ Suresi, ayet: 18.)

60- Munâfıklara, kendilerine acıtıcı azab verileceğini müjdele. (Nisâ Suresi, ayet: 138.)

61- Onlardan kâfir olanlara, acıtıcı azab hazırladık. (Nisâ Suresi, ayet: 161.)

62- Bundan (*kulluktan*) kaçınanlara ve böbürlenenlere gelince: Onları, acıtıcı azaba uğratacaktır... (Nisâ Suresi, ayet: 173.)

63- (Savaşa) çıkmazsanız, Tanrı size acıtıcı azab verir. (Tevbe Suresi, ayet: 39.)

64- Eğer (tevbe etmekten) yüz çevirirlerse, Tanrı onları dünyada ve Ahirette acıtıcı azabla cezalandırır... (Tevbe Suresi, ayet: 74.)

65- O kimseler ki Ahiret'e inanmazlar; onlar için acıtıcı azab hazırladık. (İsrâ Suresi, ayet: 10.)

66- Ve zalimler için, acıtıcı azab hazırladık. (Furkan Suresi, ayet: 37.)

67- Tanrı doğrulardan doğruluklarını sorsun diye bunu yapmıştır. Ve kâfirler için acıtıcı azab hazırlamıştır. (Ahzâb Suresi, ayet: 8.)

68- ... Ama eğer dönerseniz –ki daha önce de dönmüştünüz– sizi, acıtıcı azabla cezalandırır. (Fetih Suresi, ayet: 16.)

69- Kim yüz çevirirse, onu O (Tanrı), acıtıcı azabla cezalandırır. (Fetih Suresi, ayet: 17.)

70- Eğer ayrılmış olsalardı (ayırt edilebilselerdi), biz, onlar içinden, kâfir olanları acıtıcı azabla cezalandırırdık. (Fetih Suresi, ayet: 25.)

71- Kuşkusuz katımızda, onlar için, ağır boyunduruklar, cehennem ve boğazı tıkayan bir yiyecek vardır. (Müzzemmil Suresi, ayet: 12, 13.)

➤AÇIK

Kapalı olmayan, herkesin anlayabileceği ölçüde belli olan. Kur'an'da "açık"ın karşılığı: "Zâhir".

1- Açık: Tanrı

Hâdid Suresi, ayet: 3

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Anlamı

İlk'tir O (Tanrı). Son'dur-Sonuncu'dur. *Açık*'tır. Kapalı'dır. Ve herşeyi Bilen'dir. (Hâdid Suresi, ayet: 3.)

Açıklama

Diyanet'in resmi çevirisinde de yorumla karışık olarak şöyle anlam verildiği görülür:

O, her şeyden öncedir, kendisinden sonraya hiçbir şeyin kalmayacağı Son'dur, varlığı *aşikârdır·* (açık), gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir. (Hâdid Suresi, ayet: 37.)

İlgili ayetler ve daha geniş yorumu için bkz. **TANRI.**

2- Açık Günah

En'âm Suresi, ayet: 120.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Günahın açığını da, gizlisini de bırakın! Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık, şüphesiz ceza göreceklerdir. (En'âm Suresi, ayet: 120.)

Açıklama

Aktarıldığına göre: İslam öncesi dönemde, gizli kaldığı sürece zinayı "helâl" sayarlardı. Tanrı bu ayetle, "zinanın açığını da, gizlisini de haram" olarak bildirmekte ve iki türünün de bırakılmasını istemekte. Bu, Dahhâk'tan aktarılmakta. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 13, s. 167.)

Bununla birlikte, "açığının da, gizlisinin de yasaklandığı bildirilen günah", yalnızca bir zina değil, tüm günahlardır.

"Günahın azının da, çoğunun da işlenmemesi" istenmekte. (Bkz. Râzî, Tefsir, aynı yer.)

Günahla ilgili ayetler ve yorumları için bkz. **GÜNAH.**

3- Açık Nimet

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ
فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُنِيرٍ ﴿٢٠﴾

Lokman Suresi, ayet: 20

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın göklerde olanları da, yerde olanları da buyruğunuz altına verdiğni, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmez misiniz? İnsanlardan Allah hakkında hiçbir bilgisi olmadan, doğruluk rehberi ve nurlandırıcı bir kitap bulunmadan tartışanlar vardır. (Lokman Suresi, ayet: 20.)

Açıklama

Tanrı'nın "nimetlerini açık olarak ve gizli olarak akıttığı" bildiriliyor bu ayette. Kur'an yorumcuları bu nimetlerin hangi nimetler olduğu üzerinde durmaktalar.

Kimileri, söz konusu olan nimetin, yalnızca "İslam" olduğu görüşündedirler. İbn Abbas'ın ve Mucâhid'in bu görüşte oldukları aktarılmakta. Kimilerine göre de söz konusu olan nimet, "La ilâhe İllallah"tır. Bu görüşü de Mücâhid'in benimsediği aktarılıyor Kur'an yorumlarında. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 21, s. 19-50.)

Yorumcular, nimetin, ya da nimetlerin "açık" olarak nasıl, "kapalı" olarak nasıl akıtıldığı üzerinde de durmaktalar. İleri sürülen görüşler:

İbn Abbas'tan aktarılan görüşe göre: "Lâ ilâhe illallah"ı "dil"le söylemek ve gövdenin organlarıyla uygulamak, hükmünü yerine getirmek; söz konusu nimetin "açık yönü"dür. Bu sözün "kalbe indirilmesi", benimsenmesi, dile getirdiklerine inanılması da nimetin "iç kesimi, gizli-kapalı yönü"dür. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 21, s. 50) Fahruddin Râzî'nin benimsediği görüş: "Açık nimet", nimetin dış kesimidir. Bunun bir de iç kesimi vardır: Örneğin etten, kemikten, sinirlerden oluşan "göz", "kulak", "burun", "dil" ve öteki organlar "nimet"in dış yönüdür, "açıkta olan kesimi"dir. Bunların işlevlerini yerine getirirken taşıdıkları güç ve özellikler de nimetin "gizli yanı"dır, "iç kesimidir". (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 25, s. 152.)

Kimilerince de Tanrı'nın insanların anlayabilecekleri türden akıttığı nimetler, "açık nimetler"dir. Tanrı'nın bir de herkesçe kolay kolay anlaşılamayan nimetleri vardır. Bunlar da "kapalı nimetler"dir. Açık günah, kapalı günah olduğu gibi, böyle açık nimet, kapalı nimet de vardır.

Nimet konusu ve ilgili ayetler için bkz. NİMET.

➤AÇIKLAMA

Bir konuyu, bir durumu, örtülü kalmış yönleriyle anlatma, aydınlatma, bildirme, açıkça sergileme, belirtme, belli etme.

A- Tanrının Açıklaması

1- Tanrı'nın, Ayetlerini ve Geçmişte Olan-Bitenleri Açıklaması

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ

Anlamı

Tanrı "ayetler"ini size böylece açıklar... (Bakara Suresi, ayet: 242; Âli İmrân Suresi, ayet: 103; Mâide Suresi, ayet: 89; Nûr Suresi, ayet: 59.)

كذلك يبين الله آياته للناس لعلهم يتقون ... ... ١٨٧ م البقرة ٢
كذلك يبين الله لكم الآيات لعلكم تتفكرون.. ... ٢١٩ م » ٢
ويبين آياته للناس لعلهم يتذكرون ... ... ٢٢١ م » ٢
. كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تعقلون ... ... ٢٤٢ م » ٢
كذلك يبين الله لكم الآيات لعلكم تتفكرون... ... ٢٦٦ م » ٢
كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تهتدون... ... ... ١٠٣ م آل عمران ٣
كذلك يبين الله لكم آياته لعلكم تشكرون ... ... ٨٩ م المائدة ٥
ويبين الله لكم الآيات والله عليم حكيم ... ... ١٨ م النور ٢٤
كذلك يبين الله لكم الآيات والله عليم حكيم ٥٨ م » ٢٤
كذلك يبين الله لكم آياته والله عليم حكيم ... ... ٥٩ م » ٢٤
كذلك يبين الله لكم الآيات لعلكم تعقلون ... ... ٦١ م » ٢٤

Anlamları

Tanrı, ayetlerini insanlara işte böylece açıklar. Ola ki, korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınırlar. (Bakara Suresi, ayet:187.)

Tanrı, ayetleri size işte böyle açıklar. Ola ki, düşünürsünüz. (Bakara Suresi, ayet: 219.)

Tanrı, ayetlerini insanlara açıklar. Ola ki anıp düşünürler. (Bakara Suresi, ayet: 221.)

Tanrı ayetleri size işte böyle açıklar. Ola ki akıllanırsınız. (Bakara Suresi, ayet: 242.)

Tanrı, ayetleri size işte böyle açıklar. Ola ki düşünürsünüz (Bakara Suresi, ayet: 266.)

Tanrı, ayetlerini size işte böyle açıklar. Ola ki doğru yolu bulursunuz. (Âli İmrân Suresi, ayet: 103.)

Tanrı ayetlerini size işte böyle açıklar. Ola ki "şükredersiniz". (Mâide Suresi, ayet: 89.)

Ve Tanrı, ayetleri size açıklar. Tanrı bilendir, hikmetlidir. (Nûr Suresi, ayet: 18.)

Tanrı, ayetleri size işte böyle açıklar, Tanrı bilendir, hikmetlidir. (Nûr Suresi, ayet: 58.)

Tanrı, ayetlerini size işte böyle açıklar. Tanrı bilendir, hikmetlidir. (Nûr Suresi, ayet: 59.)

Tanrı, ayetleri size işte böyle açıklar. Ola ki akıllanırsınız. (Nûr Suresi, ayet: 61.)

Bakara Suresi, ayet: 118

قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

Anlamı

Kesin inanır bir toplum için ayetleri açıkladık kuşkusuz. (Bakara Suresi, ayet: 118.)

Bakara Suresi, ayet: 118

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ . ١١٨، آل عمران ٣

Anlamı

Eğer aklınızı kullanırsanız (kavrarsınız ki) kuşkusuz, biz size ayetleri açıkladık. (Bakara Suresi, ayet: 118.)

Hâdid Suresi, ayet: 17

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ١٧ م الحديد

Anlamı

Kuşkusuz biz size ayetleri açıkladık. Ola ki, aklınızı kullanırsınız. (Hâdid Suresi, ayet: 17.)

Bakara Suresi, ayet: 159

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ
فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ١٥٩م البقرة ٢

Anlamı

Gerçekten o kimseler ki bizim indirip kitapta halka (insanlara) açıkladığımız belgeleri ve yol göstericiyi, açıklamamızdan sonra gizlerler. İşte onları Tanrı "lanetler" ve kınayanlar da kınar onları. (Bakara Suresi, ayet: 159.)

Mâide Suresi, ayet: 75

أَنْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ

٥ م المائدة ٧٥ •

Anlamı

Bak ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz. Yine bir bak ki, nasıl yüz çeviriyorlar ondan. (Mâide Suresi, ayet: 75.)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ

Anlamı

Andolsun ki, biz bu Kur'an'da sergileyip açıkladık…

أ: ولقد صرفنا فى هذا القرآن ليذكروا ... ... ٤١ ك الإسراء ١٧
ولقد صرفنا للناس فى هذا القرآن من كل مثل ... ٨٩ ك » ١٧
ولقد صرفنا فى هذا القرآن للناس من كل مثل... ... ٥٤ ك الكهف ١٨
وكذلك أنزلناه قرآنا عربيا وصرفنا فيه من الوعيد... ١١٣ ك طه ٢٠
وصرفنا الآيات لعلهم يرجعون ... ... ٢٧ ك الاحقاف ٤٦
ولقد صرفناه بينهم ليذكروا ... ... ٥٠ ك الفرقان ٢٥

Anlamları

Andolsun ki, biz bu Kur'an'da açıklayıp sergiledik. Anıp düşünsünler diye. Ne var ki bu açıklamalar, onların kaçıp uzaklaşmalarını artırmaktan başka bir sonuç vermemiştir. (İsrâ Suresi, ayet: 41.)

Andolsun ki, biz bu Kur'an'da her tür örnekler sergileyerek açıklamada bulunduk. Öyleyken, insanların çoğu, nankör olmakta direndiler. (İsrâ Suresi, ayet: 89.)

Andolsun ki, biz bu Kur'an'da insanlara, her tür örnekten sergileyerek açıklamada bulunduk. Ne var ki, insan, herşeyden daha çok, tartışmada bulunur. (Kehf Suresi, ayet: 54.)

İşte böyle, Kur'an'ı Arapça okunmak üzere indirdik. Ve onda korkutucu uyarıları sergiledik. Umulur ki, Tanrı'ya karşı gelmekten kaçınırlar… (Tâhâ Suresi, ayet: 318.)

Andolsun ki, biz onu onların arasında sergileyip açıkladık ki anıp düşünsünler. (Furkan Suresi, ayet: 50.)

Biz ayetleri açıklayıp sergiledik. Ola ki doğru yola dönerler. (Ahkaf Suresi, ayet: 27.)

نُصَرِّفُ الْآيَاتِ

Anlamı
Biz ayetleri açıklayıp sergiliyoruz...

ـ: أنظر كيف نصرف الآيات ثم هم يصدفون ... ٤٦ ك الأنعام ٦
أنظر كيف نصرف الآيات لعلهم يفقهون ... ... ٦٥ ك » ٦
وكذلك نصرف الآيات وليقولوا درست ... ... ١٠٥ ك » ٦
كذلك نصرف الآيات لقوم يشكرون ... ... ٥٨ ك الأعراف ٧

Anlamları
Bak ayetleri nasıl açıklayıp sergiliyoruz. Öyleyken onlar yüz çeviriyorlar. (En'âm Suresi, ayet: 46.)
Bak ayetleri nasıl açıklayıp sergiliyoruz. Ola ki anlarlar. (En'âm Suresi, ayet: 65.)
Ayetleri işte böyle açıklayıp sergiliyoruz. Ki (Muhammed) sen başkasından ders alıp öğrendin desinler ve biz de bilebilen topluma anlatalım. (En'âm Suresi, ayet: 105.)
Şükreden toplum için ayetleri işte böyle açıklayıp sergiliyoruz. (A'râf Suresi, ayet: 58.)
Kur'an ayetleri, Peygamber'e açıklıkla ve iyice açıklanarak verilmiştir:

فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ١٨، ١٩ ك القيامة ٧٥

Kıyamet Suresi, ayet: 18, 19

Anlamı
Biz onu (Kur'an'ı) sana okuduğumuz zaman, onu izleyip dinle. Sonra onu açıklamak bize düşer. (Kıyamet Suresi, ayet: 18, 19.)
Kur'an başlı başına "açıklama"dır:

هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ ١٣٨ م آل عمران ٣

Âli İmrân Suresi, ayet: 13

Anlamı
Bu (Kur'an), insanlara, bir açıklamadır... (Âli İmrân Suresi, ayet: 138.)

خَلَقَ الْإِنْسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾ م الرحمن ٥٥

Rahmân Suresi, ayet: 3, 4

Anlamı
(Tanrı) insanı yarattı, ona açıklamayı öğretti. (Rahmân Suresi, ayet: 3, 4.)

Peygamberlere verilen "kutsal kitap"ların tümü, açıklayıcı anlatımlardan oluşur:

مُبِينٌ

Anlamı
Açıklayıcı (beyan edici) açık-seçik, apaçık.
Mâide Suresi, ayet : 15, 92
En'âm Suresi, ayet : 59
Yunus Suresi, ayet : 61
Hûd Suresi, ayet : 6, 96
Yusuf Suresi, ayet : 1
Hicr Suresi, ayet : 1
Nahl Suresi, ayet : 103
Mü'minûn Suresi, ayet : 45
Şuarâ Suresi, ayet : 2, 195
Neml Suresi, ayet : 1, 75
Kasas Suresi, ayet : 2
Sebe' Suresi, ayet : 3
Yâsîn Suresi, ayet : 69
Ğafir Suresi, ayet : 23
Zuhruf Suresi, ayet : 2
Duhân Suresi, ayet : 2, 19, 33
Nisâ Suresi, ayet : 153, 174
Bkz. **APAÇIK.**
Ayetlerin tümü, açıklık getiren belgelerdir:
Tekili: "Beyyine".

بَيِّنَةٌ :

Anlamı
Açıklığı olan, açıklayıcılığı olan belge.

Çoğulu: Beyyinât.

الْبَيِّنَاتِ :

Anlamı
Apaçık belgeler.

Şu ayetlerde yer alır:

Bakara Suresi, ayet	: 87, 92, 99, 159, 185, 209, 211, 213, 253
Âli İmrân Suresi, ayet	: 86, 97, 105, 183, 184
Nisâ Suresi, ayet	: 153
Mâide Suresi, ayet	: 32, 110
A'râf Suresi, ayet	: 101
En'âm Suresi, ayet	: 57, 157
Tevbe Suresi, ayet	: 70
Yunus Suresi, ayet	: 13, 15, 74
İbrahim Suresi, ayet	: 9
Nahl Suresi, ayet	: 44
Meryem Suresi, ayet	: 73
Tâhâ Suresi, ayet	: 72, 133
Hacc Suresi, ayet	: 16, 72
Nûr Suresi, ayet	: 1
Ankebût Suresi, ayet	: 49
Rûm Suresi, ayet	: 9
Sebe' Suresi, ayet	: 43
Fâtır Suresi, ayet	: 25, 40
Ğafir Suresi, ayet	: 22, 50, 66, 83
Zuhruf Suresi, ayet	: 63
Câsiye Suresi, ayet	: 17, 25
Ahkaf Suresi, ayet	: 7
Muhammed Suresi, ayet	: 14
Hadîd Suresi, ayet	: 9, 25
Mücadele Suresi, ayet	: 5
Teğabun Suresi, ayet	: 60
Beyyine Suresi, ayet	: 1, 4

"Beyyine" mucize, "beyyinat"da mucizeler anlamında da kullanılmıştır Kur'an'da.

Bkz. **BELGE, MUCİZE.**

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ
لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ٥٣ ك فصلت ٤١

Fussilet Suresi, ayet: 53

Anlamı

Biz ayetlerimizi (varlığımızın belgelerini) dış dünyada ve kendi iç dünyalarında açıkça gösterip sergileyeceğiz. Onun bir gerçek olduğu, onlarca anlaşılana değin… (Fussilet Suresi, ayet: 53.)

Nisâ Suresi,
ayet: 26

يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

٢٦ النساء ٤

Anlamı

Tanrı size açıklamak ve sizden öncekilerin yollarını-törelerini göstermek ister. (Nisâ Suresi, ayet: 26.)

2- Tanrı'nın "Kıyamet Günündeki" Açıklaması

Nahl Suresi,
ayet: 92

وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

٩٢ ك النحل

Anlamı

Ve istiyor ki, tartıştığınız konuları Kıyamet günü size açıklasın. (Nahl Suresi, ayet: 92.)

Nahl Suresi,
ayet: 39

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ

٣٩ ك النحل ١٦

Anlamı

(Tanrı) tartıştıkları konuları kendilerine açıklasın ve kâfirler "Tanrı ölüleri diriltmeyecek!" derken yalan söylediklerini bilip anlasınlar diye (Tanrı ölüleri diriltecek). (Nahl Suresi, ayet: 39.)

3- Tanrı'nın "Koyduğu Sınırlar"ı Açıklaması

Bakara Suresi,
ayet: 230

وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

٢٣٠ البقرة ٢

Anlamı

Bunlar, Tanrı'nın koyduğu (yasa) sınırlarıdır. Tanrı, bilebilecek toplum için açıklar bunları. (Bakara Suresi, ayet: 230.)

4- Tanrı'nın, Sorulan ya da Sorulması Varsayılan Sorulara Karşılık Olarak Açıklaması

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا

Bakara Suresi, ayet: 68-70

Anlamı

"(Ey Musa!) Tanrı'na bizim için çağrıda bulun da, bize açıklasın!" dediler. (Bakara Suresi, ayet: 68-70.)

Açıklama

Ayetlerde anlatıldığına göre, böyle diyenler ve Tanrı'nın "açıklama"sını isteyenler, Musa'nın toplumu. Sureye adını veren "bakara" (sığır) nedeniyle böyle demekteler.

Bkz. SIĞIR.

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ

Ahzâb Suresi, ayet: 63

Anlamı

İnsanlar sana sorarlar… (Ahzâb Suresi, ayet: 63.)

يَسْـَٔلُونَكَ

Anlamı

Sana sorarlar…

Şu ayetlerde yer alır:

Bakara Suresi, ayet	: 189, 215, 217, 219, 220, 222
Mâide Suresi, ayet	: 4
A'râf Suresi, ayet	: 187
Enfâl Suresi, ayet	: 1
İsrâ Suresi, ayet	: 85
Kehf Suresi, ayet	: 83
Tâhâ Suresi, ayet	: 105
Nâziât Suresi, ayet	: 42

Açıklama

"Sana sorarlar…" denerek, çeşitli konularda açıklama yapılır. Açıklamayı yapan ve yaptıran; Tanrı.

Zâriyât Suresi,
ayet: 12

يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّينِ ١٢ ك الذاريات ٥١

Anlamı
"Din günü ne zaman?" diye sorarlar... (Zâriyât Suresi, ayet: 12.)
Bkz. **DİN (DİN GÜNÜ BÖLÜMÜ).**

Kıyamet Suresi,
ayet: 6

يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِ ٦ ك القيامة ٧٥

Anlamı
"Kıyamet ne zaman?" diye sorar... (Kıyamet Suresi, ayet: 6.)
Bkz. **KIYAMET.**

Bakara Suresi,
ayet: 211

سَلْ بَنِىٓ اِسْرَٓائِيلَ ٢١١ م البقرة ٢

Anlamı
İsrailoğulları'na sor... (Bakara Suresi, ayet: 211.)

يَسْـَٔلُ

Anlamı
Sor...

Şu ayetlerde yer alır:
A'râf Suresi, ayet : 163
Yunus Suresi, ayet : 94
Yusuf Suresi, ayet : 82
İsrâ Suresi, ayet : 101
Zuhruf Suresi, ayet : 45

Tanrı'nın açıklaması, "sor!" buyruğuyla birlikte de yer alır. Ele alınan konu, ya, "sor!" (kitaplara...) dendikten sonra açıklanır. Ya da açıklama yapılır, sonra "sor!" denir.

Bakara Suresi,
ayet: 186

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِى عَنِّى ١٨٦ م البقرة ٢

Anlamı
Kullarım sana beni sorarlarsa... (Bakara Suresi, ayet: 186.)

Açıklama
Bu ayette Tanrı, kendine ilişkin (bilgi verme anlamında) açıklamada bulunuyor.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ
لَكُمْ تَسُؤْكُمْ وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبْدَ
لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝ المائدة ١٠١

Mâide Suresi, ayet: 101

Anlamı
Ey inananlar! Size açıklandığı zaman kötü duruma düşeceğiniz şeyleri sormayın; Kur'an indirilirken onları sorarsanız, size açıklanır. Tanrı ondan dolayı sizi bağışlamıştır. Tanrı bağışlayandır, "hilim" sahibidir. (Mâıde Suresi, ayet: 101.)
Bkz. **BİLGİ, HABER, SORU.**

Tanrı'nın bilgi (haber) verme anlamındaki açıklaması şu sözlerle birlikte de yer alır:

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ
قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ

Anlamı
De ki size haber (bilgi) vereyim mi?

Şu ayetlerde yer alır:
Âli İmrân Suresi, ayet : 15
Mâide Suresi, ayet : 60
Hacc Suresi, ayet : 72
Şuarâ Suresi, ayet : 221

فَأُنَبِّئُكُمْ

Ankebût Suresi, ayet: 8; Lokman Suresi, ayet: 15

Anlamı
Hemen size haber (bilgi) vereyim. (Ankebût Suresi, ayet: 8; Lokman Suresi, ayet: 15.)

Yunus Suresi,
ayet: 25

فننبئكم

Anlamı
Size bildiririz. (Yunus Suresi, ayet: 25.)

Kehf Suresi,
ayet: 103

قل هل ننبئكم

Anlamı
De ki, size haber (bilgi) verelim mi? (Kehf Suresi, ayet: 103.)

Fussilet Suresi,
ayet: 50

فلننبئن

Anlamı
Andolsun ki, bildireceğiz… (Fussilet Suresi, ayet: 50.)

Lokman Suresi,
ayet: 23

فننبئهم

Anlamı
Onlara bildiririz… (Lokman Suresi, ayet: 23.)

Fâtır Suresi,
ayet: 14

ولا ينبئك مثل خبير

Anlamı
Haberi olan Tanrı gibi kimse sana "haber" (bilgi) veremez. (Fâtır Suresi, ayet: 14.)

ينبئكم

Anlamı
Size (Tanrı) bilgi verir…

Şu ayetlerde yer alır:

Mâide Suresi, ayet	: 48, 105
En'am Suresi, ayet	: 60, 164

Tevbe Suresi, ayet : 94, 105
Sebe' Suresi, ayet : 7
Zümer Suresi, ayet : 7
Cum'a Suresi, ayet : 8

يُنَبِّئُهُمْ   وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّٰهُ

Anlamları
Tanrı, onlara "haber" (bilgi) verecektir...
Mâide Suresi, ayet : 14

(Tanrı) onlara "haber" verir...
En'âm Suresi, ayet : 108, 159
Nûr Suresi, ayet : 64
Mücadele Suresi, ayet : 6, 7

وَنَبِّئْهُمْ

Hicr Suresi, ayet: 51; Kamer Suresi, ayet: 28

Anlamı
Onlara bildir... (Hicr Suresi, ayet: 51; Kamer Suresi, ayet: 28.)

نَبِّئُونِى

En'âm Suresi, ayet: 143

Anlamı
Bana "haber" (bilgi) verin verebiliyorsanız... (En'âm Suresi, ayet: 143.)

لَتُنَبَّؤُنَّ

Teğâbun Suresi, ayet: 7

Anlamı
Andolsun ki bilgilendirileceksiniz. (Teğâbun Suresi, ayet: 7.)

اَمْ لَمْ يُنَبَّأْ

Necm Suresi, ayet: 36

Anlamı
Yoksa kendisine bildirilmedi mi? (Necm Suresi, ayet: 36.)

Kıyamet Suresi, ayet: 13

يُنَبَّؤُا الْاِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ

Anlamı
O gün (Kıyamet günü) insan bilgilendirilecektir. (Kıyamet Suresi, ayet: 13.)

Bakara Suresi, ayet: 33

اَنْبِئْهُمْ

Anlamı
Onlara bildir... (Bakara Suresi, ayet: 33.)

Yunus Suresi, ayet: 53.

وَيَسْتَنْبِئُونَكَ

Anlamı
Senden bilgi almak isterler... (Yunus Suresi, ayet: 53.)

نَبَأ

Anlamı
"Haber" (bilgi).

Şu ayetlerde yer alır.

Mâide Suresi, ayet	: 27
En'âm Suresi, ayet	: 34, 67
A'râf Suresi, ayet	: 175
Tevbe Suresi, ayet	: 70
Yunus Suresi, ayet	: 71
İbrahim Suresi, ayet	: 9
Şuarâ Suresi, ayet	: 69
Neml Suresi, ayet	: 23
Kasas Suresi, ayet	: 3
Sâd Suresi, ayet	: 21, 67
Hucurat Suresi, ayet	: 6
Teğâbûn Suresi, ayet	: 5
Nebe' Suresi, ayet	: 2

Bkz. **BİLGİ, HABER**
Ayrıca

وَاَذّ

Hani; Anımsa!; Anımsa ki…
Dendikten sonra da "Tanrı bilgi verir" ve açıklamada bulunur.
Bkz. **ANIMSAMA, ANMA.**

الَّذِينَ   الَّذِينَ قَالُوا

Onlar ki…
Onlar ki dediler…

قَالُوا   وَقَالُوا

Dediler; dediler ki; Ve dediler…

وَيَقُولُونَ   قُلْ

Ve derler; Ve derler ki; De ki…
Sözlerinden sonra da Tanrı'nın haber vermesi, açıklamada bulunması yer alır.

5- Tanrı'nın, Peygamberi'nin Özel Durumuna İlişkin Açıklaması
Tanrı; Peygamber'in gizlediği şeyi kamuya açıklayabilir.
Ayrıca, Peygamber'den saklanan şeyi de Peygamber'e haber verebilir:

Zeyd'in Karısı Zeyneb'le Peygamber'in Evlenmesine İlişkin Tanrı'nın Açıklaması

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ
وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ
مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ
مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ
أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ٣٧

Ahzâb Suresi, ayet:37

Anlamı (Diyanet'in)

"Ey Muhammed! Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: 'Eşini bırakma, Allah'tan sakın!' diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi, içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun, oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu. Sonra Zeyd, eşiyle ilgisini kestiğinde, onu seninle evlendirdik. Ki, evlatlıkları eşleriyle ilgilerini kestiğinde, onlarla evlenmek konusunda, müminlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir." (Ahzâb Suresi, ayet: 37.)

Elmalılı Hamdi Yazır'ın çevirisinde:

"Hem hâtırla o vakti ki, o kendisine hem Allah'ın in'am ettiği (iyilik ettiği) hem senin in'am ettiğin kimseye: 'Zevceni kendine sıkı tut ve Allah'tan kork!' diyordun da, *nefsinde* (içinde), *Allah'ın açacağı şeyi gizliyordun* Nası (insanları) sayıyordun. Halbuki, Allah, kendisini saymana daha gerekti (Tanrı, sayılmaya daha çok layıktı). Sonra vakta ki, Zeyd o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana tezvic eyledik. Ta ki, oğullukların ilişiği kestikleri zevcelerinde, müminlere bir darlık olmasın. Allah'ın emri de fi'le çıkarılmış bulunuyor." (Ahzâb Suresi, ayet: 37.)

Not: Parantez içindekiler, açıklayıcı olsun diye eklenmiştir. (T. D.)

Hasan Basri Çantay'ın çevirisinde:

"(Habibim!) Hatırla o zamanı ki, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de yine kendisine lutufta bulunduğun zata, sen: 'Zevceni, uhdende tut! Allah'tan kork!' diyordun da, *Allah'ın, açığa çıkarıcısı olduğu şeyi, içinde gizliyor, insanların (dedikodusu)ndan korkuyordun.* Halbuki, Allah, kendisinden korkmana daha çok layıktı. Şimdi madem ki, Zeyd o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana zevce yaptık. Ta ki, oğullarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta, müminler üzerinde bir günah olmasın. Allah'ın emri, yerine getirilmiştir." (Ahzâb Suresi, ayet: 37.)

Not: Parantez içindekiler, Hasan Basri Çantay'ındır.

Bu çeviride geçen: "oğullarının kendilerinden..."de bir yanlışlık var. "Oğullarının" yerine, "oğulluklarının" olmalı.

Abdullah Âtıf Tüzüner'in çevirisinde:

"Onu (o günü) an ki, Allah'ın iyilik verdiği, senin de kendisine iyiliğin dokunan kişiye, 'Karını tut, bırakma, Allah'tan kork!' diyor ve *Allah'ın belli etmekte olduğu şeyi, içinde gizliyordun.* Zeyd boşayıp işini bitirince, onu sana karılığa verdik. Ta ki, oğul edindikleri kişiler karılarını boşadıklarında almak için müminlere güçlük olmasın. O Allah emri, olmuş bitmiştir." (Ahzâb Suresi, ayet: 37.)

Ayet, dilimize şöyle de çevrilebilir:

"Anımsa (ey Muhammed)! Üzerinde Tanrı'nın iyiliği olan, senin de iyiliğin bulunan kimseye: 'Karını kendinde tut (boşama)! Tanrı'dan da kork!' diyordun. Oysa, Tanrı'nın açığa vuracağı şeyi, içinde saklıyordun. İnsanlardan korkuyordun. Oysa, senin daha çok korkman gereken, Tanrı'ydı. Neyse Zeyd, o karıdaki işini bitirince, onu seninle evlendirdik. İnanırlara bir güçlük olmasın diye. Oğulluklarının karılarını almakta... Ama oğullukları karılarındaki işlerini bitirince...

(Yani oğulluklar karılarını boşadıkları zaman o karılarla evlenmekte, inanırlara bir güçlük olmasın diye seni Zeyd'in karısıyla evlendirdik.) Tanrı'nın buyruğu, yerine gelmiştir." (Ahzâb Suresi, ayet: 37.)

Açıklama

Bu ayetin açıkça belirttikleri:

• Zeyd, peygamberin "oğulluğu"ydu.

• Peygamber, karısını boşamak isteyen Zeyd'e: "Boşama, bırakma karını. Tanrı'dan kork!" demişti.

• Peygamber, Zeyd'e böyle söylerken, içinde "*Tanrı'nın açığa vuracağı bir şey*"i saklıyordu.

• Peygamber'in, Tanrı'nın açığa çıkaracağı şeyi içinde saklamasının nedeni, "*İnsanlardan korkup çekinme*"siydi. Oysa, "daha çok korkması gereken Tanrı'ydı".

• Sonunda, Peygamber, Zeyd'in karısıyla evlendi.

Kur'an yorumcuları ve hadisçiler, bu ayette adı açıkça geçen Zeyd'in, Peygamber'in "oğulluğu" olduğunda, bu nedenle herkesin "Muhammed Oğlu Zeyd" diye çağırdığında ve ayetin, bu Zeyd'in karısı Zeyneb'le Peygamber'in evlenmesine ilişkin bulunduğunda birleşirler. Belirtildiğine, ayette de açıklandığına göre, bu kadını Zeyd boşamış, sonra Peygamber almıştır. Kadının adı, ayette açıkça yer almamakta. Ama Zeyneb olduğu konusunda kimsenin kuşkusu yok.

Zeyneb kimdir?

Kaynaklarda yer alan bilgi şöyle: Zeyneb, "Cahş kızı" diye bilinir. Anasının adı: Ümeyme. Ümeyme, Abdulmuttalib'in kızı. Buna göre, Zeyneb, Peygamber'in halasının kızıdır.

İleri sürüldüğüne göre, Zeyneb'i, Zeyd'le evlendiren, Peygamber olmuştur. Yine ileri sürüldüğüne göre, bu evliliği başlangıçta Zeyneb istememiş, ama Peygamber'in direnmesi üzerine evlilik gerçekleşmiştir. Ve yine ileri sürüldüğüne göre, yukarıdaki ayetten önceki ayet (36.), bununla ilgilidir. O ayette, "Tanrı ve Peygamber'i bir işe karar verdiği zaman, artık ne inanır erkek, ne de inanır kadın için, ona ilişkin yapacakları konusunda bir serbestlik olabilir (kimse başka bir seçim yapamaz). Kim, Tanrı'ya ve Peygamberi'ne karşı çıkarsa, açık bir sapıklıkla sapmış olur" deniyor.

Ne var ki, bu yorum üzerine şu sorular sorulmakta:

Kölelikten azad edilme olsa bile, Peygamber'in yakınlığını kazanmış olan "Muhammed'in Oğlu" diye çağrılan bir kimseyi, Zeyneb, ileri sürüldüğü gibi küçük görmüşse ve o yüzden evlenmekten kaçınmışsa, nasıl inanırlar arasında yer almış olabilir?

Zeyneb, küçük gördüğü için değil de, beğenmediği, çirkin bulduğu ya da sevmediği için evlenmek istememişse, Peygamber nasıl zorlamış olabilir? Hele ayet yoluyla zorlamanın olduğu, bu konuda ona "hiçbir seçim hakkı verilmediği" nasıl düşünülebilir?

Ne Kur'an yorumlarında, ne de hadis kaynaklarında bu sorularını karşılığı bulunur.

Gelelim 37. ayette anlatılanlara:

Soru: Peygamber'in, "Tanrı'nın açığa vuracağı bir şey"i içinde sakladığı anlatılıyor ayette. Bu "şey" neydi?

Bu soruya şu karşılıklar veriliyor:

• O "şey", Zeyd'in karısı Zeyneb'i boşamasını, Peygamber'in istiyor olmasıydı. Onunla evlenmek için...

Peygamber bunu istiyordu, ama, bir yandan da, halkın dedikodusundan çekiniyordu. "Peygamber, oğulluğunun karısını aldı..." derler diye korkuyordu. Oysa Peygamber'in asıl korkması gereken, Tanrı'ydı. İşte ayette açıklanan bu.

• O içinde sakladığı bildirilen "şey", Peygamber'in, Zeyneb'in boşanmasını istemesi değildi yalnızca. Aynı zamanda, Zeyneb'e duyduğu ilgiydi, onu "seviyor olması"ydı. Zeyd'e, "Karını tut, boşama!" derken de bunu açığa vurmaktan çekinmişti. Bir yandan da, Zeyneb'le evlenirse, insanların ne diyeceğini düşünüyor ve dedikodulardan çekiniyordu. "Oğlunun karısını aldı..." türünden dedikodulardan...

Kur'an yorumcuları genellikle bu ikinci görüşü benimserler. Celaleyn kimi "tefsir"lerde, bu yorum, yani, Peygamber'in "içinde sakladığı, açığa vurmaktan çekindiği asıl şey"in, Peygamber'in Zeyneb'e duyduğu "sevgi" olduğu yolundaki yorum açıkça belirtilmekte, kimilerindeyse, dolaylı olarak anlatılmakta. Bu görüşe göre, Zeyd'in, Zeyneb'i boşamasını, Peygamber'in içinden istemesi de, bu sevgiye dayalıydı. Yani, Peygamber, Zeyneb'e ilgi duyduğu için Zeyd'in boşamasını istiyordu "içinden".

Eski Kur'an yorumcuları, bu yorumda hemen hemen birleştikleri halde, son zamanların yorumcuları (2-3 yüzyıldan bu yana), bu yoruma karşı çıkar ve birinci yorumu savunur olmuşlardır. Bunda, doğubilimcilere olan tepkinin birinci derecede payı bulunmakta. Doğubilimciler, Peygamber'in Zeyneb'i seviyor olmasını, peygamberlikle bağdaştırmayan görüşler ileri sürmüşlerdir. İşte tepki, bundan kaynaklanıyor. Oysa, bu sevginin "beşerî" (yani insana özgü) bir olay olduğunu, doğal karşılanması gerektiğini söyleyenlerin sayısı az değildir. Elmalılı Hamdi Yazır, birinci görüşü savunur göründüğü halde, böyle bir ilginin, "peygamberlikle bağdaşmaz" bir yanı bulunmadığını belirtir.

İkinci görüşün karşısında olanlardan kimileri, bunun "İslam düşmanları"ndan kaynaklandığını ileri sürecek ölçüde ileri giderler. Bunun, yüzyıllar boyu, büyük ve İslam dünyasında "muteber" sayılan tefsirlerde yer aldığını ve savunulageldiğini unutmuş gibi bir tutum sergilerler.

Peygamber, Zeyd'in, Zeyneb'i boşamasını mı istiyordu yalnızca? "İçinde sakladığı ve Tanrı'nın açığa vurduğu" bildirilen "şey", yalnızca bu muydu? Eğer öyleyse, Peygamber bu boşamayı neden istiyordu? İkinci görüşe karşı çıkanlarda, bu sorunun karşılığına değinen pek yok gibi. "Hiç yok" bile denebilir. Çünkü bu soruya kolay kolay karşılık bulunamaz. Peygamber, Zeyneb'in boşanmasını istemişse, onunla evlenmek için istemiştir. Onunla evlenmeyi de boşuna istemiş olacağı düşünülemez.

Burada üzerinde durulan iki soru var:

Birinci soru: Peygamber, Zeyneb'i "sevmiş" miydi?

İkinci soru: Peygamber, Zeyneb'i sevmişse, ne zaman sevmişti?

Birincisi üzerinde biraz duralım:

Peygamber'in, Zeyneb'i sevdiğini savunanlar, birçok kanıtlar sıralamaktalar. Başlıcaları şöyle özetlenebilir:

Birinci kanıt: Ayette, Peygamber'in "içinde gizlediği ve Tanrı'nın açığa vurduğu" bildirilen "şey", Zeyneb'in boşanmasını istiyor olmasıdır. Yorumcular hemen hemen bunda birleşmekteler. Bu istekse, boşuna değildir. Peygamber, Zeyneb'i seviyor olmasaydı, Zeyd'in onu boşamasını istemezdi.

İkinci kanıt: Peygamber'in, Zeyneb'in dışında da karıları vardı. Ama hiçbir karısıyla evlenmesi, Kur'an'da yer almamıştır. Bu durum, Peygamber'in katında, Zeyneb'in özel bir yeri olduğunu gösterir. Zeyneb'in kendisi de, bu durumla övünmüştür. Hadislerde, Zeyneb'in bu durumla övünürken şunları söylediği anlatılır:

"(Ey Peygamber karıları!) Sizin tümünüzü Peygamber'le, halkınız evlendirmiştir. Beniyse Yüce Tanrı evlendirdi. Yedi kat göğün üstünden..." Zeyneb, Peygamber'in öteki karılarına karşı bu sözlerle övünmüştür.

Bunu anlatan hadisin kaynakları:

Buharî, Kitabu't-Tevhid /22, c. 8, s. 176

Tirmizî, Kitabu Tefsiri'l-Kur'an /34, c. 5, s. 354, 355, hadis no: 3213

Neseî, Kitabı'n-Nikâh /26, c. 6, s. 80

Ahmed İbn Hanbel, 3 /226.

Taberi tefsirinde de, Zeyneb'in bu övünmesine değiniliyor, Zeyneb'in, Peygamber'in karılarından Âişe'ye karşı bile üstünlüğünü savunurken böyle övündüğü anlatılıyor. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 22, s. 11.)

Gerçi, Âişe hakkında inen ayetler de var. "İfk" adıyla ünlü olay nedeniyle, hakkında çıkarılan dedikoduların "iftira" olduğu, yani "Saffan'la zina etmiştir" denirken Âişe'ye iftira edildiğini dile getirmeye yönelik 10 ayet birden gelmiştir Peygamber'e. (Bkz. Nûr Suresi, ayet: 11-20.) Bkz. **İFTİRA**.

Ancak, Buharî gibi en sağlam kaynakların da yer verdiği gibi, Peygamber'le 6 yaşındayken evlendirilen Âişe'nin bu evliliği, ayetlerde yer almakta. İşte Zeyneb'in, bundan dolayı, Âişe'ye karşı bile, kendinde bir üstünlük bulduğu anlaşılmakta.

Üçüncü kanıt: Yine en sağlam kabul edilen hadis kitaplarında da yer alan bir hadiste, "Hicab ayeti" adıyla ünlü ayetin de, Zeyneb nedeniyle Peygamber'e geldiği bildirilir. Bu ayetin (Diyanet'in resmi çevirisindeki) anlamı şöyledir:

"Ey inananlar! Peygamber'in evlerine, yemeğe çağrılmaksızın girip de yemeğin pişmesini beklemeye kalkmayın. Fakat, davet edilirseniz girin. Ve yemeği yiyince lâfa dalmadan evden dağılın! Bu haliniz, Peygamber'i üzüyor; O da size bir şey söylemeye çekiniyordu. *Allah, gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in eşlerinden bir şey isteyeceğinizde, onu* ***perde*** *(hicâb) arkasından isteyin.* Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır. Bundan sonra ne Allah'ın Peygamberi'ni üzmeniz ve ne de onun *eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir.* Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir." (Ahzâb Suresi, ayet: 53.)

Bu ayet için bkz. **EV, KALB, KARI, PERDE.**

Müslümanların, Peygamber'in evine giriş-çıkışlarını düzenleyen, Peygamber karılarına bakmalarını ya da rastgele bakmalarını önleyen ve Peygamber karılarıyla ancak "perde arkasından" konuşulabileceğini bildirip hükme bağlayan bu son derece önemli ayet, Peygamber'le Zeyneb'in düğününde "nâzil" olmuştur. Ayetin, o sıradaki düzensizlikten, Müslümanların "geç saatlere değin düğün evinde kalışları"ndan ve Peygamber'in, Zeyneb'le yalnız kalmasına bir türlü fırsat verilmeyişten ileri geldiği anlatılır. Bunu anlatan hadisler de en sağlam kabul edilen kitaplarda yazılıdır. Örneğin bkz. Buharî, Tefsiru'l-Kur'an /8, c. 6, s. 25-27; Müslim, Kitabu'n-Nikâh /89-95, c. 2, s. 1048-1052, hadis no: 1428.

Bu durum da, Zeyneb'in Peygamber katında özel bir yeri olduğuna kanıt olarak gösterilmekte.

Dördüncü kanıt: Enes İbn Mâlik, bir hadiste şöyle diyor:

"Peygamber, Zeyneb'e yaptığı düğün gibi bir düğünü, hiçbir karısına yapmamıştır."

Bu hadisin kaynakları:

Buharî, Kitabu'n-Nikâh /68-69, c. 6, s. 142, 143.

Müslim, Kitabu'n-Nikâh /90-91, c. 2, s. 1049, hadis no: 1428.

Ebu Davud, Kitabu'l-Et'ıme /2, c. 4, s. 126, hadis no: 3743.

İbn Mace, Kitabu'n-Nikâh /24, c. 1, s. 615, hadis no: 1908.

Ahmed İbn Hanbel, 3 /172, 227.

Bu durum da, Peygamber'in, Zeyneb'i çok sevdiğine kanıt olarak gösterilmekte.

İkinci soruya gelelim: Peygamber, Zeyneb'i ne zaman sevmiştir? Eğer âşık olmuşsa ne zaman âşık olmuştur?

Bu soruya:

• Peygamber, Zeyneb'e, Zeyd'in onu boşamasından kısa bir süre önce âşık olmuştur. Boşama işi de bu nedenle gündeme gelmiştir... biçiminde karşılık verilmekte.

Ve kimileri şöyle bir olay anlatmakta:

Leoni Caetano, şunları yazmakta:

"Muhammed'in aşkı, Zeyd'in evine bir rastlantı sonucu girdiği sırada bir yel eserek, Zeyneb'in kapısındaki perdeyi havalandırmasıyla ve kadını âdeta çıplak bir durumda Peygamber'in gözüne göstermesiyle meydana gelmiştir. Muhammed, kadının güzelliğini görünce şaşırdı. Evlenmeye engel olan güçlükler, bu aşkı büsbütün artırdı. Ama Zeyd, Muhammed'in aşkını öğrenince, Zeyneb'den ayrıldı ve onu babalığına bıraktı..." (Bkz. Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul, 1925, Yeni Matbaa, s. 170, 171. Dili Türkçeleştirilmiştir.)

Caetano, bu hadisi, Taberi, İbn Esir, Hamis gibi ünlü tarihçi, yazarların kitaplarını kaynak göstererek yazmakta. Bu hadisi, Taberi tefsirinde de bulmaktayız. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 21, s. 10-11, Ahzâb Suresi'nin 37. ayeti dolayısıyla.)

Caetano, bu hadisten önce bir başka hadisi aktarmakta. Şöyle:

"Peygamber, bir gün, Zeyd İbn Harise ile konuşmak gerektiğinden evine gitmişti. Zeyd, evde yoktu. Çok hafif giyinik durumda olan karısı Zeyneb Bint Cahş, Peygamber'i içeri girmeye çağırdı. Ve kocasının babası (babalığı) olması nedeniyle ona çok içten davrandı. Muhammed, bu ünlü kadının çekici güzelliği karşısında şaşa kaldı ve bunu: 'Ey büyük Tanrı! Ey gönülleri alt üst eden Tanrı!' diyerek dile getirdi. Bu sözleri yavaşça söylemiş olmakla birlikte, zeki Zeyneb'in kulağından kaçmadı. Peygamber çekilip gittikten sonra, Zeyd eve dönünce, karısı, Peygamber'in ziyaretini haber verdi. Zeyd, Muhammed'in bir şey söyleyip söylemediğini sordu. Zeyneb, işittiği sözleri aktardı. Bunların anlamını anlamamak mümkün değildi. Zeyd, hiç zaman yitirmeksizin, Peygamber'in yanına gitti. Zeyneb'i o denli beğendiği için, onunla evlenmesini sağlamak amacıyla ayrılmak niyetinde bulunduğunu söyledi. Muhammed, bu öneriye karşı koydu. Ama Zeyd direndi. Zeyneb'in 'birçok iyi özelliği' olduğunu, onun için memnunluğunu açıklamaktan başka söyleyecek bir şeyi bulunmadığını anlatıp inandırınca, Muhammed inandı. Ve Zeyd'in önerisine evet dedi... Hâlâ duraksayan Muhammed'e, bir ayet, Ahzâb Suresi'nin 37. ayeti indi. Bu ayet, sahip olmayı o denli istediği kadınla evlenmeye yöneltiyordu onu." (Caetano, aynı c, s. 169, 170.)

Birçok hadis kaynağında da bu olay yer alır. Ancak, bu olayın, "Kütübü Sitte" diye bilinen kitaplarda (Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, İbn Mace, Neseî) yer almamış olması, kimilerine göre, gerçekliğine gölge düşürmekte.

Bununla birlikte, birçok olay, bu kitaplarda yer almadığı halde, bugün İslam dünyasında kabul edilip benimsenmekte.

İslam'ın ateşli savunucusu olarak tanınan Profesör Muhammed Hamidullah da bu olayı kabul etmekten kendini alamıyor. Şunları yazıyor:

"Bir gün Resulullah, onun ailesine karşı tutumunu değiştirmek maksadıyla bizzat evinde onu ziyarete gitti ise de Zeyd'i evde bulamadı. Zeyneb evdeydi. *Ve yaklaşık 36 yaşına rağmen, safranlı suda yıkanmış elbisesi içinde pek cazibeli bir duruşu vardı.* Bu görüntü karşısında Resulullah, şu şekilde söylemekten kendini alamadı: 'Kalbleri bir halden diğer hale çeviren Allah, ne Yüce'dir!'..." (Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, İstanbul, 1980, c. 2, s. 735. fıkra: 1106.)

Kimi kaynaklar da, Peygamber, Zeyd'in evine girdiği zaman, Zeyneb'in çamaşır yıkamakta olduğunu, zaten güzel olan kadının, o sırada bir kat daha güzelleştiğini, çamaşır yıkıyor olmasından ötürü de yarı çıplak bulunduğunu ve işte Peygamber'in onu bu durumda bulması sonucunda tutulup âşık olduğunu yazmaktalar.

Peygamber'in çağına en yakın tarihçilerden olması nedeniyle son derece önemli bir kaynak olan İbn İshak'ın e's-Sîre'sinde de olay, özet de olsa yer almakta. Peygamber'in Zeyneb'i görünce bir süre baktıktan sonra başını aşağıya eğip: "Subhane Mukellibe'l-Kulubi ve'l-ebsâr" (ey gönülleri ve gözleri alt üst edip değiştiren Tanrı, eksiklerden uzaksın!) dediği belirtilmekte. (Bkz. Siretu İbn İshak, 1981, Konya, Arapça teksir, s. 224, fıkra: 381, 382.)

Buna karşılık, Elmalılı Hamdi Yazır'ın şöyle dediği görülmekte (bugünkü dille Türkçeleştirilmiştir):

"Ansızın görülen bir güzelin cemâlini, tümüyle temiz bir duyguyla beğenip, Yaratan'ının ustalıktaki gücünü dile getirip eksiklerden uzak olduğunu söylemekte, peygamberlerin günahsızlığına ilişkin özelliğine ters olabilecek bir anlam bulunmadığından, bu öyküyü gerçek varsaymakta esasen bir sakınca yoktur. Bununla birlikte, birtakım Hıristiyan yazarların, dedikoduya araç yapmak istedikleri bu öykü, hadis ilmi yönünden sağlam değildir. Bir kere, rivayet yönünden 'sahih' kitaplarda, sağlam bir yoldan ve sağlam bir senedle rivayet edilmemiştir. İkincisi: Değerlendirme (dirayet) yönünden de ele alındığında, Zeyneb'in güzelliğini Peygamber'in daha yeni görüp anlamış olması aklen kabul edilebilir değildir. Çünkü Zeyneb, Peygamber'in yakın akrabasından olmak nedeniyle, ta çocukluğundan beri görüp bildiği ve ayrıca kadınların başını örtmesi daha buyurulmamış bulunduğu için vücut güzelliğini yakından tanıyageldiği bir kadınken, bunu ilk kez o sırada görülmüş beğeniliverilmiş diye anlatmak, kendi kendini yalanlamaktır; bu, öyle bir öyküdür..." (Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 6, s. 3901.)

Olayı yukarıdaki gibi anlatan hadise karşı çıkanlar, hep bunu ileri sürerler. Yani Zeyneb'in, Peygamber'in yakını olduğunu, örtünme zorunluluğu da bulunmadığı için Peygamber tarafından her zaman görüldüğünü, o nedenle, Peygamber'in onu ilk kez görmüş gibi tutulup âşık olmasının düşünülemeyeceğini savunurlar. Buna ise şu karşılıklar verilemekte:

Yukarıdaki öyküyü, ayet, destekler niteliktedir. Yani, öykü, ayette anlatılanlara ters değildir, uygundur. Dahası, ayeti açıklar niteliktedir. Peygamber, Zeyneb'i daha önce de tanımış olabilir, hatta, Zeyd'le evlenmesinde aracılık ettiği de doğru olabilir. Ancak, bütün bunlar, Peygamber'in, son derece güzel olduğu herkesce kabul edilen Zeyneb'i çarpıcı bir durumda görürken beğenmesine, sevmesine engel değildir.

Ahzâb Suresi'nin yukarıda sunulan 37. ayetinin bir çeşit uzantısı sayılan 38. ayeti de şöyledir:

Ahzâb Suresi, ayet: 38

مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ
خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ٣٨

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın, Peygamber'e farz kıldığı şeylerde, ona bir güçlük yoktur. Bu, Allah'ın, öteden-beri, gelmiş geçmişlere uyguladığı bir yasadır. Allah'ın emri, şüphesiz gereği gibi yerine gelecektir. (Ahzâb Suresi, ayet: 38.)

Açıklama

Kur'an yorumcuları, bu ayetle şöyle demek istendiği görüşündeler:

"Muhammed'in, Zeyd'in karısı Zeyneb'i sevmiş olmasını, boşandıktan sonra onunla evlenmesini dedikodu konusu yapanlar bilsinler ki, Tanrı'nın Peygamber için uygun gördüğünde, Peygamber'e bir güçlük yoktur. Kaldı ki, bu evlilik, daha önceki peygamberlerde de görülen, yaşanagelen Tanrı yasalarındandır. Tanrısal bir gelenektir bu. Daha önceki peygamberler de, birçok karı almışlardı. Örneğin Süleyman Peygamber ve onun babası Davud Peygamber. Bu peygamberlerin yüzlerce karıları ve cariyeleri olmuştu. Tanrı öyle uygun görmüştür. Ve hepsi bir hikmete dayalıdır..."

Kur'an yorumlarında, bu ayetin, Davud Peygamber'in bir evliliğine de işaret ettiği görüşünü belirtirler: Davud Peygamber, Uriya'nın karısını sevmiş, sonra bu kadınla evlenmişti anlatılanlara göre.

Zeyd'in Karısı Zeyneb ile Uriya'nın Karısı Bint Seba Benzerliği

Fahruddin Râzî, aynen şöyle diyor:

"İşaretun ili kıssati Davude aleyhisselâm haysu iftetene bi imreti Uriya." (Bkz. c. 25, s. 213.)

Yukarıdaki ayeti tefsir ederken e't-Tefsiru'l-Kebir adlı ünlü tefsirinde yer alan bu sözlerin Türkçesi şudur:

"*Bu ayet, Davud Peygamber'in, Uriya'nın karısıyla olan öyküsüne işaret etmektedir.*"

Ayetin bu "kıssa"ya işaret ettiğini yazan, yalnızca Râzî değildir. Eski ve İslam dünyasında benimsenen tefsir kitaplarında da böyle denir, dahası "kıssa", yani öykü anlatılır.

Davud Peygamber'in Uriya'nın karısıyla ilgili öyküsü ile, Muhammed Peygamber'in Zeyneb'le ilgili öyküsü arasında benzerlik bulur tefsirler.

Davud Peygamber'in söz konusu öyküsü, kimi tefsirlerde, yukarıdaki ayet dolayısıyla anlatılır, kimi tefsirlerdeyse, bu öyküye daha açık biçimde değinildiği görüşüyle, Sâd Suresi'ndeki 21-25. ayetler dolayısıyla yer verildiği görülür. Bu ayetlerin (Diyanet'in resmi çevirisinde) anlamı şöyle:

"Ey Muhammed! Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp Davud'un yanına girmişlerdi de, o, onlardan ürkmüştü. Şöyle demişlerdi: 'Korkma! Birbirinin hakkına tecavüz etmiş iki davacı. Aramızda adaletle hükmet. Ondan ayrılma. Bizi doğru yola çıkar! *Bu kardeşimin doksan dokuz dişi koyunu, benim de bir tek dişi koyunum vardır. Onu bana ver, dedi.* Ve tartışmada beni yendi!' Davud, '*ki, senin dişi koyununu, kendi dişi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur.* Doğrusu, ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. İnanıp yararlı iş işleyenler bunun dışındadırlar. Ki, sayıları da ne kadar azdır!' demişti. Davud, kendisini denediğimizi sanmıştı da, Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş, Allah'a yönelmişti." (Sâd Suresi, ayet: 21-25.)

Kur'an yorumcuları, hadislere dayanarak, ayette geçen "dişi koyun"ları, "karılar" anlamında görüyorlar. Yorumlara göre, sözü edilen ve davaları için

68
AÇIKLAMA

Davud'a başvurduklarını bildiren "iki kişi", iki melekti. Bir yanlışını kendisine bir örnekle anlatmak için gelmişlerdi: *Davud Peygamber, "99 karı"sı olduğu halde, "Uriya'nın bir karısı"nı elinden alıp karılarına katmıştı.* Yanlış olan buydu. *Davud, Uriya'nın karısını yıkanırken görmüş, sevmişti.* Uriya'nın karısı olduğunu söylemişlerdi kendisine. *O da kocasını savaşa göndermiş, savaş komutanına da, hem peygamber hem de hükümdar sıfatıyla emir vermiş ve adamın savaşta ölmesini sağlamıştı, sonra da karısını almıştı.* (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 21, s. 93-97)

Olay, Kur'an tefsirlerinde ve hadis kitaplarında yer aldığı gibi, Tevrat'ta da yer almakta. (Bkz.Tevrat, Samuel II, 11: 2-27.)

Ayetler ve olay için özellikle bkz. **DAVUD, KARI.**

Tanrı'nın, Peygamber'in Bir Başka Özel Durumuna İlişkin Açıklaması

Tahrîm Suresi, ayet: 1, 3

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ١ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ
الْحَكِيمُ ٢ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ بِهِ
وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ
قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَٰذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ٣

Anlamı

Ey Peygamber! Karılarının hoşnutluğunu gözeteceksin diye, Tanrı'nın sana helâl kıldığı şeyden kendini neden yoksun kılarsın? Tanrı Bağışlayan ve Acıyan'dır. Tanrı antlarınızın çözümü için kurtulmalığı (keffareti) buyruğuna uygun kılmıştır. Tanrı, sizin yardımcınızdır. O'dur Bilen ve Hikmetli Olan. Bir zaman, Peygamber (Muhammed) kimi karılarına gizlice bir söz söylemişti. Kadın, onu (bir başkasına ulaştırıp) açığa vurunca, Tanrı da durumu Peygamber'e iletince, Peygamber de kadının açığa vurduklarının bir kesimini bırakıp bir kesimini ("sana söylediklerimi şöyle şöyle gidip anlatmışsın!" diyerek) ortaya koymuştu. İşte Peygamber böyle kadına anlatınca (sırrını saklamadığını yüzüne vurunca); kadın, "Bunu sana kim haber verdi?" diye sormuştu. Peygamber de, "Bana, her şeyi Bilen ve her şeyden Haberi Olan (Tanrı) haber verdi!" demişti. (Tahrîm Suresi, ayet: 1-3.)

Açıklama

Bu ayetlerde sözü edilen olay nedir?

Buharî ve Müslim'in de yer verdikleri öyküye göre, olay, Peygamber'in karıları arasındaki kıskançlıktan kaynaklanan bir "bal şerbeti" olayıydı ve şöyle olmuştu:

Peygamber'in Karılarının Kıskançlığı ve "Bal Şerbeti" Olayı

Peygamber, karılarıyla birlikte olma ve birleşme durumunu sıraya koyduğu için, sırası gelenin odasına gider. Sıra Cahş kızı Zeyneb'dedir (Zeyd'in karısıyken sonradan Peygamber'in karıları arasına katılan Zeyneb'de). Gider, onun odasında kalır, bu arada "bal şerbeti" içer. Her zamanki gibi. Öteki karıları, özellikle Âişe ve Hafsa da bu durumu bilirler. Ya da öğrenirler. Ve aralarında konuşurlar:

"Peygamber gelirse, her birimiz ayrı ayrı, ağzının "meğafir" koktuğunu söyleyelim!"

Amaç şuydu: Peygamber'e, ağzının "meğafir" koktuğu, bunun da, balı yapan arıların o çok kötü kokan ağaçlardan almış olmasından ileri geldiği bilindiği için, kendisine içirilen "bal şerbeti"ndeki balın o tür baldan olduğu anlatılırsa, Peygamber, öyle bir baldan yapılma şerbeti içirdiği için Zeyneb'e içerleyecek. Zeyneb'in ortakları, bunu sağlamak isterlerdi.

Zeyneb'e karşı güçbirliği yapan karılar, Hafsa ve Âişe, planlarını uygularlar. Amaçlarına da ulaşırlar. Peygamber içerler ve şöyle der:

"Bir daha bal şerbeti içmeyeceğim!"

İşte bu olay üzerine de yukarıda sunulan ayetler gelir.

Bkz. Buhari, Tefsiru'l-Kur'an /66, c. 6, s. 68; Müslim, Kitabu't-Talâk /20, c. 2, s. 1200, hadis no: 1474.)

Olay, Ebu Davud, Neseî, Ahmed İbn Hanbel gibi sağlam hadis yazdıkları kabul edilen hadisçilerin kitaplarında da yer alır. Ancak, aynı kaynaklarda değişik biçimlerde yer aldığı görülür. Peygamber'in odasında "bal şerbeti" içtiği kadın hep Zeyneb olarak geçmez. Hadisin kimi biçimlerine göre, odasında bal şerbeti içilen kadın, Hafsa'dır ve güçbirliği eden kadınlar da, Âişe, Sevde ve Safiyye'dirler, ortakları Hafsa'ya karşı güçbirliği etmektedirler.

Bir başka aktarmaya göre de, ayetlerin "iniş nedeni" (sebeb-i nüzûl) başka bir olaydır: Peygamber'in cariyelerinden Marya'nın konu olduğu olay.

Peygamber ve Marya (Mariye)

Milâdi 628 yılında, Peygamber, komşu hükümdarlara, dine çağırmak için mektuplar gönderiyordu. Bu arada Mısır'da krallık yetkilerini de taşıyan, asıl adı başka olsa da Peygamber'in mektubunda adı "Mukavkıs" diye geçen bir patriğe de mektup yazıp göndermişti. Mukavkıs da, mektuba verdiği karşılıkta, Arabistan'da bir peygamber çıkma olasılığını kabul edemeyeceğini ince biçimde belirtmiş ve mektubunu armağanlarla birlikte yollamıştı Peygamber'e. Mukavkıs'ın Peygamber'e gönderdiği armağanlar arasında, cariyeler de vardı. İşte Marya, o cariyeler arasında bulunuyordu. Peygamber, öteki cariyeleri başkalarına vermiş, çok güzel olduğu belirtilen bu cariyeyi de kendine ayırmıştı.

(Bkz. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, c. 1, s. 341-344, 350, c. 2, s. 745, 746, fıkra: 526-530-536-538-1118.)

Prof. Hamidullah'a göre Mukavkıs, çok güzel cariyeler göndermekle, Peygamber'i, Hıristiyanlığa, kendi mezhebine kazanmış olabileceğini düşünmektedir. (Bkz. Aynı yapıt, c. 1, s. 350.)

Güzel Marya, Peygamber'in karılarının kıskançlıklarını üzerine çekmişti. Peygamber de onunla çok ilgilenmekteydi. Peygamber'in ondan bir oğlu olmuş (İbrahim), ama biraz büyüdükten sonra (kimi kaynaklara göre 10-11 yaşında) ölmüştü.

Hadis kaynaklarının ve Kur'an yorumlarının verdiği bilgiye göre, yukarıdaki ayetlerin "iniş nedeni" olarak sunulan olay günü, Peygamber, Hafsa'nın odasına gitmişti. Hafsa'yı odasında bulamamıştı. Kimi aktarmalara göre, onun, odasında bulunmadığını biliyordu. Çünkü, bir süre önce, Hafsa babasını görmeye gitmek için izin istemiş, Peygamber de izin vermişti. Hafsa'yı odasında bulamayınca Marya karşısına çıktı. Kimi aktarmalara göreyse, Marya'yı kendisi çağırttı. Ve Marya'yla yattı. Tam o sırada Hafsa çıkageldi. Kimi aktarmaya göre, Peygamber işini bitirinceye kadar, Hafsa kapıda bekledi, sonra içeri girdi. Hadislerde, Kur'an yorumlarında ve bunlar içinde Taberi'de yer aldığı biçimiyle, Hafsa'nın tepkisi şöyle olmuştu:

"Sen bunu nasıl yaparsın? Hem de benim günümde, benim odamda ve benim yatağımda? Benim başıma gelen bu durum, karılarından hiçbirinin başına gelmemiştir ey Peygamber!"

Peygamber de şu karşılığı veriyordu:

"Marya'yı kendime haram kılsam da bir daha ona yaklaşmasam, hoşnut olur musun?"

Hafsa'nın karşılığı:

"Olurum tabii!"

Bunun üzerine, Peygamber, Marya'yı kendisine haram etti. Bir daha onunla yatmayacağına and içti. Bu arada da Hafsa'ya, olayı kimseye duyurmamasını söyledi. Söz aldı. Ne var ki, Hafsa gidip Âişe'ye anlattı olayı. Kimi aktarmaya göre, esasen "nöbet", Âişe'nindi. Yani sıraya göre, Peygamber'in, onun odasında bulunması gerekiyordu. Bu nedenle Âişe'yi de çok ilgilendiriyordu. İşte Peygamber'in, and içmesi, Marya'dan kendini yoksun kılması ve Hafsa'nın tutumu üzerine, yukarıdaki ayetler "indi" Peygamber'e. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 28, s. 100-103. Ayrıca Râzî'nin tefsirine, Keşşaf'a, Muhammed Aliyu's-Sâbûnî'nin "Safvetu't-Tefasir" adlı tefsirine, Celâleyn'e, bu tefsirlerin yukarıdaki ayetleri içine alan kesimlerine bakınız. Konunun yer aldığı tarihi kaynaklardan önemlileri bir arada görmek için de ayrıca bkz. Leonî Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahid (Yalçın), İstanbul, 1925, s. 194, fıkra: 23.)

Yukarıda sunulan ayetler, buradaki iki olaydan ("bal şerbeti" ile "Marya olayı") hangisiyle ilgilidir?

Konu tartışmalı. Ancak eski ve ciddi kaynaklar, "bal şerbeti" daha sağlam kitaplarda yer alsa da, ayetlerin Marya ile ilgili olma olasılığını daha güçlü bulmaktalar. Tartışmalar için bkz. **ANT, KARI, BOŞAMA.**

Tanrı'nın açıklamasının genel gerekçesi:

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ١٧٦ النساء ٤

Nisâ Suresi, ayet: 176

Anlamı

Şaşırıp (doğru yoldan) sapmayasınız diye, Tanrı size açıklama yapmaktadır. Tanrı, her şeyi bilendir. (Nisâ Suresi, ayet: 176.)

Tanrı'nın açıklamasının bir başka gerekçesi:

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ٥٥ ك الأنعام ٦

En'âm Suresi, ayet: 55

Anlamı

Suçluların yolu belli olsun diye, işte böyle ayetleri açıklayıp sergileriz. (En'âm Suresi, ayet: 55.)

B- Tanrı Elçisi'nin (Peygamber'in) Açıklaması

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ
الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾

Nahl Suresi, ayet: 44

Anlamı

Sana da, kendilerine iletilmek üzere indirileni insanlara açıklayasın diye "zikr"i (Kur'an'ı) indirirdik. Ola ki düşünürler. (Nahl Suresi, ayet: 44.)

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا
فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٦٤ ك النحل ١٦

Nahl Suresi, ayet: 64

Anlamı

Ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklayasın diye sana kitabı (Kur'an'ı) indirdik... (Nahl Suresi, ayet: 64.)

Zuhruf Suresi, ayet: 63

وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ
بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ٦٣ ك الزخرف ٤٣

Anlamı

İsa, belgeleri getirdiği zaman demişti ki: "Size hikmetle ve ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir bölümünü size açıklayayım diye geldim. Korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakının ve bana boyun eğin!" (Zuhruf Suresi, ayet: 63.)

İbrahim Suresi, ayet: 4

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ
لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ٤ ك إبراهيم ١٤

Anlamı

Her peygamberi, kendi toplumunun diliyle gönderdik. Peygamber kendilerine açıklayıp anlatabilsin diye... (İbrahim Suresi, ayet: 4.)

Mâide Suresi, ayet: 15

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ
قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ
مُبِينٌ ١٥ م المائدة ٥

Anlamı

Ey kitaplılar! Kitaptan gözlediklerinizin çoğunu size açıklayıp çoğunu da geçiveren peygamberimiz size geldi. Doğrusu size, Tanrı'dan bir ışık ve açık-açıklayıcı kitap gelmiştir. (Mâide Suresi, ayet: 15.)

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى
فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا
نَذِيرٍ ١٩ م المائدة ٥

Mâide Suresi, ayet: 19

Anlamı

Ey kitaplılar! Peygamberlerin arası kesildiğinde: "Bize müjdeci ve uyarıcı (bir peygamber) gelmedi!" demeyesiniz diye, size peygamberimiz geldi... (Mâide Suresi, ayet: 19.)

Açıklama

Peygamberlerin açıklaması da, "Tanrı'nın açıklaması" sayılır. Çünkü peygamberler, açıklamalarını Tanrı adına yaparlar.

"Tanrı'nın peygamberler aracılığıyla açıklama yapması"nın bir gerekçesi de şöyle açıklanmakta:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ
قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ١١٥ م التوبة ٩

Tevbe Suresi, ayet: 115

Anlamı

Tanrı bir toplumu doğru yola eriştirdikten sonra, onlara sakınacakları şeyleri açıklamadıkça (peygamberler yoluyla bildirmedikçe) sapıklığa düşürmez. Kuşkusuz, Tanrı, her şeyi bilendir. (Tevbe Suresi, ayet: 115.)
Bkz. **HİDAYET, SAPIKLIK, PEYGAMBERLİK.**

Peygamberin nitelikleri arasında, "uyarıcılık" niteliğiyle "açıklayıcılık" niteliği birlikte bulunur: "Tanrı'nın buyruğu"yla "Peygamber", kendisini şöyle tanıtır:

إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ

Anlamı

"Ben size açık sözle uyarıda bulunandan başkası değilim."

Şu ayetlerde yer alır:

A'râf Suresi, ayet	: 184
Hicr Suresi, ayet	: 89
Hacc Suresi, ayet	: 49
Ankebût Suresi, ayet	: 50
Sâd Suresi, ayet	: 70
Ahkaf Suresi, ayet	: 9
Zâriyât Suresi, ayet	: 50, 51
Mülk Suresi, ayet	: 26
Nuh Suresi, ayet	: 2

Bu ayetlerde, yukarıdaki anlatım, çoğunlukla aynen yer alır. Kimindeyse anlam olarak bulunur. İlk ayette, yani A'râf Suresi'nin 184. ayetinde de Tanrı, Peygamberi'ni öyle tanıtır.

"Nezirun mübîn", "apaçık uyarıcı", ya da "apaçık korkutucu" olarak dilimize çevrilebilmekte. Ancak "mübîn"in sözlük anlamı, "ayırt edici"dir. Peygamber, "ayırt edici" sözlerle amaçlarını dile getirdiği, açıklamalarıyla gerçeği yanlıştan ayırt ettiği için, "ayırt edici" diye nitelenmekte.

Kısacası, Peygamber'in "açıklayıcılığı", "uyarıcılığı"nı, "korkutucuğu"nu da içine almakta.

Bkz. **KORKU, UYARI.**

C- Yahudi ve Hıristiyan "Kutsal Kitap Bilirleri"nin (Din Adamlarının) Açıklamaları

Bakara Suresi, ayet: 159, 160

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا
مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِۙ
أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَۙ ﴿١٥٩﴾

Anlamı

Gerçekten, o kimseler ki, bizim indirip kitapta insanlara açıkladığımız belgeleri ve yol göstericiyi, açıklamamızdan sonra gizlerler. İşte onları Tanrı "lanetler" ve kınayanlar da kınar onları. Ancak bu kınamanın dışında kalanlar da var. Onlar o kimselerdir ki, tevbe edip tutumlarından dönmüşler, durumlarını-tutumlarını düzeltmişler ve (gizlediklerini) açıklamışlardı. İşte onların tevbelerini kabul ederim. Tevbeleri çok kabul eden ve acıyan, benim. (Bakara Suresi, ayet: 159, 160.)

Açıklama

Çoğu hadis ve Kur'an yorumlarında anlatılan odur ki, burada "gizlendiği" ve "açıklandığı" anlatılmak istenen; "Peygamberin nitelikleri"ne ilişkin, Tevrat'ta ve İncil'de yer alan anlatımlardır. Bu anlatımları ve "kutsal kitaptaki kimi gerçekler"i gizleyenler kınanmakta, bu tutumdan vazgeçip gizlenenleri açıklayanlarsa kınanma dışı bırakılıp bağışlanmakta.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ١٨٧ آل عمران ٣

Âli İmrân Suresi, ayet: 187

Anlamı

An ki, Tanrı kendilerine kitap verilenlerden "ahd" (söz) almıştı: "Onu insanlara kesinlikle açıklayacaksınız!" ve "onu gizlemeyeceksiniz!" diyerek... Onlarsa onu arkalarına atıp az bir fiyatla sattılar. Karşılığında aldıkları ne kötü şeydir. (Âli İmrân Suresi, ayet: 187)

Bkz. ANT, ANLAŞMA, KİTAB, MİSAK.

Özet

"Açıklama", perdenin ötesinde olanı, kapalı olanı bildirme, anlatmadır. Dinlerde, "her şeyi" Tanrı ve Peygamberleri açıklarlar. Genel gerekçesi: İnsanları sapıklıktan korumak, kurtarmak, doğru yolu göstermektir. İnanırlar, Tanrı'nın ve Peygamberi'nin "açıklama"larına titizce kulak vermek zorundadırlar. İslamda "açıklama", ayet ve hadislerle yapılır. İslam dinbilirlerinin açıklamaları da vardır. Bunlar da ayet ve hadislere dayanarak açıklama yaparlar. Ayrıca ayet ve hadisleri yorumlayarak, bilmeyenleri aydınlatmaya çalışırlar.

➤AÇLIK

Aç olma durumu, kıtlık.

Kur'an'da açlık ve kıtlık anlamlarına gelen "cu" sözcüğü 5 kez geçer. Açlık anlamına geldiği yerler:

Tâhâ Suresi, ayet : 118
Ğâşiye Suresi, ayet : 7

Hem açlık, hem de kıtlık anlamını içerdiği yerler:

Bakara Suresi, ayet : 155
Nahl Suresi, ayet : 112
Kureyş Suresi, ayet : 4

"Azab"ın da açlık anlamına geldiği yerler var:

Mü'minûn Suresi, ayet : 77
Duhân Suresi, ayet : 12
(Bkz. İbnül Cevzî, Nüzhe, s. 450.)

Kur'an'da "sinin" sözcüğü de, asıl anlamıyla "yıllar" demek olduğu halde "kıtlık" ve "açlık yılları" anlamıyla da yer almakta.

A'râf Suresi, ayet : 130
Buradaki "sinin"e, "kuraklık yılları" anlamı da verilebilir.

I- BU DÜNYADAKİ AÇLIK

A- Maddi Açlık

1- Tanrı'nın Denemek (Sınav) İçin Çektirdiği Açlık

Bakara Suresi, ayet: 155-157

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾
الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Muhakkak sizi, biraz korku, biraz *açlık* ve mallardan, nefislerden (canlardan), ürünlerden biraz eksiltmekle ***deneriz.*** Sabredenlere müjdeler. Onlara bir musibet geldiğinde: "Biz Allah'ınız ve elbette O'na döneceğiz" derler. Rablerinin mağfiret ve rahmeti onlaradır. O'nun yolunda olanlar da onlardır. (Bakara Suresi, ayet: 155-157.)

Açıklama

Açıkça bildirilen şu:

• Tanrı, insanları, inanırları dener; korku vererek, yani korkunç durumlarla karşı karşıya getirerek, sonra *açlık* çektirerek, mallarını, ürünlerini eksilterek, canlarına zarar vererek ve başlarına ölüm olayları getirerek sınava çeker.

• Başlarına gelen sıkıntılara katlananları (sabredenleri) Tanrı müjdeler. Bunlar, Tanrı'nın "rahmet"ine ereceklerdir. Ve doğru yolda olanlar da böyle kimselerdir.

İbn Abbas'ın bu ayete ilişkin yorumuna göre: Bu dünya bir "sınav yeri"dir (dâru'l-belâ). Çeşitli "belâ"lar, sıkıntılar yurdudur. Başlarına gelenlere katlananlar sınavı kazanacaklardır. Başta peygamberler ve Tanrı'nın iyi kulları, hep belâlarla, sıkıntılarla denenmişlerdir. Başa gelenler arasında korku, kıtlık, açlık da vardır. Hele Tanrı yolunda çaba harcarken, cihadda bulunurken bu tür durumlar ister istemez başa gelecektir. Tanrı'nın isteği, bunlara katlanmayı bilmek ve Tanrı'nın gösterdiği yoldan şaşmamaktır...

(Bkz. Taberi, Tefsir, c. 2, s. 25.)

Fahruddin Râzî de, burada geçen "açlık" ve kıtlık olayının, "Hicret"in ilk yılında Peygamber ve arkadaşlarının karşılaştıkları açlık ve kıtlık olduğunu ileri sürer. Ve Peygamber'in bir gün Ebubekir'le karşılaşıp şöyle konuştuklarını aktarır:

"–Neden çıktın dışarı?

"–Açlık yüzünden (çok açım.) Sen neden çıktın?

"–Aynı neden yüzünden (ben de çok açım)."

Peygamber'in açlığı nedeniyle "karnına taş bağladığını"da aktarmakta.

(Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 4, s. 150.)

İmam Şafiî'nin yorumuna göreyse:

Bakara Suresi'nin yukarıda geçen 155. ayetindeki "açlık", Ramazan orucu; "mal eksikliği", zekât ve sadaka; "nefis eksikliği", hastalık; "ürün (semerât) eksikliği", çocukların ölümü ve "korku" da, "Tanrı korkusu"dur. (Bkz. Râzî, c. 4, s. 151.)

Bu yoruma Elmalılı Hamdi Yazır da yer vermekte, yalnız biraz değişik aktarmakta, ayrıca İmam Şafiî'nin yorumu olarak aktarmamakta ve kendi yorumu olarak sunmakta. (Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 1, s. 548.)

2- Tanrı'nın Ceza Olsun Diye Çektirdiği Açlık

Nahl Suresi, ayet: 112

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ
اٰمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْت۪يهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ
بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا
يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah size, güven ve huzur içinde olan bir kasabayı misal verir: Her taraftan oraya *bolca rızık geliyordu. Ama Allah'ın nimetlerine* ***nankörlük*** *ettiler.* ***Bu yüzden Allah onlara, yaptıklarına karşılık açlık*** *ve korku belâsını taddırdı.* (Nahl Suresi, ayet: 112.)

Açıklama

"Açlık ve korku belâsını taddırdı" yerine "açlık ve korku giysisini giydirdi" diye çevrilse, ayetteki anlatıma daha uygun olur. Çünkü ayette "libas" geçmekte. "Libas", giysi (elbise) anlamındadır. "Libase'l-cu'i ve'l-havfi", "açlık ve korku giysisi" demektir. Ki, ayetteki anlatım da bu.

Çeviride "kasaba" sözcüğüyle ayetteki "karye" sözcüğü karşılanmak isteniyor. "Karye", aslında "köy" anlamındadır. Ama Kur'an'da, "kent" ve "kasaba" anlamında da yer aldığı görülmekte. Hatta yalnızca bu anlamda yer aldığını söyleyenler de var.

Önce "güvenlik ve huzur" içindeyken, "rızık"ları, yani yiyecekleri, besinleri "her yandan gelir"ken, sonradan "Tanrı'nın nimetlerine nankörlük etmeleri" yüzünden halkı cezalandırılan ve halkına *ceza olarak "**açlık** ve korku giysisi giydirilen"* karye, yani köy ya da kasaba, kent; hangi karyedir? Burası neresidir?

• Sözü edilen "karye", Mekke'dir.

Kimileri bu görüştedir.

Bu yorumu paylaşanlar: İbn Abbas, Mücâhid, Katade, İbn Zeyd.

• Sözü edilen "karye", Medine'dir.

Aktarıldığına göre, Peygamber'in karılarından Hafsa da bu görüştedir.

Taberi yalnızca bu iki görüşü aktarıyor. Kendisinin de birinci görüşü benimsediğini –dolaylı olarak– anlattığı söylenebilir. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 14, s. 124-126.)

• Sözü edilen "karye", belirli bir yer değildir. Bu durumda olan her köy, kasaba ve kent amaçlanmakta.

Kur'an yorumcularından kimi, örneğin Celâleyn Tefsiri'nin sahibi, kesin görüş belirtiyor: Sözü edilen "karye", Mekke'dir. (Bkz. c.1, s. 225.)

Fahruddin Râzî'yse, "Kur'an yorumcularının çoğu, sözü edilen karyenin, Mekke olduğu görüşündedirler" dedikten sonra, kendi görüşünü belirtiyor: "Doğruya en yakın olan o ki, sözü edilen karye Mekke'den başkasıdır. Çünkü sözü edilen karye, Mekke'ye (Mekkelilere) örnek olarak anlatılıyor. Mekke'ye örnek olarak anlatılan karyeyse, Mekke'nin kendisi değil, başkası olabilir ancak." (Bkz. Râzî, c. 20, s. 127.)

Râzî'nin de belirttiği gibi, Kur'an yorumcularının çoğunun görüşüne göre, ayette sözü edilen ve halkının "Tanrı'nın nimetlerine nankörlük ettikleri için açlık ve korku ile cezalandırıldığı" bildirilen "karye" Mekke'dir.

Konu için ayrıca bkz. CUMARTESİ YASAĞI, BALIK, SEBT.

İleri sürüldüğüne göre: Mekkelilerin başlarına geldiği bildirilen "açlık" (kıtlık), Peygamber'i yalanlamaları, yani Peygamber'e inanmamaları yüzünden olmuştur ve 7 yıl sürmüştür. Celâleyn Tefsiri'nde bu "iddia" benimsenir. (Bkz. c. 1, s. 225.)

Fahruddin Râzî, şunları yazmakta (Arapça olarak):

"Müfessirler diyorlar ki: Peygamber'e inanmayan Mekkelileri 7 yıl, açlıkla (kıtlıkla) cezalandırmıştır. Öylesine ki, Mekkeliler, leş, kemik, ilhiz, kayış yerlerdi..." (Râzî, c. 20, s. 128.)

Taberi de bunu aktarırken, kıtlık zamanı Mekkelilerin yedikleri arasında bulunduğu anlatılan "ilhiz"in ne olduğuna ilişkin açıklamaya da yer veriyor: "Ebu C'afer diyor ki: 'İlhiz', kanla ezilip yoğurulan deve yünü ve (kan emicilerden) kenedir. Araplar bunları yerler..." Taberi'den yapılan aktarmada, şu açıklama da var kıtlıkla ilgili olarak: "*Peygamber'in beddua etmesiyle,* Tanrı, Mekkelilerin başına, açlık (kıtlık), belâsını getirdi..." (Taberi, Tefsir, c. 14, s. 125.)

Peygamber'in "Beddua"sı ve Açlık

Başta Buharî ve Müslim olmak üzere, "sağlam" (sahih) hadis toplamakla ünlü hadisçilerin yer verdikleri bir hadise göre:

Bir gün Peygamber sabah namazını kıldırıyordu. Ayakta Kur'an'ı okuyup bitirdikten sonra tekbir getirdi, eğildi ve "semiallahu limen hamideh"le başını kaldırdı; işte bu sırada biraz durup şöyle demeye (dua etmeye) başladı: "Tanrı'm! Velid Oğlu Velid'i, Hişam Oğlu Seleme'yi, Ebu Rabîa Oğlu Ayyaş'ı ve güçsüz durumdaki Müslümanları sen kurtar. Tanrı'm, Muzar'ı (Muzaroğullarını, Kureyş'i) çiğnemeni (tepelemeni, ezmeni) artır ve *eziciliğini, Yusuf (Peygamber) dönemindeki kıtlık-açlık yıllarının benzerini onların başına getirerek göster...*"

Bu hadise yer veren kaynaklar:

Buharî, Ezan: 128, c. 1. s. 194; İstiskâ: 2, c. 2, s. 14; Enbiya: 19, c. 4, s.122; Cihad: 98, c. 3, s. 234; Tefsir: Âli İmran Suresi, 9, c. 5, s. 171; Nisâ Suresi, 21, c. 5, s. 183-184; Duhân Suresi, 2, c. 6, s. 39.

Müslim, Mesâcid: 294, 295, c. 1, s. 466, 467, hadis no: 675; Münâfikun: 40, c. 3, s. 2156, hadis no: 2798 /40.

Neseî, İftitah /Tatbîki: 27, c. 2., s. 200.

Ebu Davud, Kitâbu's-Selât /Kunût, c. 2, s. 142, hadis no: 1442.

İbn Mace, İkametu's-Selât /Kunût, c. 2, s. 142, hadis no: 1244.

Tirmizî, Tefsir: Dûhan Suresi, c. 5, s. 380, hadis no: 3254.

Ahmed İbn Hanbel, 1 /380, 431, 441; 3 /239, 255, 270, 418, 470, 502, 521.

Dârimî, Kitabu's-Selât, 216, s. 374.

Bu kaynakların tümü de, hadis uzmanlarınca ve İslam dünyasında en yüksek derecede sağlam kabul edilir.

Hadisten çıkan sonuç:

• Kureyş kabilesi üyeleri Peygamber'i üzmüşlerdir.

• Mekkeli Kureyş'lilere Peygamber "beddua" etmiş ve Tanrı'dan, onları açlığa, kıtlığa uğratmasını istemiştir. Ve uğratılacak kıtlık yıllarının, Yusuf (Peygamber) döneminde yaşananın benzeri olmasını dilemiştir: "Şiddetli 7 kıtlık yılı".

• Peygamber'in bedduasının Tanrı katında kabul edilmesi üzerine, açlık-kıtlık yılları yaşanmış, aç kalan insanlar leş de yemişlerdir.

• İnanmazlara Tanrı, ceza olarak "açlık-kıtlık ve korku" belâsını verir.

Bu hadisten ayrıca "fıkıh" alanında da sonuçlar çıkarılmakta.

Hattabi'nin açıklamasına göre, yukarıda Türkçe'sini sunduğum hadisten şu sonuçları çıkarmak gerekir (fıkıh alanında):

• Namazda birilerinin adlarını söyleyerek dua etmek, beddua etmek, namaza ara vermek anlamına gelmez. Ve namazda, kâfirlere (İslam dışında kalarak) kendilerine yazık etmiş olanlara beddua etmek, namazı bozmaz (Sünenü Ebi Davud, Kitâbu's-Selât/Kunût, 1442 nolu hadisin 4 nolu şerhi, c. 2, s. 142.)

Yukarıda belirtilen kaynaklarda, söz konusu hadisle, başka ayetler de ilişkili bulunmakta:

Âli İmrân Suresi, ayet: 128

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ
أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir

ilişiğin yoktur. Çünkü onlar, zalimlerdir. (Âli İmrân Suresi, ayet: 128.)

Açıklama

Bu ayetin nasıl yorumlanacağı konusu çok tartışmalıdır. Ayetin "iniş"i çeşitli nedenlere bağlanmakta. İleri sürülen nedenlerden biri de, yukarıda sunulan hadisteki olaydır. Buna göre, Peygamber'in sözü edilen "bedduası" üzerine bu ayet "inmiştir".

Buharî'nin, Müslim'in de içinde bulundukları hadisçiler, ayetin inişini bu nedene bağlayan aktarmaya da yer vermektedir.

Buharî, Âli İmrân Suresi, 9, c. 5, s. 171

Müslim, Mesâcid /294-295, c. 1, s. 466, 467, hadis no: 675

Dârîmî, Kitâbu's-Selât /216, s. 374.

Aynı aktarma, Kur'an yorumlarında da görülmekte. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 4, s. 58; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 8, s. 217.)

Fahruddin Râzî diyor ki:

"Bu ayetten, şu anlaşılıyor: Peygamber öyle bir şey yapmış ki, ayet ona o tür işi yasaklıyor. Böyle bir durum var gibi." Böyle olunca da ortaya bir sorun (işkâl) çıktığını yazıyor: "Peygamber ne yaparsa, Tanrı'nın buyruğuyla yapmıyor mu? Öyleyse Tanrı, onun yaptığı şeyi, nasıl yasaklıyor?" Ayrıca peygamberlerin günah işlemezlikleri ilkesine de ters düşmüyor mu bu durum?

Râzî, Peygamber'e yöneltilen yasağın, öfke sonucu işlenebilecek bir kötü işin, daha işlenmeden önlenmesine yönelik olduğunu, böylece onun günahsızlığını pekiştirdiğini söyleyerek cevap veriyor.
(Bkz. Râzî, c. 8, s. 218.)

Ne var ki, eğer yasaklanan ya da önleme yoluna gidilen iş, Peygamber'in, Mekke kâfirlerine "lanet" ve "beddua" etmesiyse, yukarıda kaynaklarıyla birlikte sunulan hadiste açıkça, bu işin gerçekleştirildiği bildiriliyor. Yani önlenmek istenen durum, önlenmemiş oluyor. Dahası: Hadisten açıkça anlaşıldığına göre, Peygamber beddua etmekle kalmıyor, beddualarını kabul ettiriyor da Tanrı'ya. Ve Mekke Kureyş'lilerini yıllarca sürdüğü bildirilen bir açlığa, kıtlığa uğrattırıyor.

Gene de "Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onları azab etmesi işiyle senin ilişiğin yoktur..." denerek, Peygamber'e seslenişten, "Sen onları bana bırak, tevbeleri kabul edilecek mi, yoksa kendilerine azap mı edilecek; senin bununla bir ilgin olmasın!" sonucunu çıkaranlar var. Bu, eğer hadiste anlatılan "beddua"yla ilgiliyse ve beddua yapıldıktan sonra ayet gelmişse Peygamber'e, "Bir daha böyle bir bedduada bulunma..." anlamını çıkarmak gerekir. Ama Peygamber'in bedduasının kabul edildiği hadiste bildirildiğine göre, sorun çözülmüş olmuyor gene.

Duhân Suresi,
ayet: 10-16

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ
هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾
أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ
وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ
عَائِدُونَ ﴿١٥﴾ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Göğün, insanları bürüyecek ve gözle görülecek bir duman çıkaracağı günü gözetle! Bu, can yakan bir azabtır. İnsanlar, "Rabbi'miz! Bu azabı bizden kaldır; doğrusu artık biz inananlarız!" derler. Nerde onlarda öğüt almak?! Kendilerine gerçeği açıklayan bir peygamber gelmişti ve ondan yüz çevirmişler: "Belletilmiş bir deli!" demişlerdi. Biz sizden azabı, az bir süre için kaldıracağız, siz yine eski inkârcılığınıza döneceksiniz. Onları çarptıkça çarpacağımız gün, öcümüzü şüphesiz alırız. (Duhân Suresi, ayet: 10-16.)

Açıklama

Ayette sözü edilen "duman" (duhân) hangi dumandır?

Tartışmalıdır.

Kimine göre:

• Bu duman, Kıyamet'in "büyük alâmetleri"nden biri olarak görülecek olan dumandır. Bkz. **KIYAMET.**

Kimine göreyse:

• Burada sözü edilen duman, Peygamber'in bedduası üzerine Mekkelilerin çektikleri *açlıktan, kıtlıktan ileri gelen dumandır.*

İkinci görüşü aktaran hadis, Buhâri'de, Müslim'de ve öteki sağlam kabul edilen kitapların birçoğunda da yer almakta. (Bkz. Buhâri, Tefsir, Duhân Suresi, 2-5, c. 6, s. 39-41; Müslim, Sıfâtu'l-Münâfikîn /39, 40, c. 3, s. 2155-2157, hadis no: 2798; Tirmizî, Duhân Suresi, c. 5, s. 379, 380, hadis no: 3254; Ahmet İbn Hanbel, 1/380, 431, 441.)

Bu hadiste şunlar anlatılmakta:

"Peygamber, Mekkeli Kureyş üyelerinin kendisinden yüz çevirdiklerini, çağrısına uymadıklarını görünce, 'Tanrı'm! Bunların başlarına, Yusuf (Peygamber) dönemindeki açlık-kıtlık yılları gibi 7 yıl açlık-kıtlık belâsını getir!' diye yakardı. Bunun üzerine Mekkeliler kıtlık yılı yaşadılar. Öylesine ki, *açlıktan deri, kemik, ölü eti yediler...*" (Yukarıda belirtilen kaynaklara bakınız.)

İşte bu sırada, yani kıtlıkta, aç kalan insanların "göğe bakınca, göğü bir duman gibi gördükleri" de anlatılıyor hadiste. Ve yine hadiste, Duhân Suresi'nden yukarıda sunulan ayetlerin bunu dile getirdiği açıklanıyor. (Bkz. Aynı kaynaklar.)

Bu hadisin, Kur'an yorumlarında da yer aldığı görülüyor. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 25, s. 66-68; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 27, s. 242.)

Demek ki bu hadise göre, Duhân Suresi'ndeki ayetlerin "iniş nedeni" (sebeb-i nüzûl), Peygamber'in bedduası üzerine Mekkelilerin yaşadıkları kıtlık ve açlık. Sözü edilen "duman", açlıktan ileri gelen bir göz yanılması.

Fahruddin Râzî, şöyle diyor:

"Kimi aktarmalara göre, İbn Abbas'ın görüşü de budur. Mukatil'inki, Mücâhid'inki de... Ferra ve Zeccac da bu görüşü benimser. İbn Mes'ud'un görüşü de aynı..." (Bkz. Aynı yer.)

Taberi'nin de bu görüşü benimsediği görülüyor. (Bkz. c. 25, s. 68-69.)

3- Açlıktan Kurtulanlar

a) "Muhammed Ümmeti"

وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾

Duhâ Suresi, ayet: 8

Anlamı

Ve (ey Muhammed!) seni yoksul bulup da zenginleştirmedi mi (Tanrı)? (Duhâ Suresi, ayet: 8.)

Açıklama

Bu ayette sözü edilen "yoksulluk"ta açlık, "zenginlik"te de açlıktan kurtuluş bulunduğu ve bu kurtuluşun, Peygamber'le birlikte tüm "ümmet"i de içine aldığı savunulur.

Bir hadiste, Peygamber'in, "ümmet"ine, açlık-kıtlık yaşatmaması konusunda Tanrı'dan güvence aldığı belirtilmekte:

"Tanrı'm, yeryüzünün tümünü, toplayıp önüme koydu. Bu nedenle yeryüzünün doğusunu da, batısını da gördüm. Ümmetimin mülk olarak elde edeceği kesim de gösterildi. 'Kızıl' (altın) ile 'ak'tan (gümüşten) oluşan iki hazine de verildi bana. Tanrı'mdan, ümmetimi, yaygın bir kıtlık-açlık yılı ile 'helâk' etmemesini istedim. Kendilerinin dışından bir düşmanı başlarına 'musallat' etmemesini de diledim (...) Tanrı'm da şöyle dedi:

" 'Ey Muhammed! Kesin yargımı verdim, bu yargı (kaza), şaşmaz, geri çevrilemez. Senin ümmetine kesinlikle, şu özelliği verdim ki, onları yaygın bir kıtlık-açlık yılıyla helâk etmeyeceğim'..."

Bu hadisin kaynakları:

Müslim, Kitabu'l-Fiten /19, c. 3, 2215, hadis no: 2889.

Ebu Davud, Kitabu'l-Fiten, c. 4, s. 450, hadis no: 4252.

Tirmizî, Kitabu'l-Fiten, c. 4, s. 472, hadis no: 2176.
İbn Mace, Kitabu'l-Fiten, c. 2, s. 1304, hadis no: 3952.
Ahmed İbn Hanbel, 4 /123.

Bu hadis doğrultusunda bir başka hadis daha var:

"Tanrı'mdan üç şey istedim, ikisini verdi, birini vermedi: Ümmetimi kıtlık ve açlık yılı ile 'helâk' etmemesini istedim, bu isteğimi verdi (kabul etti), ümmetimi suda boğarak 'helâk' etmemesini istedim, bunu da verdi. Aralarında kötülük, savaş olmamasını istedim, bunu vermedi."

Kaynaklar:
Müslim, Kitabu'l-Fiten /20, c. 3, s. 2216, hadis no: 2890.
Tirmizî, Kitabu'l-Fiten, c. 4, s. 471, 472, hadis no: 2175.
Ahmed İbn Hanbel, 1/175, 182; 5 /445, 6 /396.
Muvatta', Kitabu'l-Kur'an /35, c. 1, s. 216.

• Bir soru:

"Muhammed Ümmeti"nin de birçok zaman, karanlığı yaşadıklarına ve aç kaldıklarına, dahası nicelerinin açlıktan öldüklerine tanık olunmuştur. Buna ne demeli?

Bu soruyu, yukarıdaki hadisler nedeniyle Hattâbî de soruyor. Hatta yaşanan "kıtlık-açlık" yıllarına örnekler de veriyor. Örneğin Hattab Oğlu Ömer'in halifeliği döneminde yaşanan "Amu'r-Remâde" adı verilen ve Hicret'in 18. yılı olan kıtlık yılını anımsatıyor. "Amu'r-Remâde", "kül yılı" demek. Belirtildiğine göre açlıktan yüzler kül rengini aldığı için bu ad verilmiştir. Ziyâd döneminde (7. yüzyılın ikinci yarısı) Basra'da yaşanan kıtlık-açlık yılını anımsatıyor. Ve açlıktan birçok kimsenin öldüğünü söylediği kendi zamanındaki kıtlığı-açlığı anımsatıyor. Bütün bu açlık ve kıtlık "Muhammed Ümmeti"nde yaşanmıştır. Tanrı'nın, Muhammed Ümmeti'ne açlık-kıtlık yaşatmayacağı bildiriliyor. Peygamber'in, bu konuda Tanrı'dan güvence aldığı anlatılıyor. Peki bu olaylara ve benzerlerine ne demeli? Bu açlık ve kıtlık yıllarını yaşayanlar, Muhammed Ümmeti'nden değiller miydi? Hattâbî, kendi sorduğu soruya kendi karşılık veriyor: Müslümanlar, kimi yörelerde, orada burada açlık çekmişler, kıtlık yılları yaşamışlarsa da, yaşanan açlık ve kıtlık, tüm Muhammed Ümmeti'ni içine alacak boyutta olmamıştır. Bu boyutta olsaydı, hadisin verdiği habere aykırı olurdu. (Bkz. Sünenü Ebi Davud, Kitabu'l-Fıten, c. 4, s. 450, hadis no: 4252, not: 1.)

Hattâbî'nin bu karşılığı, birinci hadis için bir karşılık sayılabilir. Çünkü birinci hadiste, Tanrı'nın, Muhammed Ümmeti'ni başına getirmeyeceğine ilişkin söz verdiği açlık-kıtlık yılı, "amme" (genel, yaygın) diye nitelenmiştir. Zaten Hattâbî de sorusunu ve cevabını bu hadis dolayısıyla sergilemekte.

Ne var ki ikinci hadiste böyle bir niteleme, yani Muhammed Ümmeti'ne yaşatılmayacağına ilişkin söz verilen yıl için "genel, yaygın, herkesi içine alacak boyutta olması" koşulu yer almamakta. Kaldı ki, birinci hadisteki "amme" sözcüğü için de, yaşanan kıtlığın-açlığın bir ölçüde "genel, yaygın" olması yeterlidir. Yani Hattâbî'nin verdiği karşılık, birinci hadisin anlattığı karşısında da pek yeterli cevap sayılamayabilir.

Bu gibi durumlar karşısında genellikle verilen cevap şudur: "Doğrusunu ancak Tanrı bilir. İşin içyüzünü de O'ndan başkası bilemez."

Kısacası: Hadislerde anlatılanlardan şu sonuç açıkça ortaya çıkmakta:

• Peygamber "Muhammed Ümmeti"ne *kıtlık-açlık yılı* yaşatarak ölümlere yol açmaması konusunda Tanrı'dan kesin güvence almıştır.

b- Mekkeli Olmaları Nedeniyle Açlıktan Kurtarılanlar

"Kâbe'nin Rabbi, Kureyş'i açlıktan ve korkudan kurtarmıştır":

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ۝١ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ۝٢ فَلْيَعْبُدُوا
رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ۝٣ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ۝٤

Kureyş Suresi, ayet: 1-4

Anlamı

Kureyş Kabilesi'nin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır. Öyleyse *kendilerini **açken doyuran** ve korku içindeyken güven veren bu Kâbe'nin Rabbi'ne kulluk etsinler.* (Kureyş Suresi, ayet: 1, 4.)

Açıklama

Kureyş, hangi *açlıktan* kurtarılmıştır?

Fahruddin Râzî, bu soruya şu karşılıkların verilebileceğini yazıyor:

• "Harem"de olmalarından dolayı, Yüce Tanrı onları güvenliğe kavuşturmuş, ticaret kervanları saldırılardan kurtulmuş ve böylece, bir zamanlar aç oldukları halde geçim olanaklarına kavuşturulmuşlardır.

• Yaz, kış Yemen'e, Şam'a gitmek onlara çok zor geliyordu. "Rızık"larını bu yolla elde etmeleri kolay değildi. Bundan dolayı, Tanrı, Habeşlilerin gönlüne, yiyecek maddelerini gemilerine yükleyip Mekke'ye doğru yönelme düşüncesini aşıladı. Öyle yaptılar. Mekkeliler de develerle, eşeklerle karşıladılar onları. Habeşliler, getirdikleri yiyecek maddelerini, iki gecelik bir uzaklıkta bulunan Cidde'de satın aldılar... (Böylece açlıktan kurtulup zenginliğe erdiler).

(Fahruddin Râzî, yukarıdaki görüşlerden ikincisinin Mukâtil'in görüşü olduğunu belirtiyor.)

Bir de şu görüş var:

• Peygamber, "Tanrı'm, Yusuf (Peygamber) dönemindeki kıtlık-açlık yılları gibi kıtlık ve açlık yılları yaşat onlara!" diye beddua edince, kıtlık-açlık belâsına uğramışlardı Mekkeliler. Açlığa dayanamayınca da, "Muhammed! Tanrı'ya bizim için dua et de kurtulalım, biz artık birer inanır olduk!" dediler. Peygamber de dua etti, yeniden bolluk geldi ve böylece, Mekkeli Kureyş üyeleri, açlıktan kurtulmuş oldu.

Bu görüşler için bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 32, s. 108.

Taberî'yse, Mekkelilerin, İbrahim Peygamber'in duası nedeniyle açlıktan kurtulduklarını ileri süren görüşe, İbn Abbas'ın görüşüne yer veriyor. (Bkz Taberî. c. 30, s. 199.)

İbrahim Peygamber'in bu konuyu ilgilendirdiği ileri sürülen duası, Kur'an'da şöyle:

Bakara Suresi, ayet: 126

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰه۪يمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ
مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
فَاُمَتِّعُهُ قَل۪يلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهُٓ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَص۪يرُ ﴿١٢٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İbrahim, "Rabbi'm! Burasını emin bir şehir kıl! Halkından Allah'a, Ahiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır!" demişti. "İnkâr edeni de az bir müddet için geçindirir, sonra da onu ateşin azabına uğramak zorunda bırakırım. Ne kötü sonuç!" buyurmuştu (Allah). (Bakara Suresi, ayet: 126.)

Açıklama

İbrahim Peygamber'in bu duası, Mekkeli Kureyş üyelerinin açlıktan kurtulmalarına yaramış olabilir mi? İbn Abbas'tan aktarılan görüşe göre, buna "evet" demek gerekiyor. Ama, İbrahim Peygamber'in bu duasında "... inananları ürünlerle rızıklandır" diye bir parça da yer alıyor. Yani "rızıklandırılmaları" istenen kimseler, "inananlar"dır. Kureyş üyeleriyse, inanmazlardan oluşuyordu genellikle. Zaten Peygamber de, onun için onlara beddua etmişti. Öyleyse, İbrahim Peygamber'in duasından onlar yararlanmış olamazlar. Demek ki İbn Abbas'tan aktarılan yorum, biraz güçsüz kalmakta.

4- Peygamber'in "Açlık"tan Tanrı'ya Sığınması ve Duası

Peygamber'in duası arasında şunu da söylediği aktarılmakta:

"*Tanrı'm! **Açlıktan sana sığınırım!** Çünkü kötü bir yatak arkadaşıdır o.*" (Bi'se'zacî')

Hadisin yer aldığı kaynaklar:

Ebu Davud, Salat /İstiâze, c. 2, s. 191, hadis no: 1547.

Neseî, İstiâze /19, c. 8, s. 263.

İbn Mace, Et'ime, c. 2, s. 1113, hadis no: 3354.

Kimi hadislerde de, Peygamber'in, "kıtlıktan, yoksulluktan Tanrı'ya sığındığı" anlatılır. (Örneğin bkz. Neseî, İstiâze /15.)

5-Peygamber Döneminde Müslümanların Yaşadıkları Kıtlık-Açlık

Peygamber döneminde çok açlık ve kıtlık yaşandığı ve kurtulmak için mucizelere de başvurulduğu bildirilir hadislerde. Bu konuda çok sayıda hadis var. Burada birkaçı aktarılacaktır:

Açlık ve kıtlıktan kurtulmak için başvurulan çareler:

a) Yağmur Duası

Enes anlatıyor:

"*Peygamber –Tanrı'nın selamı üzerine olsun– döneminde, Medine halkı, kuraklığa, bir kıtlığa (kaht) uğramıştı.* O dönemde, Peygamber bir gün bize cuma hutbesi okurken bir adam kalkıp şöyle konuştu: 'Atlar, develer, davarlar kırıldı. *Tanrı'ya başvurup dua et de, bize su versin!'* Peygamber elini açtı ve dua etti. O sırada gök cam gibiydi (bulutsuzdu). Birden yel esti, bulutlar oluştu, toplandı ve sonra gök, tulumlarının ağzını açıp boşalttı (yağmurunu). Çıktık, sulara gömüle gömüle evlerimize vardık. Yağmur, öbür cumaya kadar dinmeden sürdü. (Yine hutbe okunuyordu.) Aynı adam ya da bir başkası kalkıp bu kez şöyle konuştu: 'Ey Tanrı elçisi! (Yağmurdan) evler yıkıldı (yeter artık). Tanrı'ya dua et de, yağmuru tutsun!' Peygamber güldü, sonra dua etti: 'Tanrı'm, çevremize yağdır çevremize! Üzerimize değil!' Bir de baktım ki, Medine çevresindeki bulutlar bölünüp parçalandı. Taş gibi..."

Hadisin kaynakları:

Buharî, Kitâbu'l-Menâkib /25, c. 4, s. 173.

Ebu Davud, Kitabu's-Salât /İstiskâ, c. 1, s. 694, hadis no: 1174.

Ebu Davud'da, şu olayın anlatıldığı hadis de yer alıyor:

Anlatan: Peygamber'in karılarından Âişe.

"Yağmur kesikliğinden (kuraklıktan) halk gidip Peygamber'e yakındı. Peygamber de 'musalla'ya (namaz kılınan bir yer) bir minber getirilip konmasını buyurdu ve bir gün çıkıp dua edeceğini söyleyip söz verdi. Bir gün, güneş kaşını kaldırdığı bir sırada, Peygamber minbere çıkıp oturdu. Tekbir getirdi, Yüce ve Güçlü olan Tanrı'ya hamdetti

" 'Ülkenizdeki kıtlıktan, yağmurun zamanında yağmamış olmasından yakınıyorsunuz. Oysa Güçlü ve Yüce Tanrı, kendisine dua etmenizi buyurmuş ve duanızı kabul edeceğine ilişkin söz vermiştir. (Yani dua etseydiniz, kurtulurdunuz)' diye konuştu.

"Sonra 'El hamdu lillahi Rabb'l-âlemine E'r-Rahmani'r-Rahim, Malikiyevmiddin' dedi. Ve şunları söyledi (duasında):

" 'Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Dilediğini yapar O. Tanrı'm! Senden başka Tanrı yoktur, sen zenginsin, bizse yoksuluz. Üzerimize yağmur yağdır. Bir süre yaşamamız için bize güç ver!'

"Sonra ellerini yukarı kaldırdı. Kaldırdıkça kaldırdı. Koltuklarının altındaki aklar görünene dek. Sonra halka arkasını döndü. Sırtındaki giysiyi ters çevirdi. Elleri yine yukarıdaydı. Sonra halka döndü ve minberden indi. Ve iki rek'at namaz kıldı. O sırada Tanrı bulutları oluşturdu. Gök gürledi, şimşek çaktı. Sonra Tanrı'nın izniyle yağmur yağdı. Mescidine gittiği sırada seller gidiyordu. Peygamber, yağmur yüzünden herkesin barınağına koştuğunu görünce gülmeye başladı. Azı dişleri görülünceye dek güldü. Ve şöyle dedi:

" 'İşte tanık olun, Tanrı'nın her şeye gücü yeter. Ve tanık olun ki ben, Tanrı'nın kulu ve Peygamberi'yim!' " (Ebu Davud, Kitabu's-Selât/İstiskâ, c. 1, s. 692, 693.)

b) Açları Doyurmak İçin Dua ile Yiyecek Çoğaltma Mucizesi

Ebu Said'il-Hudri anlatıyor:

"Tebuk Gazası'nda bulunuyorduk. Halkı, bir *açlık* sarmıştı (kıtlık yüzünden). 'Ey Tanrı elçisi, izin ver de develerimizi keselim, yiyelim, yağlarını çıkaralım!' dediler. Peygamber de, 'Yapın haydi!' dedi. Ömer geldi o sırada, 'Ey Tanrı elçisi! Binek hayvanımız kalmayacak bunlar kesilirse! Böyle değil de, sen herkesi, azığından biraz alıp getirmeye çağır, sonra getirilecekler üzerine, Tanrı'ya yönelip dua et, yiyecekleri artırmasını iste Tanrı'dan. Olur ki duan kabul edilir de, yiyecekler artar' diye konuştu. Peygamber de, 'Olur!' deyip, herkesi, yiyeceklerinden biraz alıp getirmeye çağırdı. Bir adam, bir avuç darı getirdi. Bir başkası bir avuç hurma getirdi. Bir başkası bir parça ekmek getirdi. Sonunda bir yaygının üzerinde birşeyler birikmiş oldu. Peygamber –Tanrı'nın selamı üzerine olsun– hemen bu yiyeceklerin bereketlenmesine dua etti. Sonra, 'Haydi kaplarınızı getirip doldurun!' dedi. Herkes yiyecek kaplarını doldurdu. O denli ki, askerler içinde yiyecek kabını doldurmayan kalmadı. Ve boş kap bırakılmadı. Sonra doyasıya yediler. Ve herkes yiyip doyduktan sonra yiyecekler artmıştı. Bunun üzerine Peygamber şöyle konuştu: 'Ben tanıklık ederim ki Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Ve ben Tanrı'nın Peygamberi'yim! Hiç kuşku duymadan bu iki şeye tanıklık etmiş olarak Tanrı'ya kavuşup da cennete girmeyecek kimse olmaz' ."

Hadisin yer aldığı kaynaklar:

Müslim, Kitâbu'l-İmân /45, c. 1, s. 56-57, hadis no: 27.

Ahmed İbn Hanbel, 3 /11.

Çok az bir yiyecekle "70 kadar insan" doyuruluyor:

Enes İbn Mâlik anlatıyor:

"Ebu Talha, Ümmü Süleym'le konuştu:

"–Peygamber'in sesini çok güçsüz buldum. Sanırım açlıktandı. Yiyecek bir şeyin var mı (ona götüreyim)?

"–Var.

Kadın (Ümmü Süleym) birkaç tane arpa ekmeği çıkardı. Sonra bir baş örtüsü alıp bir kesimiyle ekmekleri sardı, koltuğumun altına koydu ve baş örtüsünün bir kesimini de (sıcaktan korusun diye) başıma doladı. Ve beni Peygamber'e gönderdi. Gittiğimde, Peygamber'i Mescid'de oturuyor buldum. Yanında da insanlar vardı. Üzerlerinde dikildim.

"–Seni Ebu Talha mı gönderdi?

"–Evet.

"–Yiyecek mi getirdin?

"–Evet.

Peygamber oradakilere seslendi.

"–Haydi kalkın!

Peygamber yürüdü oradakilerle birlikte. Ben de önlerinden gidip Ebu Talha'ya haber verdim. (Onlar böyle bir şey beklemiyorlardı.) Ebu Talha, Ümmü Süleym'le konuştu:

"–Ümmü Süleym! Peygamber halkı toplayıp getirmiş. Oysa onları doyuracak hiçbir şeyimiz yok!

"–Tanrı ve Peygamberi daha iyisini bilir!

Ebu Talha hemen gidip (yolda) Peygamber'i karşıladı. Bir süre sonra birlikte geldiler, eve girdiler. Peygamber seslendi:

"–Ümmü Süleym de o (daha önce baş örtüsüne sarıp bana verdiği) ekmekleri getirdi. Peygamber'in buyruğuyla ekmekleri parçaladı, tulumundan da üzerine bir şey döküp ekmek aşı yaptı. Peygamber sonra Tanrı'nın dilemesiyle diyeceğini dedi (yemeğin artması için okuyacağı duayı okudu, dileyeceğini diledi). Daha sonra konuştu:

"–On kişinin oturup yemelerine izin ver!

İzin verildi. On kişi yiyip karınlarını doyurdular, çıktılar.

"–Bir on kişinin daha oturup yemesine izin ver.

İzin verildi, onlar da karınlarını doyurup çıktılar.

"–Bir on kişinin daha oturup yemesine izin ver!

İzin verildi, onlar da karınlarını doyurup çıktılar.

Topluluğun tümü karınlarını doyurmuştu. Ve topluluk, 70, ya da 80 kişi kadar vardı."

Bu hadisin yer aldığı kaynaklar:

Buharî, Kitabu'l-Menâkıb /25, c.4, s. 170, 171; Kitabu'l-Et'ıme /6, c. 6, s. 197-198, Et'ıme /48, c. 6, s. 212; Kitabu'l Eymân Ve'n-Nüzür /22, c. 7, s. 230, 231.

Müslim, Kitabu'l-Eşribe /142, 143, c. 2, s. 1611-1613, hadis no: 2040.

Tirmizî, Kitabu'l-Menâkıb, c. 5, s. 595, 596, hadis no: 3630.

İbn Mace, Kitabu'l-Etıme, c. 2, s. 1109, hadis no: 3342.

Dârimî, Mukaddime /7, s. 22.

Muvatta' (İmam Mâlik), Sıfatu'n-Nebiye /19, c. 2, s. 927, 928.

Ahmed İbn Hanbel, 3 /147, 218, 232.

Tirmizî'nin bir hadisinde, Peygamber'in duasıyla, bir sofrada (Peygamber'in karılarından biriyle evlenmesinde, düğünde) 300'ü aşkın kişinin doyurulduğu anlatılmakta. (Bkz. Tirmizî, Ahzâb Suresi, c. 5, s. 357, hadis no: 3218.)

Peygamber'in duasıyla yiyeceklerin arttığı, az bir yiyecekle pek çok kimsenin karnının doyurulduğu, pek çok hadiste anlatılır. Buharî'nin de yazdığı bir hadiste de yine Peygamber'in duası sonucu az bir yiyecekle birçoklarının iyice karınlarını doyurdukları anlatıldıktan sonra, Peygamber'in, yemek olayına sahne olan evin hanımına şöyle dediği açıklanıyor:

"Şimdi kalanı sen ye ve ayrıca da başkalarına (artan yiyecekten) armağanda bulun! Çünkü halk, açlık belâsına uğramıştır!" (Bkz. Kitabul'-Menâkıb /29, c. 5, s. 46.)

• Yiyecekler nasıl çoğalıyordu?

Hadislerde, yiyeceklerin Peygamber'in duasıyla, çeşitli biçimlerde çoğaldığının anlatıldığı görülür. Biçimlerden biri de "parmaklar arasında çoğalması"dır. Hadislerde, susuz insanlara su sağlamak için, Peygamber'in, "parmakları arasından" su akıttığı anlatıldığı gibi, yine "parmakları arasında yiyecek

çoğalttığı"da anlatılır. Örneğin, yukarıda sunulan Enes hadisindeki çoğaltma olayına ilişkin anlatılanlarda, Müslim'in yazdıklarından birine göre şu açıklama da bulunuyor: "Peygamber, o sofraya oturanlara, parmakları arasından birşeyler çıkardı. Herkes ondan yedi ve doydu..."
(Bkz. Müslim, Kitabu'l-Eşribe /143, c. 2, s. 1612, 1613, hadis no: 2040.)

İncil'de de, İsa Peygamber'in, mucize göstererek, az bir yiyecekle çok kimseyi doyurduğu anlatılır. Kimi örnekler verilir. Örneğin:

"*Beş ekmek ve iki balıkla beş bin kişiyi doyurması.*"
Bkz.
Matta İncili, 14: 15-21
Markos İncili, 6: 31-42
Luka İncili, 9: 13-17

"*Yedi ekmek ve birkaç balıkla dört bin kişiyi doyurması.*"
Bkz.
Matta İncili, 15: 32-38
Markos İncili, 8: 1-9

c) Açları Doyurmak İçin Dua ile Gökten Yiyecek İndirme Mucizesi

Kur'an'da, Musa ve İsa Peygamber'in, inanırlarını doyurmak için Tanrı'dan gökten yiyecek, sofra indirmesini istedikleri ve bunu sağladıkları anlatılmakta. İlgili ayetler:

Bakara Suresi, ayet	: 56, 264
A'râf Suresi, ayet	: 160
Tâhâ Suresi, ayet	: 80
Mâide Suresi, ayet	: 112-115

Bu ayetler ve içerdikleri konular için bkz. **GÖK, İSA, İSRAİLOĞULLARI, MÂİDE, MUSA**. Ayrıca konunun geneli için bkz. **MUCİZE.**

Zâriyât Suresi'nin 22. ayetinde de (Diyanet'in resmi çevirisi) şöyle denir: "Rızkınız da, size söz verilen azab da, yukarıdan gelir." Ayette "gök" anlamında "semâ" geçiyor. Buna göre, "gökten gelir" demek gerekir. "Yukarıdan gelir"in yerine... Konu için özellikle bkz. **GÖK.**

d) Açları Doyurmanın Bir Başka Yolu: Ganimet

Abdullah İbn Ömer, Peygamber'in, Bedir Savaşı'na çıkarken yaptığı yakarışı anlatıyor:

"Tanrı'm! Bunlar (Müslümanlar) çıplak ayaklı yayadırlar, binebilecekleri şeyler ver! Tanrı'm! Bunlar çıplaktırlar, giydir bunları. Tanrı'm! Bunlar ***açtırlar, doyur*** bunları!".

Abdullah İbn Ömer, Peygamber'in böyle dua ettiğini anlattıktan sonra, savaş sonucunu anlatıyor:

"Tanrı, Bedir'de Müslümanların düşmanlarını yenmelerini sağladı. Ve Müslümanlar savaştan döndükleri zaman, her bir kişinin ya bir, ya da iki devesi olmuştu. Hepsi giyinip kuşanacak şeyler bulup giyinmişti. Ve herkes ***doymuştu.***"
(Bkz. Ebu Davud, Kitabu'l-Cihad /157, c. 3, s. 181, hadis no: 2747.)

Bu hadis, "ganimet"in önemini, Müslümanların ekonomik durumlarını düzeltmedeki yerini, ortaya koyan belgelerden yalnızca biridir. Bu hadis, Peygamber'in, "binit"leri olmayan çıplak ayaklı (hufât), "çıplak" (urât) ve "aç" (ciyâ') olan Müslümanları, "ganimet"le bu durumdan kurtarması, binitleri olan, doğru-dürüst giyinip kuşanabilen ve karınları doyan insanlar durumuna getirmesi için Tanrı'ya yalvardığını anlatmaktadır. Peygamber döneminde, savaşlardan çok önemli ölçüde ganimetler elde edilmiştir. Kimi savaşların sonucu, ganimet yönünden pek zengindir. Kur'an'da da adı geçen Huneyn Savaşı (630'da) başta gelir. Bkz. **HUNEYN, MÜELLEFETÜ'L-KULÛB.**

Ganimet, fetihlerde de, çok büyük etken olmuştur. İslam tarihçileri, özellikle Belâzurî, gerek Halife Ebubekir'in, gerek Halife Ömer'in, çeşitli Arap kabilelerini, Müslümanları, içinde bulundukları kötü yaşam koşullarından kurtulmaları için ganimete yönelttiklerini, özendirdiklerini, sözlerinden de örnekler vererek anlatmaktadırlar. Savaşlarda, Müslümanlar hem çeşitli türden mal, hem de verimli topraklar ele geçirmişlerdir. Bu durum, açlıktan, sefaletten kurtulmalarını sağlamıştır. Ganimetin, girişilen fetihlerde ne büyük etken olduğu, şairlerin şiirlerinde de dile getirilmekte. Örneğin Ebu Temman'ın Hamase'sindeki şu anlamlı dizeler, konumuz yönünden ilgi çekicidir:

"Hayır senin göçebe yaşamından vazgeçmen, cennet peşinde oluşundan değildir.

"İnanıyorum ki, daha çok senin ekmek ve hurmayı özlemendendir bu."
(Bkz. Belâzurî, s. 795; Prof. Dr. Philip K. Hitti, İslam Tarihi, çev. Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul, 1980. c. 1, s. 220.)

"Ganimet" konusunu içine alan ayetler için, bkz. **GANİMET.**

6- Açlığın Önlenmesinde Hurmanın Özel Yeri

"Hurma bulunan bir ev halkı, *açlık çekmez*".

Peygamber'in böyle dediği bildiriliyor. (Bkz. Müslim, Kitabu'l-Eşribe /152, c. 2, s. 1618, hadis no: 2046.)

Bu hadiste, açıkça, "hurma"nın, açlığın önlenmesinde özel bir yeri olduğu anlatılıyor.

Şöyle bir hadis de var:

"*Hurma bulunmayan bir ev halkı açtır!*"

Peygamber'in bunu, "iki" ya da "üç" kez söylediği de açıklanmakta.

Hadisin yer aldığı kaynaklar:

Müslim, Kitabu'l-Eşribe /153, c. 2, s. 1618, hadis no: 2046.

Tirmizî, Kitabu'l-Et'ıme /17, c. 4, s. 265, hadis no: 1815.

Ebu Davud, Kitabu'l-Et'ıme /42, c. 4, s. 174, hadis no: 3831.

İbn Mace, Kitabu'l-Et'ıme /38, c. 2, s. 1104, hadis no: 3327.

Dârimî, Kitâbu'l-Et'ıme /26, s. 500.

Ahmed İbn Hanbel, 6 /179.

"Yedi iyi hurma (Medine hurması) yiyen kimseye, bu hurmaları yediği gün içinde, ağının da, büyünün de zarar vermeyeceği"ni anlatan hadis de yer alır kaynaklarda. (Örneğin bkz. Müslim, Eşribe /155, c. 2, s. 1618, hadis no: 2046.)

Bu ve benzeri hadisler, Arapların açlıklarının giderilmesinde, yaşamlarında, hurmanın ne büyük rol oynadığını, onlar için ne değerli bir besin olduğunu açıkça ortaya koymakta. Müslümanlar, Peygamber dönemindeyken, pek çok "hurmalık" (hurma bahçeleri) ele geçirmişlerdi düşmanlarından. Ve bu hurmalıklar, Müslümanların daha iyi beslenmelerini sağlamıştır. Açlıktan kurtulmalarını sağladıktan sonra...

7- Açlık ve "Haram" Şeyler

Mâide Suresi, ayet: 3

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ

Anlamı

"... Açlık (mahmasa) yüzünden güç durumda kalan kimse..." (Mâide Suresi, ayet: 3)

İbn Abbas'ın verdiği anlamla *açlık* demek olan bir sözcük de "mahmasa"dır ve Kur'an'da iki kez yer almaktadır:

Mâide Suresi, ayet : 3

Tevbe Suresi, ayet : 120

Birinci ayet için bkz. **DOMUZ, HARAM, HAYVAN, ÖLÜ.**

İkinci ayet için bkz. **A'RAB, MEDİNE, SAVAŞ.**

Birinci ayette, yenmesi, içilmesi "haram" olan şeyler açıklandıktan sonra, "açlıkta, darda kalan kimse" için bunların haram olmayacağı bildirilir.

Bu, Bakara Suresi'nin 173, En'âm Suresi'nin 145. ve Nahl Suresi'nin 115. ayetlerinde de bildirilir.

Ebu Davud'un yer verdiği bir hadise göre, biri, Peygamber'e gelir ve konuşur:

"–Bize ölü eti yemek helal midir?

"–Durumunuz nedir, ne yer, ne içersiniz?

"–Ölmeyi önleyecek kadar, sabah, akşam biraz süt içeriz."

Adamın oğlu, kendilerinin ve babasının doymayıp "aç oldukları"nı söyler. Bunun üzerine Peygamber, o aileye "ölü eti"nin helal olduğunu bildirir.

(Bkz. Ebu Davud, Kitabu'l-Eşribe, c. 4, s. 167, 168, hadis no: 3817.)

Bu hadisten şu sonuç çıkarılmakta: "Açlığını giderecek ve normal sayılabilecek ölçüde bir besin almak için ölü eti ve benzeri haram şeyler yenebilir." (Bkz. Ebu Davud, aynı hadis, not: 1.)

İmam Malik bu görüşte. İmam Şâfiî'den aktarılan bir görüş de bu doğrultuda. Ebu Hanife'yse, bu görüşü kabul etmemekte, "ancak ölmeyecek kadar" yenebileceğini, haram olan şeyden, bundan fazlasını yemenin caiz olamayacağını savunmakta. (Bkz. aynı yer.)

Fahruddin Râzî, Bakara Suresi'nin 173. ayeti nedeniyle, konu üzerinde genişçe durmakta ve şöyle demekte:

"Şâfiî, Ebu Hanife ve arkadaşlarına göre: Açlık nedeniyle darda kalan kimse, ölümü önleyecek kadarın dışına çıkamaz, ölü etini, ancak bu ölçüde yiyebilir. Abdullah İbn Hasen el Anberi'ye göre, açlığını giderecek ölçüde yiyebilir. İmam Malik'ten aktarılan görüşe göreyse, karnını doyurasıya yiyebilir, dahası, artanını da daha sonra yemek üzere saklayabilir. Ama ileride, buna gerek bırakmayacak bir besin bulursa, o zaman bırakabilir haram olanı..." Râzî, bu görüşleri aktardıktan sonra, kendisinin, birinci görüşe katıldığını belirtir. (Bkz. Râzî, c. 5, s. 24.)

Râzî, aç kalan kimsenin, ölümü önleyecek ölçüde çalabileceğini de, dahası, gerekirse zorla da yiyecek alabileceğini yazmakta. (Bkz. aynı Tefsir, aynı yer.)

Konu için ayrıca bkz. **HIRSIZ.**

8- Aç İnsanları Doyurmanın Sevabı

"Hangi Müslüman, bir açın karnını doyurursa, Tanrı ona, cennet ürünlerinden verecektir." (Ebu Davud, Kitabuz'z-Zekât /41, c. 2, s. 314, hadis no: 1682.)

B- Manevi Açlık

Bir "kudsî" hadisin anlamı şöyledir:

Tanrı buyuruyor:

"Ey kullarım! Benim doğru yola eriştirdiklerimin dışında kalanlarınızın tümü, sapıktır. Öyleyse benden, doğru yola iletmemi isteyin de ileteyim! Ey kullarım! Hepiniz açsınız. Benim doyurduklarımın dışında. Öyleyse benden, doyurulmanızı isteyin de sizi doyurayım. Ey kullarım! Hepiniz çıplaksınız. Benim giydirdiklerimin dışında... Öyleyse benden giydirilmenizi isteyin de sizi giydireyim!" (Bkz. Müslim, Kitabu'l-Birri Ve's-Sılati Ve'l-Âdâbi /55, c. 3, 1993, hadis no: 2577.)

"Hepiniz açsınız" sözüyle, daha çok, "manevi açlığın anlatıldığı" ileri sürülür.

Manevi açlıktan kurtulmak için, Tanrı'nın gösterdiği yolda yürümek gerektiği ve tüm buyruklarının yerine getirilmesinin, bütün yasaklarından kaçınılmasının şart olduğu savunulmakta.

II- ÖBÜR DÜNYADAKİ AÇLIK

A- Kıyamette

1- Kıyamet Kopmak Üzereyken

Kıyametin "alamet"leri arasında şunun da bulunduğu belirtilir:

"Kıyamete yakın bir zamanda, koyun çobanlarının insanların başına geçtiği, ayakları çıplak, kendileri çıplak kimselerin yüksek yüksek binalar yapmaya yöneldikleri görülür".

(Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 2/394, 395.)

Kıyamet iyice yaklaştığında da, şunların da olacağı anlatılır:

"Deccal'ın çıkmasından biraz önce *çok şiddetli üç açlık yılı* görülür. Bu yıllarda insanlar, son derece aç kalırlar. Bu yıllarda Tanrı göğe buyurur, yağmurlarını tutmasını (yağmur yağdırmamasını) söyler. Gök, yağmurlarının üçte birini tutar. Tanrı, yere de buyurur, bitkilerini tutmasını (bitirmemesini) söyler. Yer de, bitkilerinin üçte birini tutar (bitirmez). İkinci yıl, Tanrı göğe buyurur, yine yağmurlarını tutmasını söyler. Gök bu kez, yağmurlarının üçte ikisini tutar. Tanrı yere de buyurur, yine bitkilerini bitirmemesini söyler. Yer de bitkilerinin üçte ikisini bitirmez olur. Tanrı, üçüncü yıl, göğe yeniden buyurur, yağmurlarını tutmasını söyler, gök bu kez, yağmurlarının tümünü keser. Tanrı yere de buyurur, bitkilerini bitirmemesini söyler. Yer de bitkilerinin tümünün kökünü keser, hiç bitirmez olur. Artık yeryüzünde yeşil bitki denen şey hiç mi hiç bulunmaz. Bu arada davar-sığır türünden hayvanlar da tümüyle kırılır gider. Tanrı'nın diledikleri dışında...".

Bu anlatılırken dinleyenler soruyorlar.

• Peki o dönemde insanlar nasıl yaşayacaklar?

Buna şu karşılık veriliyor:

• "Tehlil"le (Lailaha illallah), "tekbir"le, "tesbih"le ve "tahmid"le (el hamdulillah) yaşayacaklar. Bunlar, o zamanki insanlar için, yiyecek-içecek yerine geçecek.

(Bkz. İbn Mace, Kitabu'l-Fiten, c. 2, s. 1363, hadis no: 4077).

2- Kıyamet Koptuğunda

Kıyamet koptuğunda, herkesin durumu değişik olacak. Cennetlik olanlar başka, cehennemlik olanlar başka olacaklar.

Ayet ve hadisler bunu uzun uzun anlatır.

Konu için bkz. KIYAMET.

B- Cennette-Cehennemde

1- Cennet

Cennette hiç kimsenin aç kalmayacağı, üstelik, dünyada görülemeyen nimetlerin de orada bulunacağı, türlü yiyecek ve içeceklerle insanların beslenecekleri anlatılır. Bkz. **CENNET**.

2- Cehennem

تَصْلَىٰ نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَىٰ مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ
إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾

Ğaşiye Suresi, ayet: 4-7

Anlamı (Diyanet'in)

Yakıcı bir ateşe yaslanırlar. Kızgın bir kaynaktan içirilirler. Semirtmeyen, açlığı gidermeyen kötü kokulu bir dikenden başka yiyecekleri yoktur. (Ğaşiye Suresi, ayet: 4-7.)

Özet

Açlık, dünyamızın gerçeklerinden. Dün böyleydi, bugün de böyle. Buluşların alabildiğine çoğalmış olması, dünyamızın büyük çoğunluğunun açlıktan, dahası çaresizlikten kurtulmasına yetmemiştir. Olanaklar ve kaynaklar belirli kesimin elinde ve nasıl isterlerse öyle kulanılmakta, tüketilmekte. Petrol zenginleri bir yana, İslam dünyası da büyük çoğunluğuyla açlar kesiminde yer almakta. Dünyamızda artık, "gökten inme sofra"lar beklentisi de söz konusu değildir.

Açlık, dünyamızın dününde de acı gerçeklerden olduğu için, dinlerde ve kutsal kitaplarda yerini almıştır. Kur'an'da ve hadislerde de açlık üzerinde önemle durulmakta. Özellikle hadislerde...

Kur'an ve hadislerde anlatılan açlık, şöyle özetlenebilir:

İki tür açlık vardır: Bu dünyadaki açlık, öbür dünyadaki açlık. Bu dünyadaki de, "maddi açlık", "manevi açlık" olmak üzere ikiye ayrılır.

Bu dünyadaki "maddi açlık" da yine ikiye ayrılmakta başlangıçta: Birincisi, Tanrı'nın, insanlara bir "deneme", bir sınav olsun diye verdiği açlık. İkincisiyse, hak etmiş olanlara ceza olarak verilen açlıktır.

Öbür dünyadaki açlık da, kıyamette, sonra cehennemde kendini göstermekte. Cehennemdekiler yandıkları halde, bir de açlık çekeceklerdir. Ayet ve hadisler bunu anlatmakta.

➤AÇMAK

Arapça'da "açmak" anlamına gelen sözcüklerden:

الْفَتْحُ فسح كشف

Anlamı

"Feth", "fesh", "keşf".

Bu kökten gelen sözcükler Kur'an'da yer alır. Ancak bunlardan "keşf" Kur'an'da yalnızca bir yerde, Nun (Kalem) Suresi'nin 68. ayetinde "açmak" anlamındadır. Öbür yerlerde hep, "gidermek" ve "kaldırmak" anlamlarına gelmektedir.

"Feth" de "açmak" anlamıyla birlikte başka anlamları, örneğin "başarı" (zafer) anlamını da içerir.

Açmak anlamı da çeşitlidir. Başka deyişle, çeşitli açmalar vardır:

A- "Kapı Açmak"

"Göklerin kapılarını açmak", "bereket kapılarını açmak", "cennet kapılarını açmak", "cehennem kapılarını açmak":

En'âm Suresi, ayet: 44

فَلَمَّا نَسُوا
مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا
بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ٤٤ ك الأنعام ٦

Anlamı

Ne zaman ki (uyarıları) unuttular; o zaman, onlara her şeyin kapılarını (bereket kapılarını) açtık. Onlar bu verilenlere sevinince, ansızın yakaladık kendilerini. O sırada umutsuz kalıverdiler. (En'âm Suresi, ayet: 44.)

A'râf Suresi, ayet: 96

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ٩٦ ك الأعراف ٧

Anlamı

Eğer kasabaların halkı inanmış ve bize karşı gelmekten sakınmış olsalardı, onlara göğün ve yerin bolluklarının kapılarını açardık. Ne var ki, yalanladılar. Hemen yakalayıverdik onları. Yaptıklarına karşılık olarak… (A'râf Suresi, ayet: 96.)

فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ۝ ١١ ك القمر ٥٤

Kamer Suresi, ayet: 11

Anlamı

Biz hemen gök kapılarını açtık. Boşalan sularla… (Kamer Suresi, ayet: 11.)

وَلَوْ فَتَحْنَا
عَلَيْهِمْ بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾
إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾
ك الحجر ١٥

Hicr Suresi, ayet: 14, 15

Anlamı

Onlara gökten bir kapı açsak da, oradan (göğe) çıksalar; "olsa olsa gözlerimiz sarhoşunkine döndürülmüş olabilir. Hayır, biz büyülenmiş bir toplum olmuşuzdur" derler. (Hicr Suresi, ayet: 14, 15.)

وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ۝ ١٩ ك النبأ ٧٨

Nebe' Suresi, ayet: 19

Anlamı

O sırada gökler açılmış, kapı kapı oluvermiştir. (Nebe' Suresi, ayet: 19.)

وَسِيقَ
الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا
وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ
آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنْ

Zümer Suresi, ayet: 71-73

حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا
أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾
وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاءُوهَا
وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ ك الزمر ٣٩

Anlamı

"Kâfirler", bölük bölük cehenneme sürülecekler. Oraya vardıklarında (cehennemin) kapıları açılacak. Ve bekçileri onlara: "Size, içinizden, Tanrı'nızın ayetlerini okuyan, bugününüzle karşılaşabileceğinizi söyleyip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" diyecekler. Onlarsa (cehennemlikler), "evet geldi!" diye karşılık verecekler... Onlara denecek ki, "temelli kalacağınız cehennemin kapılarından girin haydi!" Böbürlenenlerin durağı ne kötüdür. Tanrı'larına karşı gelmekten sakınanlar da bölük bölük cennete gönderilecekler. Sonunda oraya varıp da oranın (cennetin) kapıları açıldığında, bekçileri onlara seslenecek: "Selam size. Hoş geldiniz. Haydi girin cennete. Temelli kalmak üzere..." (Zümer Suresi, ayet: 71, 72, 73.)

Sâd Suresi,
ayet: 50

جَنَّاتِ عَدْنٍ مُفَتَّحَةً لَهُمُ الْأَبْوَابُ

Anlamı

Kapıları onlara açık Adn cennetleri vardır. (Sâd Suresi, ayet: 50.)

A'râf Suresi,
ayet: 40

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ
الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ
٤٠ ك الأعراف ٧

Anlamı

Onlar ki ayetlerimizi yalanladılar ve kabul etmekten, böbürlenerek uzaklaştılar, göklerin kapıları onlara açılmayacak. Ve cennete giremeyecekler. Deve, iğne deliğinden geçene dek… Suçluları işte böyle cezalandırırız. (A'râf Suresi, ayet: 40.)

حَتَّىٰٓ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ
فِيهِ مُبْلِسُونَ ٧٧ ك المؤمنون ٢٣

Mü'minûn Suresi, ayet: 77

Anlamı

Sonunda onlara şiddetli bir azab (ceza, işkence) kapısı açtığımız zaman, onlar, umutsuz kalıverdiler. (Mü'minûn Suresi, ayet: 77.)

Bkz. **CEHENNEM, CENNET, GÖK, KAPI, PEYGAMBER, UYARICI.**

B- Tanrı'nın Açması

1- Gerçeği Açması

قَالُوٓا
أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَآجُّوكُم بِهِۦ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا
تَعْقِلُونَ ٧٦ م البقرة ٢

Bakara Suresi, ayet: 76

Anlamı

(Münâfıklar birbirlerine) "Tanrı'nızın katında size karşı kanıt olarak kullansınlar diye mi, Tanrı'nın size açtığı şeyleri onlara anlatıyorsunuz?" dediler. (Bakara Suresi, ayet: 76.)

2- Tanrı'nın "Rahmetini Açması"

مَّا يَفْتَحِ ٱللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا
يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ ٢ ك فاطر ٣٥

Fâtır Suresi, ayet: 2

Anlamı

Tanrı'nın insanlara açtığı (akıttığı) rahmeti tutacak yoktur. (Kimse önleyemez.) O'nun tuttuğu (önlediği) rahmetiyse salıverecek yoktur. (Fâtır Suresi, ayet: 2.)

3- Tanrı'nın Tıkanıklığı Giderip Yolu Açması

a*) Biriyle Bir Başkası, Bir Kesimle Bir Başka Kesim Arasında Tıkanıklığı Giderip Yolu Açması*

A'râf Suresi, ayet: 89

رَبَّنَا
افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

٨٩ ك الأعراف ٧

Anlamı

Tanrı'mız! Bizimle toplumumuz arasında sen (tıkanıklığı giderip yolu) aç. (Karar ver, uzlaştır... demek. Çünkü "karar" ve "uzlaştırma" ile tıkanıklık giderilmiş, yol açılmış olur.) Sen açanların (yani tıkanıklığı giderenlerin) en yararlısısın. (A'râf Suresi, ayet: 89.)

"Tanrı'nın açması"
Şu yerlerde de bu anlamdadır:
Şuarâ Suresi, ayet : 118
Sebe' Suresi, ayet : 26

b) Tanrı'nın, Birine, ya da Bir Topluluğa, Bir Topluma Başarı Yolunu Açması

"Feth": Açmak

Salt olarak ele alındığında, yani herhangi bir şeye bağlı bulunmadığında, bu anlama gelir:

Fetih Suresi, ayet: 1

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ١ م الفتح ٤٨

Anlamı

(Ey Muhammed!) Biz sana apaçık biçimde, (başarı yolunu) açtık. (Fetih Suresi, ayet: 1.)

"Feth": Açmak, şu ayetlerde de bu anlamdadır:

Bakara Suresi, ayet	: 89
Nisâ Suresi, ayet	: 141
Mâide Suresi, ayet	: 52
Enfâl Suresi, ayet	: 19
Secde Suresi, ayet	: 28, 29
Hadîd Suresi, ayet	: 10
Saff Suresi, ayet	: 13
Fetih Suresi, ayet	: 18, 27
Nasr Suresi, ayet	: 1

c) Tanrı'nın, "Yecüc-Mecüc Seddi"ni Açması

Söz konusu edildiği yer: Enbiyâ Suresi, ayet: 96

Bkz. **SEDD, YECÜC-MECÜC.**

C- İnsanların Herhangi Bir Şeyi Açmaları

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ

Yusuf Suresi, ayet: 65

Anlamı

(Yusuf'un kardeşleri) yüklerini açınca... (Yusuf Suresi, ayet: 65.)

Açıklama

Burada, Yusuf Suresi'nde yer alan "Yusuf kıssası"ndaki olaylardan birine değinilmektedir. Yusuf "kıssa"sı için bkz. **YUSUF.**

D- Yer Açmak: Birilerine Yer Vermek:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ

١١ م المجادلة ٥٨

Mücadele Suresi, ayet: 11

Anlamı

Ey inananlar! Toplantılarda size: "yer açın!" dendiğinde yer açın ki, Tanrı da sizin için (cennette) yer açsın... (Mücadele Suresi, ayet: 11.)

➤AD

Bir kimseyi, bir şeyi anlatmaya, anmaya yarayan sözcük.

"Ad"ın Arapça karşılığı "ism", çoğulu "esmâ".

Kur'an'da 39 kez geçer.

Tekil olarak 27, çoğul olarak da 12 kez geçer.

"Ad"ın, tüm inançlarda, dinlerde, kutsal kitaplarda son derece önemli bir yeri vardır. İslam'daki ve kutsal kitabı olan Kur'an'daki önemi de çok büyüktür.

I- TANRI'NIN ADI

A- Tanrı'nın Özel Adı

Tanrı'nın "özel ad"ı var mıdır?

Konu tartışmalıdır. Tartışmalar için bkz. **ALLAH, TANRI.**

B- Tanrı Adının Önemi

Tanrı'nın kendisi nasıl bütün varlıklardan önemliyse, adı da bütün adlardan önemlidir. Birçok hadis, bunu açıkça dile getirir. İnanırları da bunun böyle olduğuna inanır.

1- Her Şeye Tanrı'nın "Ad"ıyla Başlanır

"*Besmele*"

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Okunuşu

"Bismillahirrahmanirrahîm".

Anlamı

"Rahman" ve "Rahîm" olan Tanrı adıyla. Bkz. **RAHMAN, RAHÎM.**

"Tanrı adıyla..." diye kesiliyor. "Bismillah"ın karşılığıdır bu. "Tanrı adıyla..." denirken ne demek istendiği, Kur'an yorumcuları ve Arap dili uzmanlarınca açıklanıp yorumlanırken şöyle denir:

- "Tanrı adıyla başla!"
- "Tanrı adıyla başlarım!"
- "Başlangıç, Tanrı adıyla olur."

Daha başka açıklama ve yorumlar da ileri sürülür.
"Tanrı'nın adıyla başlama" ilkesinden ötürü "besmele", yani, "bismillahirrahmanirrahîm en başta yerini alır:

a) Tevbe Suresi'nin Dışındaki Surelerin Tümünün Başında "Besmele" Vardır.

b) Her İşe ve İbadete, "Tanrı'nın Adıyla", "Besmeleyle" Başlanması İstenir:

–Tanrı'nın Adıyla Oku!

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١

Alak Suresi, ayet: 1

Anlamı
(Ey Muhammed!) Yaratan Tanrı'nın *adıyla* oku! (Alak Suresi, ayet: 1.)

–Tanrı'nın Adını An!

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ۝١

A'lâ Suresi, ayet: 1

Anlamı (Diyanet'in)
Yüce Rabbi'nin *adını* tesbih et! (A'lâ Suresi, ayet: 1.)

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ ۝١٤ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ۝١٥

A'lâ Suresi, ayet: 14, 15

Anlamı (Diyanet'in)
Arınmış olan, Rabbi'nin *adını* anıp namaz kılan, saadete erişecektir. (A'lâ Suresi, ayet: 14, 15.)

Açıklama
Açıkça anlaşılıyor ki, "namaz"a başlarken, "Tanrı'nın adını anmak" gerekiyor. Başlangıçtaki "tekbir", yani "Tanrı en büyüktür" anlamına gelen "Allahu Ekber", ibadetin başında "Tanrı'nın adını anma" gereğinden kaynaklanmaktadır.

*En'âm Suresi,
ayet: 119-121*

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ
مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ
بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾
وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ
سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ
اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى
أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

Anlamı (Diyanet'in)

Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında haram olanları uzun uzun anlatmışken, *adının üzerine anıldığı* şeylerden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, heva ve heveslerine uyarak, bilmeden sapıtıyorlar. Aşırı gidenleri en iyi bilen, Rabbi'ndir. Günahın açığını da, gizlisini de bırakın. Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık şüphesiz ceza göreceklerdir. Üzerine *Allah'ın adının anılmadığı* kesilmiş hayvanları yemeyin! Bunu yapmak, Allah'ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar. Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik (putatapar) olursunuz. (En'âm Suresi, ayet: 119-121.)

*En'âm Suresi,
ayet: 138*

وَقَالُوا هَٰذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا
إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ
لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ
بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

"Bu develeri ve ekinleri, dilediğimizden başkasının yemesi yasaktır; bir kısım develerin sırtlarına yük vurmak haramdır" iddiasında bulunmak suretiyle Allah'a iftira ederler. Allah, yaptıkları iftiralara karşı onları cezalandıracaktır. (En'âm Suresi, ayet: 138.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetler açıkça anlatmakta ki:

• Her işin başlangıcında olduğu gibi hayvan keserken de "Tanrı'nın adını anmak", yani "besmele" (bismillah) "şart"tır.

• "Besmele"'siz kesilmiş olan hayvanın eti yenmez. Meğer ki bir açlık, kıtlık zamanı olsun. Böyle bir durumda o hayvanın eti yenebilir.

• Tanrı'nın adı anılarak kesilmiş olan hayvanların eti "helal"dır.

Fahruddin Râzî şöyle der:

"Aktarıldığına göre, Atâ, şu görüşü ileri sürmüştür:

"İster yiyecek, ister içecek olsun; Tanrı'nın adının anılmadığı şeyler 'haram'dır. (Yani, Tanrı'nın adını anmadan, besmele çekmeden bir şeyi yemek, içmek haramdır.)"

Atâ, bu görüşü ileri sürerken, ayetin genel anlatımına dayanır. Ne var ki başka 'fakih'ler (İslam din ve fıkıh bilirleri), bu görüşte değildirler. Tüm fakihler, hükmün yalnızca kesilen hayvanla sınırlı olduğu görüşünde birleşirler.

Sonra şöyle ayrılırlar:

İmam Mâlik'e göre:

• *Tanrı'nın adı* anılmadan kesilen hiçbir hayvanın eti yenmez, haramdır. Tanrı'nın adı, ister bilerek, ister unutularak anılmamış olsun; değişmez.

İbn Sirin ve kelâmcılardan bir kesiminin görüşü de budur.

Ebu Hanife'ye göre:

• Hayvanı keserken *Tanrı'nın adını* bilerek anmayan kimsenin kestiği haramdır, ama Tanrı'nın adını unuttuğu için anmamış olan kimsenin kestiği helaldir.

İmam Şâfiî'ye göre:

• "Eğer bir kimse, (İslami yönden) hayvan kesmeye 'ehil'se (yetkiliyse), Tanrı'nın adını anmadan kesse de, kestiği yenir. İster bilerek, ister unutarak anmamış olsun Tanrı'nın adını." (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 13, s. 168.)

Bkz. **BESMELE.**

2- Tanrı'nın Adını Anmak, Her An Gereklidir, İbadettir.

Sabah Akşam Tanrı'nın Adını An!

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ٢٥

İnsan Suresi, ayet: 25

Anlamı

Tanrı'nın adını, sabah akşam an! (İnsan Suresi, ayet: 25.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında belirtildiğine göre, "Tanrı'nın adını sabah akşam an!" denirken, "sabah akşam namaz kıl!" demek istenmiştir. Tanrı'yı "sabahleyin anmak", "sabah namazı"nı; "akşamleyin anmak" da "öğle ve ikindi namazları"nı kılmak anlamındadır. Daha sonraki ayette, "Geceleyin O'na secde et! O'nu geceleri uzun uzun tesbih et!" denir ki, bunun da anlamı, "Akşam ve yatsı namazlarını da kıl. Ayrıca 'teheccüd' namazını (gece namazını) da kılabilirsin"dir.

(Bkz. Taberi, Tefsir, c. 29, s. 138, 139.)

Kimilerine göre de, "Tanrı'nın adını sabah akşam an!"ın anlamı, "sabah akşam, Tanrı'ya ibadet et!"tir.

(Bkz. Muhammed Ali E's-Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr, c. 3, s. 496.)

Bu yorumlara göre, "Tanrı'nın adını anmak", "Tanrı'ya ibadet etmek"le eş anlamlıdır. Kimilerine göreyse, "Tanrı'nın adını sabah akşam an!" diye buyurulurken, "her zaman gönlünle ve dilinle Tanrı'nın adını an!" buyruğu veriliyor.

(Bkz. Râzî, e't-Tefsîr'ul-Kebir, c. 30, s. 259.)

Vâkıa Suresi, ayet: 74, 96 Hakke Suresi, ayet: 52

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ٥٢

Anlamı

Öyleyse Büyük (Yüce) Olan Tanrı'nın adını tesbih et (an)! (Vâkıa Suresi, ayet: 74, 96; Hakke Suresi, ayet: 52.)

3- Tanrı Adı'nın Üstün Etki Gücü Vardır

"Ad"da "etki gücü" bulunduğuna ilişkin inanç, en eski inançlarda da vardır. "Ad"larda bir etki gücü bulunduğuna inanıldığına göre, "Tanrı adı"nda daha büyük etki gücü bulunduğuna inanılması doğaldır.

Kur'an'da dört yerde, *en güzel adların*, Tanrı'nın olduğu açıklanır:

A'râf Suresi, ayet	: 180
Tâhâ Suresi, ayet	: 8
İsrâ Suresi, ayet	: 110
Haşr Suresi, ayet	: 24

Bkz. **GÜZEL.**

a) Tanrı'nın Adları

وَلِلّٰهِ
الْاَسْمَاۤءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي اَسْمَاۤئِهِ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ١٨٠

A'râf Suresi, ayet: 180

Anlamı

En güzel adlar, Tanrı'nındır. O'nu, o *adlarla* çağırın! O'nun adları konusunda eğriliğe sapanları bırakın. Onlar, yaptıklarının cezasını göreceklerdir. (A'râf Suresi, ayet: 180.)

Açıklama

"Ad"ların "güzellik" derecesi, o adları alanlarla (müsemmâlarla) yakından ilgili görülür. "Ad"ları alanlar ne denli eksiksizse, adları da o ölçüde eksiksiz ve güzeldir. Hiçbir şey ve hiçbir kimse, Tanrı kadar eksiksiz olmaz. Öyleyse "O'nun adları" da herkesinkinden daha "güzel"dir. Râzî, bu ayette şunun anlatılıyor olduğunu ileri sürüyor:

• Tanrı'nın adları, yalnızca Tanrı'ya özgüdür.

• "En güzel nitelikler" olan Tanrı nitelikleri, yalnızca Tanrı'nındır.

• Bir ad ve nitelik, eğer sahibine eksiksiz bir üstünlük sağlamıyorsa, Tanrı'ya ad ve nitelik olarak verilemez.

İşte bundan yola çıkılarak, Tanrı'ya "şey" denemeyeceğini ileri sürenler olmuştur. Tanrı'ya "şey" denemeyeceğini ileri sürenlerin başka kanıtları da vardır. Bununla birlikte "cumhur"un, yani İslam Tanrıbilimcilerinin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre, Tanrı'ya "şey" denir. Çünkü Tanrı'ya "şey" denebileceğini, "cumhur"a göre, çeşitli ayetler göstermektedir. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 15, s. 68-71; c. 1, s. 116-118.)

İslam Tanrıbilimcileri, Tanrı'ya "şey" derken, bu "şey"i, "var" (mevcûd) anlamında kullanmaktalar. Ünlü "Emâlî"de de "Biz Tanrı'ya 'şey' diye ad veririz, ama bu 'şey', öteki şeyler gibi değildir" denir.

Tanrı için söz konusu olan "en güzel adlar" (el esmâu'l-hüsnâ) birer "ad" olmaktan çok birer "nitelik"tir (sıfat). "Allah" adı dışında. Bunlardan kimi yalnızca Tanrı için, Tanrı'yı nitelemek için söylenir: "Rahman", "el Hâlık" (yaratıcı), "e s-Samed" (herkesin muhtaç olup sığındığı) gibi... Kimiyse Tanrı'dan başkaları için de söylenir: "El Melik" (kral) , "el Mü'min" (inanan ya da güvenlik veren), "el Azîz" (güçlü), "el Cebbâr" (zorlayan, çok zor kullanan),

"Âzîm" (büyük) gibi... Bununla birlikte, İslam inanırlarına, Tanrıbilimcilerine göre, Tanrı'dan başkaları için de kullanılan sözcükler, Tanrı için söylendiklerinde derin ve eksiksiz bir anlam taşır. Örneğin "el Azîz"in Tanrı'dan başkalarındaki anlamı başkadır, Tanrı'daki anlamı başkadır; Tanrı'da, gerçek ve tam bir anlam taşır.

• "En güzel adlar" diye bildirilen adlar, yani Tanrı'nın ad ve nitelikleri nelerdir?

İslam Tanrıbilimcilerinin (kelâmcıların), gizemcilerinin ve Kur'an yorumcularının bildirdikleri odur ki, Kur'an'da ve hadislerde "el esmâu'l-hüsnâ" diye geçen ve "en güzel adlar" demek olan "Tanrı'nın ad ve nitelikleri" pek çoktur, dahası, sayısızdır. Bununla birlikte kimi sayılar ileri sürülür:

Tanrı'nın Dört Bin Adı

Fahruddin Râzî'nin "Tefsir"inden (Arapça'sından Türkçe'ye çevrilmiştir):

"Kimi 'tezkîr' (va'z, öğüt) kitaplarında gördüm ki: Tanrı'nın *dört bin adı* vardır: Bunlardan bini Kur'an'da ve sağlam hadislerde, bini Tevrat'ta, bini İncil'de, bini de Zebur'dadır. Söylendiğine göre, bir başka bin ad da, Levh-i Mahfuz'da bulunmakta. Bu bin, insanlık dünyasına ulaşmamıştır daha. Ben derim ki, Tanrı'nın adlarının bu denli çok olması, hiç de kabul edilmeyecek şey değildir. Çünkü belirtmiştik ki, Tanrı'nın 'sıfat'ları, 'olumsuzluklar' (Tanrı'nın hiçbir şeye benzemediği, şu olmadığı, bu olmadığı, kısacası Tanrı'nın neler olmadığı) ve 'görelikler' (yani Tanrı'nın nelere göre ne olduğu ya da olmadığı) yönünden ele alındığında sonsuza varır..." (Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 1, s. 154.)

Râzî, "Tanrı'nın dört bin adı"ndan bir de şöyle söz ediyor:

"Denir ki: Tanrı'nın dört bin adı vardır: Bunlardan binini yalnızca Tanrı bilir. Binini, yalnızca Tanrı ile melekleri bilir. Binini Tanrı, melekleri ve peygamberleri bilir. Dördüncü bini öteki inanırlar da bilir. Bu binin de üç yüzü Tevrat'ta, üç yüzü İncil'de, üç yüzü Zebur'da ve yüzü de Kur'an'dadır. Bu yüzden doksan dokuzu açıktır, biri gizli tutulmuştur. Doksan dokuzu sayan kimse cennete girecektir." (Râzî, aynı tefsir, c. 22, s. 12.)

Demek ki, "Tanrı'nın dört bin adı" ileri sürülürken, çeşitli biçimlerde anlatılmakta.

Tanrı'nın Doksan Dokuz Adı

Buharî ve Müslim'in de içinde bulunduğu hadisçilerin kitaplarında yer verdikleri bir hadise göre: "Tanrı'nın doksan dokuz adı vardır; bu adları sayan (ezberleyen) kimse cennete girecektir..."

(Bkz. Buharî, Tevhid: 12, Şurûd: 18, Deavât: 68; Müslim, Zikir: 5, 6; Tirmizî, Deavât: 83; İbn Mace: Dua: 10.)

Hadisin yer aldığı kaynaklardan kiminde, doksan dokuz ad açıklanıyor.

Tirmizî'de yer aldığı biçimine göre, "Tanrı'nın doksan dokuz adı"nı şöyle saymak gerekiyor:

1- Allah.
2- E'r-Rahman (herkese çok acıyan).
3- E'r-Rahîm (özellikle Ahirette inanırlara acıyan).
4- El Melik (mülk sahibi, hükümdar, kral).
5- El Kuddûs (çok kutsallığı olan, çok arı).
6- E's-Selâm (esenlik veren).
7- El Mü'min (güvenlik veren).
8- El Müheymin (kimine göre 'el Mü'min'in başkalaşmış biçimidir, kimine göre 'sâdık', koruyan anlamındadır).
9- El Azîz (güçlü).
10- El Cebbâr (alabildiğine zor kullanan).
11- El Mütekebbir (büyüklük gösteren).
12- El Hâlık (yaratan).
13- El Bârî (yaratan).
14- El Musavvir (suret veren, biçimlendiren).
15- El Ğaffar (çok bağışlayan).
16- El Kahhâr (çok ezen).
17- El Vehhâb (çok armağan veren).
18- E'r Rezzâk (çok rızık veren, doyuran).
19- El Fettâh (çok açan, yol açan, başarı veren).
20- El Alîm (bilen).
21- El Kâbız (dürüp büküp alan, her şeyi avucunda tutan).
22- El Bâsıt (serip sergileyen, genişleten).
23- El Hâfıd (düşüren).
24- E'r-Râfi' (kaldıran).
25- El Muizz (güç veren).
26- El Müzill (alçaltan).
27- E's-Semî' (işiten).
28- El Basîr (gören).
29- El Hakem (hakemlik eden).
30- El Adl (adaletli olan).
31- El Lâtîf (lütfu, inceliği olan).
32- El Hâbîr (haberi, bilgisi olan).
33- El Halîm (yumuşaklığı olan, yumuşaklık gösteren).
34- El Azîm (büyük).
35- El Ğafûr (çok bağışlayan).
36- E'ş-Şekûr (kendisine çok şükredilen).
37- El Aliyy (yüce).
38- El Kebîr (büyük).
39- El Hafîz (saklayan).
40- El Mukît (zamanları düzenleyen).

41- El Hasîb (iyi hesap bilen).
42- El Celîl (görkemi ve sertliği olan).
43- El Kerîm (keremi, iyiliği olan).
44- E'r-Rakîb (izleyip gözeten).
45- El Mücîb (karşılık veren).
46- El Vâsi' (çok geniş olan).
47- El Hâkim (hikmetli olan).
48- El Vedûd (seven ve sevilen).
49- El Mecîd (yüceliği olan).
50- El Bâis (direlten, gönderen).
51- E'ş-Şehîd (tanık olan).
52- El Hakk (kuşkusuz biçimde var olan, gerçek olan).
53- El Vekîl (vekillik eden, arka çıkan, koruyan).
54- El Kaviyy (güçlü).
55- El Metîn (güçlü).
56- El Velîyy (dost, yardımcı).
57- El Hamîd (övülen).
58- El Muhsî (sayıp döken).
59- El Mübdî (başlatan, yoktan var eden).
60- El Muîd (geri döndüren, öbür dünyaya gönderen, yeniden yaratan).
61- El Muhyî (dirilten).
62- El Mümît (öldüren).
63- El Hayy (diri).
64- El Kayyûm (görüp gözeten).
65- El Vâcid (hiç yoksulluk çekmeyen, bilen).
66- El Mâcid (yüce).
67- El Vâhid (bir, tek).
68- E's- Samed (herkes ona muhtaç).
69- El Kâdir (güçlü).
70- El Müktedir (güç yetiren).
71- El Mukaddem (her şeyden ve herkesten önce).
72- El Müteahhir (her şeyden ve herkesten sonraya kalan).
73- El Evvel (ilk, her şeyden ve herkesten önce).
74- El Âhir (her şeyden ve herkesten sonra kalan, sonuncu).
75- E'z-Zâhir (açık).
76- El Bâtın (gizli).
77- El Vâli (yardımcı, koruyucu, yetkisi olan).
78- El Müteâl (yüce).
79- El Berr (iyilikçi).
80- E't-Tevvab (tevbeleri çok kabul eden).
81- El Müntekim (öç alıcı).
82- El Afuvv (bağışlayıcı).
83- E'r-Raûf (çok acıyan, çok incelik ve düşkünlük gösteren).

84- Mâliku'l-Mülk (mülk sahibi).
85- Zu'l-Celâli Ve'l İkrâm (sertliği de iyiliği de olan).
86- El Muksıt (adaletli).
87- El Câmi' (toplayan).
88- El Ğaniyy (zengin).
89- El Muğni (zengin yapan).
90- El Mâni' (engel olan).
91- E'z-Zarr (zarar veren).
92- E'n-Nâfi' (yarar sağlayan).
93- E'n-Nûr (nuru olan).
94- El Hâdî (yol gösteren, hidayet veren).
95- El Bedî' (yaratan).
96- El Bâkî (sonu olmayan, kalıcı olan).
97- El Vâris (mirasçı).
98- E'r-Reşîd (yol gösteren).
99- E's-Sabûr (çok sabırlı olan, sabırları kabul eden).
Ayrıca bkz. **ALLAH.**

b- El İsmü'l-A'zam (En Büyük Ad)

Tanrı adları içinde birinin "el İsmü'l-A'zam", yani "en büyük ad" olduğuna ve bu adın, her güçlüğü yenecek, her kapıyı açacak ölçüde çok büyük bir gücü bulunduğuna inanılır.

Hadis kitaplarında anlatıldığına göre, Peygamber bir gün, bir adamın dua ettiğine tanık olmuş ve duayı dinledikten sonra şöyle konuşmuştu:

"Yaşamımı elinde tutan Tanrı'ya andiçerek söylerim ki, bu adam, Tanrı'dan istediklerini, 'el İsmü'l-A'zam'la (en büyük adla) istedi. O İsmü'l-A'zam ki, bir dua (istek) onunla Tanrı'ya yöneltildiğinde, Tanrı o duayı kabul eder, onunla bir şey istendiğinde Tanrı verir."

Hadiste açıklandığına göre, Peygamber'in "el İsmü'l-A'zam"la dua ettiğini söylediği adam, dua ederken şöyle demişti:

اللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللّٰهُ
لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي
لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

Yukardaki Arapça el yazısı Turan Dursun'undur. (Y.N.)

Okunuşu

Allahümme İnni Eselüke bi enni eşhedü enneke entellahu lâ ilâhe illa ente el Ahadü's-Samedü'ellezi lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehû küfüven ahadün.

Anlamı

Ey Tanrı, ben senden istiyorum. Kesinlikle tanıklık ederim ki sensin Tanrı ve senden başka Tanrı yoktur. Bir Teksin sen. Herkesin başvurduğu, doğurmamış olan, doğmamış olan ve kimsenin denk olamayacağı Tanrı'sın sen.
(Hadis için bkz. Tirmizî, hadis no: 3475)

Bu hadise göre, yukarıdaki sözler içinde, "el İsmü'l-A'zam" (en büyük ad) da vardır.

Süregelen inanç odur ki, Tanrı, "İsm-i A'zam"ı gizlemiştir. Onu, ancak Tanrısal gizlere ermiş olanlar bilebilir. Onu bilince de, her şeyi başarma gücünü elde etmiş olur.

Fahruddin Râzî, "Benim görüşüme göre, 'el İsmü'l-A'zam (Tanrı'nın en büyük adı) 'Allah'tır..." diyor. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 1, s. 115.)

II- BAŞKA ADLAR

A- Dünyadakilerin Adları ve Adem

Bakara Suresi, ayet: 31-33

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ
كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُن۪ي بِاَسْمَٓاءِ هٰٓؤُلَٓاءِ اِنْ
كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ
اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ
بِاَسْمَٓائِهِمْ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

Anlamı

Ve Adem'e her şeyin *adını* öğretti, sonra onları meleklere yöneltti: "Eğer doğruyu söyleyenlerseniz, haydi bunların adlarını bana söyleyin!" dedi. Dediler

ki: "Sen Subhan'sın (eksiksizsin), senin öğrettiğinden başka bilgimiz olamaz! Kuşkusuz sensin Bilen ve Hikmetli Olan." Tanrı: "Adem! Bunların adlarını söyle onlara!" dedi. Adem adlarını söyleyince Tanrı (meleklere): "Ben dememiş miydim ki, Ben göklerdeki ve yerdeki bilinmeyenleri bilirim. Açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de Ben bilirim." (Bakara Suresi, ayet: 31-33.)

Açıklama

Demek ki:

• Tanrı, Adem'in üstünlüğünü meleklere göstermek için Adem'e, "*her şeyin adını öğretmiş*".

• Bu adları melekler değil de Adem bilip söyleyince, Adem'in üstünlüğü ve "yeryüzüne Halife olmaya uygun olduğu" kanıtlanmıştı.

Neydi bu adlar?

Taberî'nin tefsirinde aktardığına göre, İbn Abbas'ın bu soruya verdiği karşılıklar şöyle:

• İnsan, hayvan, yer, kıyı, deniz, dağ, eşek... Bunların tümünün adlarını Tanrı Adem'e öğretmişti. Bir bir...

• Tanrı'nın Adem'e öğrettiği adlar arasında, ayıp ve çirkin karşılandığı için söylenemeyen şeylerin (el henn, el hüneyye), sessiz ve sesli yellenmenin (fesv, dırt) adları bile vardı. (Taberi, Tefsir, c. 1, s. 170.)

Yine Taberî'nin aktarmasına göre, Hasan ve Katade de şöyle derler:

• Tanrı, Adem'e her şeyin adını öğretmişti. Şu atların, bu katırların, devenin, cinin, yabanıl hayvanların... tümünün adlarını bir bir belletmişti. (Aynı tefsir, 1/171.)

Kimilerine göre de, Tanrı'nın Adem'e öğrettiği adlar, "meleklerin adları"ydı. (Bkz. Taberî, Tefsir, 1/171.)

Başka görüşte olanlar da var:

• Adem'e, kendi soyundan gelecek olanların adları öğretilmişti.

• Adem'e, meleklerle, kendi soyundan gelecek olanların adları öğretilmişti.

• Adem'e, evrendeki varlıkların ne oldukları, ne olmadıkları, kimlikleri öğretilmişti. (Bkz. Taberi, Tefsir, 1/171; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, 2/176.)

Tevrat çevirisinde de şunları okuyoruz:

"Ve Rab Allah, her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı ve onlara *ne ad koyacağını* görmek için Adem'e getirdi ve Adem her birinin adını ne koyduysa canlı yaratığın adı o oldu. Ve Adem bütün sığırlara ve göklerin kuşlarına ve her kır hayvanına ad koydu." (Tevrat, Tekvin, 2: 18-20.) Ayrıca bkz. **ADEM.**

B- Adların Gizleri (İsimlerin Esrarı)

1- İslam'da İyi Olan, Kötü Olan Adlar

Ebu Davud'un Ebü'd-Derdâ'dan alıp aktardığı bir hadise göre, Peygamber şöyle bir uyarıda bulunuyor:

"Kıyamet günü, adlarınızla ve babalarınızın adlarıyla çağrılacaksınız. O nedenle adlarınızı güzelleştirin (iyi adlardan seçin)!" (Bkz. Ebu Davud, Edep, Bap: 69, c. 5, s. 236, hadis no: 4948.)

a) Hangi Adlar En İyisidir?

Peygamber açıklıyor:

"Ad olarak peygamberlerin adlarını seçin. Tanrı'nın en sevdiği ad Abdullah ve Abdurrahman adlarıdır. En doğru adlar da 'Hâris' ve 'Hemmâm'dır. En çirkin adlarsa Harb ve Mürre'dir." (Bkz. Ebu Davud, hadis no: 4950.)

b) Peygamber'in Okunulmasını İstemediği Adlar

Peygamber açıklıyor:

"Tanrı'nın en çok sevdiği sözler: Dört söz: Subhanallah, elhamdulillah, Lailâhe illallah ve Allahu Ekber. Bunlardan hangisiyle başlasan zararlı olmaz. *Şu adları da çocuğuna sakın koyma:* Yesâr, Rebâh, Necîh, Eflah."
(Bkz. Müslim, hadis no: 2137; Ebu Davud, hadis no: 4958.)

Bu adların anlamları:

Yesâr: Kolaylık.

Rebâh: Yarar, kazanç.

Necîh: Başarılı, kurtulan, yenen.

Eflah: En başarılı, kurtulan, yenen.

Bu adları çocuklara neden koymamak ve kullanmamak gerektiğini de açıklıyor Peygamber. Aynı hadiste yapılan açıklamaya göre, gerekçe şu: Biri, "orada Yesâr var mı, ya da Rebân var mı, ya da Necîh var mı, ya da Eflah var mı?" diye sorsa da bu adı taşıyanlar o sırada bulunmasa, "Yesâr (kolaylık) yok, Rebâh (kazanç) yok, Necîh (kurtulan, başaran) yok, Eflah (kurtulan, başaran) yok!" diye karşılık verilecektir. Bu da bir çeşit uğursuzluk sayılacak, üzüntüye, umutsuzluğa yol açacaktır.

Başka bir hadiste, aynı gerekçeyle "Nâfi" (yararlı) ve "Bereket" adlarının da çocuklara konulmaması ve kullanılmaması istenir. (Bkz. Müslim, hadis no: 2136, 2138; Ebu Davud, hadis no: 4959, 4960.)

Kullanılmasını, ad olarak taşınmasını Tanrı'nın hiç sevmediği bildirilen ad: "Melikü'l-Emlâk" (hükümdarlar hükümdarı, krallar kralı).
(Bkz. Buharî, Edeb, Bap: 114, c. 7, s. 119; Ebu Davud, hadis no: 4961.)

c) Beğenilmeyen Adların Değiştirilmesi

"Peygamber bir adamla karşılaşır ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"–Adın nedir?

"–Hazn.

"–Hayır, senin adın Sehl'dir.

"–Hayır, babamın koyduğu bir adı değiştirmem!"

(Bkz. Buharî, Edeb, Bap:107, c. 7, s. 117; Ebu Davud, hadis no: 4965.)

Demek ki, Peygamber adamın adını beğenmemiştir, çünkü "Hazn", "katı, sert, zor" anlamındadır bunun yerine "kolay" demek olan "Sehl" olsun istemiştir, ama adam kabul etmemiştir. Adamın oğlu, ya da torununun aktardığına göre, Peygamber'in koyduğu ad kabul edilmeyince, adamın ailesinden "sıkıntı" ve "çetin durumlar" eksik olmamış.

Bir başka hadise göre:

Peygamber "Âsiye" (baş kaldıran) adını beğenmemiş, "Cemîle" (güzel) adıyla değiştirmiştir. (Bkz. Müslim, hadis no: 2139; Ebu Davud: 4952.)

Ümmü Seleme Kızı Zeyneb anlatıyor:

"Adım 'Berre' (çok iyi) idi. Peygamber değiştirip Zeyneb koydu." (Müslim, hadis no: 2142; Ebu Davud, hadis no: 4953)

"Çok iyi" anlamına gelen "Berre"yi değiştirip yerine bir başka adı (Zeyneb) koymanın gerekçesi de anlatılıyor aynı hadiste: "Kendi kendinizi övmeyin. Kimin iyi, iyilik sahibi olduğunu yalnızca Tanrı bilir."

Yukarıdaki hadislerden şu sonuç çıkarılabilir:

Peygamber, *adları* anlamlarına göre değerlendiriyordu. Anlamı çok kötü olan adı da; sorulduğunda "Yoktur!" denildiğinde bir çeşit uğursuzluk anlamı çıkarılabilecek türden, çok iyi anlamlı olanı da; çok iddialı ve övünmeye yol açacak türden anlamı olanı da benimsemiyordu. Normal anlamlı adları benimsiyordu.

d) Karşılaşılan Bir Adın Yol Açacağı Uğur ve Uğursuzluk

Bir hadis:

"Peygamber bir şeyi uğursuz sayma yoluna gitmezdi. Ne var ki, karşılaştığı kişiye adını sorardı. Eğer adın anlamı iyiyse (uğur sayıp) yüzü gülerdi, ama adın anlamı kötüyse üzüldüğü yüzünden belli olurdu Peygamber'in..." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, c. 5, s. 348.)

Hadislerde belirtildiğine göre, Peygamber "tetayyür" etmezdi, yani bir şeyden uğursuzluk anlamı çıkarmazdı. Gene de "kötü" anlamlı adla karşılaşmak, onu (kötü bir durumla karşı karşıya getirecekmiş gibi) üzerdi. "Tefe'ül"e (hayırlı fala), bir başka deyişle uğura inandığı yolunda hadisler vardır. (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, c. 1, s. 257.)

2- Başka İnançlarda Adların Önemi

Çeşitli kaynakların ve bu arada İslam kaynaklarının aktarmalarından çok açıkça anlaşılır ki, "ad", bütün inançlarda önemli olagelmiştir. Çağımızdaki toplumlarda da önemlidir. Adların en iyileri, en çarpıcıları seçilir. Yani bu çaba gösterilir. Rastgele ad seçme yoluna gidilmez genellikle. İnançlardaki önemi, daha çok taşıdığına inanılan "giz"den, gizli güçten ve etkiden kaynaklanır. İlkel toplumların inançları alanında uzmanlığı kabul edilen Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek, "ad"ın ilkel toplumların inançlarında nasıl bir yeri olduğunu anlatır. Yer verdiği bilgiler şöyle:

"Kişiliği oluşturan özelliklerden biri sayılır. Hem sosyal bir kişiliği simgeler, hem de büyüsel ve mistik bir gücü yüklenir. Bu nedenle, yeni doğan bir çocuğa gelişigüzel bir ad verilmez. Verilen adın, çocuğun geleceğini, karakterini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkileyecek, damgalayacak bir öz taşımasına dikkat edilir. Adın, insanın varlığını dile getirdiğine de inanılır. Onun için, ölmüş kimselerin anılarını canlı tutmak, geride bıraktıklarının arasında yaşamasını sağlamak amacıyla, onların adları, yeni doğan çocuklara verilir. Ad verme törenleri yapılıp kutlanır. Yetişkinliği kabul edilen ve topluma alınan kimseye yeni bir ad verilir. Bu yeni bir adla yeni bir insanın ortaya çıkmış olduğuna inanılır. Aile içinde arka arkaya ölümler olursa, can alıcıyı yanıltmak için geride kalanların adları değiştirilir. Adın, insanın bir parçası olduğuna inanılır. Bu nedenle *ad üstüne yapılacak bir büyünün,* o adı taşıyanı etkileyeceğine inanılagelmiştir. İlkel düşünceye göre, birinin adını bilen, o kimseye büyüsel etki yapabilme gücünü elde etmiş sayılır. Bu yüzden, ilkellerin çoğu, tanımadıkları kimselere, adlarını söylemekten kaçınırlar."

(Bkz. Örnek, Etnoloji Sözlüğü, Ankara, 1971, s. 13.)

Tüm inançların birbirinde izleri görülür. "Ad" konusunda da durum böyledir. İnançlardan da, toplumların gelenek ve göreneklerine yansımalar olmuştur. Çağımızda da, "ad"a ilişkin düşünceler, inançlar, yorumlar ele alındığında aynı yansımalar görülebilir.

Kısacası: "*Ad*", çok önemlidir.

Özet

Ayet ve hadislerde, "ad"lardan önemle söz edilir. Adların hepsi aynı değildir, güzelleri vardır, çirkinleri vardır. "En güzel adlar" (el Esmâu'l-Hüsnâ), Tanrı'nın adlarıdır. Bu adların binlerce, dahası, sayısız olduğunu –hadislere dayanarak– ileri sürenler vardır. Ünlü bir hadise göre de Tanrı'nın "en güzel adları", 99'dur. Bu adları ezberleyen kimsenin cennete gireceği bildirilir. Bu adların en büyüğüne, "el İsmü'l-A'zam", yani "en büyük ad" denir. Bildirildiğine ve inanıldığına göre, bu ad, herkese açıklanmamıştır. Bu adı, yani "İsm-i A'zam"ı bilen, yani bulan kimse, her tür başarının kapısını açacak anahtarı elde etmiş olur. Nice ulu kişiler, bu adla dua ederek, şaşılası durumlar, olağanüstülükler sergilemişlerdir. Fahruddin Râzî gibi kimi yorumcu ve İslam din bilirlerine göreyse, "en büyük ad (el İsmü'l-A'zam)" bellidir ve "Allah"tır.

Tanrı, meleklere Adem'in üstünlüğünü kanıtlamak için, Adem'e "adlar"ı öğretmiş, "her şeyin adı"nı bir bir belletmiştir.

İnsan kendine ya da bir başkasına, çocuğuna, ad seçerken dikkatli olmalıdır. Seçilen ad, çirkin, kötü anlamlı olmamalıdır, çok iyi ve iddialı da olmamalıdır. Seçilen adlar, aşırı övünmelere, ya da mutsuzluklara yol açmamalıdır. En iyi adların, "peygamberlerin adları" olduğu açıkça bildirilir hadislerde.

➤ÂD

Kur'an'da, çok güçlüyken, Tanrı'ya karşı gelmeleri nedeniyle yok edildikleri bildirilen bir toplum.

"Âd" adı, Kur'an'da 24 kez geçer.

I- ÂD TOPLUMU VE BAŞINA GELENLER

وَاذْكُرْ اَخَا عَادٍۜ اِذْ اَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتِ النُّذُرُ
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِه۪ٓ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ اِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ
عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿٢١﴾ قَالُٓوا اَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا عَنْ اٰلِهَتِنَاۚ فَأْتِنَا بِمَا
تَعِدُنَٓا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ اِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِۘ وَاُبَلِّغُكُمْ
مَٓا اُرْسِلْتُ بِه۪ وَلٰكِنّ۪ٓي اَرٰيكُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾ فَلَمَّا رَاَوْهُ عَارِضاً
مُسْتَقْبِلَ اَوْدِيَتِهِمْۙ قَالُوا هٰذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَاۜ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ
بِه۪ۜ ر۪يحٌ ف۪يهَا عَذَابٌ اَل۪يمٌۙ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاَصْبَحُوا
لَا يُرٰٓى اِلَّا مَسَاكِنُهُمْۜ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِم۪ينَ ﴿٢٥﴾

Ahkâf Suresi, ayet: 21-25

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! *Âd milletinin* kardeşi Hûd'u an. Ondan önce ve sonra "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin!" diyen nice uyarıcılar gelip geçmişken, *Ahkâf bölgesindeki* milletini uyarmış, "doğrusu sizin için, büyük günün azabından korkuyorum!" demişti. "Bize, bizi tanrılarımızdan alıkoymak için mi geldin? Doğru sözlülerdensen, bizi tehdit ettiğin şeyi *başımıza getir!*" dediler. (Hûd) "Doğrusu bunun ne zaman geleceğini Allah bilir; ben size, benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Fakat sizin cahil bir millet olduğunuzu görüyorum" dedi. O azabın yayılarak vadilerine doğru yöneldiğini gördüklerinde: "*Bu yaygın bulut bize yağmur yağdıracak*" dediler. Hûd: "Hayır, o acele beklediğiniz şeydir. Can yakıcı azab veren *bir rüzgârdır.* Rabbi'nin buyruğuyla her şeyi yok eder" dedi. *Bunun üzerine, evlerinin harabelerinden başka bir şey görünmez oldu. Biz suçlu bir milleti işte böyle cezalandırırız.* (Ahkâf Suresi, ayet: 21-25.)

Açıklama

Yukarıdaki çeviride "Ey Muhammed!" sözü ve "Hûd" adları yer alıyorsa da, ayetlerin kendinde yer almıyor. Ama, "An!" demek olan "Üzkür!" seslenişiyle Peygamber'e seslenildiği kabul ediliyor. "Hûd" adı da aynı konuyu anlatan başka surelerde yer alıyor. Başka surelerde "Âd'a da, kardeşleri Hûd'u gönderdik!" deniyor. (Bkz. A'râf Suresi, ayet: 65; Hûd Suresi, ayet: 50.)

Hûd toplumunun niçin ve nasıl yok edildiğini anlatan yukarıdaki ayetlerden hemen sonraki ayetler de şöyle:

Ahkâf Suresi, ayet: 26-28

وَلَقَدْ
مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا
وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ
وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ
مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ
مِنَ الْقُرَى وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا
نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ
ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Mekkeli putperestler! Andolsun ki, onları, sizi yerleştirmediğimiz yerlere yerleştirmiştik. Onlara, kulaklar, gözler ve kalbler vermiştik. Ama kulakları, gözleri ve kalbleri onlara bir fayda sağlamadı. Zira Allah'ın ayetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şeyler, onları yok ediverdi. Andolsun ki çevrenizde bulunan birçok kasabaları yok etmişizdir. Belki doğru yola dönerler diye ayetleri türlü türlü anlatmışızdır. O zamanlar, Allah'ı bırakıp da O'na yakınlık peydah etmek için edindikleri tanrılar kendilerine yardım etmeli değil miydi? Ama tanrıları onlardan uzaklaştılar. Bu, onların yalanı ve uydurup durdukları şeydir. (Ahkâf Suresi, ayet: 26, 28.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetler (21-28) bütün olarak ele alındığında, şunların anlatıldığı açıkça görülür:

• Hûd'un Âd toplumuyla bir yakınlığı vardı. (Çünkü, "kardeşleri" diye tanıtılıyor.)

• Hûd, Âd toplumuna peygamber olarak gönderilmişti.

• *Âd toplumu **Ahkâf** adlı bir yerdeydi.*

• Hûd Peygamber, Âd toplumunu, "başka tanrılar"ı bırakıp, "Bir Tek Tanrı'ya kulluk etmeye" çağırdı.

• Âd çağrıyı kabul etmedi.

• Hûd, yola gelmemeleri durumunda, başlarına Tanrı'dan belâ gönderileceğini bildirdi.

• Âd toplumu, "Haydi o belâ gelsin de görelim," türünden bir karşılık verdiler ve yola gelmemekte direndiler.

• Âd toplumu, bir "*yağmur beklentisi*" içindeydi. Demek ki ülkede bir *kuraklık* vardı. Kendilerine "belâ" getiren bulutu gördüler, "yağmur bulutu" sandılar.

• Ve yola gelmeyen bu toplum, her şeyi yerle bir eden bir "*rüzgâr*"*la* (rih) yok edildi.

• Tanrı, yola gelmeyenleri işte böye cezalandırır.

• Ey Mekke'li putataparlar! Görün işte. Âd toplumunun, uyarıları dikkate almamakta direnmeleri yüzünden başlarına geleni öğrenin de ibret alın. Onlar daha güçlü bir toplum. Ama Tanrı, onları yok etti.

A- Âd Toplumunun Ülkesi Ahkâf, Kuraklık ve Her Şeyi Yok Eden "Yel"

1- Ahkâf

Belirtildiğine göre, "Ahkâf", "uzayıp giden iğri-büğrü kum yığını" demek olan "hıkf"ın çoğuludur. "Kum tepelikleri" anlamında. "Lisânu'l-Arab", "Tacu'l-Arus", "Kamus" ve "Sıhâh" başta olmak üzere Arapça sözlüklerde böyle anlatılır. "Tefsir"lerde anlatılan da böyle.

(Bkz. Taberî, Tefsir 26/16; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, 28/27; Muhtasaru İbn Kesir 3/322; Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr 3/197, 198.)

Fahruddin Râzî, "Ahkâf, Umman ile Mehre (Güney Yemen'de) arasında bir vadidir" diyor.

(Bkz. E't-Tefsiru'l-Kebîr, 28/27.)

Taberî'nin görüşü de şöyle:

"Ahkâf, Şam'da bir dağ olabilir. Umman ile Hadramevt arasında bir vadi olabilir. Sihr (Güney Yemen'de bir kıyı kenti) olabilir. Ahkâf'ın nerede olduğunu bilip öğrenmek, bir farzı yerine getirmek değildir. Bilmemekle de bir 'vâcib' yitirilmiş olmaz. Neresi olursa olsun, anlattığımız gibidir ki, Âd toplumunun yerleşim yeri olan bu ülke, uzayıp giden yüksek kumluklardan oluşuyordu."
(Taberî,Tefsir, 26/16.)

İslam Ansiklopedisi'nde de Ahkâf için şöyle deniyor:

"... Araplar bu adı, Arabistan Yarımadası'ndaki kum çölüne verirler. Tümüyle bilinmeyen bir mıntıka olup hiçbir gezgin tarafından ziyaret edilmemiştir."

"Âd toplumunun ülkesi"ni, "Ahkâf"ı, kimi tarihçilerin haritada nasıl gösterdiklerini görmek için haritaya bakınız.

2- Âd Bölgesindeki Kuraklık

Ahkâf Suresi'nin yukarıda sunulan ayetlerinden 24. ayetten, Hûd Suresi'nin 52. ayetinden ve bunların yorumlarından anlaşıldığına göre, Âd toplumu, bir kuraklık yaşıyordu. Peygamber'i de (Hûd), "eğer iman ederlerse Tanrı'nın yağmur yağdıracağını" böylece kuraklıktan kurtulabileceklerini söylüyordu. (Bkz. Hûd Suresi, ayet: 52.) Toplum yok olmadan önce ülkede nasıl bir kuraklık yaşandığı, hadislerde ayrıntılarla anlatılır:

Âd Toplumu, Yağmur Duası İçin Mekke'ye Adamlar Göndermişti

Yağmur duası için gönderilen kurul ve öyküsü, uzun uzadıya hadislerde yer alır.

Ahmed İbn Hanbel'in "Müsned"inde yer alan "Hâris İbn Hassan" hadisi.

Bu hadiste anlatıldığına göre: Hâris İbn Hassan, Peygamber'le bir karşılaşmasında şöyle der:

"Âd kavminin gönderdiği kuruldakiler gibi olmaktan Tanrı'ya ve Peygamberi'ne sığınırım."

Peygamber Hâris'e sorar:

"Âd kavminin gönderdiği kurul nasıl bir kurul?"

Hâris'in karşılığı:

"Konuyu bilen birine düştün, anlatayım."

Ve anlatır Hâris:

"Âd toplumu bir kıtlık-kuraklık yaşıyordu. Kurtulmak için başlarında Kayl'in bulunduğu bir kurul oluşturup (Mekke'ye, yağmur duasına) gönderdiler. Kayl (yanındakilerle birlikte) gidip Muaviye İbn Bekr'e konuk oldu. Bir ay süreyle Muaviye'nin yanında kaldı. 'Ceradetan' (iki çekirge) diye adlandırılan iki cariye kurula şarap sunup şarkı söylüyordu. Aradan bir ay geçince, Kayl, Tihâme Dağları'na, Mehre Dağları'na (iki rivayet de hadiste var) çıktı ve şöyle yakardı Tanrı'ya: 'Tanrı'm! Sen bilirsin ki, bir hastayı iyileştirmek ya da bir tutsağı kurtarmak için gelmedim buraya. Tanrı'm! Bu kulunu yağmurla sula. Sulayacağın kadar... Bu kulunun yanında bir ay kalıp şarap içtiği ve bunun için kendisine teşekkür etmek istediği kişi olan Muaviye İbn Bekr'e de yağmur ver. Tanrı'm! Âd toplumunu sulayacağın kadar sula yağmurla.' Birden kara kara bulutlar belirdi. 'Bunlardan dilediğini seç!' diye bir ses yükseldi. Kayl, bulutlardan en kara olanı seçtiğini bildirdi. Bunun üzerine: 'İşte sana her şeyi ezip ufalayacak, kül durumuna getirecek bir bulut! (Onu seçtin!) Âd toplumundan kimseyi sağ bırakmayacak!' diyen bir ses daha işitildi."

İRAN
İsfahân
Tüstar
Cend-i Şapur
Ehvâz
Basra
Persepolis
Şirâz
Fars Bölgesi
BASRA KÖRFEZİ
Bağdad
Medâyin
Anbar
Hîre
Kûfe
Vâsıt
Kadisiye
Zü Kâr
Übülle
Kâzime
Kuveyt
Ahsa
Katîf
Gerha
Beydâ
Duhâ
Bahreyn
Suhâr
Maskat
Ummân
Beni Cenüe Kb.
Abdu'l-Kays Kb.
Dehna Çölü
Yemame
Beni Hanîfe
Riyâd
Mudar Kb.
Temim Kb.
Rebîa Kabilesi
Bekr Kb.
Kays Kb.
Şeybân Kb.
KELB KABİLESİ
ŞÂM ÇÖLÜ
GASSANİLER
Dûmetu'l-Cendel
Nefûd Çölü
Zubyan Kb.
Minkara
Hayil
ABS KABİLESİ
Gatafan Kb.
Hilal Kabilesi
Kinde Kabilesi
KA'B B. REBÎA KABÎLESİ
Er-Rub'u'l-Hâlî
Ahkâf Çölü
Hadramaut
Mehre
Zefâr
Mirbât
Reydan
Murad Kb.
Ad Bölgesi
Şihr
YEMEN
Mainliler
Ma'rib
Sebe
San'â
Hemdanlılar
Himyerliler
Necrân
Necran Vâdisi
Zebid
Taiz
Muha
Aden
Hudeyde
Zeyla
(Adulis)
HİND OKYANUSU
MEKKE
Tâif
Ukâz
Kinâne Kb.
Huzâ'e Kb.
Sakif Kb.
Ezd Kb.
Leys
Nazin Kabilesi
Cidde
Hudeybiye
Beni Harb
Bedir
Kadîd
Ebvâ
Arac
Hevâzin Kb.
Kubâ
MEDÎNE
Huneyn
Yenbu
Vâdiu'l-Kurâ
Fedek
Hayber
Teymâ
Medâin-i Sâlih
[El-Hicr]
Tebük
Kudâa Kb.
Maân
Mute
Kerak
Kudüs
Nablus
Yafa
Gazze
Ariş
Sela' [Petra]
Humeyme
Akabe
Eyle
Cuzam Kb.
Medyen
Busra
Akkâ
Sûr
İskenderiye
Kâhire
Fustat
Koptos
Berenis
MISIR
Myos Hormos
Berenike
KIZIL DENİZ
Becave
Bundiye
Aksum
HABEŞİSTAN
Eski Ticaret Yolları
Vâdiler
Mikyas 1:12 500 000
Hazırlayan: Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY

Bunları anlatan Hâris, Peygamber'e şunları da söyler:

"Bana ulaşan bilgiye göre: Âd toplumunun üzerine estirilen yel, şu yüzüğümün içinden geçecek kadardı ancak. Öyleyken, bu yel gönderilince toplumun tümü yok oldu."

(Bkz. Ahmed ibn Hanbel, Müsned, c. 3, s. 482.)

Bu hadise, burada anlatılanlar kadar, Tirmizî de kitabında yer veriyor. (Bkz. Tirmizî, Kitâbu Tefsiri'l-Kur'an, Bap: 52, hadis no: 3273, c. 5, s. 391.)

Hadisin başından çok az bir parça, İbn Mace'nin "Sünen"inde de yer almakta. (Bkz. İbn Mace, Cihad, Bap: 20, hadis no: 2816, c. 2, s. 941.)

Bu hadis, kimi kitaplarda çok daha geniş biçimiyle yer alıyor. Bu kitaplar arasında Taberî'nin tefsiri (Camiu'l-Beyân Fi Tefsiri'l-Kur'an) de var.

Taberî'nin de aktardığı geniş ve oldukça ayrıntılı biçiminde verilen bilgilere göre:

• Dua etsinler ve yağmur yağdırsınlar diye Mekke'ye gönderilen kurul önce birkaç kişiden oluşuyordu: Ayr Oğlu Kayl, Hüzeyl'den Hezal Oğlu Lukaym, Âd Oğlu Zıdd Oğlu Akîl ve bir inanır olduğu halde inancını gizleyen Ufeyr Oğlu Sa'd Oğlu Mersed. Ancak bu kurul üyeleri, Mekke'ye giderken kendi kabilelerinden birilerini de almışlar ve böylece kurulda olanların sayısı 70'e ulaşmıştı. İşte tüm bunlar, Âd toplumunu kuraklık ve açlıktan kurtarmak için toplanıp yağmur duasında bulunmak üzere gitmişlerdi Mekke'ye.

• Ne var ki, gidip konuk oldukları evde, Bekr Oğlu Muaviye'nin evinde, alabildiğine keyfe, zevke dalmışlardı. "İki çekirge" diye nitelenen güzel şarkıcı iki cariye, bir yandan şarkı söylüyor, öbür yandan da içki sunuyorlardı konuklara. Tam bir ay süreyle.

• Muaviye'nin bu duruma çok canı sıkılmıştı. Çünkü konukların Mekke'ye ne amaçla geldiklerini biliyordu. Yağmur yağdırması için Tanrı'ya dua edeceklerdi. Oysa şimdi dua-mua akıllarına gelmiyordu. Muaviye üzülüyordu, ama bir şey de diyemiyordu. Konukları hem yakınları sayılırdı, hem de konuk oldukları için incitilmemeliydiler. Gene de uyarılmaları gerekiyordu. Düz sözlerle uyarmak olmazdı. Uyarmak için şiir en iyi yoldu. Hemen duruma uygun bir şiir oluşturuldu:

ألا ياقيل ويحك قم فهينم * لعل الله يسقنا غماما
فيسقي أرض عاد إن عاداً * قد امسوا لا يبينون الكلاما
من العطش الشديد فليس نرجو * به الشيخ الكبير ولا الغلاما
وقد كانت نساؤهم بخير * فقد أمست نساؤهم عيامى
وإن الوحش تأتيهم جهاراً * ولا تخشى لعادي سهاما
وأنتم ههنا فيما اشتهيتم * نهاركم وليلكم التماما
فقبح وفدكم من وفد قوم * ولا لقوا التحية والسلاما

Dizelerin Anlamı

Yazık sana Kayl. Kalk da (Tanrı'ya) yakar. Olur ki Tanrı yağmur bulutu gönderip sular bizi.

Ve sular Âd topraklarını. Neden ki söz söyleyemeyecek duruma gelmiştir Âd.

Aman vermeyen susuzluktan. Ne çok yaşlı kişinin, ne de bir gencin kurtulabileceği beklenir.

Kadınları hep mutluydu daha önce. Şimdiyse sütsüz kalıvermiştir kadınlar.

Yabanıl hayvanlar toplumdakilere artık açıktan saldırmaktalar. Ve Âd'lının oklarından korkmaz oldular.

Sizse gece gündüz bir arada gönlünüzce eğlenmektesiniz.

Bir toplumun gönderebileceği elçiler içinde en çirkin kurulsunuz siz. Ne sağlık, ne esenlik olsun size.

Açıklama

Şarkıcı iki cariye, bu şiiri de sunmuşlardı. İşte o zaman uyanmışlar ve Mekke'ye, yağmur duası için geldiklerini anımsamışlardı.

Ne var ki, kurul içinde inancını saklayan ve Hûd Peygamber'e inanmış olan Mersed atılmış, şöyle konuşmuştu:

"Tanrı'ya andiçerek söylerim ki, sizin duanızla yağmur yağmaz. Eğer Peygamberiniz'e inanırsanız ve ona başvurursanız, sizin için yağmur yağdırılır."

Mersed'in sözleri onları yola getirmemişti. Dahası, duaya çıkarken, onu içeri kapatıp öyle çıktılar. O gene de yetişmişti ardlarından. Ama dualarına katılmamıştı.

Duaya çıkanların tümü, Kayl'in duasını kabul etmesi için Tanrı'ya yakardılar. Kayl ne dua ederse, ne dilekte bulunursa kendilerinin de ona katılıyor olduklarını dile getirdiler.

Ve Kayl duaya başladı çıktıkları yerde: "Tanrı'm! Eğer Hûd gerçekten peygamberse bize yağmur ver, sula bizi, ölüyoruz!"

İşte o sırada Tanrı üç çeşit bulut yaratmıştı: Ak bulut, kızıl bulut ve kara bulut.

Bir ses işitilmişti: "Kayl! Kendin ve toplumun için bu bulutlardan birini seç!"

Kayl de, "Daha çok su taşıyor olduğu için kara bulutu seçtim!" diyordu.

Ve bir ses daha yükseldi: "Öyle bir bulutu seçtin ki, her şeyi kül edecek. Âd toplumundan kimseyi sağ bırakmayacak!"

Bir yel çıkmıştı ve her şeyi yerle bir etmişti. Herkesi ölüme göndermişti. Âd topraklarında bulunmayan, Mekke'de yaşayan Âd'lılar kalmıştı yalnızca.

Olayda ölüp gidenlere, "İlk Âd'lılar", o toprakların dışında yaşadıkları için sağ kalanlardan türeyenlere de "Sonuncu Âd'lılar" denir olmuştu zamanla.

(Bkz. Taberî, Tefsir, c. 8, s. 153-155.)

Bu anlatılanlar, birçok ünlü İslam tarihi kitaplarında da aktarılagelir. (Örneğin bkz. İbnü'l-Esir, El Kâmil, c. 1, s. 48-50.)

Aktarılanların bir bölümü, özellikle de şiirler, "sahih" (sağlam) kabul edilen hadis kitaplarında yer almadığı için kuşkuyla ele alınıyor. Bununla birlikte, önemli bir kesimi, ayetlerin anlatımıyla ve "sağlam" kabul edilen rivayetlerle destekleniyor.

3- Âd Toplumunu Yok Eden Yel

Ahkâf Suresi'nden yukarıda sunulan ayetlerden 24. ve 25. ayetlerde "Tanrı'sının buyruğuyla her şeyi yok edici bir gücü, acı veren bir azabı içinde taşıyan yel (rih)" diye anlatılıyor.

Bu *yel*, başka surelerde de anlatılmakta:

"Rihu-l-Akim" (Kısır Bir Yel)

Zâriyât Suresi, ayet: 41, 42

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ
الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ
كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾

Anlamı

Âd'da da ibret alınacaklar vardır. Hani onların üzerine o "*kısır yel*"i göndermiştik. Üzerine gittiği hiçbir şeyi, kül gibi etmeden bırakmıyordu. (Zâriyât Suresi, ayet: 41, 42.)

Açıklama

Ayette geçen "ke'r-remîm"e "kül gibi" anlamı verilmiştir. Aslında "remîm" "çürük" anlamındadır. Buna göre "ke'r-remîm"e "çürük gibi" anlamı verilebilir. Ama "kül gibi" anlamı daha uygun. Hadislerdekine de uygun.

"Rihu'l-akîm"e de, "kısır yel" anlamı uygun görülüyor. Çünkü "akîm" sonu olmayan, soyu kesik, kısır anlamındadır. Söz konusu *yel*'e böyle denmesinin nedenini Kur'an yorumları şöyle açıklıyor: "O yel, yağmur getiren, çiçekleri aşılayan türden değildi. Tersine, her şeyi kırıp geçiriyordu, kesip bırakıyordu. Akîm denmesi bundan."

(Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 28, s. 222.)

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللّٰهَ الَّذِي
خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾
فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذِيقَهُمْ
عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى
وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾

Fussilet Suresi, ayet: 15, 16

Anlamı

Âd'a gelince: Yeryüzünde haksız olarak büyüklendiler. "Bizden daha güçlü kim var?" dediler. Görmüyorlar mıydı ki, kendilerini yaratan Tanrı, onlardan güçce daha üstündür? Ayetlerimizi inkâr ediyorlardı. Biz de onların üzerine, uğursuz günlerde sarsar (gürültülü, soğuk) bir *yel*'i saldık. Rezil eden azabın dünyadakini onlara tattıralım diye. Ahiret azabının rezil ediciliğiyse çok daha fazla. Onlar yardım görmeyeceklerdir. (Fussilet Suresi, ayet: 15, 16.)

Açıklama

"Sarsar" sözcüğüne, Kur'an yorumlarında "dayanılmaz ölçüdeki yüksek ses, gürültü", "dondurucu soğuk" anlamları veriliyor.

(Bkz. Râzî, 27/112; Taberî, Tefsir, 24/65, 66; Sâbûnî 3/119)

Demek ki "sarsar yel", "korkunç gürültülü ve soğuk, dondurucu yel" demektir.

"Uğursuz günler" de, ayetteki "eyyamin nehisâtin"in karşılığıdır. "Eyyâm" günler, "nehisât" da "uğursuzlar" anlamındadır.

(Bkz. Taberî, Tefsir, 24/66; Râzî 27/112, 113.)

Kamer Suresi'nin 19. ayetindeyse "uğursuz gün" anlamına gelen "yevm nahs" yani tekil olarak geçiyor:

Kamer Suresi, ayet: 18-21

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا
فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Âd milleti, Peygamberleri'ni yalanlamıştı. Benim azabım ve uyarmam nasılmış?! Nitekim *o uğursuz günde,* üzerlerine, insanları, sökülmüş hurma kütüğü gibi koparak yere seren, *dondurucu bir rüzgârı* devamlı olarak gönderdik. Benim azabım ve uyarmam nasılmış?! (Kamer Suresi, ayet: 18-21.)

Açıklama

Burada da Âd toplumuna gönderilen yel "sarsar" (gürültülü, dondurucu) diye niteleniyor.

4- Korkunç Yelin Estiği "Uğursuz Günler"in Sayısı: Yedi Gündüz Sekiz Gece

Hâkke Suresi, ayet: 6-8

وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا
بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا
فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Âd milleti de bu yüzden önünde durulmaz *dondurucu (sarsar) bir rüzgârla* yok edildi. Allah *onların kökünü kesmek üzere üzerlerine rüzgârı yedi gün sekiz gece* estirdi. Halkın, kökünden çıkarılmış hurma kütükleri gibi yere yıkıldıklarını görürsün. Onlardan arda kalmış bir şey görür müsün? (Hâkke Suresi, ayet: 6-8.)

Açıklama

Burada, Âd toplumunu yok etmek için gönderildiği bildirilen yel, "sarsar", yani "gürültülü ve korkunç" diye nitelendiği gibi, "âtiye" diye de niteleniyor.

"Âtiye"ye çeşitli anlamlar veriliyor: "Baş kaldıran", "sınırı aşan", "ezici". Kur'an yorumlarında, Âd toplumu üzerine gönderilen *yel*'in, ilgili meleklerin önleyemez duruma gelmelerinden ya da bu yelin, Âd toplumuna baş kaldırıp bu toplumu ezmesinden ötürü böyle nitelendiği ileri sürülür.

(Bkz. Taberî, 29/32; Râzî, 30/103, 104.)

Bu yelin estiği günlerden söz edilirken de "husûmen" deniyor. Yorumculara göre bunun anlamı da "art arda"dır. Yani, o korkunç yel, yedi gece ve sekiz gündüz, "aralıksız" esmişti. (Bkz. Aynı kaynaklar.)

Âd toplumuna gönderildiği ve bu toplumu yok ettiği bildirilen felâket kaynağının korkunç bir yel olduğu ve günlerce (7 gece 8 gündüz) aralıksız sürdüğü, ayetlerde çok açık biçimde belirtiliyor. Ancak, bir başka yerde de felâket kaynağı için "sâika" deniyor. (Bkz. Fussilet Suresi, ayet: 13.)

"Sâika" da "yıldırım" anlamındadır. Bu nedenle Hasan Basri Çantay gibi Kur'an çevirmenleri, "sâika"ya "yıldırım" anlamını vermişlerdir. Bu anlama göre, Âd toplumu, "yıldırım"la yok edilmiş oluyor.

Peki Âd toplumu "korkunç yel"le mi, "yıldırım"la mı yok edilmiştir?

Felâket kaynağının "korkunç yel" olduğu ayetlerde açıkça belirtildiği için, yorumcular, bu toplumu yok ettiği bildirilen "sâika"ya da "öldürücü", "öldürücü yel" anlamı veriyorlar. Diyanet'in resmi çevirisinde de "kasırga" anlamı verilmiştir.

5- Yel Konusunda Peygamber'in Uyarısı

Buharî'nin e's-Sahih'inde, Ahkâf Suresi'nin tefsirinde, Âd toplumunun yok olmasına yol açtığı bildirilen felâketin belirtisi olan "bulut" ve ardından gelen "o korkunç *yel*" (24, 25. ayetlerde anlatılanlar) dolayısıyla bir hadise yer veriliyor. Bu hadise, Müslim de e's-Sahih'inde, "Yel ve Bulut Görüldüğünde Tanrı'ya Sığınmak..." anlamına gelen bir başlık altında ve öteki sağlam kabul edilen hadisçiler de kitaplarında yer veriyorlar. İşte hadis:

Peygamber'in karılarından Âişe anlatıyor: "Peygamber bir bulut ya da bir yel gördüğünde yüzünde kaygı belirirdi. Sordum..."

Bu hadiste anlatıldığına göre, Âişe'yle Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçiyor o sırada:

"–Ey Tanrı elçisi! İnsanlar bir bulut gördüklerinde 'yağmur yağar' umuduyla sevinirler. Oysa sen bir bulut gördüğünde, yüzünde bir hoşnutsuzluk beliriyor. Neden?

"–Ey Âişe! Görülen bulutla bir azab (felâket) gelmeyeceği konusunda bir güvencem yok. Koskoca bir toplum, yel ile azaba uğratılıp yok edildi. O toplum 'azab'ı (belirtisini, bulutu) gördüklerinde: 'Bu yağmur bulutudur, bize yağmur yağdıracak!' diyerek umuda kapılmışlardı."

(Bkz. Buharî, Tefsir 46, Bab: 2, c. 6, s. 42; Müslim, İstiskâ /14. c. 1, s. 616, hadis no: 899; Ebu Davud, Edeb /113, c. 5, s. 329-330, hadis no: 5098; Tirmizî, Tefsir /47, c. 5, s. 382, hadis no: 3257; Ahmed İbn Hanbel, 6 /66, 121.)

Demek ki Peygamber, Âd toplumunun başına gelenleri ve yok oluşlarını göz önünde tutuyor ve bir *bulut* ya da *yel* gördüğünde kaygısını gizlemiyor, ayrıca uyarıda bulunuyordu. Hadisten, bu açıkça anlaşılıyor.

B- Âd ve İrem

Fecr Suresi, ayet: 6-8

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ۝٦

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ۝٧ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ۝٨

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Rabbi'nin, hiçbir memlekette benzeri ortaya konmayan sütunlara sahip İrem şehrinde oturan Âd milletine ne ettiğini görmedin mi? (Fecr Suresi, ayet: 6-8.)

Açıklama

Ayette, "İrem şehri" anlamına gelen bir anlatım yok. Yalnızca "İrem" var. "İrem şehri" dendiğinde bir yorum oluyor. İbn Haldun'a göre, yanlış bir yorum. (Bkz. Mukaddime, Çev. Turan Dursun, c. 1, s. 83, 84.) Çevirinin başka kesimlerinde de yorumlar var. Bu yorumlu çeviri kabul edilirse yukarıdaki ayetlerde şunlar anlatılıyor demektir:

• İrem, Âd toplumunun oturduğu bir kent adıdır.

• Bu kentte, hiçbir ülkede benzeri bulunmayan sütunlar vardı.

Kur'an yorumcuları içinde, bu yorumda bulunanlar da vardır.

Ancak bu yorumlar tartışmalıdır:

• İrem bir yer adı mıdır, kabile adı mıdır?

• "Benzeri bulunmadığı" bildirilen, ülke midir, toplum ve toplumdaki insanlar mıdır?

Kur'an yorumlarında, bunların üzerinde birleşilmiş değildir.

1- Âd Toplumundaki İnsanların Yapıları

Yukarıdaki ayetlerden 8. ayetin, kelime kelime çevirisi şöyle yapılabilir:

"Öyle ki, ülkelerde benzeri yaratılmamıştır."

Kimin, ya da neyin benzerinin yaratılmadığı bildiriliyor?

• Âd toplumunun mu?

• İrem'in mi?

Yorumcular içinde, ayette sözü edilen "benzersizliği", Âd toplumunun "güc"üne, insanların hem "güç"lerine, hem de "boy"larına bağlayanlar var. Bu yorumun, çoğunlukça benimsendiği söylenebilir. (Bkz. Sâbûnî, Safvetu't-Tefâsîr, c. 3, s. 556, 557.)

7. ayette geçen ve yukarıdaki çeviride "sütunlara sahip" anlamı verilen "zâtu'l-imâd"da da, "Âd toplumundaki insanların direk gibi uzun boylu oldukları" ileri sürülüyor. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 30, s. 112; Râzî, c. 31, s. 167.)

Âd Toplumundaki İnsanların Boyları ve Güçleri

Fahruddin Râzî, "öyle ki, ülkelerde benzeri yaratılmamıştır" anlamındaki 8. ayeti ele alırken şöyle der:

"Burada birçok yorum var: Birincisi odur ki, benzeri yaratılmamıştır denirken, Âd toplumunun benzerinin yaratılmamış olduğu anlatılıyor. Bu toplumun insanlarının gövdelerinin büyüklüğü ve üstün güçleri yönünden benzerleri yaratılmamıştır. Âd toplumundan ***bir kişinin boyu 400 zirâ*** (arşın) idi. Kişi, dağdan çok büyük bir kayayı koparıp alabiliyor, üzerine fırlattığı bir koca topluluğu yok edebiliyordu..." (Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebîr, c. 31, s. 167.)

"Âd" toplumundaki insanların "boy"ları ne kadardı, güçleri neydi?

Bu soruya karşılık vermeye yarayacak türden hiçbir belge yok elde. Yukarıdaki ve benzeri "rivâyet"lerse, kimilerince abartmalı bulunmakta. Bir insanın boyunun "400 arşın" (yaklaşık 272 m.) olabileceğini düşünmek kolay değil.

"Zirâ'" (arşın) sayısını artırıp 500'e çıkaranlar bile var. (Kurtubî, 20 /45) Ama düşünülebilir mi?

2- İrem

"İmâd sahibi İrem". Fecr Suresi'nin yukarıda sunulan ayetlerinden 8. ayetinde böyle deniyor.

"İmâd" için Râğıb'ın El Müfredât'ında "dayanılan şey" (mâ yu'temedu) deniyor. Buna göre, "imâd sahibi" (zatu'l-imâd) deyiminin anlamı da şu oluyor: "Dayanılacak şeyleri olan". Ama "dayanılacak şeyleri olan" Âd toplumu mu, İrem mi? İkisi de ileri sürülüyor. Yani tartışmalıdır.

Üzerinde durulan bir de şu:

"Dayanılacak şey" demek olan "imâd"la anlatılmak istenen nedir?

Kimileri "direk"tir diyorlar ve "imâd sahibi" deyimine "direği olan" anlamı veriyorlar.

Peki bu "direk" nedir?

- Ev direği, yapı direği.
- Sütun.
- Çadır direği.

Diyanet'in resmi çevirisinde "sütun" anlamının benimsendiği görülüyor. Demek ki, kimi yorumcuya göre, burada sözü edilmek istenenler, "yerleşik" insanlardı, "direk"li, "sütun"lu yapıları olan insanlardı, kimi yorumcuya göreyse "çadır"lı ve konar-göçer türden yaşamları olan insanlardı, göçebelerdi.

Taberî'ye göre, doğru olan ikinci görüştür.

(Bkz. Taberî, Tefsir, c. 30, s. 113.)

Demek ki, söz konusu olan Âd'da, ya da İrem'de şunların bulunduğu anlatılmakta.

- Yüksek yüksek binalar.
- Çadırlar.

Daha önce değinildiği gibi, kimi yorumcular da, "direk", "sütun" anlamına gelen "imâd"a mecaz anlamı vererek, "direk gibi uzun boylu insanları" olan bir yerin anlatıldığını ileri sürerler.

Ve sözü edilen *İrem*:

- Bir kenttir. Bu adlı kentte Âd toplumu yaşıyordu.
- Âd toplumundan bir kabilenin adıdır.
- "İlk Âd'lılar" (el Âdu'l-Ulâ) diye ad verilen ve Peygamberleri Hûd'a inanmamaları yüzünden yok edildikleri bildirilen Âd'lılardır.
- "Âd"ın dedesinin adıdır.
- Âd toplumundan başka bir toplumun adıdır.

Tartışmalar böyle. Ama bu kadar değil. "İrem"in bir kent adı olduğunu ileri sürenler ayrılıyorlar. İrem:

- Cennetin benzeri olsun diye Yemen'de, Umman'la Hadramevt arasında ya da "Aden çölleri"nden birinde yaptırıldığı aktarılagelen görkemli kenttir.
- İskenderiye'dir.
- Şam'dır (Dımaşk).

Bu ve benzeri değişik görüşlerin ileri sürüldüğü, Kur'an yorumlarında, kimi hadis ve tarih kitaplarında yer alır. (Bkz. Fecr Suresi'nin, yukarıda sunulan ayetleriyle ilgili yorumlar, tefsirler, ayrıca hadis ve eski Arapça tarih kitapları.)

Eğer Âd toplumunun bir kentiyse –ki genellikle bu görüşün benimsendiği söylenebilir– Kur'an'da bu toplumun Ahkâf'ta bulunduğu açıklandığına (bkz. Ahkâf Suresi, ayet: 21.) ve Ahkâf'ın da Güney Yemen'de bulunduğu görüşü benimsenegeldiğine göre, İrem'in İskenderiye kenti ya da Şam olması düşünülemez. Taberî de buna dikkat çekiyor:

(Bkz. Taberî, Tefsir, c. 30, s. 113.)

Âd toplumunun yerleştiği bir kentse ve "Ahkâf"taysa bu kenti yaptıran kimdir?

- Avs Oğlu Âd'ın iki oğlundan biri olan Şedded.

Bu da yine tefsirlerde aynı ayetlerin yorumunda ve kimi hadis, tarih kitaplarında anlatılır.

İrem ve Cennet

"İrem"in görkemi, özellikleri anlatılırken, kurucusunun özelliği ve şaşılasılıkları da aktarılır:

a) İrem'in Kurucusu: Âd Oğlu Şeddad

Şeddad'ın kim olduğu, tefsirlerde ve ilgili hadis ve tarih kitaplarında anlatılır. Kiminde çok uzun ve ayrıntılıdır anlatılanlar. Az ve özet olarak yer veren Fahruddin Râzî'nin tefsirinden aynen Türkçe'ye çevirelim:

"Âd'ın iki oğlu vardı: Şeddad ve Şedid. İkisi de kral ve ezici oldu. Sonra Şedid öldü; bütün egemenlik Şeddad'a kaldı. Şeddad, tüm dünyayı ele geçirdi. Dünya krallarını kendisine boyun eğdirdi. O sırada cennetten söz edilirken dinlemişti. 'Ben de yaparım onun bir benzerini' dedi ve Aden çöllerinin birinde İrem'i yaptırdı. 300 yılda... Kendisiyse 900 yıl yaşadı."

(Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 31, s. 167; Nisâbûrî, Ğarâibu'l-Kur'an ve Reğaibu'l-Furkân, c. 30, s. 86, Taberî, tef. kenarı.)

b) "Cennet Benzeri İrem"in Özellikleri ve Halkı

Yine Râzî'nin tefsirinden:

"İrem çok büyük bir kentti. Köşkleri-sarayları altından, gümüştendi; sütunları zebercedden, yakuttandı. Her tür ağaç ve ırmak bulunurdu bu kentte. Kentin yapımı bittiğinde Şeddad halkını toplayıp bu kente varmak için yola koyuldu. Kente varmak için bir günlük uzaklık kalmıştı ki Tanrı gökten bir yüksek ses gönderdi (işittirdi) ve hepsi öldü. Abdullah İbn Kılâbe'den aktarıldığına göre: Abdullah devesini ararken 'Şeddad'ın Cenneti'ni bulmuştu. Oradan alabileceklerini gücünün yettiğince alıp dönmüştü. Bu, Muaviye'ye duyuruldu. Muaviye Abdullah'ı huzuruna çağırttı. Abdullah, gördüklerini anlattı ona. Muaviye de Ka'b'ı çağırıp ondan bilgi istedi. Ka'b da Abdullah'ın gördüğü kentin, (Kur'an'da sözü edilen) 'İmâdı olan İrem (kenti)' olduğunu anlattı..."

(Bkz. Râzî, aynı yer; Nisâburî 30/86, 87.)

"İrem ve halkı"na ilişkin daha birçok ayrıntı görülür ilgili kitaplarda. Ancak, ciddi araştırmacılar, bunların çoğunu "çok abartılmış" bulurlar. İbn Haldun, Mukaddime'sinde İrem hakkında anlatılanları gerçek saymaz.

(Bkz. Mukaddime, çev. Turan Dursun, 1/82, 84.)

II- KUR'AN VE HADİSLERİN DIŞINDAKİ KAYNAKLARDA ÂD TOPLUMU VE İREM

Ayet, hadis ve bunların yorumlarına dayalı kaynakların dışında da "Âd"dan ve "İrem"den söz edildiği görülür:

A- İslam Öncesi Şiirlerde "Âd ve İrem"

İslam öncesi döneminde Arz şiirlerinde Âd ve İrem geçer:

Örneğin, İslam öncesi döneminde Hıristiyan şairlerinden Adiyy İbn Zeydü'l İbâdi'nin (ö. 604 ?) şiirleri arasında şu beyitlere rastlanır:

اين اهل الديار من قوم نوح   ثم عاد من بعدهم وثمود

منهم رايت عيانا أو تخبره   وما تحدث عن عاد وعن إرم

Dizelerin Anlamı

Nerede o geçmişte kalan ülkelerin halkları?
Nuh toplumu, sonra *Âd* ve Semûd!
Dedelerinden kimini gözlerinle görmüşsündür.
Kimini de işitip öğrenmişsindir.
Ve *Âd'dan İrem'den söz edilirken* de duymuşsundur.

(Bkz. Divânu Adiyy İbn Zeydü'l-İbâdi (tahkik ve cem': Muhammed Cebbar), Arapça, Bağdad, 1960, s. 122, 170.)

Yine İslam öncesi dönemin ünlü şairi İmriü'l Kays'ın (ö. 540) şiirlerinden birinde: "Semûd (toplumu), ya da İrem gibiydiler" deniyor.

(Bkz. Hasan E'n-Nedûbî, Şerhu Divani İmriü'l-Kays, Kahire, s. 206.)

Başka İslam öncesi Arap şairlerinin şiirlerinde de rastlanır, "Âd"a ve "İrem"e. Bu şairler, Âd toplumunu "yok olmuş eski bir toplum" olarak anlatırlar. (Bkz. İslam Ansiklopedisi.)

B- Başka Kaynaklarda "Âd ve İrem"

Kimi Batı kaynakları, Âd ve İrem'i, Arap kaynaklarının dışındaki efsanelerde ararlar. Örneğin "İrem"le, "Ârâm" arasında bir bağlantı kurulabilir mi? Kimileri de "Âd"ın "çok eski" demek olan ve "eski zaman"ı dile getiren bir sözcükle arasındaki benzerlikten dolayı bir yanlış anlama sonucu ortaya çıktığı ve yanlış olarak "eskiden yaşamış bir toplum" diye algılandığı görüşünü benimsiyorlar. (Bkz. İslam Ansiklopedisi.)

Özet

"Âd", eskiden yaşayıp öldüğüne inanılan, Kur'an'da "Hûd Peygamber'in toplumu" diye anlatılan ve Hûd Peygamber'in uyarılarına uymadıkları için yok edilerek cezalandırıldıkları bildirilen bir toplumdur. Âd toplumunun yaşadığı yer olarak Kur'an'da "Ahkâf" ve "İrem" adları geçmekte. "Ahkâf"ın nerede olduğu, "İrem"in de ne olduğu, Kur'an yorumcuları ve hadisçilerin arasında tartışmalıdır. Yorumcuların, hadiçilerin ve ilgili tarihçilerin genellikle benimser göründükleri görüşe göre, "Ahkâf", Güney Yemen'de bir bölge; "İrem" de, "cennete benzetilerek Şeddad tarafından yaptırılan" bir kenttir.

➤ADAK

Bir dileğin yerine gelmesi için adanan (söz verilen) şey.
Kur'an'daki karşılığı "nezr"dir.

Kur'an'da bir kez çoğul, "nüzûr" olarak geçer:
Hacc Suresi, ayet : 29

İki kez de tekil olarak geçer:
Bakara Suresi, ayet : 270
İnsan Suresi, ayet : 7

Üç yerde de fiil olarak:
Bakara Suresi, ayet : 270
Âli İmrân Suresi, ayet : 35
Meryem Suresi, ayet : 26

Adak; bir "insan" olabilir. Meryem'in anasının adağı (muharrere) Meryem'di. (Bkz. Âli İmrân Suresi, ayet: 35.) Bir "ibadet" olabilir. Meryem de, "kimseyle (bir gün) konuşmama" biçiminde bir "oruç" adamıştı. (Bkz. Meryem Suresi, ayet: 26.) Başka bir şey, örneğin bir hayvan kurban etme gibi de olabilir.

I - ADAĞIN TÜRLERİ

A- Adak İnsan

1- Kurban Olarak Adanan İnsan

İlgili ayetler ve yorumları için bkz. **İSMAİL, KURBAN.**

2- Tapınağa, İbadete Adanan İnsan

﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا
فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ
رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ
كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا

Âli İmrân Suresi, ayet: 35-37

نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ
وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ
هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İmrân'ın karısı: "Ya Rabbi! *Karnımda olanı hür olarak Sana **adadım,*** benden kabul buyur. Doğrusu, İşiten ve Bilen ancak Sensin!" demişti. Onu doğurduğunda, –Allah onun ne doğurduğunu bilirken– "Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Ben ona Meryem adını verdim. Ben onu da, soyunu da kovulmuş şeytana karşı sana sığındırırım" dedi. Rabbi onu, güzel bir kabulle karşıladı, güzel bir bitki gibi yetiştirdi. Onu Zekeriyya'nın himayesine bıraktı. Zekeriyya mabedde, onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. "Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?" demiş, o da: "Bu, Allah'ın katındandır" cevabını vermişti. Doğrusu Allah, dilediğini hesapsız rızıklandırır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 35-37.)

Açıklama

• İmrân'ın dul eşi, karnındaki çocuğu Tanrı hizmetine *adamıştı.*

Çocukların tapınağa, Tanrı hizmetine adanmaları bir gelenekti. Ancak, erkek çocuklar adanırdı. Çocuk, anasının beklediği gibi oğlan olmamıştı, kız olmuştu. Anası da üzülmüştü. Tanrı hizmetine adanmış olarak bu kızı vermekten başka yolu yoktu. O yola gitmişti.

• Anası, doğan çocuğa, Meryem adını koydu ve onu Tanrı hizmetine sundu.

• Tanrı, kendisine adananı, kız olsa da "kabul etti".

• Çocuğu, büyüyene dek Zekeriyya Peygamber koruması altına aldı.

• Meryem, tapınağa, Tanrı hizmetine girdiğinde, bir şaşılasılık, olağanüstü bir durum gösterdi: Orada yiyecekler beliriyordu. Zekeriyya Peygamber, onun yanına her varışında, yiyecekler buluyordu.

"–Bu yiyecekler nereden geldi?

"–Allah katından."

(Bkz. Tefsirler). Ayrıntılar için, bkz. **MERYEM, RIZIK, ZEKERİYYA.**

B- Adak İbadet

Meryem Suresi, ayet: 26

فَكُلِي وَاشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا فَإِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا
فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

Anlamı

(Tanrı katından Meryem'e seslenilerek:) "Ye, iç; gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görürsen: '*Ben Rahman'a **oruç adadım,** bugün hiçbir insanla konuşmayacağım!*' de!" (Meryem Suresi, ayet: 26.)

Açıklama

Bu ayetin önünde ve sonunda yer alan ayetlerde, "babasız bir çocuğu (İsa'yı) doğurduğu" için çevresince yadırgandığı, kınandığı anlatılır. Bildirilen o ki, Meryem çocuğunu doğururken çok üzülmekte, "keşke ölmüş olsaydım!" bile demektedir. İşte o sırada görünmezden bir ses, ona üzülmemesini söyler ve bir de yukarıdaki ayette açıklananı öğütler: "Ben Rahman'a (Tanrı'ya) oruç adadım: Bugün kimseyle konuşmayacağım!".

Demek ki:

• Adaklar arasında "ibadet" adağı da vardı. Örneğin "Oruç" adanabiliyordu.

• Orucun bir türü de "konuşmamak"tı.

Ayrıntılar için, bkz. **ORUÇ, MERYEM, İSA.**

C- Başka Adaklar

Ayetlerde yer alan "insan adama", artık söz konusu değildir. "İbadet adama" vardır. Bunun dışında, "ibadet adama", "kurban adama" ve daha başka adama biçimleri de vardır İslam'da.

II- ADAĞIN HÜKMÜ

Adak ve adama türü ayrımı yapılmaksızın, ayetlerde, "adağın yerine getirilmesi" buyurulur:

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهُ
وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

Bakara Suresi, ayet: 270

Anlamı

(Bağış niteliğinde) yaptığınız bir harcamayı ve *adadığınız adağı,* Tanrı bilir. Kendilerine yazık edenlerin yardımcıları olmaz. (Bakara Suresi, ayet: 270)

ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ
وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾

Hacc Suresi, ayet: 29

Anlamı (Diyanet'in)

Sonra (Hacc sırasında) tıraş olup tırnaklarını kesip temizlesinler. ***Adaklarını yerine getirsinler.*** Kâbe'yi tavaf (ziyaret) etsinler. (Hacc Suresi, ayet: 29.)

İnsan Suresi, ayet: 7

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا ﴿٧﴾

Anlamı

Onlar adağı yerine getirirler ve kötülüğü yaygın olan günden korkarlar. (İnsan Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

Cennetliklerden ve "iyiler"den (ebrâr) söz edilirken böyle deniyor.

Bkz. **CENNET, KIYAMET.**

III- İSLAM UYGULAMALARINDA (FIKIHDA) ADAK

A-Adak Adamak İyi mi Kötü mü?

1- Hanefî Mezhebinin Görüşü

Bir şey, dine-şeriata göre "adak" sayılıyorsa ve yerine getirilmesi gereken nitelikteyse, o iyi bir şeydir, Tanrı'ya yakınlık sağlayıcıdır. Çünkü, böyle olmayan şeyin yerine getirilmesi istenmez. Adakların yerine getlrilmesi istendiğine göre böyledir.

2- Şâfiî Mezhebinin Görüşü

Bir şey Tanrı'ya yaklaşma amacı güdülerek (bu arada da bir dileğin yerine getirilmesi istenerek) adanıyorsa iyidir, Tanrı'ya yaklaştırıcıdır. Ama inatlaşmadan kaynaklanıyorsa, başkasına zarar verme amacı güdülüyorsa, o adama biçimi kötüdür. Adama biçimleri arasında "mekruh" olan (harama yakın olan), "haram" olan da vardır. Bununla birlikte, "mekruh" ve "haram" olanlar, "meşru" adak sayılmadığı için yerine getirilmesi de gerekmez.

3- Mâlikî Mezhebinin Görüşü

Adaklardan, bir koşula bağlı olmayanı (mutlak olanı), kişinin, bir çıkar elde etmesinin ya da bir kötü durumdan kurtulmasının karşılığı olarak kendini Tanrı'ya borçlu sayıp "şükür" olsun diye yapıp yerine getirdiği şeydir. Buysa güzeldir. Bir koşula bağlı olarak yapılan ve yerine getirilen adağa gelince: Maliklerin kimi bunu "mekruh" sayarken, kimi caiz görür. Bu adak, "Tanrı eğer hastama şifa verirse, adağım olsun şunu yapacağım (örneğin, bir kurban keseceğim)" türünden yapılıp yerine getirilen adaktır.

4- Hanbelî Mezhebinin Görüşü

Adak, "ibadet adağı" bile olsa "mekruh"tur. Yani adak adamak mekruhtur. Çünkü Peygamber, adağın sağlayacağı hiçbir yarar olmadığını bildirmiştir.

B- Adak Sayılan ve Sayılmayanlar

1- Hanefî Mezhebinin Görüşü

Adanan şeyin ve adama biçiminin geçerli sayılabilmesi koşullara bağlıdır:

a) Adananın "cinsinden", yani türünden farz ya da "vacib" bulunmalıdır. Örneğin "oruç" adanabilir. Çünkü türünden "farz" vardır. Ramazan orucu farzdır. "Namaz" adak olabilir. Çünkü türünden farz vardır. "Bağış" (sadaka) adanabilir. Çünkü türünden farz (zekât) vardır. Ama örneğin "camiye girmek" adanamaz. Çünkü türünden farz ya da vacib yoktur. Adanmış olsa geçerli sayılmaz. "Hasta ziyareti" de öyle. Adak olamaz. "Gidip falanca yerde dua etmek" de öyle. Adanırsa yerine getirilmesi gerekmez. "Gidip bir türbede mum yakmak" da öyle. "Falanca yerde bir kurban kesmek" adansa; "kurban" adak olur, ama, kurbanı o yere götürüp kesmek gerekmez. Çünkü o yere gidilerek kurban kesmek adak olamaz. Kurbanın herhangi bir yerde kesilmesi, adağın (kurban adağının) yerine getirilmesi için yeterlidir.

b) Adanan bir "ibadet"se temel ibadet olmalıdır, amaçlanan ibadet olmalıdır. Namaz gibi. İbadete götüren, ibadete hazırlayan, ibadetin yollarından biri olmamalıdır. Örneğin "abdest" adak olamaz. Çünkü "abdest" bir "ibadet" sayılırsa da, amaç değildir, amaç "namaz"dır. "Ezan" da adak olamaz. Çünkü "ibadet" niteliği taşıyorsa da "namaz"a çağrı olduğundan asıl amaç namazdır. Cami, mescid yaptırmak da adak olamaz. Çünkü yine asıl amaç, namazdır.

c) Adanan şey, günah, haram türden olmamalıdır. Adam öldürmek, içki içmek, zina etmek adanamaz. Adanırsa, yalnızca "ant" sayılacağı için, yerine getirilmemesi durumunda yalnızca "yemin keffareti" (bozulan ant için gerekli kurtulmalık) gerekir.

d) Adanan şey, adanmadan önce kendisine farz olmamalıdır. Örneğin hacca gitmek kendisine farz olan kimsenin "hac adağı" geçerli sayılmaz.

e) Adanan şey, adayan kimsenin maddi gücünü aşmamalıdır. Örneğin bir insan, on bin liralık bir bağışta bulunmayı adasa da bin liradan çok parası olmazsa, gücünün yetmediği kadarı değil, yettiği kadarı adak olur.

f) Adanan şey, olamayacak türden olmamalıdır.

g) Adanan şey, adayanın mülkünün dışında olmamalıdır.

2- Şâfiî Mezhebinin Görüşü

Hanefi mezhebinin yukarıda sunulan görüşüyle Şâfiî mezhebinin görüşü arasında, küçük ayrıntıların dışında bir fark bulunmamakta. Şunlardan söz edilebilir: Şâfiî mezhebine göre, Kur'an'dan bir sure okumak, cenaze namazı kılmak adanırsa geçerli olur. Benzerleri de... "Mekruh" olanlar konusunda, Şâfiîler arasında tartışma vardır. Örneğin farz olan dışında cuma günü oruç tutmak "mekruh"tur. Adandığında, bu adak geçerli olur mu? Şâfiîlerden kimine göre, olur; kimine göre olmaz. "Mubah" olanlar, örneğin, yemek, içmek, yürümek gibi şeyler adanırsa adak geçerli olmaz. Ama adanmış olsa, adanan bu tür şeyler yerine getirilmediği zaman "yemin kurtulmalığı" (keffaret) gerekli olur mu, olmaz mı? Kimine göre olur, kimine göre olmaz.

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşleri de, yukarıdaki görüşlere temelde ters değildir.

C- Adak Adama Biçimleri

1- Hanefî Mezhebinin Görüşü

Adak, başta ikiye ayrılır:

a) "Mutlak Adak"

"Mutlak adak", bir dileğin yerine getirilmesine bağlı olmayan adaktır.

Örnek: "Şu ay oruç tutmak adağım, borcum olsun" denebilir. Böyle diyen kimsenin, o ay oruç tutması gerekir.

b) "Muallak Adak"

Bir koşula, bir dileğin yerine gelmesi koşuluna bağlı olarak adanan adaktır.

Örnek: "Hastam iyileşirse" ya da "yitiğim bulunursa adağım olsun üç gün oruç tutacağım" denebilir. Bu durumda, dileği yerine geldiğinde adak borç olur ve yerine getirilmesi gerekir.

Adağın bağlandığı koşulun gerçekleşmesi kimi zaman istenir, kimi zaman istenmez.

Koşulun gerçekleşmesinin istendiğine örnekler:

• Bir evim olursa adak olarak kurban keseceğim.

Burada adak, "evin olması"na bağlanmıştır. Ve adayan kimse, bu koşulun gerçekleşmesini istemektedir.

• Oğlumu evlendirirsem, yüz bin lira bağışta bulunacağım.

• Kendime uygun bir eş bulursam, en az on yoksulu bir gün doyuracağım.

• İşlerim yolunda giderse senden alacağımdan vazgeçeceğim.

Bu tür adaklarda yapılması gereken: Koşul gerçekleştiğinde, söz verilen şeyin, adağın yerine getirilmesidir.

İleri sürülen koşulun istenmediğine örnekler:

• Bir daha şu aşağılık adamla konuşursam şu malım adak olsun.

Burada ileri sürülen koşul, "aşağılık" olarak nitelenen adamla "konuşmak"tır. Bunun gerçekleşmesiyse istenmemekte. Çünkü bu adakta bulunan kimsenin amacı, o kimseyle konuşmaktan kendini çekmektir.

• Zina etmeyeceğim, içki içmeyeceğim. Eğer zina edersem, içki içersem, sahip olduğum bir milyon liram adak olsun.

Bu tür adaklarda "hüküm" nedir? Yani ne yapılması gerekir? Tartışmalıdır. "Sağlam" diye benimsenen görüşe göre, bu tür adaklarda, adağın bağlı bulunduğu koşul gerçekleştiğinde, adağın sahibi iki yoldan birini seçmekte serbesttir:

Dilerse söz verdiği adağı yerine getirir; dilerse "yemin kurtulmalığı" (keffaret) ödeyerek kurtulur. Yemin kurtulmalığı için bkz. ANT, KEFFARET.

Bu tür adaklar genellikle öfkeden ve birilerine bir şey kanıtlama isteğinden kaynaklanır. Şâfiî mezhebinde bu tür adağa "lecac (inat, öfke, çekişme) adağı" denir.

Adama biçimleri değişik olabildiği gibi, adananlar da değişik olabilir: Örneğin, namaz, oruç, hac gibi ibadet türünden olabilir.

• Şu dileğim yerine gelirse şu kadar (fazladan) namaz kılmak, şu kadar oruç tutmak, hacca gitmek... adağım olsun... gibi.

Bir bağış (sadaka), kurban türünden de olabilir.

• Şu dileğim gerçekleşirse, şu kadar bağışta bulunacağım adak olarak. Dileğim gerçekleşirse bir kurban keseceğim... gibi.

Bu tür adaklar geçerli olduğu için bağlı bulunduğu koşul (dilek) gerçekleştiği zaman, adanan şeyin de yerine getirilmesi gerekir.

Din-şeriat yönünden sakıncalı, haram olan şeyin de "adandığı" düşünülebilir.

• Şu dileğim yerine gelirse, adağım olsun, gidip bir güzel rakı içeceğim.

• Şu dileğim yerine geldiğinde, adağım olsun, gidip bir kadınla zina edeceğim.

• Şu dileğim yerine geldiğinde, adağım olsun, gidip hırsızlık edeceğim.

Bu ve benzeri sözler söylenmiş olabilir. Bu durumlarda, dilek gerçekleştiği zaman, söz verilen şey yerine getirilmez. Peki ne yapılır? "Yemin kurtulmalığı" (keffaret) gerekir. Çünkü bu tür adaklar "adak" olarak geçerli değilse de, "ant" (yemin) olarak geçerlidir.

Adanan şeyin, yeme, içme, yürüme, falanca yere gitme gibi "mubah" türden olmuş olabileceği de düşünülebilir. Şöyle:

• Şu dileğim gerçekleşirse, gidip kebapla karnımı bir güzel doyuracağım. Adağım olsun!

• Şu dileğim yerine gelsin, şu kenti şu uçtan şu uca değin dolaşacağım, adağım olsun.

• Şu dileğim yerine gelsin, Tellibaba'ya gidip ziyaret edeceğim, adağım olsun.

• Şu dileğim yerine gelsin, şu kadar şerbet içeceğim.

Bu tür adakların yerine getirilmesi gerekli değildir. Çünkü geçerli değildir. Geçerli olmamasının nedeni, yukarıda da belirtilmişti: Bunların türünden bir "farz" ya da "vacib"in bulunmaması.

2- Öteki Mezheplerin Görüşleri

Hanefî mezhebinin görüşüyle öteki mezheplerin görüşleri arasında bu konuda da pek aykırılık bulunmamakta. Farklar temelde değildir, anlatma biçimlerindedir, ele alışlardadır.

Dört mezhepte de, "mutlak (hiçbir koşula bağlı olmayan) adak" ve "muallak (bir koşula bağlı olan) adak" ayrımı vardır. Ve hepsinde benimsenen görüşe göre hüküm, yukarıda anlatıldığı gibidir.

Yalnız Hanefî mezhebinin dışındaki mezheplerde, özellikle Şâfiî mezhebinde şu ayrıma çok önem verildiği görülür: Adak, ya bir öfke, inat, bir şeyi kanıtlama çabası sonucu olur; ya da bir dileğin yerine gelmesi sonunda sevincin belirtisi olarak Tanrı'nın hoşnutluğunu sağlayacak bir çaba sonucu olur. Birincisine "lecac (öfke, inat) adağı", ikincisineyse "iyilik (teberrür) ve Tanrı'ya yaklaştırma (kurbet) adağı" adı verilir. "Lecac adağı"nda söylenen koşul gerçekleştiğinde, adağı adamış olan kimse, Hanefî mezhebinin görüşünde olduğu gibi, iki yoldan birini seçer: Dilerse söz verdiği adağı yerine getirir, dilerse "yemin kurtulmalığı" (keffaret) ödeyerek kurtulur. Öteki mezheplerde de durum böyledir. Şâfiî mezhebi, sonucu Tanrı'ya yaklaştırıcı olan adaktan başkasını geçerli saymadığını önemle belirtir.

Dört mezhebe göre de, içki içmek, zina etmek, hırsızlık gibi yasak ve günah olan adaklar geçerli değildir. Benimsenen görüşe göre, bu tür adaklar yerine getirilmez. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre "yemin kurtulmalığı" da gerekli olmaz. (Bkz. Tirmizî, hadis no: 1526.)

"Mubahlar" konusunda da mezheplerde benimsenen görüş, Hanefî mezhebinin görüşünde sunulduğu gibidir. Kimi tartışmalar bunun dışında.

(Yukarıda sunulan görüşler ve ayrıntılar için bkz. Abdurrahmanu'l-Cezîrî, Kitabu'l-Fıkhi Ala Mezâhibi'l-Erbaa, c. 2, s. 140-146; Düreru'l-Hikâm, c. 2. s. 43, 44; Mecmau'l-Enhur, c. 1, s. 427, 428.)

IV- HADİSLERDE ADAK

A- Adak Adamaya Peygamber Nasıl Bakıyor?

1- "Adak, Kaderi Değiştirmez"

Abdullah İbn Ömer, Peygamber'in "adağı yasakladığını" (yenha ani'n-nezri) ve şöyle dediğini aktarıyor:

"Adak, (kaderde olan) bir şeyi ne öne aldırmayı, ne de ertelemeyi sağlayabilir. Yalnızca şu olur: Cimriden, adak yoluyla birşeyler koparılır."
(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 26/1; Müslim, Kitabu'n-Nezr/ 2-4. hadis no: 1639; Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 21/1, hadis no: 3287; Tirmizî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 10/1, hadis no: 1538/1; Neseî, Kitabu'l-Eymân, 24; İbn Mace, Kitabu'l-Keffarât, 15, hadis no: 2122.)

Ebu Hureyre'nin Peygamber'den aktardığı da aynı anlamda:

"Kendisine kader (yazgı, alınyazısı) olarak belirlenmemiş olan bir şeyi adak yoluyla gerçekleştiremez insanoğlu (Ademoğlu). Adak, kaderde kendisi için belirlenmiş olana götürüp denk düşürür, o kadar (hiçbir değişiklik olmaz). Şu olur: Tanrı, adak ile cimri olandan birşeyler çıkarır; cimri, adak olmadan vermediği şeyi, adak nedeniyle verir." (Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 26/3; Müslim, Kitabu'n-Nezr/5, hadis no: 1640; Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 21/2, hadis no: 3288; Neseî, Kitabu'l-Eymân, 25, 26; İbn Mace, Kitabu'l-Keffarât, 15, hadis no: 2123.)

Yukarıdaki hadislerden, adak adamanın yasaklandığına ilişkin bir hüküm çıkarılabilir mi?

Genellikle benimsenen görüşe göre: "Hayır!" Hanbelî mezhebiyse, daha önce de belirtildiği gibi, yukarıdaki hadislere dayanarak her türlü adak adamayı "mekruh" (harama yakın) sayar. (Bkz. Abdurrahman Cezîrî, Kitabû'l-Fıkh Alâ Mezâhibi'l-Erbaa, c. 2, s. 139.) Demek ki, Hanbelî mezhebine göre, yukarıdaki hadislerden, adak adamanın yasaklandığı sonucu çıkar.

Genellikle benimsenen görüşün savunanlarıysa, hadislerde yer alan, "Adak yoluyla Tanrı, cimriden birşeyler çıkarır. Adak, cimriden birşeyler koparılmasını sağlar" anlamındaki açıklamayı anımsatırlar, bu açıklamayı, adak adamayı "meşru" saymanın kanıtlarından biri kabul etmek gerektiğini ileri sürerler. Sonra, "Adak adamayı Peygamber yasaklamış olsaydı, onun meşruluğu hadiste yansıtılır mıydı?" derler. Bir de şöyle derler: "Ayrıca adakların yerine getirilmesinin isteyen ayet ve hadisler de adak adamanın dine-şeriata aykırı olmadığını ve yasaklanmadığını gösterir. Yasak olan şeyin yerine getirilmesinin istenmiş olabileceği düşünülemez."

Adak adamanın Peygamber'in yukarıdaki sözleriyle "yasaklanmadığı" görüşünde olanlara göre:

• Bu hadislerle hiçbir adağın, "kaderi değiştiremeyeceği" anlatılmak isteniyor.

• İsteniyor ki, insanlar "kaderi değiştirme"ye yeltenmesinler. Yazgıyı, alınyazısını önemsesinler.

• Amaç bunu anlatmaktır. Yoksa adağı yasaklamak değildir.

2- "Adak Yerine Getirilmelidir"

Peygamber, en "hayırlı çağ"ın kendi çağı olduğunu, ondan sonra en hayırlı olanın o çağı izleyeceğini, hayırlı olma niteliğinin gittikçe azalacağını ve sonra "*adaklarını yerine getirmeyen,* emanetlerine hainlik eden, güvenilemeyen... bir toplumun yaşadığı çağ"ın geleceğini bildirir.

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 27/1; Neseî, Kitabu'l-Eymân /29; Ahmed İbn Hanbel, 4/426, 427.)

Ömer, *İslam öncesi dönemde,* el Mescidu'l-Haram'da bir gece ibadete kapanmayı (itikâf) *adamıştı.* Peygamber'e ne yapması gerektiğini sordu. Peygamber de: "*Adağını yerine getir!*" dedi.

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr /29; Müslim, Kitabu'l-Eymân /27, hadis no: 1656; Ebu Davud, hadis no: 2474, 3325; Tirmizî, Kitabu'n-Nüzûr Ve'l-Eymân /11, hadis no: 1539; Neseî, Kitabu'l-Eymân /36; İbn Mace, Kitabu'l- Keffarât /18, hadis no: 2129; Ahmed İbn Hanbel, 2/10.)

Demek ki Peygamber, *İslam öncesi adakların bile* yerine getirilmesi gerektiğini bildirmekteydi.

Bir kadın Peygamber'e gelir ve şöyle konuşur:

"Ey Tanrı elçisi! *Senin yanı başında tef* (zilli bir kasnağa geçirilmiş kursak zarından bir çalgı) *çalmayı adamıştım!*"

Peygamber'in karşılığı da şu olur:

"*Adağını yerine getir!*"

Sonra aynı kadınla Peygamber arasında şöyle bir konuşma geçer:

"–Şu yerde (anlattığı yer, İslam öncesi dönemde, kurban kesilen bir yerdir) kurban kesmeyi adadım, ne dersin?

"–Put için mi?

"–Hayır!

"*–Öyleyse adağını yerine getir.*"

(Bkz. Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr /27, hadis no: 3312.)

Adamın biri de, yine İslam öncesi dönemde kurban kesilen yerlerden olan "Buvane" adındaki bir yerde bir deve kurban etmeyi adamıştı.

Bu adam Peygamber'e gelir ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

"–Buvane'de bir deve kesmeyi adamıştım.

"–Orada, İslam öncesinin putlarından var mı?

"–Hayır.

"–Orada İslam öncesinin bayramlarında herhangi bir bayram kutlanıyor mu?

"–Hayır.

"–Öyleyse, adağını yerine getir..."

(Bkz. Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr /27, hadis no: 3313. Benzer olaylar için ayrıca bkz. Hadis no: 3314, 3315.)

Peygamber'in "adağa bakışı", şöyle özetlenebilir:

Adak adayan, adağıyla "kader"i (alınyazısını) değiştireceğini ummamalıdır.

"Kader değişmez". Ne var ki, adak adayan, verdiği sözü yerine getirmelidir.

Kimi hadislerde de, yerine getirilebilecek türden olmayan adaklardan kimileri için "yemin kurtulmalığı" (keffaret) ödemek gerektiği bildirilir.

B- Yerine Getirilmesi Gereken ve Gerekmeyen Adaklar

1- Kişinin Kendisinin Adadığı Adaklardan

a) Yerine Getirilmesi Gerekenler

"Tâat" (ibadet, sadaka, kurban gibi Tanrı'ya yakınlaşmaya yönelik tutum ve davranışlar) alanında adanan adakların yerine getirilmesi gerekir. Âişe'den aktarıldığına göre, Peygamber şöyle der:

"Tanrı'ya 'itaat' doğrultusunda adak adayan, itaat etsin; ama Tanrı'ya isyan doğrultusunda adak adayan kimse, adak adadı diye isyan etmesin."

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr /28; Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n Nüzûr, 22/1, hadis no: 3389; Tirmizî, hadis no: 1526; Neseî, Kitabu'l-Eymân 27,

28; İbn Mace, Kitabu'l-Keffarât, 16/2, hadis no: 2125; Muvatta, Kitabu'n-Nüzûr Ve'l-Eymân /8; Ahmed İbn Hanbel, 6/36.)

Demek ki, hadiste belirtildiğine göre, yerine getirilmesi gereken adakta ölçü, Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda olmasıdır. İbadet, bağış, kurban... bu ölçüye uyanlardandır.

b) Yerine Getirilmesi Gerekmeyenler

"*Tanrı'nın sana da, senin adağına da ihtiyacı yoktur!*"

Ebu Hureyre'den aktarıldığına göre: Bir gün Peygamber, iki oğlunun arasında ve oğullarına dayanarak yürümeye çalışan bir yaşlı kişiye rastlar. Peygamber: "Nedir bu durum? Bu kişi niye böyle?" diye sorar. Kendisine: "Ey Tanrı elçisi! Bu adam yürümeyi (Mekke'ye yürüyerek gitmeyi) adadığı için iki oğluna dayanarak yürümeye çalışıyor" biçiminde bilgi verirler. Bunun üzerine Peygamber adama seslenir:

"Ey ihtiyar! Bin (hayvanına da öyle git yoluna)! Çünkü Tanrı'nın ne sana, ne de senin adağına ihtiyacı vardır."

(Bkz. Müslim, Kitabu'n-Nezr /10, hadis no: 1643.)

Enes'ten aktarıldığına göre de, Peygamber o yaşlı kişi için şöyle demişti:

"Bu adamın kendine işkence etmesine, Tanrı'nın ihtiyacı yoktur."

Ve adamın, adağını yerine getirme (yürüme) çabasından vazgeçip hayvanına binmesini buyurmuştu.

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 32/2; Müslim, Kitabu'n-Nezr /9, hadis no: 1642; Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 23/12, hadis no: 3301; Tirmizî, Kitabu'n-Nüzûr Ve'l-Eymân, 9/2, hadis no: 1532; Neseî, Kitabu'l-Eymân, 42; Ahmed İbn Hanbel, 3/106.)

Bu hadisten açıkça anlaşılıyor ki, "Dileğim yerine gelirse, adağım olsun, hacc için Mekke'ye yürüyerek gideceğim" deyip adak adamış ve dileği yerine gelmiş olan kişinin, adağını yerine getirmek için hayvanını bırakıp yaya gitmeye çalışmasına Peygamber izin vermemiştir. Yani Peygamber böyle bir adağın yerine getirilmesini gereksiz bulmuştur.

Aşağıdaki hadis de aynı hükmü içermekte:

Bir adam gelir, Peygamber'e kızkardeşinin bir adağını anlatır:

"Kızkardeşim, Mekke'ye (hacc için) yaya olarak gitmeyi adamıştır. Sana danışmamı istedi."

Soruyu soran adamın, kızkardeşinin "Mekke'ye hacc için *çıplak ayakla* ve örtüye bürünmeksizin (örtü mörtü almadan) yürümeyi adadığı"ndan söz ettiği de aktarılır.

Peygamber'in adamın sorusuna verdiği karşılık değişik biçimlerde aktarılır. Şöyle:

"Kızkardeşin (hem) yürüsün, (hem de) binsin!"

(Bkz. Buharî, Kitabu Cezai's-Sayd /27; Müslim, Kitabu'n-Nezr /11. hadis no: 1644; Ebu Davud, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr /23, hadis no: 3299.)

"Tanrı'nın, senin kızkardeşinin (böyle bir) adağına ihtiyacı yok. Söyle, hayvanına binmiş olarak haccını yapsın!"

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3297; Tirmizî, hadis no: 1536.)

"Senin kızkardeşinin öyle sıkıntı çekmesi Tanrı'nın bir işine yarayacak değil. Binerek haccına gitsin, 'yemin'inden dolayı da (adak bu durumda yalnızca yemin sayılıyor) 'yemin kurtulmalığı' (keffaret) ödesin.".

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3295.)

"Ona söyleyin, örtüsüyle örtünsün, hayvanına binmiş olarak hacca gitsin ve (kurtulmalık olarak da) üç gün oruç tutsun!"

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3293; Neseî, Kitabu'l-Eymân /33.)

"Ona söyle, hacca giderken hayvanına binsin ve (kurtulmalık olarak da) bir kurban kessin!"

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3296.)

"Kızkardeşine söyle, (yaya olarak değil) hayvanına binmiş olarak gitsin (hacca)."

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3298.)

Mekke'ye, hacca, "yaya olarak" gitme biçiminde adanan adağın nasıl yerine, getirilmesi gerektiği konusunda üç görüş var:

• Yürümeye ister güç yetirir durumda olsun, ister güçsüz kalsın, adak sahibi hayvanına binmiş olarak gider, ama karşılığında bir kurban keser.

Yani, "yürüyerek Mekke'ye gitme" biçimindeki adağı yerine getirmek gerekmez bu görüşe göre. Karşılığında bir kurban kesmesi yeterli.

Çeşitli biçimleriyle yukarıda sunulan hadis de bu görüşü yansıtır nitelikte. Bu görüş, Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşüdür.

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3303, not: 1.)

• Adak sahibi yürüyecek durumdaysa, yürüyerek adağını yerine getirmek zorundadır. Yürüyecek durumda değilse (güç yetiremiyorsa), karşılığında bir kurban keser ve binmiş olarak haccına gider.

Bu görüş de, Şâfiî mezhebinin görüşüdür.

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3303, not: 1.)

• Adak sahibi, adağını yerine getirmek için yürüyerek gitmek zorundadır. Yürür, sonra kaldığı yerden yine yürür. Binecek olursa, bindiği kesimden sonra yürür. Eğer hiç yürüyecek durumda değilse, adağını yerine getirmemiş olur. O zaman, ona gerekli olan, kurban kesmektir. Hacc ya da umre için yürümeyi adamışsa, ziyaretin her aşamasında yürümek zorundadır.

Bu görüş de Mâlikî mezhebinin görüşüdür.

(Bkz. Mail İbn Enes, Kitabu'n-Nüzûr Ve'l-Eymân /1-3.)

Peygamber bir gün, *güneşte dikilip duran bir adam*la karşılaşır. Sorar:

"Kimdir, ne yapıyor bu adam?"

Anlatırlar:

"Bu Ebu İsrail'dir. Sürekli ayakta durmayı, hiç oturmamayı, gölgede bulunmamayı, hiç konuşmamayı ve oruç tutmayı adamış."

Peygamber şöyle der:

"Emir verin adam konuşsun, gölgeye çekilsin, otursun, ama oruç adağını yerine getirsin!"

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 32 /5; Ebu Davud, hadis no: 3300.)

Hadiste anlatılan olayın iki yönü var. Birincisi: Ayakta durma, gölgede bulunmama ve konuşmama biçimindeki adak. Peygamber, bunu geçersiz saymıştır. İkincisi: Oruç adağı. Bu adak geçerli olduğu için, Peygamber bunun yerine getirilmesini buyurmuştur.

c) Yerine Getirilmesi Doğru Olmayan Adaklar

Bu tür adaklar, yapılması yasak olan, haram olan şeylerdir. Bu tür adakların yerine getirilmemesi gerektiğine ilişkin bir hadis (Âişe'den aktarılan hadis), yukarıda sunulmuştu.

2- Adayan Başkası Olduğu Halde Kişinin Yerine Getirmesi Gereken Adaklar

Sa'd İbn Ubade, Peygamber'e gelir, ölen anasının, yerine getirmemiş olduğu bir adak borcu bulunduğunu, ne yapması gerektiğini sorar. Peygamber de şu karşılığı verir:

"Sen anan için yerine getir!"

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 30/2; hadis no: 1638; Ebu Davud, hadis no: 3307; Tirmizî, hadis no: 1534.)

Bir başka adam, kızkardeşinin adadığı haccı yerine getirmeden öldüğünü, onun için ne yapması gerektiğini sorar. Peygamber'le arasında şu konuşma geçer:

"–Kızkardeşinin herhangi bir borcu bulunmasaydı sen öder miydin?

"–Evet.

"–Öyleyse bu borcunu da öde. Çünkü bu da Tanrı'nın onun üzerindeki borcudur. Tanrı'ya olan borcu ödemek, başka borçları ödemekten daha gereklidir."

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr, 30/3.)

Bir kadın gelir, annesinin yerine getiremeden öldüğü bir aylık bir adak borcu bulunduğunu, onun için ne yapabileceğini sorar. Peygamber'le arasında şu konuşma geçer:

"–Anan üzerinde başka bir borç bulunsaydı öder miydin?

"–Evet!

"–Öyleyse bunu da öde. Tanrı'ya olan borç, ödenmesi daha çok gerekli olan bir borçtur."

(Bkz. Buharî, Kitabu's-Savm, 43/2; Müslim, Kitabu's-Sıyâm, hadis no: 1148; Ebu Davud, hadis no: 3310.)

Bu hadislerden açıkça anlaşılıyor ki, ölenin ödenmemiş olan adak borcunu ödemek, yakınlarına, mirasçılarına düşer.

C- Yerine Getirilmemiş, ya da Yerine Getirilememiş Adak Borcunun Kurtulmalığı (Keffareti)

Yerine getirilemeyen adağın borcundan kurtulmak için "yemin kurtulmalığı" gerektiği, yukarıdaki örneklerden kiminde belirtilmişti.

Âişe'den aktarılan bir hadiste, Peygamber şöyle diyor:

"O adağın kurtulmalığı (keffareti), yemin kurtulmalığının aynıdır."

(Bkz. Buharî, Kitabu'l-Eymân Ve'n-Nüzûr /28; Ebu Davud, hadis no: 3389; Tirmizî, hadis no: 1526; İbn Mace, hadis no: 2125.)

Ukbetu'b-nu Âmir'den aktarılan hadis:

"Adağın kurtulmalığı, yemin kurtulmalığının aynıdır."

(Bkz. Müslim, hadis no: 1645.)

Demek ki, her nasılsa yerine getirilmemiş olan adak borcundan kurtulmak için "yemin kurtulmalığı" ödemek gerekir.

"Yemin kurtulmalığı"ysa, Mâide Suresi'nin 89. ayetinde açıklanır:

• 60 yoksulu doyurmak.

• Buna güç yetirilemiyorsa, art arda üç gün oruç tutmak.

Bkz. ANT, KEFFARET.

Özet

Adak, bir dileğin yerine gelmesi için adanan şeydir. Kur'an'da ve hadislerde eskiden insanların da adak olarak Tanrı'ya sunuldukları bildirilir. Kimi "kurban" olarak adanırdı. Bunlar arasında ünlü olan, İbrahim Peygamber'in adağıdır: Oğlu İsmail. Kimi de Tanrı'nın hizmetinde bulunmak üzere tapınağa adanırdı. "İmrân Ailesi"nin kızı olan Meryem, annesi tarafından adanmıştı. Adağın kurban, oruç, namaz, hacc, bağış türleri vardır. Peygamber, adağın "kaderde belirlenmiş" olan hiçbir şeyi "değiştirmeyeceğini" bildirirken, söz verilen adak borcunun yerine getirilmesi gerektiğini de anlatmıştır. Adakların yerine getirilmesi, ayetlerde de buyurulur. Adak, "Tanrı'ya yaklaştırıcı" (kurbet) özelliğini taşımalıdır. Türünden "farz" ve "vacib" olan adaklar geçerlidir. Adanan şey, dince "haram", yasak türdense, yerine getirilmez. Yeme, içme, gezme gibi "mubah" olan, yani yapılması ya da yapılmaması bir zorunluluk özelliği taşımayan adakların yerine getirilmesi gerekli değildir. Hadislerde, "yerine getirilmemiş olan adak"ların borcundan kurtulmak için, "yemin kurtulmalığı" ödemek gerektiği bildirilir. Yemin kurtulmalığı da, güç yetirebilenler için altmış yoksulu doyurmak, güç yetiremeyenler içinse, art arda üç gün oruç tutmaktır. Kişinin, mirasçısı olduğu, ana, baba, kardeş... gibi yakınlarının yerine getiremeden öldükleri adak borçlarını da yerine getirmesi gerekir.

➤ADALET

Denklik, eşitlik, eşitliği gözetme, bir şeyi eşitlikle yapma, yerine getirme, bir şeyin tam karşılığını verme. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "a-d-l" maddesi.)

"İstikamet" anlamında tam doğrultuda bulunma, hak yolundan ayrılmama. (Bkz. Cürcâni, Ta'rîfat, "adalet".)

Kur'an'daki karşılıkları:

Adl: Kimi yerde "fidye" (kurtulmalık, kurtuluş akçesi) anlamına gelir. "Adalet" anlamındaysa, türevleriyle birlikte, Kur'an'da 19 kez geçer.

Kıst: Türevleriyle birlikte 23 kez geçer.

I- AYETLER VE ANLAMLARI

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ

Nahl Suresi, ayet: 90

Anlamı

Tanrı, *adaleti* ve "ihsan"ı buyurur. (Nahl Suresi, ayet: 90.)

Açıklama

Burada adalet, iyilikte olsun, kötülükte olsun, "tam karşılığını verme"dir. "İyilik" demek olan "ihsan"sa, birinin iyiliğine "fazlası"yla, kötülüğüneyse "eksiği"yle karşılık vermektir. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "a-d-l" maddesi.)

"İhsan"ın başka anlamları için bkz. **İHSAN.**

A-Tanrı'nın Adaleti

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ
لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَاِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ٤٧

Enbiyâ Suresi, ayet: 47

Anlamı

Kıyamet günü *adalet terazilerini* koyacağız (ortaya). Hiç kimse, hiçbir biçimde haksızlığa uğratılmayacak. Hardal tanesi ağırlığında bile (yapılanı) ortaya getireceğiz. Hesap gören olarak biz yeteriz. (Enbiyâ Suresi, ayet: 47.)

Yunus Suresi, ayet: 4

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَؤُا
الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
بِالْقِسْطِ

Anlamı (Diyanet'in)

Hepinizin dönüşü, Allah'ın gerçek sözüne göre, O'nadır. O, önce yaratır, sonra inanıp yararlı işler yapanların (...) karşılığını *adaletle* vermek için tekrar yaratır... (Yunus Suresi, ayet: 4.)

Yunus Suresi, ayet: 54

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسَرُّوا
النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Haksızlık etmiş olan her kişi, yeryüzünde olan her şeye sahip olsa, onu azabın fidyesi olarak verirdi. Azabı görünce pişmanlık gösterdiler. Haksızlığa uğratılmadan aralarında *adaletle* hükmolunmuştur. (Yunus Suresi, ayet: 54.)

B- İnsanların Adaleti

1- Peygamber'in Adaleti (Tanrı Adına)

Yunus Suresi, ayet: 47

وَلِكُلِّ
أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

Anlamı

Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onlara peygamberleri geldiğinde, aralarında *adaletle* hüküm verilmiştir. Haksızlığa uğratılmazlar onlar. (Yunus Suresi, ayet: 47.)

Açıklama

Yorumu için bu maddenin II. bölümüne bakınız.

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ
وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ
مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

Hûd Suresi, ayet: 85

Anlamı

(Şuayb Peygamber toplumuna sesleniyor)

"Ey toplumum! Ölçüyü ve tartıyı tam *adaletle* gerçekleştirip yerine getirin. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde de birer bozguncu olarak davranmayın." (Hûd Suresi, ayet: 85.)

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ
وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

A'râf Suresi, ayet: 29

Anlamı (Diyanet'in)

De ki: "Rabbi'm *adaleti* emretti; her secde edişinizde, yüzünüzü O'na doğrultun. Dinde samimi olarak O'na yalvarın. Bizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz." (A'râf Suresi, ayet: 29.)

وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾

Mâide Suresi, ayet: 42

Anlamı

(Ey Muhammed!) Eğer hükmedersen, onların arasında *adaletle* hükmet. Çünkü Tanrı *adaletlileri* sever. (Mâide Suresi, ayet: 42.)

Şûrâ Suresi, ayet: 15

فَلِذٰلِكَ فَادْعُ
وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ
بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللّٰهُ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ
بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Bundan ötürü sen birliğe çağır ve emrolunduğun gibi doğru ol. Onların heveslerine uyma. Ve şöyle söyle: "Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım; aralarında *adaletle* hükmetmek ile emrolundum. Allah, bizim de Rabbi'miz, sizin de Rabbi'nizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz kendinizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar; dönüş O'nadır." (Şûrâ Suresi, ayet: 15.)

Âli İmrân Suresi, ayet: 21

إِنَّ الَّذِينَ
يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ
فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah'ın ayetlerini inkâr edenlere, haksız yere peygamberleri öldürenlere, insanlardan *adaleti* emredenleri öldürenlere elem verici bir azabı müjdele! (Âli İmrân Suresi, ayet: 21.)

2- "Bilen" (Alim, Din Alimi) Kimselerin Adaleti

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَٓائِماً بِالْقِسْطِ
لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 18

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, melekler ve *adaleti yerine getiren ilim sahipleri,* O'ndan başka Tanrı olmadığına şahitlik etmişlerdir. O'ndan başka Tanrı yoktur. O, Güçlü'dür, Hakîm'dir (Âli İmrân Suresi, ayet: 18.)

3- Öteki İnsanlardan İstenen Adalet

a) Hükümde Adalet

وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

Nisâ Suresi, ayet: 58

Anlamı

Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman *adaletle hükmetmenizi* buyurur... (Nisâ Suresi, ayet: 58.)

Mâide Suresi'nin 95. ayetinde, "ihramlı iken avı öldüren" kimsenin, bu eyleminin cezasını nasıl ödeyeceğine, "iki adaletli kişinin hükmetmesi" gerektiği bildiriliyor. Bkz. HACC, İHRAM, KURBAN.

Nahl Suresi'nin 76. ayetinde, "Tanrı iki adamı örnek olarak (darb-ı mesel) anlatıyor" diye başlanmakta, "efendisine yük olan ve hiçbir şeye yaramayan bir dilsizle, adaleti buyuran (adaleti öğütleyen, adaletle hükmeden) kimsenin bir olamayacağı" anlatılmakta. Bkz. MESEL.

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى
اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا فَاللّٰهُ
اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوا وَاِنْ تَلْوُٓا اَوْ تُعْرِضُوا
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ النساء ٤

Nisâ Suresi, ayet: 135

Anlamı

Ey inananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız zararına bile olsa; *adaleti* ayakta tutan (gözeten) Tanrı tanıkları olun. Ana babalarınız ve yakınlarınız, ister zengin, ister yoksul olsunlar (böyle davranın, çünkü) Tanrı onlara daha yakın, yardımcıdır. *Adaletten* sapma doğrultusuna yönelip eğilimlerinize uymayın. (Tanıklıkta dilinizi) eğer-bükerseniz, kuşkusuz Tanrı eyleminizi bilir. (Nisâ Suresi, ayet: 135.)

Mâide Suresi, ayet: 8

٧ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ
بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى أَلَّا
تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ٨ المائدة: ٨

Anlamı

Ey inananlar! Tanrı için tanıklar olarak *adaleti* ayakta tutun (gözetin). Bir topluluğa olan öfkeniz-kininiz, sizi *adaletsizliğe* sürükleyerek size suç işletmesin. *Adaletli* olun. Tanrı'dan korkmaya bu daha yakındır. Korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakının. Çünkü Tanrı, yaptıklarınızı bilendir. (Mâide Suresi, ayet: 8.)

Bakara Suresi'nin 282. ayetinde, borç sözleşmesi düzenlenirken gerekli olanlar arasında, "iki erkek", ya da "bir erkek iki kadın"dan oluşan tanıkların bulunması, tanıklıktan kaçınılmaması istenir, bu ve öteki gereklerin yerine getirilmesi, "Tanrı katında en adaletli olan ve tanıklık için de en sağlamı budur" diye anlatılır. Bkz. TANIKLIK, YAZILI SÖZLEŞME.

Mâide Suresi'nin 106. ayeti de şöyle başlar:

Ey İnananlar! Birinize ölüm geldiği zaman vasiyet ederken, içinizden adaletli iki kimseyi tanık olarak bulundurun…

b) Ölçüde Tartıda Adalet

En'âm Suresi, ayet: 152

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

Anlamı

Ve ölçüyü tartıyı eksiksiz yerine getirerek *adaleti* gerçekleştirin… (En'âm Suresi, ayet: 152.)

وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ

Rahman Suresi, ayet: 9

Anlamı

Ve tartıyı doğru yaparak *adaleti* gerçekleştirin, tartıyı eksik tutmayın. (Rahman Suresi, ayet: 9.)

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ

Hadîd Suresi, ayet: 25

Anlamı

Andolsun ki, peygamberlerimizi belgelerle gönderdik ve insanlar *adaleti* tam yerine getirsinler diye, onlarla birlikte kitabı ve ölçüyü indirip gönderdik... (Hadîd Suresi, ayet: 25.)

c) İlgi, Sevgi ve İlişki Yönünden Kadınlar Konusunda Adalet

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ
حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ
تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

Nisâ Suresi, ayet: 129

Anlamı

Tutkuyla istemiş olsanız bile, kadınlar (karılarınız) arasında *adaleti* gerçekleştirmeye gücünüz yetmez. Hiç değilse, bir yana büsbütün eğilim göstermeyin. O zaman, birine eğilim gösterirken, öbürünü, askıdaymış gibi (ne kocalı, ne dul gibi) bırakmış olursunuz. Durumu düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız, bilesiniz ki, Tanrı, kuşkusuz, yaptığınızı-davranışınızı bilir. (Nisâ Suresi, ayet: 129.)

فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ
مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلَّا تَعُولُوا ٣ النساء ٤

Nisâ Suresi, ayet: 3

Anlamı

... Hoşunuza giden kadınlarla evlenin. İki, üç, dörde değin. Eğer aralarında *adaleti* gerçekleştirememekten korkarsanız, almanız gereken karı, birdir. Ya da cariyelerinizle yetinin. Doğru olandan sapmamanız için en uygun olan budur... (Nisâ Suresi, ayet: 3.)

Talâk Suresi, ayet: 2

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ
فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَىْ عَدْلٍ
مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ

Anlamı

(Dönüşü mümkün bir boşamayla boşanmış olan kadınlar) belirli olan sürelerinin dolmasına yaklaştıklarında, onları uygun biçimde tutun (karı olarak alıkoyun) ya da uygun biçimde bırakıp ayrılın onlardan. Ve içinizden *adaletli* iki kişiyi tanık gösterin. Tanıklığı da Tanrı için yerine getirin... (Talâk Suresi, ayet: 2.)

Bkz. **BOŞANMAK.**

d) Söz Söylemede Adalet

En'âm Suresi, ayet: 152

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى

Anlamı

... Konuştuğunuz zaman, –yakınınız bile olsa– (doğruyu söyleyerek) *adaletli* olun... (En'âm Suresi, ayet: 152.)

e) Öksüzler Konusunda Adalet

Nisâ Suresi, ayet: 127

وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ

Anlamı

Ve öksüzler için de *adaleti* yerine getirmeniz konusunda da (Tanrı size yol gösteriyor)... (Nisâ Suresi, ayet: 127.)

Bkz. **ÖKSÜZ.**

f) Savaşan, Karşı Karşıya Gelen İki Kesim Karşısında Gösterilecek Tutum ve Eylem Konusunda Adalet

وَإِنْ طَائِفَتَانِ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى
الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا
بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

Hucurat Suresi, ayet: 9.

Anlamı

Eğer inananlardan iki kesim birbirleriyle savaşırlarsa, aralarını düzeltin. Eğer biri ötekine azgınlıkla saldırırsa, Tanrı'nın buyruğuna dönünceye dek, o azgınlıkla saldıranla savaşın. O kesim, (Tanrı'nın buyruğuna) dönerse, iki kesim arasını *adaletle* düzeltin. *Adaleti* gerçekleştirin. Çünkü Tanrı *adaletli* olanları sever. (Hucurât Suresi, ayet: 9.)

g) Savaşmayanlara Karşı Gösterilmesi Gereken Adalet

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ
فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا
إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

Mümtehine Suresi, ayet: 8

Anlamı

Tanrı, sizinle din konusunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik etmenizi ve onlara *adaletli* davranmanızı size yasaklamaz. Çünkü Tanrı, *adaletli* olanları sever. (Mümtehine Suresi, ayet: 8.)

h) "Evlatlık"ları Çağırırken "Kimin Çocukları" Olduklarını Belirterek Gösterilen Adalet

Ahzâb Suresi'nin 5. ayeti, "Onları, babalarının adına yaslandırarak çağırın. Tanrı katında en adaletlisi budur" denerek başlar. Bkz. ZEYD.

i) Sözleşmelerde Gösterilmesi Gereken Adalet

Bakara Suresi'nin 282. ayetinde, borçlanma sözleşmelerindeki adaletten de söz edilir ve bu konudaki adaletin yerine getirilmesi istenir. Bkz. BORÇ, SÖZLEŞME.

II- AÇIKLAMALAR-YORUMLAR: (AYET, HADİS VE GÖRÜŞLERLE)

Kur'an'da "adalet" anlamını doğrudan anlatan sözcüklerden "adl" sözcüğü ve türevleri, her yerde bu anlamı içermemekte. Kimi, büsbütün ayrı anlamları, kimi de yakın anlamları içerir. Hangi ayetlerde, hangi anlamlara geldiğini görmek için bkz. **UDÛL.**

Adalet anlamını doğrudan veren sözcüklerden ikincisi olan "kıst"ın kendisi her yerde bu anlama geliyorsa da, türevleri hep aynı anlamı içermezler. Tümüyle ters anlamları içerenler de vardır.

A- Tanrı'nın Adaleti

Tanrı'nın niteliklerinden biri de "adil" olmasıdır. Ancak bu sözcük, ayetlerde yer almamakta. "Adil" anlamında "Adl" denerek Tanrı'nın nitelendiği olur. Ama bu da, ayetlerde değil, hadislerde yer alır. "Tanrı'nın 99 adı" arasında "adil" anlamında "Adl" de vardır. Tirmizî'nin kitabında bu ad, Tanrı'nın adları içinde 30. ad olarak yerini almakta.

(Bkz. Tirmizî, Kitabu'd-Deavât /83, hadis no: 3507. Aynı hadisi başka kaynaklarda görmek için bkz. Buharî, Tevhid /12, Şurûd /18, Deavât /68; Müslim, Zikir /56; İbn Mace Dua /10.)

Tanrı'ya "adil" anlamında "Muksıt" da denir. Ancak, bu da yalnızca hadislerde yer alır. "Tanrı'nın 99 adı"ndan (Tirmizî'nin kitabındakine göre) 86. ad da "Muksıt"tır. (Bkz. Tirmizî, aynı hadis.) Bkz. **AD.**

Kur'an'da Tanrı'nın "adaletli" olduğu, "adil" anlamına gelen bir sözcükle anlatılmıyorsa da, sözlerle, örneğin "zalim olmadığı" anlatılarak dile getirilmekte.

Yukarıda Tanrı'nın adaletine ilişkin olarak sunulan ayetler, görüldüğü gibi, Tanrı'nın Kıyamet günündeki adaletine ilişkindir. Bu ayetlerin yorumu için bkz. **KIYAMET.**

Tanrı'nın dünya yaşamına ilişkin adaleti, "adalet" anlamına gelen sözcüklerle değil, dolaylı olarak anlatılır.

İlgili ayet ve yorumları için bkz. **ALLAH, CEHENNEM, İNSAN, RIZIK, ZULÜM.**

B- Peygamberlerin Adaleti

Peygamberler, hem Ahiret yaşamı için, hem de dünya yaşamı için yol gösterirler, buyruklar verirler. "Adalet"leri ele alındığında da dünyadaki yönetici ve yönlendirici nitelikleriyle birlikte ele alınır. Ayetlerde, Peygamber'den "adaletle hüküm vermesi" istenmekte. Eski peygamberlerin de "adaletle hükmettikleri" bildirilmekte.

Peygamberlerin, yukarıda sunulan ayetlerde dile getirilen adaletleri, iki bölümde toplanabilir:

1- Peygamberlerin Kendilerine Düşen Adalet
"Hükümde Adalet"

وَلِكُلِّ
أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

Yunus Suresi, ayet: 47

Anlamı

Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onlara peygamberleri geldiğinde, *aralarında adaletle hüküm verilmiş olur.* (Yunus Suresi, ayet: 47.)

Açıklama

Bu ayet yukarıda geçmişti.

Bu ayetten şu anlaşılabilir:

• Her topluma bir peygamber gönderilir.

• Peygamber gönderilince de toplumun insanları arasında "adaletle hüküm" söz konusu olur ve kimse haksızlığa uğramaz.

Ne var ki, Kur'an yorumcuları, bu ayette anlatılan "adaletle hüküm"ün, bu dünyada değil, öbür dünyada gerçekleşeceğini belirtmekte birleşiyorlar. Yani söz konusu olan bu dünyadaki değil, öbür dünyadaki.

Yorumculara göre, ayette anlatılanları şöyle anlamak gerek:

• Her topluma bir peygamber gönderilir. Peygamberler, toplumlarına iyiyi, kötüyü anlatırlar.

• Bundan sonra iyi ve doğru yolu bırakıp kötü, yanlış yoldan gidenleri Tanrı öbür dünyada cezalandırdığında, "hüküm, adaletli bir hüküm" olur. Yani bir topluma peygamber gönderilmiş olması, o toplumun insanlarının öbür dünyada cezalandırılmaları için haklı gerekçe oluşturur. "Hak ve adalet yerini bulur."
(Bkz. Râzî, c. 17, s. 107, 108.)

"Peygamberi geldiğinde" anlatımıyla peygamberlerin Ahirette, hüküm sırasında hazır bulunuşunun anlatılmak istendiği görüşünde olanlar da var. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 11, s. 84, 85.)

Bununla birlikte, ayette anlatılan "adaletle hüküm"ün, bu dünyadaki olduğu da ileri sürülüp savunulabilir. Ve aşağıdaki ayetin de bu yorumun daha uygun olduğunu gösterdiği söylenebilir:

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللّٰهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

Bakara Suresi, ayet: 213

Anlamı (Diyanet'in)

İnsanlar bir tek ümmetti. Allah, peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. İnsanların ayrılığa düşecekleri hususlarda *aralarında hüküm vermek için* onlarla birlikte doğru olan kitabı gönderdi... (Bakara Suresi, ayet: 213.)

Açıklama

Peygamberin hüküm kaynağı, "Tanrı'nın indirdiği kitap"tır. Bu, "dine, Şeriate" dayalı "hüküm sahipleri"nin tümü için geçerlidir.

A'râf Suresi, ayet: 29

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ

Anlamı

(Ey Muhammed!) *De ki: Tanrı'm adaleti buyurdu.* (A'râf Suresi, ayet: 29.)

Açıklama

Burada *adalet* demek olan "kıst" sözcüğü geçer. Bu sözcüğün, bu ayette de *adalet* anlamında olduğu, genellikle benimsenir. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 8, s. 114, 115). Bununla birlikte, İbn Abbas'ın, bu sözcüğün burada "Tek Tanrı olduğuna, O'ndan başka Tanrı bulunmadığına tanıklık etmek (eşhedu en lâ ilâhe illallah)" anlamına geldiği görüşünde olduğu aktarılır. Aktarıldığına göre, Âli İmrân Suresi'nin yukarıda sunulan 18. ayetindeki "kıst" da aynı anlamdadır. (Bkz. Râzî, c. 14, s. 57.)

Mâide Suresi'nin, yukarıda bir kesimi sunulan 42. ayetinde, Peygamber'e seslenilerek, *hükmettiği* zaman *adaletle hükmetmesi* istenmekte ve *adaletli kimseleri Tanrı'nın sevdiği* bildirilmekte. Bu ayette "onların arasında hükmettiğin zaman..." denirken, "onlar"la anlatılmak istenen "Yahudiler"dir. "Onlar"ın Yahudiler olduğu, bu ayetin öncesinde de, sonrasında da açıklıkla belirtilir.

Bu ayetin, yukarıda yer almayan kesimi şöyle:

Mâide Suresi, ayet: 42

سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُمْ
بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا

Anlamı

Onlar yalana çok kulak verirler, haramı da çok yerler. Eğer sana gelirlerse, *aralarında hükmet,* ya da onlardan yüz çevir. Yüz çevirirsen sana hiçbir biçimde zarar veremezler... (Mâide Suresi, ayet: 42.)

Açıklama

İşte bundan hemen sonra, ayette: "Eğer hükmedersen, onların arasında adaletle hükmet! Çünkü Tanrı, adaletlileri sever" deniyor. Bu ayeti izleyen ayetin anlamı da şöyle:

"Tanrı'nın hükmü bulunan Tevrat yanlarında bulunup dururken ne diye seni hakem olarak seçerler; sonra da bundan yüz çevirirler? İşte onlar, inanır değillerdir." (Mâide Suresi, ayet: 43.)

Bkz. **HÜKÜM, İSRAİLOĞULLARI, KİTAB, KİTAB EHLİ, TEVRAT.**

Demek ki Peygamber'e buyurulan şu:

• Yahudilerin ellerinde Tevrat vardır. Onda da "Tanrı'nın hükümleri" bulunmaktadır. Böyleyken onların sana gelip seni "hakem" olarak seçmeleri, hesaplarına geleni yapıyor olduklarını gösterir. İşlerine gelmediğinde de senin hakemliğinden yüz çevirirler.

• Bunlara hakem olmayı kabul edebilirsin de, etmeyebilirsin de. Kabul edersen aralarında "adaletle hükmet". Çünkü "Tanrı, adaletli olanları sever."

Şurâ Suresi'nin 15. ayetinde de Tanrı'nın Peygamber'e buyrukları arasında

وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ

Şurâ Suresi, ayet: 15

"Ve aranızda *adaletli* olmam (adaleti gerçekleştirmem) buyuruldu..." demesi de buyurulmakta. Bu ayetin bütününde, Tanrı'nın Peygamber'e buyrukları şunlar:

• Tüm kitaplıları (Yahudileri, Hıristiyanları), İslam'a çağır!

• Buyurulduğun doğrultudan şaşma. Tanrı nasıl buyurduysa, çağrını öyle yapıp sürdür.

• Onların isteklerine uyma!

• Tanrı katından indirilen tüm kitaplara inandığını söyle!

• "Aranızda *adaletle* hükmetmem buyuruldu" de!

• "Tanrı, bizim de sizin de Tanrı'nızdır" de!

• Herkesin işinin, Tanrı hoşnutluğuna yönelik davranışının kendi yararına olduğunu da belirt.

• Sizinle onlar arasında karşılıklı kanıt ileri sürüp tartışmaya girişmeye gerek olmadığını da açıkla.

• Tanrı'nın sizi de onları da Kıyamet günü toplayacağını da bildir.

Doğaldır ki Peygamber'in "hükümde *adaleti*", yalnızca Yahudiler, Hıristiyanlar ya da başka toplum ve inanırlar için değil, kendi inanırları için de söz konusudur. O nedenle Peygamber'in "hakemliğine boyun eğmek", herkesten istenir. Ve bu, Peygamber'e inanmış olmanın da bir koşulu olarak bildirilir:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ
حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

Nisâ Suresi, ayet: 65

Anlamı (Diyanet'in)

Hayır, Rabbi'ne and olsun ki, aralarında çekiştikleri (tartıştıkları) şeylerde seni ***Hakem*** tayin edip, sonra *senin verdiğin hükmü,* içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen *kabul etmedikçe inanmış olmazlar.* (Nisâ Suresi, ayet: 65.)

2- Peygamberlerin İnanırlarından İstedikleri Adalet

Peygamberler, inanırlarından, geçerli olan "adalet"in her türünü istemişlerdir. Kur'an'daki ayetlerden anlaşılan o ki, peygamberlerden kimi, kimi adalet konularında daha çok durma gereğini duymuşlardır. Örneğin: Şuayb Peygamber, daha çok "alışverişteki adalet" üzerinde durmakta ve halkından, "ölçülerinde, tartılarında adalet"e önem vermelerini, "eksik ölçme, eksik tartma" yoluna gitmemelerini istemekte. Hûd Suresi'nin, yukarıda sunulan 85. ayetinde bu, açıkça görülür. Şuara Suresi'nin 181, 182 ve 183. ayetlerinde de Şuayb Peygamber'in, toplumuna bu yolda seslenip uyarıda bulunduğu bildirilir. Bkz. **ŞUAYB**.

C- Tüm İnanırlardan İstenen Adalet

1- "Hükümde (Yargıda, Kararda, Yönetimde) Adalet"

Bir bölümü yukarıda geçen bir ayetin tamamı şöyle:

Nisâ Suresi, ayet: 58

إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ
اِلٰٓى اَهْلِهَاۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِۜ اِنَّ اللّٰهَ
نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِه۪ۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمٖيعًا بَصٖيرًا ﴿٥٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Hiç şüphesiz Allah size, emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında *hükmettiğiniz zaman, adaletle hükmetmenizi emreder.* Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah, işitir ve görür. (Nisâ Suresi, ayet: 58.)

Açıklama

"Hükümde *adalet*", başta "peygamberler"den istenmekte. Çünkü peygamberler, yukarıda da belirtildiği gibi, insanların dünya işlerinde de "hüküm ve karar sahibi"dirler. Nisâ Suresi'nin 64. ayetinde, "Biz her peygamberi, Tanrı'nın izniyle yalnızca boyun eğilsin (itaat olunsun) diye gönderdik" deniyor. Sâd Suresi'nin 26. ayetinde Davud Peygamber'e şöyle seslenildiği bildirilir: "Ey Davud, kuşku yok ki seni yeryüzünde 'halife' (hükümdar) yaptık. Öyleyse, insanlar arasında ***Hak (adalet) ile hükmet!***" Bkz. **DAVUD.**

İslam Peygamberi'nden de nasıl *adaletle* hükmetmesinin istendiğine ilişkin ayetler yukarıda sunulur.

Peygamber, "hükmetme" yetkisini Tanrı'dan alır.

Peygamberlerden sonra da, yetkilerini Allah ve Peygamber'den alan "hüküm ve karar sahipleri"nden istenir *adalet.* Bkz. BOYUN EĞME, HÜKÜM, ÜLÜ'L-EMR.

Öteki inanırların da kendilerine göre, "hüküm ve karar"ları vardır. *Adalet* onlardan da istenir. Ancak, yukarıdaki ayettte daha çok söz konusu olan, yorumcuların açıkça belirttiklerine göre, "Hâkim" ve "Yönetici"lerin *adaletidir.* (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 5, s. 92; Râzî, c. 10, s. 141.)

a) Peygamber'in Hükmündeki Adalet

Peygamber'in hem "hâkim-kadı" (yargıç) olarak, hem de "devlet başkanı" olarak verdiği kararlar vardır. Çeşitli konularda dava gelirdi Peygamber'in önüne: Evlilik sürtüşmeleri, alışveriş sürtüşmeleri, borç-alacak işleri, iş uyuşmazlıkları, çeşitli biçimdeki kavgalar, suçlar, cinayetler, ganimet, miras konuları... Herkes, Peygamber'in hükmüne uymak zorunda. Ancak Peygamber, "Ben de insanım!" diyerek uyarıda bulunmakta.

Peygamber'in Adaleti Tam Gerçekleştirmek İçin Uyarısı

Peygamber şöyle diyor:

"*Ben, yalnızca bir insanım.* Davacı olarak bana gelirsiniz. Olabilir ki kiminiz, kiminizden daha iyi dile getirir kanıtını. Ben de ondan işittiğime dayanarak *onun lehine karar veririm.* (Din) kardeşinin hakkını alması doğrultusunda karar verdiğim kimse, o hakkı hiçbir biçimde almasın. Çünkü o sırada ben, lehine karar verdiğim kimse için ateşten (cehennem ateşinde) bir parça kesip veriyorumdur." (Bkz. Buharî, Kitabu'ş-Şehâdât, 27; Müslim, Kitabu'l-Akdiyye /4, 5, hadis no: 1713; Ebu Davud, Kitâbu'l-Akdiyy, 7, hadis no: 3583; Tirmizî, Kitâbu'l-Ahkâm /11, hadis no: 1339; Neseî, Kitabu Âdâbi'l-Kadâ /18; İbn Mace, Kitâbu'l-Ahkâm /5, hadis no: 2317, 2318; Muvatta, Kitâbu'l-Akdiyye /1; Ahmed İbn Hanbel, 6/203, 290, 291...)

Demek istenen şu:

• Ben de bir insan olduğuma göre, ben de "hükmümde" yanılabilirim. Görünüşe bakıp haksız olanı haklı çıkarır nitelikte karar vermiş olabilirim. Böyle bir karar verildi diye haksız olan kişi kendinde hak görmemelidir. Ve bu karara dayanıp din kardeşinin hakkını alıp yememelidir. Alıp yerse bilsin ki, "ateşten bir parça" almış gibidir. Öbür dünyada cehennem ateşine uğrayacaktır.

Peygamber'in Kararına İtiraz

Hadislerden öğrendiğimize göre, Peygamber'in kimi kararlarına itiraz da oluyordu. 630 yılında Huneyn Savaşı'nda elde edilen "ganimet"lerin bölüştürülmesinde bu, açıkça görülür:

Abdullah İbn Zeyd anlatıyor:

"Huneyn (Savaşı) günü olunca, Peygamber ganimeti paylaştırırken insanlardan kimine ayrıcalık verdi (Âsere nasen fi'l-kismeti). Bunun sonucu olarak

Hâbis Oğlu Akra'ya yüz deve, Uyeyne'ye de bir o kadar verdi. Arabın eşrafına verdi (yüzer deveyi). Onları o gün, ganimet paylaştırmasında üstün tuttu. O sırada bir adam şöyle konuştu:

"–Tanrı'ya and içerek söylerim ki, bu paylaştırmada ***adalet** yoktur*. Ve ganimet paylaştırılırken Tanrı hoşnutluğu gözetilmemiştir.

"Bunun üzerine ben adama şöyle dedim:

"–Vallahi, ben seni gidip Peygamber'e ihbar edeceğim kesinlikle.

"Ve gidip Peygamber'e ilettim. O zaman Peygamber'in rengi değişti. Kıpkırmızı olmuştu. Adam dönüp şöyle konuştu:

"–Eğer Tanrı ve Peygamberi *adaletli* olmazsa, başka kim adaletli olabilir?

"Peygamber konuşmasını şöyle sürdürdü sonra:

"–Tanrı rahmet etsin Musa, bundan daha üzücü durumlara uğrayıp üzülmüştü. Ama sabretmişti." (Bkz. Buharî, Kitâbu Farzı'l-Humus, 19/8, Kitabu'l-Meğâzî, 56/11; Müslim, Kitabu'z-Zekât /140, 141, hadis no: 1062.)

Bir hadiste de, aynı ganimet nedeniyle bir adamın Peygamber'e gelip şöyle seslendiği anlatılır:

*"**Adaletli** tutum* göster ey Muhammed!"

Peygamber'in de şu karşılığı verdiği açıklanır:

"Yazık sana! Ben *adaletli* olmazsam kim adaletli olabilir?"

Bu arada Ömer'in öfkelendiği ve adamı öldürmek için Peygamber'den izin istediği, ama Peygamber'in şöyle diyerek izin vermediği belirtilir:

"Sakın ha! Sonra halk arasında, arkadaşlarımı öldürttüğüm yolunda dedikodu çıkar. Bu ve benzeri kimseler Kur'an da okurlar. Ne ki, Kur'an onların gırtlaklarından öteye geçmez. (Kur'an'ı içlerine sindirip yeterince yararlanamazlar). "

(Bkz. Müslim, Kitabu'z-Zekât /142, hadis no: 1063.)

Aynı hadis, pek anlamı değiştirmeyecek küçük değişikliklerle Buharî'de de yer alıyor. (Bkz. Kitâbu'l-Menâkib, 25/57, Kitâbu'l-Edeb, 95/5.)

Hadislerde verilen bilgilere göre, Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimetler pek çok. Develer ganimetinden her savaşçıya 4 deve düşmekte. Yine hadislerde verilen bilgilere göre, gerek ganimetin paylaştırılmasından önce, gerek sonra dedikodular, söylenmeler var. Kureyş ileri gelenleri kayırılacaklar, kayırılıyorlar diye. Bunlardan kimilerine yüzer deve verilince söylenmeler dorukta. Bu söylenmeler de Medine'liler kesiminden gelmekte. Daha yeni Müslüman olan Kureyş ileri gelenlerine ganimette ayrıcalık tanınması karşısında Medine'liler kesiminde şöyle konuşuluyordu: "Tanrı Peygamber'i bağışlasın! Kureyş'e (ganimeti) verirken bizi bırakıyor (bize pay vermiyor). Oysa onların kanları daha kılıçlarımızdan damlıyor..." (Bkz. Buharî, Kitabu Farzı'l-Hmus, 19/6, Kitabu Menâkıbi'l-Ensâr, 1/3, Kitabu'l-Meğâzî, 56/8; Müslim, Kitabu'z-Zekât /132, hadis no: 1059; Ahmed İbn Hanbel, 3/166.)

Tepkiler üzerine Peygamber, Medine'lileri, özelikle de ileri gelenlerini toplar, ganimetleri neden öyle paylaştırdığını açıklar:

"Kâfirlikten daha yeni kurtulup Müslüman olmuş olanların (ganimet yoluyla) gönüllerini kazanmak istiyorum. Ey Medine'liler! İnsanlar (Mekkeliler) mallarla giderken, sizin Tanrı'nın elçisiyle birlikte yurdunuza gitmeniz sizi sevindirmiyor mu? Tanrı'ya and içerek söylerim ki, sizin birlikte olduğunuz, birlikte döndüğünüz; onların birlikte olduklarından, birlikte döndüklerinden (yani onların birlikte alıp götürdükleri mallarından) daha hayırlıdır."

Peygamber'in bu konuşması üzerinde Medine'liler: "Evet ey Tanrı Elçisi! Biz razıyız!" karşılığını verirler. Sonra Peygamber konuşmasını şöyle bağlar: "Başkalarının size, daha da üstün tutulduklarıyla karşılaşacaksınız. Sabredin, Tanrı'ya ve Peygamberi'ne kavuşuncaya dek katlanın. Ben havuzun (kevser havzının) yanı başında bulunacağım, sabredin!" Medine'liler de: "Sabredeceğiz!" derler. (Bunu anlatan hadisler için aynı kaynaklara ve aynı yerlere bakınız.)

Bu ganimet paylaştırılmasında kendilerine fazla pay verilen kimselere, "gönülleri (İslam'a) kazandırılanlar" anlamında "Müellefetü'l-Kulûb" denir. Bu deyim Kur'an'da da yer alır. Tevbe Suresi'nin 60. ayetinde, bu türden kimselere, "zekât" verilebileceği bildirir.

Bkz. **MÜELLEFETÜ'L-KULÛB, ZEKÂT.**

b) Hâkimlerin (Kadıların) Hükmündeki Adalet

Hadislerde "kadılık" (hâkimlik) birkaç yönden ele alınıyor: Nasıl bir görev olduğu; görev verilecek olanda aranması gereken nitelikler; adaleti gerçekleştirmek için "kadı"ların, yani hâkimlerin nasıl bir tutum göstermeleri gerektiği açılarından işleniyor.

Kadılık, İstenmemesi Gereken Bir Görevdir

"Kadılığı isteyen ve bu göreve getirilen kimse, kendi başına bırakılır ve (Tanrı katından) ona yardım edilmez. İstemediği halde bu göreve getirilen kimseye ise Tanrı bir melek indirir onun yolunu doğrultmasını sağlar.

(Bkz. Ebu Davud, Kitabu'l-Akdiyye, 3/2, hadis no: 3578; Tirmizî, Kitabu'l-Ahkâm /1, hadis no: 1323, 1324; İbn Mace, Kitabu'l-Ahkâm /1, hadis no: 2309.)

"Kadılığa getirilen kimse, bıçaksız kesilmiş gibidir."

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3572; İbn Mace, hadis no: 2308.)

"Kadı üçtür; biri cennetlik, ikisi cehennemliktir. Cennetlik olan, hakkı adaleti bilip yerine getirendir. İkincisi, hakkı adaleti bildiği halde, hükümde haksızlık yolunu seçendir, cehenneme gidecektir. Üçüncüsü, bilmeden halka kadılık yapandır, bu da cehenneme gidecektir."

(Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3573; Tirmizî, hadis no: 1322.)

Demek ki "kadılık", yani yargıçlık, öyle istenecek bir görev değildir. Hadislerde belirtildiğine göre, kişi, bu göreve istekli olmamalıdır. Dinsel yönden çok tehlikelidir bu görev. Ama göreve geldikten sonra adaletli davranırsa kendisini kurtarabilir. Bir hadiste, kendi başvurusuyla da göreve getirilmiş olsa, "adaleti haksızlığına baskın geliyorsa", yani adaletli hükümleri haksız hükümlerinden daha çoksa "kadı"nın cennete girmeyi hak edeceği bildirilir. (Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3575.)

Kim Kadı Olabilir?

"Sağlam" (sahih) hadis toplamakla ünlü kitapların yer verdiği hadislerde, kadı olacak kişilerde aranacak nitelikler, koşullar konusunda pek net açıklamalar, ayrıtılar bulunmamakta. Gene de kimi nitelikler, koşullar yansımakta hadisler arasından:

• Erkek olmak şart.

Hadis

"İşlerini –kararlarını– ***kadına*** *bırakan* (kadından hükümdar, vali, kadı, komutan, kadı yapan) bir toplum başarıya-kurtuluşa eremez." (Bkz. Neseî, Kitâbu Âdabi'l Kudat, Bubu'n-Nehyi An İstimali'n-Nisâi Fi'l-Hükmi, c. 8, s. 227.)

Bu hadisin hükmüne göre, kadın, kadı (yargıç) olamaz.

Bununla birlikte, İslam hukukunda (fıkıhda) benimsenen görüşe göre, kadının kadı olması caizdir. Çünkü ceza, "kısas" davalarının dışında olmak koşuluyla, kadının tanıklığı caizdir. Ne var ki, kadını kadı yapanlar, yukarıdaki hadis nedeniyle "günah" işlemiş olurlar.
(Bkz. Mecmau'l-Enhür -Damad-, İstanbul, 1309, c. 2, s. 131; Dürer, İstanbul, 1317, c. 2, s. 408.)

• Kadı, "müctehid" de olmalıdır.

Hadislerden, kadılığa getirilecek kişide, "müctehid" (yani ictihadda bulunabilecek güçte) olma koşulunun aranması gerektiği izlenimi elde edilebiliyor.

Hadis

"Hâkim *ictihadda* bulunur ve gerçeği yakalarsa, ona iki sevap verilir. Hâkim *ictihadda* bulunur, ama yanlışa düşerse, ona da bir sevap verilir."
(Bkz. Buharî, Kitabu'l-İ'tısâm bi's-Sünneti, 21; Müslim, Kitabu'l-Akdiyye /15, hadis no: 1716; Ebu Davud, hadis no: 3574; İbn Mace, hadis no: 2314.)

"İctihad", İslam hukukundaki tanımıyla "Kur'an'da ve hadislerde bir konunun hükmü açık bulunmadığı zaman, o konuya ilişkin hüküm, bilgi elde edebilmek için gerekli yollara, çarelere başvurma, çaba harcama" demek olduğuna göre, ictihadda bulunacak kimsenin de dinsel kaynaklardan hüküm çıkarma gücünde bulunması gerekir. Ancak, "ictihad" sözcüğü hep aynı anlamda, aynı kapsamda kullanılmamıştır. Hadisteki "ictihad" sözcüğü, acaba "fıkıh"çıların özel dillerindeki anlamda mıydı? Bu, kesin olmadığı için, "kadı" (hâkim) olabilmek için "ictihad" gücünde (müctehid) olma koşulu, kimi fıkıhçılarca aranmaz. Hanefî fıkıh kitaplarında, "İctihad, daha iyi kadılık için şarttır, kadı olmak için şart değildir" denir.
(Bkz. Dürer, c. 2, s. 405; Damad, c. 2, s. 120.)

Kadı, Davaya Bakarken Ne Durumda Bulunmalıdır?

• Öfkeli bulunmamalı.

Hadis

"İki kimse arasında hakemlik (hâkimlik) yapan kimse, öfkeli olarak bu görevi yerine getiremez." (Bkz. Buharî, Kitabu'l-Ahkâm /13 Müslim, hadis no: 1717; Ebu Davud, hadis no: 3589; Tirmizî, hadis no: 1334; İbn Mace, hadis no: 2316.)

Kadının (Hâkim'in) Sakınması Gereken Şeyler

- Rüşvet.
- Hediye.

Hadis

"Tanrı, rüşvet alana da, verene de lanet etsin." (Bkz. Ebu Davud, hadis no: 3580, 3581; İbn Mace, hadis no: 1337.)

Fıkıh kitaplarında, kadı'nın kendi yakınlarından "hediye" (armağan) alabileceği açıklanır. (Bkz. Dürer, c. 2, s. 406.)

Kadı Davaya Bakarken Nası. Bir Tutum Göstermelidir?

- İki tarafa da eşit tutum göstermelidir.

Tam böyle diyen sağlam bir hadis yoksa da, hadislerden, kadılık eden kimsenin davadaki taraflara eşit davranmasına ilişkin öğüt elde edilebilmekte. Bu nedenle fıkıh kitaplarında, kadının davaya bakarken şu tutumu takınması gerektiği yer almakta:

"Kadı, tarafları, eşit değerdeki yerde oturtmalı (birinin yeri iyi, birinin yeri kötü ya da birinin yeri kadıya yakın, öbürünün yeri kadıya uzak olmamalı), bakışları ikisine de aynı olmalı, bir yana gizli bir şey söyler gibi yapmamalı, işarette bulunmamalı, telkinde bulunmamalı, gülmemeli –alay etmemeli–, bir tarafla şaka etmemeli..." (Bkz. Dürer, c. 2, s. 406; Damad, c. 2, s. 124, 125.)

İmam Şâfiî, "hükümde adalet"in gerçekleşebilmesi için kadı'nın, iki taraf arasında 5 noktada eşitliğe dikkat etmesi gerektiğini belirtir: Birincisi, tarafları içeri alışta eşitlik olmalı. İkincisi, tarafları karşıya oturtmakta eşitlik olmalı. Üçüncüsü, taraflara bakış ve yönelişte eşitlik olmalı... Dördüncüsü, tarafları dinlemekte eşitlik olmalı. Ve beşincisi, yargıda eşitlik olmalı, yani bir yanı tutmamalıdır. (Bkz. Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, c. 10, s. 141.)

Hükümde Adaletin Sevabı

"Hükümlerinde *adaleti* gerçekleştirenler, Tanrı'nın yanında, Rahman olan Tanrı'nın sağ yanında nurdan minberler üzerinde olacaklardır. Bunlar, yargılarında adaletli olanlar ve çevrelerine adalet gösterenlerdir." (Bkz. Neseî, Kitabu Adâbil-Kudat/1.)

Şöyle bir hadis de aktarılır;

"Bir günlük adalet, altmış yıllık ibadetten üstündür." Ya da "Bir saatlik *adalet,* yetmiş yıllık ibadetten üstündür". Bu hadis, Ebu Hureyre'den aktarılır, ama sağlam kabul edilen kaynaklarda yer almaz. (Bkz. İsmail İbn Muhammed el Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, c. 2, s. 75.)

"Yönetimde adalet" de "hükümde adalet"in geniş kapsamı içine girer.

2- Sosyal İlişkilerde Adalet

Kur'an'da, karı-koca ilişkilerinde adaletli tutum gösterilmesi istenir.

Nisâ Suresi'nin 3. ayeti, anlamıyla birlikte yukarıda sunuldu. Bu ayette şunlar bildirilir:

• Karılarının tümüne adaletli (eşit) olarak davranabilen kimse, birden dörde kadar karı alabilir.

• Karıları arasında adaletli davranmayı göze alamayan kimseyse, yalnız bir karıyla yetinmelidir.

Aynı surenin yine anlamıyla birlikte yukarıda sunulan 129. ayetindeyse şunlar bildirilmekte:

• Ne denli isteseniz de, karılarınız arasında adaleti (eşitliği) gerçekleştirmeye güç yetiremezsiniz.

• Hiç değilse ilginizi karılarınızın kiminden büsbütün kesmeyin. Çünkü ilginizi büsbütün kestiğiniz kadını, askıda bırakmış gibi olursunuz.

Çok karılı kişinin karıları arasında gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğinden söz edilen "adalet" üzerinde durulur Kur'an yorumlarında.

Nedir burada sözü edilen "adalet"?

• Sevgide ve cinsel birleşimde eşitlik.

Kur'an yorumcularının bu karşılığı vermekte birleştikleri söylenebilir.

(Bkz. Taberî, Tefsir, c. 4, s. 160, c. 5, s. 201-203; Râzî, c. 11, s. 67-68; Sabûnî, c. 1, s. 308.)

Böyle bir eşitliği sağlamak, karılarının tümüne aynı sevgiyi vermek, cinsel birleşimde de aynı tutumu ve başarıyı göstermek, başarılabilecek, hiç değilse kolay başarılabilecek bir durum değildir.

İşte bu böyle olduğu için ayette: "Ne denli isteseniz de, kadınlar arasında adaleti (tam olarak) hiçbir zaman sağlayamazsınız" deniyor.

Ancak bundan dolayı insan kınanabilir mi?

Kur'an yorumcuları, "Hayır!" diyorlar. "İnsanlar, hiçbir zaman güçlerinin yetmeyeceği şeyden dolayı kınanmazlar" biçiminde görüşlerini belirtiyorlar.

Ama gene de yapılabilecek bir şey var: Karılara duyulan sevgideki eşitsizliği, söz ve davranışlarla yansıtmamak. İşi somut haksızlıklara götürmemek. İşte 129. ayette istenen de budur.

Fahruddin Râzî şöyle diyor:

"Ayette demek isteniyor ki: Siz, gönüllerinizde duyduğunuz sevginin aynı olmamasından, kadınlara değişik ilgi duyuyor olmanızdan dolayı kınanıyor değilsiniz. Bu size yasaklanmış değildir. Size yasaklanan şey, değişik ilgi duyuyor olduğunuzu, söz ve iş alanına yansıtmanızdır. Şâfiî, Peygamber'in şöyle dediğini aktarıyor: 'Elimden gelen, (cinsel birleşim için) karılarım arasında nöbet düzenini kurmuş olmamdır. Elimde olmayanın ne olduğunu da sen bilirsin Tanrı'm!' " (Râzî, Tefsir, c. 11, s. 68.)

Peygamber'in elinde olmadığını belirtmek istediği de, "sevgideki eşitlik"tir.

Peki, "Madem ki, sevgideki eşitlik mümkün olmuyor, öyleyse, Kur'an *tek karılı yaşamı* istiyor" denemez mi? Yüzyılımızda tek tük de olsa böyle diyenler görülmekte. Ama bu, ciddi bulunmamakta. Böyle bir yorum çok zorlamalı bulunmakta, ayetlerin ve hadislerin açık anlatımlarıyla bağdaşır görülmemekte. Unutulmamalıdır ki, gerek Peygamber, gerek "sahabe" yani arkadaşları, gerekse daha sonra onları izleyenler (tabiîn, teban, tabiîn...) hep, çok karılı yaşamın içinde ve uygulayıcıları olmuşlardır. Dahası, Kur'an yorumlarında yer aldığına göre, Nisâ Suresi'nin 3. ayetinin kimi sözcüklerini ve anlatış biçimini ele alanlardan, Peygamber'den başkalarının da, "dört karı"dan çok alabileceklerine ayette işaret bulanlar vardır. Üstelik bu görüş üzerinde, Kur'an yorumlarında ciddi biçimde durulagelmiştir. Çoğunlukça benimsenen bir görüş olmasa bile... (Bkz. Râzî, c. 9, s. 174, 175.)

Bkz. **EVLİLİK, KARI.**

3- Tanıklıkta Adalet

Ayetlerde, koşullar ne olursa olsun, "tanıklıkta adalet"e titizce uyulması istenir. Ayetlerin bir kesimi yukarıda sunuldu. Bunların daha iyi anlaşılması ve yorumlanabilmesi için ötekilere de bakmak gerekir.

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّام۪ينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَٓاءَ لِلّٰهِ
وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ
فَق۪يرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا۠ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ تَلْوُٓا
اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَب۪يرًا ﴿١٣٥﴾

Nisâ Suresi, ayet: 135

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhine de olsa Allah için *şahid* olarak *adaleti gözetin.* İster zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. *Eğer eğriltirseniz* veya yüz çevirirseniz, bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır. (Nisâ Suresi, ayet: 135.)

Açıklama

Çeviride yer alan "eğer eğriltirseniz"deki "eğriltirseniz"in ne anlama geldiği, hangi "eğriltme"den söz edildiği bilinmeyebilir. Bu sözcüğün ayetteki karşılığını ele alan yorumcular, tanıklık ederken "dilinizi eğer-bükerseniz", "hakkın yerine gelmemesi için sözünüzü saptırırsanız, o yana bu yana çekip uzatırsanız" anlamlarını uygun görmekteler. (Bkz. Sabûnî, Safvetü't-Tefâsîr, c. 1, s. 311.)

Ayette şunlar bildiriliyor:

• Bir davada tanıklık ederken Tanrı için tanıklık edin.

• En yakınlarınızın, ananızın, babanızın zararına da olsa, doğruyu söylemekten çekinmeyin.

• Yakınlarınızı kayırmak için hiçbir neden yok. Zengin de olsalar, yoksul da olsalar, Tanrı daha çok ilgilidir onlarla. Tanrı, herkese, layık olduğu şeyi verir.

• Tanıklık sırasında tanıklıktan yüz çevirip kaçmanız doğru olmayacağı gibi gerçeği söylememek için dilinizi eğip-bükmeniz, konuyu saptırmanız da adalete aykırıdır. Böyle davranırsanız Tanrı bilir. Gerekli cezayı verir. Bunu düşünün, eğilimlerinize uyarak haktan-adaletten sapar olmayın.

Buradaki "adalet"in iki anlamı var: Birincisi, "hükümde adalet"tir. Tanıklık eden kimsenin göstereceği tutum, "hükümdeki adalet"le çok yakından ilgilidir. İkincisi, "doğruyu söylemek"tir. En'âm Suresi'nin yukarıda sunulan 152. ayetinde sözü edilen adalet de, bu anlamdaki adalettir. İşte Nisâ Suresi'nin yukarıdaki ayetinde (ayet: 135) tanıklardan, bu iki anlamdaki adaleti de gözetmeleri istenir. Yani, "Tanıklık ederken hem doğru sözlü olarak dürüstlük gösterin, hem de bu tutumunuzla hükümdeki adaletin gerçekleşmesine yadımcı olun" demek isteniyor.

4- Arabuluculukta Adalet

Hucurât Suresi'nin yukarıda sunulan 9. ayetinde, "arabuluculukta adalet"in nasıl gerçekleştirilebileceğinden söz ediliyor. Bildirilen şunlar:

• İnanmışlardan iki kesim (tâifetân) karşı karşıya gelip kavgaya-savaşa girmiş olabilirler. Savaşan bu iki kesimin arasını bulun.

• İki kesimden biri, öbürüne karşı saldırganlık gösterirse, siz saldırganın karşısına geçin ve saldırganlıktan vazgeçirinceye dek savaşın.

• Saldırgan kesim, Tanrı'nın buyruğu doğrultusundaki tutuma döndüğünde, iki kesimin arasını bulup düzeltin. *Arabuluculukta adaleti (eşitliği) gözetin.*

• Adaletli olun, çünkü Tanrı adaletten yana tutum gösterenleri sever.

Fahruddin Râzî'ye göre, arabuluculuk yapan, önce öğüt yoluna başvurur. Ya da tehdit yoluyla saldırgan kesimi saldırganlıktan vazgeçirmeye çalışır. İki kesim arasındaki savaş sona erdikten sonra da, bir daha savaşa yol açılmaması için, iki kesimin de yararına olan düzeltmeler yapılır. İşte "adalet", burada da kendini gösterir. (Bkz. Râzî, c. 28, s. 128, 129.) Öteki Kur'an yorumcularının yorumları da genellikle bu doğrultuda.

Bu ayetin, Evs ve Hazret kabilelerinin Peygamber dönemindeki durumları nedeniyle indiği ileri sürülür.

5- Ölçüde Tartıda Adalet

Rahman Suresi, ayet: 7-9

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۝٧ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ
۝٨ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ۝٩

Anlamı

Göğü yükseltti O. Ve ölçüyü-teraziyi koydu. Sakın ölçüde-terazide sınırı aşmayın. Ölçmede-tartmada *adaleti yerine getirin.* Ve sakın ölçüyü-tartıyı eksik yapmayın. (Rahman Suresi, ayet: 7-9.)

Açıklama

Yukarıdaki ayetlerde "vezn" geçiyor. "Ölçü, tartı" anlamında. Bu "vezn"in, "adalet"le (bil kısti) yerine getirilmesi isteniyor. Her ayetin sonunda da "mizân" geçiyor. Kimi yorumcuya göre, bu "mizân"lar, ayrı ayrı anlamlar içeriyor. Birincisi, "terazi" anlamındadır. "Teraziyi koydu (Tanrı)". Yani "terazi boşuna konmuş değil, ölçüye uyasınız diye". İkincisi, "Ölçü, tartı" anlamındadır. "Ölçüde-tartıda adaleti yerine getirin". Üçüncüsü, "ölçülen, tartılan şey" (mevzun) anlamındadır. "Ölçülen, tartılan şeyi eksik yapmayın" (Bkz. Râzî, c. 29, s. 91.)

Ayetlerde bildirilen şunlar:

• Terazi, ölçü, tartı konmuş ki, hakka-adalete uyasınız, haksızlıktan sakınasınız.

• Öyleyse ölçerken, tartarken hakkı-adaleti gözetin, kimsenin hakkını yemeyin.

﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَٰلِكَ
خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾

İsrâ Suresi, ayet: 35

Anlamı (Diyanet'in)

Bir şeyi ölçtüğünüz zaman, ölçüyü tam tutun, doğru teraziyle tartın. Böyle yapmak, sonuç itibariyle daha güzel ve daha iyidir. (İsrâ Suresi, ayet: 35.)

Açıklama

Bu ayette de "ölçüde-tartıda adalet" işleniyor.

Bu adalete uymayanlarsa, aşağıdaki ayetlerde kınanıyor:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا
كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾
لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

Mutaffifîn Suresi, ayet: 1-6

Anlamı (Diyanet'in)

İnsanlardan kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin, ölçüyü ve tartıyı kendi çıkarına eksik tutanların vay haline! Bunlar, büyük bir günde tekrar dirileceklerini sanmıyorlar mı? O gün, insanlar, âlemlerin Rabbi'nin huzurunda dururlar. (Mutaffifîn Suresi, ayet: 1-6.)

D) Adalete Engel Olan Duygular

Kimi zaman bir tutku, sevgi, ilgi (heva ve heves) adalete engel olur. Çünkü tutku, gözlerin gerçeği görmesini engelleyebilir. Seven kişi, sevdiği şeyin ya da sevdiği kimsenin eksik yanlarını görmeyebilir. Bir dava söz konusu olduğunda, çıkar tutkusu, herhangi bir şeye olan eğilim, adalet arayışına baskın gelebilir. Seven, sevdiklerini haksızca kayırma yoluna gidebilir. Bu tür durumlara karşı, "tanıklıkta adalet" anlatılırken sunulan ayette (Nisâ Suresi, ayet: 135) gerekli uyarının yer aldığını görüyoruz.

Bir de, düşmanlık duygusu engel olur adaletin yerine getirilmesine. Buna karşı da aşağıdaki ayette uyarı yer alıyor:

Mâide Suresi, ayet: 8

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ
لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ
عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Allah için *adaleti gözeten* şahidler olun. *Bir topluluğa olan öfkeniz, sizi adaletsizliğe sürüklemesin.* Adil olun. Bu Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'tan sakının. Doğrusu Allah, işlediklerinizden haberdardır. (Mâide Suresi, ayet: 8.)

E- Adaletin Ölçü ve Kaynağı

İslam'da "adalet"in ölçü ve kaynakları, öteki konulardaki ölçü ve kaynaklardır:

- Kur'an.
- Hadis.
- İcma.
- Kıyas.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

Nisâ Suresi, ayet: 59

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz (uyuşmazlığa düşerseniz) –Allah'a ve Ahiret gününe inanmışsanız– *onun hallini Allah'a ve Peygambere bırakın.* Bu, hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir. (Nisâ Suresi, ayet: 59.)

Açıklama

Fahruddin Râzî, bu ayet üzerinde çok geniş biçimde dururken, bu ayetin, İslam hukukunun kaynakları olan "Kitab" (Kur'an), "Sünnet" (hadis), "İcma" ve "Kıyas"ın tümünü içine aldığını yazar. Râzî'ye göre, "Allah'a ve Peygamberi'ne itaat edin" buyruğunda, "Kitab"la "sünnet" yer alıyor. "Kur'an ayetlerini ve hadisleri temel ölçü alarak hükümlere, buyruklara boyun eğin!" demek isteniyor. "Ülü'l-emr"e "itaat" buyruğunda da "İcma" yer alır. Râzî'ye göre "ülü'l-emr"le anlatılmak istenen, ne hükümdarlar, ne de yönetimde bulunan "buyruk sahipleri"dir. Bunlar, Tanrı ve Peygamberi'ne itaatin ne demek olduğunu, İslami hükümleri bilemeyebilirler. Dahası, zaman zaman tersini uyguladıkları da görülür. Bunların buyrukları, zulüm ve haksızlarla dolu olur. O nedenle de Tanrı'ya ve Peygamberi'ne "itaat"le yükümlü olanlar, bunlara boyun eğmek zorunda değillerdir. "Ülü'l-emr", olaylarda İslam'ın Kur'an ve hadislerin hükümlerinin ne olduğunu bilebilen, "hüküm ve karar yetkisine sahip, sorunları (İslam esaslarına göre) çözümleyebilen kimseler"dir (ehlü'l-halli ve'l-akd). Yani İslam ulemasıdır ve bunların toplanıp görüşbirliğine varmalarıdır. "Bir tartışma ve uyuşmazlık durumunda, sorunun çözümünü Tanrı'ya ve Peygamberi'ne bırakma"yı buyuran sözlerde de "Kıyas"a işaret vardır. Râzî'nin görüşü böyle. (Bkz. Râzî, c.10, s. 143-152.)

Bununla birlikte, "ülü'l-emr"e, "yöneticiler, buyruk sahipleri, hükümdarlar, yargıçlar, komutanlar..." anlamını verenler pek çoktur. Bunlar çoğunluktadır bile denebilir.

Bkz. **ÜLÜ'L-EMR.**

İslam'a göre tüm konuların çözümlerinin ve bu arada "adalet"in temel kaynağının "Kitab", yani Kur'an, "sünnet", yani hadisler, "icma" (dinbilirlerinin belirli nitelikteki görüşbirlikleri) ve "Kıyas" olduğu, İslam hukukunda temel görüştür. Ancak, yine İslam hukukunda belirtildiği gibi, asıl ölçü ve kaynak, "Kitab" ile "sünnet"tir. Son iki kaynak, bu kaynaklara dayanırsa, yani bunların çerçevesinin dışına çıkmazsa geçerlidir ancak. Kısacası, "İcma" ve "Kıyas"ın kaynağı, Kur'an ile hadislerdir. "Hadisler"in kaynağı da "Kur'an"dır. Yani hadisler, Kur'an'da anlatılanlara ters olmadıkları oranda geçerli sayılır. Bu böyle benimsenip ele alındığında, ölçü alınacak temel kaynağın, "Kur'an" olduğunu kabul etmek gerektiği söylenebilir. Ve bu açıdan, "İslam'daki adalet"in ölçü ve kaynağının da bu olduğunu savunmak yanlış olmaz. Mâide Suresi'nin üç ayetinde şöyle denir:

"Tanrı'nın indirdikleriyle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir." (Mâide Suresi, ayet: 44)

"Tanrı'nın indirdikleriyle hükmetmeyenler, zalimlerin ta kendileridir." (Mâide Suresi, ayet: 44.)

"Tanrı'nın indirdikleriyle hükmetmeyenler, fâsıkların ta kendileridir." (Mâide Suresi, ayet: 47.)

"Tanrı'nın indirdikleri"yle amaçlanan "Kur'an ayetleri"dir. Demek ki İslam'da hüküm ve adaletin temel kaynağı, "Kur'an ayetleri"dir.

F- İslam Düşünce Dünyasında Adalet

İslam düşünce dünyasında "adalet"in "erdem" olarak ele alınışı ve işlenişi vardır. Ve bu işlenişin, Yunan düşünce dünyasındaki işlenişe benzerliği göze çarpar. Gerek ahlaka, gerek "fıkıh usulü"ne ve gerek "İslam felsefesi"ne ilişkin kitaplarda "erdemler", "dört ana erdem"de toplanır: "Hikmet", "iffet", "şecâet" ve "adalet". "Adalet", hem dört ana erdemden biridir, hem de dördünü birden içeren bir erdemdir. "Adalet" için "aşırılık ve tersaşırılık (ifrat ve tefrit) uçlarından uzaklık erdemi" diye bir tanım yapılabilir.

Özet olarak şöyle açıklanır:

İnsanda üç güç vardır:

Birincisi "algılama gücü"dür. Gerçekler bu güçle kavranır. Kişi, bir şeyin sonucunu, bu güçle düşünüp görebilir. Bu güce şu adlar verilir: "El kuvvetü'n-nâtıka", "el kuvvetü'l-akliyye". Bunun ikisi de "algılayıcı, kavrayıcı güç" anlamında. "E'n-nefsül-mutmainne", yani "doyuma, olgunluğa erişmiş bir kişilik". "E'n-nefsü'l-melekiyye", yani "yerleşmiş, oturmuş kişilik".

İkinci güç, yararları, çekici olanları çekmenin kaynağı olan "çekme gücü"dür. Buna da şu adlar verilir: "El kuvvetü'ş-şehevaniyye", yani "istek, tutku, eğilim

gücü". "El kuvvetü'l-behimiyye", yani "hayvansı güç". "E'n-Nefsü'l-emmare", yani "çekiciliklere buyurucu olarak sürükleyen kişilik" (ego).

Üçüncü güç de, korkulacak, ürkülecek şeylere atılmaya sürüklenmenin kaynağı olan "itme gücü"dür. Bu güce de şu adlar verilir: "El kuvvetü'l-gadabiyye", yani "öfke gücü". "El kuvvetü's-sebuiyye", yani "yabanıllık, yırtıcılık gücü". Ve "E'n-nefsü'l-levvame" yani "kendi kendini sürekli eleştiren, sürükleyen kişilik".

Birinci gücün dengede bulunmasından "hikmet" yani "gerekli bilgi", ikinci gücün dengede bulunmasından "iffet" yani "gerekli dürüstlük", üçüncü gücün dengede bulunmasından da "şecâet", yani "gerekli yüreklilik" erdemleri elde edilir. "Adalet" de, bu güçlerin dengede bulunmasının adıdır. Yani söz konusu üç güç, "ifrat" denen "aşırı", "tefrit" denen "tersaşırı" uçlardan aynı uzaklıkta, ortada, dengede bulunduklarında "adalet" erdemi gerçekleşmiş olur. "Algılama gücü", "ifrat" ucunu oluşturan "cerbeze"den (gereksiz bilgilere yönelme eğiliminden. Bu sözcük Türkçe'ye yanlış anlamda geçmiş), bir de öteki uçtan, "ahmaklık"tan uzaklaşıp dengesini bulduğu zaman "hikmet" erdemi; "çekme gücü" de birinci ucu olan "çıkar ve şehvet düşkünlüğü"nden ve ikinci ucu olan "isteksizlik"ten uzaklaşıp dengesini bulduğunda "iffet" erdemi; "itme gücü" de "tehlikelere gözü kapalı atılmak"tan ve "korkaklık"tan uzaklaşıp dengesini bulduğunda "yerinde yiğitlik" demek olan "şecâet" erdemi oluşur. Bunların toplamıysa "adalet"in kendisidir. Tüm eğilimleri "aklın buyruğu"na vermedikçe de bu erdemler, dolayısıyla "adalet" gerçekleşemez. Ünlü dilbilimcisi, edebiyatçı, mantıkçı, metafizikçi, Tanrıbilimci, ahlakçı ve fıkıhçı (İslam hukukçusu) Sadüddin Teftazânî (1312-1389) de, "adalet"i böyle açıklayanlardan. (Bkz. Telvih, İstanbul, 1310, c. 2, s. 510, 511.)

Özet

Adalet: Hak ve eşitliğin sağlandığı durum, denklik.

Kur'an'da "Tanrı'nın adaleti"nden, "peygamberlerin adaleti"nden, inanırlardan istenen "adalet"ten söz edilmekte ve "adaletin titizce gözetilmesi" buyurulmakta. Yönetimde işleri yürütürken "adalet"li olmak, yargıda bulunurken "adalet"li olmak, konuşurken, tanıklık ederken "adalet"li olmak, yakın ve uzak çevreyle ilişkilerde bulunulurken "adalet"li olmak, alışverişte bulunulurken "adalet"li olmak, kısacası her alanda ve her konuda "adalet"in gerçekleşmesine çaba harcamak, dikkat etmek istenir inanırlardan. "Adalet"in bir de "ahlak" ve düşünce dünyasındaki anlamı vardır. Dört temel erdemden biridir. Öbür üçüyse, "yararlı bilgi" demek olan "hikmet"; "dürüstlük" demek olan "iffet" ve "yerinde yiğitlik" demek olan "şecâet"tir. Adalet, hem dört erdemden biridir, hem de öteki üç erdemi de içine alan erdemdir. "Adalet", tüm duygu ve eğilimleri "aklın buyruğu"na vermektir, denkliktir.

➤ADAŞ

Adları aynı olanlardan her biri. Kur'an'da bu anlama gelen sözcük: "Semiyy". İki kez geçmekte:

A- Tanrı'nın "Adaş"ı Yoktur

Meryem Suresi, ayet: 65

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهٖۜ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا۟

Anlamı

Göklerin, yerin ve bunların arasında olanların Tanrı'sıdır O. Öyleyse O'na kulluk et. Ve O'na ibadet ederken dayan. O'na adaş olan birini bilir misin sen? (Yani O'nun benzeri yoktur.) (Meryem Suresi, ayet: 65.)

B- "Yahya"nın (Yahya Peygamber'in) Adaşı Yoktur

Meryem Suresi'nin 7. ayetinde "Yahya"nın "adaş"ı olmadığı anlatılır.

Bkz. YAHYA, ZEKERİYYA.

➤ADEM

Dinlerde, insanlığın ilk babası.

I- ADEM ADI

• "Adem" adı necedir? Arapça mı, İbranca mı, Süryanca mı? Ve hangi kökten gelmedir? Kur'an'da kaç kez ve nasıl yer almakta?

A- "Adem", Arapça mı Değil mi?

"Arapça'dır".

Kimilerine göre böyle demek gerekiyor. Ama neden?

"Arapça değildir".

Kimilerine göre de böyle demek gerekiyor. Niçin?

1- "Adem, Arapça'dır" Diyenlerin Görüşü

İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu kimi Kur'an yorumcuları, bu görüşü savunurlar. Daha doğrusu öyle aktarılır. Bu görüşe göre, "Ahmed", "Es'ad" nasılsa, "Adem", öyledir. "E'dem"ken, "Adem" olmuştur. Edîm anlamı taşır. "Edîm" de asıl anlamıyla "deri" demekse de, "yerin derisi", yani "yeryüzü" (toprak) anlamını içerir. "Adem"in bu adı almasının nedeni olarak da "yerin toprağı"ndan yaratılmış olması gösterilir ("Edîmu'l-erd"). (Bkz. Taberî, c. 1, s. 170; Râğıb, el Müfredât Fî Ğaribi'l-Kur'an, "Adem" maddesi.)

2- "Adem, Arapça Değildir" Diyenlerin Görüşü

Birçok dilcinin yanında, Zemahşeri, Kâdî Beyzâvî gibi ünlü Kur'an yorumcularının da içinde bulunduğu yorumcular da "Adem"in "Arapça olmadığı" görüşünü benimsemişlerdir.

a- "Adem, İbranca'dır"

Kimilerine göre "Adem", "Azer" gibi İbranca bir addır. İmam Şa'bî bu görüşü savunanlardandır.

(Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 1, s. 315.)

Yahudiliğin yeniden kurucusu sayılan Musa İbn Meymûn (1135-1205) da, Müslüman yazar ve yorumcular gibi, "Adem"in "e-d-m" ile ilişkili olduğunu, "Kutsal Kitab"da (yani Tevrat'ta) belirtildiği gibi 'yerin toprağı'ndan (erdemu'l-erd) yaratıldığı için "Adem'e bu adın verildiğini" yazıyor.

(Bkz. Musâ İbn Meymûn, Delâletü'l-Hâirîn, yay. Prof. Dr. Hüseyin Atay, s. 46.)
Ne var ki, belirtilen yerde (kutsal kitapta) İbranca olarak yer aldığı görülmekte.

b- "Adem, Süryanca'dır"

Kimi Müslüman yazarlar da "Adem"in Süryanca'da "toprak" anlamını içerdiğini belirtirler.

(Bkz. Yazır, aynı yer.)

Süryanca'da "Adem"e "Odom" denir.

(Bkz. Aziz Günel, Türk Süryaniler Tarihi, Diyarbakır, 1970, s. 46.)

B- Kur'an'da Yer Alışı

Adem Peygamber'den, Kur'an'da bir kendi adıyla, bir de kendi adından başka sözcüklerle söz edilir.

Bir kez "Halife", yani "hükümdar" diye tanıtılır,

Bakara Suresi, ayet : 30

Dört kez "zeker" yani "erkek" diye anılır.

Hücurât Suresi, ayet : 13

Necm Suresi, ayet : 45

El Kıyâme Suresi, ayet : 39

Leyl Suresi, ayet : 3

"Ademoğulları"ndan, yani kendi çocuklarından ya da soyundan gelenlerden söz edilirken geçmekte.

İnsan, beşer sözcüklerinden kimileriyle amaçlanan da "Adem"dir.

Bkz. **İNSAN.**

II- ADEM'IN YARATILIŞI

A- Yaratıldığı Madde

• Toprak,
• Çamur.

Ama ne tür bir toprak, ya da ne tür bir çamur?
İlgili ayetler için bkz. **İNSAN.**

B- Adem Nasıl Yaratıldı?

1- Adem'in Toprağının Yeryüzünden Alınışı

Adem'in yapısını oluşturan toprak, yeryüzünden nasıl alınmıştı?

Hadisler

a) "Tanrı, Yeryüzünün Her Kesiminden Alarak Adem'in Toprağını Meydana Getirdi"

"Tanrı, yeryüzünün her kesiminden aldığı bir avuç topraktan Adem'i yarattı. Ademoğulları da yerin (toprağın) durumuna göre renk alıp yapılandı. Böylece kimi kızıl, kimi ak, kimi kara, kimi bunların karışımından bir renkte, sonra kimi kolay, kimi çetin kimi pis-kötü, kimi temiz-iyi oldu.
(Bkz. Ebu Davud, Kitabu's-Sünne /17, hadis no: 4693; Tirmizî Kitabu Tefsiri'l Kur'an /3, hadis no: 2955; Ahmed İbn Hanbel, 4/400, 406; Taberî, Tefsir, c. 1, s. 170.)

Adem'in toprağını "çamur" durumuna getiren ve belirli biçimini veren Tanrı, onu "iki eliyle yarattığını" bildiriyor. (Sâd Suresi, ayet: 75.)

b) "Adem'in Toprağını Yeryüzünün Çeşitli Kesimlerinden Alıp Getirmeleri İçin, Tanrı, Meleklerini Görevlendirmiştir"

Bir hadiste de bu anlatılıyor:

Bu hadise göre, Tanrı, yeryüzünden toprak getirmesi için önce Cebrail'e görev verir. Ne var ki, yeryüzü, Adem için toprağından vermez Cebrail'e. Sonra Mikâil görevlendirilir. Yeryüzünden o da toprak alamayıp döner. Sonunda Azrail görevlendirilip gönderilir. Bu kez iş sonuçlanır. Çünkü, Azrail yeryüzü ne denli direnirse direnstn, toprak almadan dönmez. Böylece Adem'in yapılacağı toprak ortaya konur. Çamur yapılır. Ama "kokuşuncaya dek bekletilmesi" gerekmektedir. İnsan biçimine sokulur, o biçimde bekler. Kırk yıl. Gelip geçerken onu gören melekler ürkmektedir. En çok da İblis'in ürktüğü görülür. Sonra kalıba "ruh üfürülür". Ruhu üfüren, Tanrı'dır (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 160.)

Bu hadis, sağlam kabul edilen hadis kitaplarında, tam bu biçimiyle yer almamakta.

Bu hadis, kimi ünlü tarih kitaplarında da yer alır. (Örneğin Bkz. İbnü'l-Esir, el Kâmil, c. 1, s. 17.)

Bu hadiste, Adem'in toprağını getiren ölüm meleğinin, bu toprağı bir yerden değil de, çeşitli yerlerden aldığı için insanlarda renk ve karakter değişikliği bulunduğu anlatılır.

2- Toprak-Çamur-Kalıp ve "Ruh" Can Üfürülüşü

ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾ الَّذِي أَحْسَنَ
كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ
نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ
مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ
قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

Secde Suresi, ayet: 6-9

Anlamı

O (Tanrı) görülmeyeni de, görüleni de Bilen, Güçlü ve Acıyan'dır. O, O'dur ki, her şeyin yaratılışını güzel yapmıştır. Ve "İnsan"ı (yani Adem'i) yaratmaya çamurdan başladı. Sonra onun soyundan gelenleri aşağılık bir özsudan yarattı. Sonra ona (yani Adem'e) Biçim (adam biçimi) verdi. Ve ona ruhundan üfürdü. Ve size kulak, gözler ve yürekler verdi. Çok az şükretmedesiniz. (Secde Suresi, ayet: 6-9.)

Açıklama

Bu ayette Adem'i yaratmaya nasıl başlandığı anlatılırken, onun ve soyundan gelenlerin nelerden yaratıldıkları da anlatılıyor. Adem çamurdan, onun soyundan gelenler de "aşağılık özsu"dan, yani "meni"den yaratılmışlardır. Sonra Adem'e "can üfürülüşü" açıklanıyor. Adem'e "O'nun", yani Tanrı'nın "ruh"undan "üfürülmüştür". Kur'an yorumlarında, buradaki "ruhun üfürülmesi" olayının, yalnızca Adem'de değil, soyundan gelenlerde de gerçekleştiğinin anlatıldığı belirtiliyor. Buna göre, Adem'in "çamur"dan kalıbına, soyundan gelenlerin de dölyataklarındaki varlıklarına "ruhun üfürüldüğü" bildiriliyor. (Bkz. Ebu's-Süûd, 4/196; Râzî, 25/173-174.)

Bkz. CAN, İNSAN, MENİ, SU, YARATIŞ.

C- Adem, Hangi Gün Yaratıldı?

Tevrat'ta olduğu gibi Kur'an'da da evrenin, "altı gün"de yaratıldığı anlatılır. Bkz. ALTI, GÜN.

Hadislerde, Adem'in de bu "altı yaratış günü"nde yaratıldığı bildirilir. Ve Cuma günü, ikindiyle akşam arası, yaratma gününün sonuncu yaratığı olarak...

Hadis

"Tanrı, toprağı Cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları da Pazar günü yarattı. Pazartesi de ağaçları yarattı. 'Mekruh'u da Salı günü yarattı. 'Nur'u da Çarşamba günü yarattı. Yeryüzündeki hayvanları da Perşembe günü yaratıp yaydı. Adem'iyse Cuma günü, ikindiden sonra, ikindiyle akşam arasında, sonuncu yaratık olarak son saatte yarattı."
(Bkz. Müslim, Kitâbu Sıfâti'l-Münâfikin /27, hadis no: 2789; Ahmed İbn Hanbel, 2 /327.)

D- Adem Yaratıldığında Boyu Ne Kadardı, Biçimi Nasıldı?

1- Adem'in Yaratıldığı Zamanki Boyu

Hadislerde, yaratıldığı zaman Adem'in boyunun 60 zira (arşın) olduğu açıklanır.

Hadis

"Tanrı Adem'i yarattığında, boyu 60 zira idi."
(Bkz. Buharî, Kitâbu'l-Enbiyâ, 1 /1; Ahmed İbn Hanbel 2 /315, 323, 535.)

Yani Adem yaratıldığı sırada 40 metreden uzundu.

2- Adem'in Biçimi

Hadislerde, Adem'in çok yakışıklı biçimde yaratıldığı anlatılır. Cennetteki erkeklerin de Adem biçiminde olacakları bildirilir. Dahası, boylarının da Adem gibi 60 arşın olacağı anlatılır. (Bkz. Buharî, Kitâbu'l-Enbiyâ, 1/2; Müslim, Kitabu'l-Cenne /14-17 hadis no: 2829, 27, hadis no: 2841.)

Kimi hadiste de, Adem'in, "Tanrı'nın suretinde yaratıldığı" bildirilir.

Hadis

"Tanrı Adem'i kendi suretinde yarattı. Boyu da 60 arşındı."
(Bkz. Buharî, Kitabu'l-İstizan /1; Müslim, Kitabu'l-Birr/115, hadis no: 2612; Ahmed İbn Hanbel, 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.)

Adem'in "Tanrı suretinde" yaratıldığı, Tevrat'ta da yazılı:

Eldeki Tevrat'ta şu ayetleri okuyoruz:

"Ve Allah dedi: Suretimize, benzeyişimize göre insan yapalım." (Tevrat, Tekvin, 1:26.)

"Allah adamı (Adem'i) yarattığı günde, onu, Allah benzeyişinde yaptı." (Tevrat, Tekvin, 5:1.)

"Her kim adam kanı dökerse, onun kanı adam eliyle dökülecektir. Çünkü Allah, adamı kendi suretinde yaptı." (Tevrat, Tekvin, 9:6.)

"İnsan"ın, özellikle de "erkek insan"ın "Tanrı suretinde" olduğu, İncil'de de yazılı:

"Erkek, Allah'ın sureti ve izzeti olduğu için başını örtmemelidir." (İncil, Korintoslulara 1. Mektup, 11:7.)

"Ve kendisini yaratanın suretine göre tazelenen yeni adamı giyinmiş olduğunuzdan ,birbirinize yalan söylemeyin." (İncil, Koloselilere Mektup, 3:10.)

"Onunla Rabbi ve babayı takdis ederiz. Ve onunla Allah'ın benzeyişinden yaratılmış olan insanlara lanet ederiz." (İncil, Yakub, 3: 9.)

E- Tanrı'nın Meleklere Duyurusu: "Yeryüzünde Bir Halife Yaratacağım"

1- Melekler Ne Demişti, Tanrı Nasıl Karşılık Vermişti?

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ
وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

Bakara Suresi, ayet: 30

Anlamı (Diyanet'in)

Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti. Melekler "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?! Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni takdis etmekte bulunuyoruz" dediler. Allah "Ben, şüphesiz, sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi. (Bakara Suresi, ayet: 30.)

Açıklama

Burada geçen "halife" ile, çoğu Kur'an yorumcusunun benimsediği görüşe göre –ki daha sonraki ayetler de bu görüşü destekler niteliktedir– Adem anlatılıyor. Kimi yorumcuya göreyse, anlatılmak istenen "Ademoğulları"dır.

"Halife", "başkasının yerine geçen" demektir. İbn Abbas'tan, İbn Mes'ud'dan ve Süddi'den aktarılan yoruma göre, "Tanrı'nın halifesi, Tanrı adına hüküm veren kimsedir". (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 157; Râzî, c. 2, s. 165.) Buna göre, Adem'e "halife" denmesinin nedeni, Adem'in, "Tanrı adına hüküm verme yetkisinde" olmasındandır.

Tanrı, Adem'i yaratıp "yeryüzünde halife yapacağını" duyurduktan ve meleklerin de bir tür itiraz etmelerinden sonra, Adem'i yaratır ve meleklere karşı üstünlüğünü kanıtlamak için Adem'e "bütün adları" (yani eşyanın adını) öğretir. Şimdi Adem, "bütün adları biliyor", meleklerse bilmiyorlar. Tanrı, Adem'le melekleri bir tür sınava sokar. Sonra meleklerle şöyle konuşur Tanrı:

"–Eğer doğru olanı savunuyorsanız, şunların şunların adlarını bilin bakalım!

"–Yüce Tanrı, her tür eksikten uzak olan sensin. Bize gelince: Biz yalnızca senin bize öğrettiklerini biliriz. Her şeyi bilen, hikmetli olan sensin."

Tanrı, sonra Adem'e seslenir, eşyanın adlarını söylemesini buyurur. Adem, eşyanın adlarını meleklere bir bir anlatınca, Tanrı şöyle der meleklere:

"Ben size demedim mi ki, 'Ben bilirim'! Göklerin ve yerin gizliliklerini bilirim. Sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilirim."

2- Meleklere, Adem'e Secde Etmeleri Buyurulur

Tanrı, sonra meleklere, "Adem'e secde etmelerini" buyurur. Hepsi secde eder. Ama İblis, yani şeytan bu buyruğa uymaz. Dolayısıyla "kâfir" olur. 31'den, 34'e değin ayetlerde bunlar anlatılır.

Bkz. **MELEK, İBLİS, ŞEYTAN.**

Meleklerin, Adem'e secde etmek zorunda bırakılmaları ve secde edişleri, "insanoğlunun meleklerden daha üstün olduklarına" bir kanıt olarak görülür. Meleklerin daha üstün olduğu görüşünde bulunanlar da vardır. İki görüş de birçok kanıta dayandırılmak istenir. Tartışmalar çok uzun. Râzî'nin tefsirinde görmek için bkz. c. 2, s. 215-235.

Ayrıca bkz. **MELEK.**

III- ADEM VE EŞİNİN CENNETTEKİ YAŞAMLARI
VE CENNETTEN ÇIKARILIŞLARI

Bakara Suresi,
ayet: 35-37

﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا
مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا
مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا
مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ
فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰ آدَمُ
مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

"Ey Adem! Eşin ve sen, cennette kal, orada olandan istediğiniz yerde bol bol yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz" dedik. Şeytan oradan ikisinin de ayağı kaydırttı, onları bulundukları yerden çıkardı. Onlara, "birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz" dedik. Adem, Rabbi'nden emirler aldı, onları yerine getirdi. Rabbi de bunun üzerine tevbesini kabul etti. Şüphesiz O, tevbeleri daima kabul edendir, merhametli olandır. (Bakara Suresi, ayet: 35-37.)

Açıklama

Yukarıda bildirilenler şunlar:

• Adem'e, eşiyle birlikte cennette kalması, dilediği gibi yaşaması, dilediği gibi yiyip içmesi, ama bir ağaca yaklaşmaması bildiriliyor. Yasak ağaca yaklaşırlarsa "zalim"lerden, yani kendine yazık etmişlerden olacakları anlatılıyor. (Bakara Suresi, ayet: 35.)

• Ne var ki şeytan yaklaşıp ikisini de yoldan çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak da, ikisine de artık cennette kalamayacakları bildirilir ve ikisi de çıkarılırlar cennetten. Bu arada, Adem ve Havva ile şeytana, bir süre (ömür süresince ya da Kıyamete değin) kalıp birbirinin düşmanı olarak yaşamak üzere yeryüzüne inmeleri istenir. (Bakara Suresi, ayet: 36.)

• Adem, Tanrı'dan birtakım "kelimeler" alır sonunda. "Tevbe"yle Tanrı'ya yönelir. Tanrı da bağışlar. (Bakara Suresi, ayet: 37.)

Sonuncu ayeti ele alalım:

Adem'in Tanrı'dan aldığı bildirilen "kelimeler" neydi?

Yukarıdaki çeviride (Diyanet'in) "emirler" anlamı veriliyor.

Söz konusu "kelimeler"e verilen anlamlar:

• Dualar.

Tanrı, Adem'e, bağışlanması için hangi sözlerle dua etmesi gerektiğini öğretmişti.

• Tevbe sözleri.

Tanrı, Adem'e, geçerli olan tevbenin ne olması gerektiğini ve sözlerini öğretmişti.

Tefsirlerin hemen tümünde bu anlatılır.

A'râf Suresi'nin 23. ayetinde, Adem'le Havva'nın, yasak ağaca yaklaşmalarından sonra, Tanrı'nın sorguya çekmesi üzerine Tanrı'ya nasıl yakardıkları da açıklanıyor.

Şeytan nasıl olmuştu da, Adem ve eşine, Tanrı'nın yasakladığı şeyi yaptırmayı başarabilmişti?

A'râf Suresi, ayet: 19-22

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ
شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ
لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا وَقَالَ
مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا
مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا
بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ
عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا
الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

(Allah:) "Ey Adem! Sen ve eşin cennette kalın ve istediğiniz yerden yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz!" (dedi.) Şeytan, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: "Rabbi'nizin sizi bu ağaçtan men etmesi, melek olmanız veya burada temelli kalmanızı önlemek içindir! Doğrusu ben size öğüt verenlerdenim!" diye ikisine yemin etti. Böylece, onların yanılmalarını sağladı. Ağaçtan meyve tattıklarında, kendilerine ayıp yerleri göründü, cennet yapraklarından oralarına örtmeye koyuldular. Rableri onlara: "Ben sizi, o ağaçtan men etmemiş miydim? Şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylememiş miydim?" diye seslendi. (A'râf Suresi, ayet: 19-22.)

Açıklama

Adem'le eşinin de şu karşılığı verdikleri bildiriliyor:

A'râf Suresi, ayet: 23

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ
مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Her ikisi "Rabbi'miz! Kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, biz kaybedenlerden oluruz!" dediler. (A'râf Suresi, ayet: 23.)

Tanrı'nın karşılığı:

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي
الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا
تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

A'râf Suresi, ayet: 24, 25

Anlamı (Diyanet'in)

"Birbirinize düşman olarak inin! Siz, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz. Orada yaşar, orada ölür ve orada dirilirsiniz" dedi. (A'râf Suresi, ayet: 24, 25.)

Demek ki:

• Tanrı, Adem ve Havva'yı yaratıp cennete koyduktan ve orada "diledikleri gibi yaşayabilecekleri"ni "yiyip içebilecekleri"ni söyledikten sonra, bir uyarıda bulunmuştur:

"Şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa kendinize yazık etmiş olursunuz!"

• Ne var ki, şeytan da boş durmaz; "yasak ağacın meyvesi"nden yemeleri, dolayısıyla, "cennetten çıkarılmaları" için bir "dost" ve "öğütçü" olarak yanaşma yolunu seçer. Tanrı'nın yasağı "neden koyduğu"nu şöyle anlatır: "Tanrı, sizin birer melek olmanızı ya da cennette temelli kalmanızı istemiyor da, onun için bu yasağı koydu."

• Bu sözler, Adem ve Havva'nın "aldatılması"na yetmiştir. Anlaşılıyor ki, birer melek olmak ve cennette temelli kalmak isterler, o nedenle de "yasak ağacın meyvesinden yerler".

• Adem ve Havva, tuzağa düşünce artık cennette kalamazlar.

• Adem ve Havva'nın artık yapabilecekleri tek bir şey var. O da: "Tevbe".

• Tanrı, "tevbelerini kabul etmiştir".

Yasak ağaçtan yemeye iten, şeytanın verdiği sözde düğümleniyor: "Melek gibi olmak ve cennette temelli kalmak". Başka bir deyişle, "ölmezlik ve cennette sonsuzluk". Bu, Tevrat'ta başka deyimlerle dile getiriliyor. Aldatıcı, "Ondan yediğiniz gün gözleriniz açılacak, iyiyi kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız" diyor. Ve yasak olan meyveden yediklerinde, "hiç ölmeyeceklerini" söylüyor. (Bkz. Tevrat, Tekvin, 3:4, 5)

Adem'e Yasak Ağaç Meyvesinden Yediren Kimdi?

Kur'an yorumcuları, şu karşılığı vermekte birleşiyorlar:

• Adem'e yasak meyveyi yediren Havva'ydı.

Bu, hadislerde de anlatılır. Şöyle bir hadis de yer alır hadis kitaplarında:

"Havva olmasaydı, hiçbir kadın, hiçbir zaman kocasına hainlik etmeyecekti" (Bkz. Buharî, Kitabu'l-Enbiyâ, 1/7, 25/3; Müslim, Kitabu'r-Rada' /62-62, hadis no:1470; Ahmed İbn Hanbel, 2/304, 315, 349.)

Yani: "Havva, Adem'e yasak ağacın meyvesini yedirmemiş olsaydı, kocaya hainlik etme geleneği sürüp gelmeyecekti ve hiçbir kadın da kocasını aldatma yoluna gitmeyecekti".

Ne var ki, tefsirlerde, Havva'yı da "yılan"ın aldattığı yazılı. Daha doğrusu "yılan" biçimine girmiş şeytan. Yazıldığına göre, o zamanlar, "dört ayaklı"ydı yılanlar. Dahası, "yaratıkların en güzellerinden"di.

(Bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 187.)

Yılan, şeytana taşıyıcılık mı yapmıştı, yoksa şeytan, yılan biçimini mi almıştı?

Kimi aktarmaya göre, şeytan yılanın içine girmişti, cennete girmenin yolunu da böyle bulmuştu. Cennete girdikten sonra yılanın içinden çıkmış, sonra yapacağını yapmıştı. Kimine göreyse şeytan, yılan biçimini almıştı. Yani Havva'nın karşılaştığı yılan, aslında şeytanın kendisiydi.

Yorumlarda şu ayrıntı da var: Yılan (ya da yılan kılığındaki şeytan), önce Adem'e yanaşmış, aldatmaya çalışmış, ama Adem'i kandıramamıştı. Kandırmanın yolunu, Havva'yı kandırıp aracı yaparak bulmuştu.

(Bkz. Taberî, aynı yer.)

Eldeki Tevrat'ta da şunları okumaktayız:

"Rab Allah'ın yaptığı bütün kır hayvanlarının en hilekârı *yılandı.* Ve kadına (Havva'ya) şöyle dedi: 'Gerçekten Allah, bahçenin hiçbir ağacından yemeyeceksiniz dedi mi?' Ve kadın yılana şöyle dedi: 'Bahçenin ağaçlarının meyvesinden yiyebiliriz. Fakat bahçenin ortasında bulunan ağacın meyvesi hakkında, Allah: Ondan yemeyin ve ona dokunmayın ki, ölmeyeseniz! dedi'. Yılan da kadına şöyle dedi: 'Kesinlikle ölmezsiniz. Çünkü Allah bilir ki, ondan yediğiniz gün, o vakit, gözleriniz açılacak, iyiyi-kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız.' Ve kadın gördü ki, ağaç, yemek için iyi ve gözlere hoş, iştah çeker nitelikte bir ağaçtı. Onun meyvesinden *aldı ve yedi. Ve kendisiyle birlikte kocasına da verdi, o da yedi.* İkisinin de gözleri açıldı. Ve kendilerinin çıplak olduklarını bildiler. İncir yaprakları dikip kendilerine önlükler yaptılar." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 3:1-7.)

"Rab Allah, Adem'e seslenip şöyle dedi: 'Neredesin?' Adem karşılık verdi: 'Senin sesini bahçede işittim, korktum, çünkü ben çıplaktım, gizlendim. Rab da şöyle dedi: Çıplak olduğunu sana kim bildirdi? Yeme diye sana emrettiğim ağaçtan mı yedin?' Adem şöyle dedi: 'Yanıma verdiğin o *kadın* (Havva), o

ağaçtan bana verdi ve yedim. Rab Allah kadına şöyle dedi: 'Bu yaptığın nedir?' Kadın karşılık verdi: '*Yılan beni aldattı.* Ve yedim'. Rab Allah yılana şöyle dedi: 'Bunu yaptığın için bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlarından daha lanetlisin. Karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin. Seninle kadın arasına, senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım. O senin başına saldıracak, sen de onun topuğuna saldıracaksın'. Kadına da şöyle dedi: 'Zahmetini ve gebeliğini çoğaltacağım. Ağrıyla evlat doğuracaksın. Kocandan isteyeceksin, o da sana egemen olacaktır'. Adem'e de şöyle dedi: '*Karının sözünü dinlediğin* ve yememeni buyurduğum ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu. Ömrünün bütün günlerinde ondan zahmetle yiyeceksin'." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 3:9-18.)

"Yasak Ağaç" Neydi?

Değişik görüşler ileri sürülür:

• "Sünbüle"ydi (başak). Yasaklanan "meyve" de "buğday"dı. Tanelerden her biri sığır böbreği gibiydi.

Bu, Veheb İbn Münebbih'ten aktarılır. İbn Abbas'tan aktarılan görüşlerden biri de böyledir.

• "Üzüm çubuğu"ydu. Yasaklanan "meyve" de "üzüm"dü.

Bu görüş de İbn Abbas'tan aktarılır. İbn Mes'ud'dan, Süddi'den ve daha birçoklarından aktarılan görüş de böyle.

Bu görüşler için bkz. Taberî, Tefsir, c. 1, s. 183-185.

"Zeytin ağacı", "hurma ağacı", "incir ağacı", "kâfur ağacı"... diyenler de var. (Bkz. Dr. Abdullah Aydemir, Tefsir'de İsrailiyyat, Ankara, 1979, Diyanet Yay, s. 256-258.)

Bu ağaca, eldeki Tevrat'ta da "İyiliği ve kötülüğü bilme ağacı" denmekte. (Bkz. Tevrat, Tekvin, 2:17.)

Adem ve Havva'nın Giysileri

Adem ve Havva'nın, "yasak ağacın meyvesi"nden yemelerinden önceki giysilerinin tümüyle "nur"dan oluştuğu aktarılır kimileri tarafından. (Bkz. Taberî, Tefsir, c. 8, s. 104.)

Kimilerine göreyse doğal bir giysiydi ve "tırnak biçiminde"ydi. (Bkz. Aydemir, aynı kitap, s. 261.)

"Yasak meyve"den yiyince, Adem ve Havva'nın "ayıp yerleri" açılmıştı. Bunun üzerine "Tanrı'dan utanan Adem ve eşi", örtünme gereğini duymuşlardı. İleri sürüldüğüne göre, Adem, bir ağacın içine girmişti. Kimilerine göre de gerek Adem, gerek eşi, "incir yaprağı"yla örtünmüşlerdi. (Bkz. Aydemir, aynı kitap, s. 261, 262.)

Adem ve Havva ve Şeytan Nerelere İndiler?

İleri sürüldüğüne, aktarıldığına göre: Adem ve eşi Havva, "cennet"ten, yani "gök"ten ayrı ayrı yerlere "indirildiler". Adem, "Hind toprakları"na, "Bûz Dağı"na, ya da "Serendib Adası"na; Havva'ysa "Cidde"ye indirildi. Adem eşini araya araya Arabistan'a geldi. Eşler, "Müzdelife"de buluştular. Şeytan ise "Meysan Adası"na indirilmişti. (Bkz. Aydemir, aynı kitap, s. 263, 264.)

Ancak şu unutulmamalı: Aktarılagelen odur ki, İblis, yani şeytan, daha önce de "cennetten çıkarılmıştı". Yine aktarılmaktadır ki, Adem'i ve eşini aldatmak için bir yolunu bulup cennete yeniden girmeyi başarmıştı.

Adem ve Havva'nın İçinden Çıkarıldıkları Cennet

Fahruddin Râzî'de şu bilgiler aktarılıyor:

Adem'le Havva'nın bulundukları *cennet:*

• Yeryüzünde miydi?

• Gökte miydi?

• Gökte idiyse kaçıncı gökteydi?

• Sonsuzluk cenneti miydi? Herkesin dünyada elde edebileceklerinin karşılığı olarak gidebilecekleri bildirilen "sevap-mükâfat cenneti" miydi? Yoksa bir başka cennet miydi?

Ebu'l-Kâsım el-Belhî ve Ebu Müslim el İsfehânî'ye göre, bu cennet, bu dünyada, yeryüzündeydi. Ayetlerde, "cennetten inmeleri"nin buyurulduğu anlatılıyorsa da bu "inme", gerçek anlamında değildir, "bir yerden bir yere gitme" anlamındadır. Cennetin gökte olmadığına, yeryüzünde olduğuna, hak edenlerin öbür dünyada gidecekleri sonsuzluk ve sevap cennetiyle bir ilgisi bulunmadığına birçok kanıt var:

Birinci kanıt: Eğer Adem'in ve Havva'nın bulundukları cennet, "sonsuzluk cenneti" olsaydı, İblis (şeytan) onlara yanaşarak yasak ağacın meyvesinden yerlerse "sonsuzluğa kavuşacakları"nı ve "bitimsiz bir mülkü-devleti" elde etmiş olacaklarını söylemezdi.

فَقُلْنَا
يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا
مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ﴿١١٨﴾
وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ
قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى ﴿١٢٠﴾

Tâhâ Suresi, ayet: 117-120

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا
مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ
فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ
لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ
هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ ﴿١٢٣﴾

Tâhâ Suresi, ayet: 121-123

Anlamı (Diyanet'in)

"Ey Adem! Doğrusu bu (Şeytan), senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Yoksa bedbaht olursunuz. Doğrusu cennette ne acıkırsın, ne de çıplak kalırsın. Orada ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın!" dedik. Ama şeytan ona vesvese verip: "*Ey Adem, sana **sonsuzluk ağacı**'*nı ve ***çökmesi olmayan bir saltanat**'*ı **göstereyim mi?**" dedi. Bunun üzerine, ikisi de o ağacın meyvesinden yedi; ayıp yerleri görünüverdi. Cennet yapraklarıyla örtünmeye koyuldular. *Adem, Rabbi'ne başkaldırdı. Ve yolunu şaşırdı.* Rabbi yine de onu seçip tevbesini kabul etti. Ona doğru yolu gösterdi. Onlara şöyle dedi: "Birbirinize düşman olarak, hepiniz oradan inin! Elbet size benden bir yol gösteren gelir. Benim yoluma uyan ne sapar ve ne de bedbaht olur." (Tâhâ Suresi, ayet: 117-23.)

İkinci kanıt: Hicr Suresi'nin 48. ayetinde, Ahiret cennetine, o "sonsuzluk cenneti"ne girenler için, bir daha "çıkma"nın söz konusu olmadığı bildiriliyor. Eğer Adem ve Havva'nın çıkarıldıkları cennet bu cennet olsaydı, Adem ve Havva'nın çıkmaları da söz konusu olmayacaktı.

Üçüncü kanıt: Adem ve Havva'nın çıkarıldıkları cennet, Ahirette gidilecek cennet olsaydı, Tanrı'nın "gazab"ına ve "lanet"ine uğrayan İblis'in, bir oyunla da olsa oraya girmesi söz konusu olamazdı.

Dördüncü kanıt: "Sevap-mükâfat cenneti"nin nimetlerinin sona ermeyeceği bildiriliyor Kur'an'da. Eğer Adem ve Havva'nın çıkarıldıkları cennet bu cennet olsaydı, onun nimetlerinin de sonsuz-bitimsiz olması, gelip geçici olmaması gerekirdi. Oysa bu mümkün değil. Çünkü, Ahiretten önce, zamanı gelince *her şey yok olacaktır.* Kur'an'da açıkça bildiriliyor bu. Adem ve Havva'nın bir süre içinde yaşadıkları cennet ve nimetleri, Ahiretten önceki dönem de bulunduğuna göre, onlar da "yok olanlar" arasındadır.

Beşinci kanıt: Ahirette hak kazananların girecekleri bildirilen cennete, tutum ve davranışıyla kazanmış olanların dışında bir kimsenin girmesi düşünülemez. Adem ve Havva'nın da böyle bir cennete, hak etmeden girmiş olmaları uygun görülemez. Yani, kabul edilebilir bir durum değildir. Öyleyse, o cennet, bu cennet değildir.

Başka bir görüşe göreyse, Adem ve Havva'nın bir süre içinde bulunup da sonra çıkarıldıkları cennet, Ahiret cenneti değilse de *yerde değildir, göktedir, yedinci kat göktedir.* Bu, Cübbâi'nin görüşüdür. Bu görüşün kanıtıysa, Tanrı'nın onlara, "İnin!" demek olan "ihbitû" diye buyurmuş olmasıdır. Söz konusu cennet gökte olmasaydı, Tanrı onları cennetten çıkarırken buyruğunu böyle vermezdi. "İnmek", ancak, cennetin gökte bulunmasıyla gerçekleşmiş olabilir.

Fahruddin Râzî, üçüncü bir görüşün daha bulunduğunu ve bu görüşün de "arkadaşlarının görüşü" olduğunu yazıyor. Bu görüşe göre de, Adem ve Havva'nın çıkarıldıkları cennet, bilinen cennetin ta kendisidir. Cennetin başındaki tarif lamı da bunu gösterir. Yani söz konusu cennetin, herkesin bildiği ve cennetliklerin Ahirette gidecekleri cennetten başkası olmadığını gösterir.

Bir dördüncü görüş daha var: Bu konuda herhangi bir yorum yapmamak gerektiği yolunda. Çünkü, Tanrı'nın ve Peygamberi'nin bildirdikleri içinde açıklama bulunmamaktadır, ayrıntı yoktur. (Bkz. Râzî, c. 3, s. 3, 4.)

Bununla birlikte, Necm Suresi'nin 14. ve 15. ayetlerinde "me'vâ cenneti"nin, yani "barınılacak cennet"in göklerde, "e's-Sidretü'l-Müntehâ" adı verilen ötelerde bulunduğunun bildirildiğini söylenebilir. Kimilerince, bu ayetlere dayanarak, cennetin, burada bulunduğu bildiriliyor. Kimilerine göreyse, cennetin de, cehennemin de yerleri bugün için belli değildir, ama bunlar bugün vardırlar. Hanefi kelamcılar da genellikle bu görüşü benimserler. Bkz. **CENNET**.

IV- ADEM, İLK İNSAN MIYDI?

Yukarıda da yer verildiği gibi, Müslim'in de kitabına aldığı "sahih" (sağlam) bir hadiste, Adem'in, "altı yaratış günü"nün *içinde*, ama "son gününde ve son saatleri"nde yaratıldığı bildiriliyor. Bu hadise göre, Adem için "İlk insandı" demek gerekir. Genellikle de İslam'da "ebu'l-beşer", yani "insanlığın babası" (atası) olarak nitelenir.

Bununla birlikte, Bakara Suresi'nin 30. ayetindeki bir anlatımdan yola çıkarak "Adem'den önce de insanlar bulunduğu"nu ileri sürenler var. Bu ayet, yukarıda sunulmuştu. Bu ayette, Tanrı'nın meleklere: "Ben yeryüzünde bir *Halife* (Adem) yaratacağım" dediği, meleklerinse "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?" diye karşılık verdikleri bildiriliyor. Adem'den önce de insanların bulunduğunu ileri sürenlere göre, eğer Adem ilk insan olsaydı, meleklerin itirazı böyle olmayacaktı. Adem'den önce "insan" türünden birileri "bozgunculuk yapmış ve kan dökmüş" olmalılar ki, melekler Tanrı'ya o karşılığı vermişler.

Ancak bu ikinci görüş, dayanağı pek sağlam bulunmadığı için İslam dünyasında pek savunulmaz. Bkz. **İNSAN**.

V- ADEM'İN PEYGAMBERLİĞİ

﴿٣٢﴾ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰه۪يمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ
عَلَى الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٣٣﴾

Âli İmrân Suresi, ayet: 33

Anlamı

Kuşku yok ki, Tanrı Adem'i seçti. Nuh'u da. İbrahim ailesini, İmrân ailesini de. "Âlemler"e üstün olarak... (Âli İmrân Suresi, ayet: 33.)

Açıklama

Buradaki "seçkinlik", yorumlara göre, "peygamberlik"tir. Yani Tanrı'nın Adem'i, Nuh'u, İbrahim'i "seçmesi" demek, bunları "peygamber" yapması demektir. (Bkz. Taberî, Tefsir, 3/157.)

Adem "ilk insan" olarak düşünüldüğünde, "nasıl peygamber olabileceği" bir soru ve sorun olarak ele alınmakta.

• İlk insanın peygamberliği nasıl olabilir?

• Adem, peygamberse, kimlere peygamber olarak gönderilmiştir? Tanrı'dan, kimlere, neyi "tebliğ" etmiştir?

• Peygamberler, inandırmak için "mucize" gösterirler. Adem, kimlere hangi mucizeyi göstermiştir?

Bu ve benzeri soruların sorulduğu görülür.

Fahruddin Râzî, "En doğru görüş, Adem'in Havva'ya peygamber olarak gönderildiğidir" diyor.

(Bkz. Râzi, E't-Tefsiru'l-Kebir, c. 2, s. 177.)

Kimilerine, özellikle Mutezile'ye göre, Adem'in peygamber olarak gösterdiği "mucize", meleklerle bir çeşit "yarışma sınavı"na sokulduğunda, "eşyanın adlarını" bilmiş olmasıdır. O sırada "mucize" gösterdiğine göre, peygamberliği de o sırada vardı. (Bkz. Râzî, aynı yer.)

Adem'e, Tanrı'dan "kitap" olarak "10 sahife"nin gönderildiği aktarılır. Eski Diyanet İşleri Başkanlarından Ahmed Hamdi Akseki, ünlü "İslam Dini" adlı kitabında buna yer verirken şöyle diyor:

"(Sahifeler), birkaç sahifelik ufak bir kitap demektir. Mesela Hazreti Adem'e 10 sahife... verilmiştir." (Bkz. İslam Dini, Ankara, 1980, s. 77.)

Hangi peygambere "ne kadar sahife" verildiğine ilişkin aktarılagelenler, Kur'an'da yer almadığı gibi, sağlamlığı tartışılmayan hadislerde de yer almamaktadır.

Bkz. **PEYGAMBERLİK.**

VI- ADEM'İN ÖMRÜ VE GÖMÜLDÜĞÜ YER

A- Adem Ne Kadar Yaşadı?

Hadislerde, Adem'in "bin yıl yaşadığı" açıklanır. Tevrat'taysa 930 yaşında öldüğü yazılı. (Bkz. Tevrat, Tekvin, 5:5.)

Sağlam (sahih) hadis yazmakla ünlü hadisçilerin kitaplarında da yer alan açıklamaya göre, Adem yaratıldığında, Kıyamete dek gelecek "zürriyeti" (çocukları, torunları) "sırtından çıkarılıp" kendisine gösterilmişti. O sırada Adem, Davud Peygamber'le de karşılaşmıştı. Karşısındakinin Davud olduğu söylendiğinde; Adem, ömrünü sormuştu. "Ömrü 60 yıldır" karşılığını alınca da "Tanrı'm! Benim ömrümden ona 40 yıl ver!" demişti. Ve isteği yerine getirilmişti. Ne var ki ömründen 960 yıl geçip de Azrail'le karşılaşınca, Davud'a bağışladığı "40 yıl"ı "inkâr" etmişti. Hadiste, Adem'le Azrail arasında şöyle bir konuşma geçtiği bildirilir:

"–Canını almaya geldim!

"–Benim daha 40 yıl ömrüm var.

"–Sen ömründen 40 yılı Davud'a vermedin mi?

"–Hayır, öyle bir şey yapmadım!"

Hadiste, "Adem inkâr etti" dendikten sonra "Adem'e ve zürriyetine o zamanki durum unutturuldu" açıklaması da yer alıyor.

(Bkz. Tirmizî, Kitabu Tefsiri'l-Kur'an, hadis no: 3076; Ahmed İbn Hanbel, 1/25-252, 371.)

Konu için ayrıca bkz. ADEMOĞULLARI.

B- Adem Nerede Öldü?

Adem'in nerede öldüğüne ilişkin ileri sürülenler tartışmalıdır. Bu konuda sağlam bir hadis bulunmamakta.

Adem'in, Mekke'nin doğusunda kutsal bir dağ olarak bilinen Ebu Kubeys Dağı'nda öldüğü ve oradaki bir mağarada gömüldüğü ileri sürülür. (Bkz. İbnü'l-Esîr, el Kâmil, c. 1, s. 31.)

Ebu Kubeys Dağı'nda "Mağaratü'l-Kenz" (hazine mağarası) denen bir mağara bulunduğu ve eskilerin ölülerini buraya gömdükleri yazılır.

(Bkz. İslam Ansiklopedisi, Ebu Kubeys maddesi).

İbn Abbas'tan yapılan bir aktarmaya göre, Adem'in eşi Havva da bu mağaraya gömülmüştü. Tufan sırasında Nuh Peygamber, Adem'i de, eşini de bu mağaradan alıp gemiye taşımış, tufan sona erince de götürüp el Beytü'l-Makdis'e (Kudüs'e) gömmüştü.

(Bkz. İbnü'l-Esir, aynı yer.)

VII- ADEM'DEN TÜREYIŞ

İlgili ayetler ve yorumları için bkz. **ADEMOĞULLARI, HAVVA.**

Özet

Adem: Dinlerde, insanlığın ilk babası.

Arapça olduğunu ileri sürenler varsa da, genellikle benimsenen görüş, Arapça olmadığıdır. Kimilerine göre İbranca, kimilerine göreyse Süryanca'dır.

Tanrı, meleklere: "Ben yeryüzünde bir Halife yaratacağım" dediği ve Adem'i yaratacağını bildirdiğinde, melekler, "Yeryüzünde bozgunculuk edecek, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Sana biz tesbih, ibadet ederiz, hamdini biz yerine getiririz..." diyerek karşılık vermişlerdi. Tanrı da, meleklerin bilmedikleri özellikle Adem'i donattığını göstermişti. Meleklere, "Adem'e secde etmelerini" buyurduğunda, tüm melekler secde ettiler, ama İblis yani şeytan secde etmeyip "kâfirlerden oldu" Meleklerin ona "secde" etmeleri, gerçekte Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmeleri anlamını taşıyorsa da, Adem'in üstün bir varlık olduğunu da yansıtıyor kabul edilir. Dahası, bu "secde", Adem'in "melek"lerden daha üstün olduğuna kanıt olarak gösterilir. Adem'in "toprak"tan, "çamur"dan yaratıldığı ayetlerde bildirilir.

Hadislerde de, bu toprağın "yeryüzünün çeşitli yerlerinden" alındığı anlatılır. Ayet ve hadislerde, Adem'in kalıbına "ruhun üfürüldüğü" bildirilir. Hadiste, Adem'in "altı yaratış günü"nde, "son günde, Cuma günü ve son saatlerinde" yaratıldığı açıklanır. Bir başka hadiste, Adem'in yaratıldığı sırada 60 arşın boyunda bulunduğu anlatılır.

Adem ve eşi (Havva), "cennet"te bulunurlar, orada yaşarlarken, Tanrı kendilerini uyarır: "Dilediğinizce yiyin, yaşayın, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa kendinize yazık etmiş olursunuz". Onlarsa, şeytanın aldatmasıyla yasak olanı yaparlar, yasak meyveyi yerler. Yer yemez de, "ayıp yerlerinin açık olduğunu" görürler. Ve "cennetten çıkarılırlar". Adem sonra "tevbe eder ve tevbesi Tanrı katında kabul edilir".

Adem'in "ilk insan olduğu" inancı yaygınsa da, aynı zamanda "Peygamber" olduğu da benimsenmiştir. Aktarıldığına göre, Adem'e, içinde Tanrı'nın buyruklarının bulunduğu "10 sahife"lik bir kitap verilmiştir.

➤ADEMOĞULLARI

Adem soyundan gelenler.

Ademoğulları, ayetlerde, "beni Adem" deyimiyle anlatılmakta. "Ya beni Adem!" (ey Ademoğulları!) seslenişi, Kur'an'da, beş kez geçmekte ve dördü; A'râf Suresi'nde yer almakta. Ayetler ve anlamları şöyle: (Kendi harfleriyle yazılı olanlarda, ayetlerin nasıl başladıkları görülmekte)

يا بنى آدم قد أنزلنا عليكم لباسا يوارى سوآتكم وريشا ٢٦ ك الأعراف ٧
يا بنى آدم لا يفتننكم الشيطان كما أخرج أبويكم من الجنة ٢٧ ك » ٧
يا بنى آدم خذوا زينتكم عند كل مسجد... ... ... ٣١ ك » ٧
يا بنى آدم إما يأتينكم رسل منكم يقصون عليكم آياتى ٣٥ ك » ٧

Anlamı

Ey Ademoğulları! Açılması kötü sayılan yerlerinizi örtecek giysi ve (ayrıca) süs giysisi indirdik size. Ne var ki "Tanrı'ya karşı gelmekten korkup sakınma giysisi", bu giysi, çok daha yararlıdır. İşte bu, Tanrı'nın ayetlerindendir. Ola ki, öğüt alırsınız. (A'râf Suresi, ayet: 26.)

Açıklama

Görüldüğü gibi, ayette, "giysi" (elbise) üçe ayrılmakta: Gereksinimi karşılayacak giysi, süs giysisi ve "Tanrı'dan korkup sakınma giysisi" (takva elbisesi). Üçüncüsünün, öbürlerinden "daha yararlı" olduğu, özellikle belirtilmekte. "Tanrı'ya karşı gelmekten sakınmak", "koruyucu olmakta", giyilen, soğuktan-sıcaktan koruyan, kimi zaman da giyeni süsleyen "giyim-kuşam"lara benzetilmekte. "Tanrı'ya karşı gelmekten sakınma"nın, insanları "kötülüklerden koruyacağı" anlatılmak istenmekte.

Anlamı

Ey Ademoğulları! Sakın ha şeytan sizi de yoldan sapma belâsına uğratmasın. Nasıl ki, ut yerlerini kendilerine göstermek için giysilerini soyarak ana babanızı (Adem'i, Havva'yı) cennetten çıkarmıştı o. O ve takımımdan olanlar, sizin kendilerini görmediğiniz yerlerden sizi görürler. Biz, şeytanları, inanmayanlara dost kıldık. (A'râf Suresi, ayet: 27.)

Açıklama

Bu ayette anlatılmakta ki, şeytan, tuzakçıdır. İnsanları saptırmak için, sürekli yollar kollar. İnsanlar, onu ve onun takımından olanları göremez, ama, gerek o, gerek onun takımından olanlar, insanları görebilirler. Böyle olunca da, kuracakları tuzakları, rahat kurabilirler. Öyleyse "şeytan"lara karşı çok dikkatli, uyanık olmak gerekir.

Anlamı

Ey Ademoğulları! Her "mescid"de (her namaz sırasında), süslerinizi, üzerinizde bulundurun. Yiyin, için, ama saçıp savurmayın. Çünkü Tanrı, saçıp savuranları (israf edenleri) sevmez. (A'râf Suresi, ayet: 31.)

Anlamı

Ey Ademoğulları! Size, aranızdan, ayetlerimizi okuyan peygamberler geldiğinde, bilesiniz ki, kim Tanrı'ya karşı gelmekten sakınır ve durumunu düzeltirse, işte onlara korku yoktur ve onlar, üzülmeyeceklerdir. (A'râf Suresi, ayet: 35.)

"Ey Ademoğulları!" seslenişinin yer aldığı öbür ayetse Yâsîn Suresi'ndedir:

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي
آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾

Yâsîn Suresi, ayet: 60

Anlamı

(Kıyamet günü suçlular ayrılırken seslenecek:) "Ey Ademoğulları! Ben size, şeytana tapmayın, o sizin için apaçık bir düşmandır deyip sizden söz almadım mı?" (Yâsîn Suresi, ayet: 60.)

"Ademoğulları" anlamına gelen "beni Adem" deyiminin geçtiği iki yerde, A'râf ve İsrâ Sureleri'nde sesleniş olmaksızın yer aldığını görmekteyiz.

A'râf Suresi, ayet : 172
İsrâ Suresi, ayet : 70

Birincisinde, "Ademoğulları'nın nasıl türedikleri", ikincisindeyse, yine "Ademoğullarının nasıl onurlandırıldıkları" bildirilir:

Ademoğullarının Adem'den Nasıl Türedikleri

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾

A'râf Suresi, ayet: 172

Anlamı

Anımsa ki, senin Tanrı'n, Ademoğullarından, sırtlarından "döllerini" (zürriyet) çıkarmış ve kendilerini kendilerine tanık yapmıştı. "Ben sizin Tanrı'nız değil miyim?" demişti. Onlar da "Evet, tanıklık ederiz ki öyle" demişlerdi. (Bunun böyle gerçekleştirilmesi), Kıyamet günü, "Bizim bundan haberimiz yoktu!" demeyesiniz diyedir. (A'râf Suresi, ayet: 172.)

Açıklama

Burada anlatılan şu:

• Tanrı, Ademoğullarının "sırtları"ndan döllerini çıkarıp meydana getirmiş,

• Sonra da, "Tanrı'ları olduğuna tanıklık ettirmiş".

• Söz konusu "tanıklık", Kıyamet günü olabilecek "itiraz"ı, "hiçbir şeyden haberimiz yoktu, olsaydı biz de kulluk ederdik, Tanrı'yı tanıyıp buyruklarını yerine getirdik" türünden konuşmaları önlemek içindir.

Bunların tam anlaşılabilmesi için yorumlara girildiği görülür:

Yorum için "hadis" aktarılır: Peygamber'in kendisi, bu ayette anlatıları nasıl açıklamıştı?

Ebu Davud'un, Tirmizî'nin ve Ahmed İbn Hanbel'in kitaplarına aldıkları şöyle bir hadis var:

"Adem'in Sırtından Çıkarılan Zürriyeti"

Bu ayet, Ömer'e soruldu. Ömer anlatmaya başladı:

"Konu sorulduğunda, Peygamber'in şöyle karşılık verdiğini dinledim:

"Güçlü ve Yüce Tanrı, Adem'i yarattı, sonra sırtını sağ eliyle sıvazladı; bundan bir Zürriyet (çocuklar) çıkardı ve: Bunları, cennet için yarattım, bunlar cennetliklerin nasıl davranmaları gerekiyorsa öyle davranacaklar dedi. Sonra yine Adem'in sırtını sol eliyle sıvazladı, bundan da Zürriyet çıkardı ve: Bunları da, cehennem için yarattım, bunlar da cehennemliklerin nasıl davranmaları gerekiyorsa öyle davranacaklar dedi." (Bkz. Ebu Davud, Kitabu's-Sünne, hadis no: 4703; Tirmizî, Kitabu Tefsiri'l-Kur'an, hadis no: 3075; Ahmed İbn Hanbel, 1/44-45, 251-252; Mevatta', Kitabu'l-Kader/2.)

Ahmed İbn Hanbel, Ebü'd Derdâ'nın aktardığı bir hadise de yer veriyor. Ebü'd-Derdâ da, Ömer'in aktardığı gibi aktarıyor. Ancak Ebü'd-Derdâ'nınkinde, Adem'in sırtı Tanrı'nın sağ eliyle sıvazlandığında "Ak zürriyet" çıktığı ve bunların cennetlik oldukları, Tanrı'nın sol eliyle sıvazlandığındaysa "Kara zürriyet" çıktığı ve bunların da cehennemlik oldukları açıklanıyor. (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 6/441.)

Ebu Hureyre de, Peygamber'den bu konuda bir açıklama aktarıyor. Bu açıklamada da "Adem'in yaratıldığı sırada, sırtının Tanrı eliyle sıvazlandığı ve kıyamete dek gelecek olan zürriyetinin onun sırtından çıkarıldığı" anlatılıyor. Ayrıca, o sırada Adem'in sırtından çıkarılmış olan "her insanın iki gözü arasında bir parlaklık bulunduğu" ve bu insanların Adem'e gösterildiği, kim olduklarını sorunca da, Adem'e Tanrı'nın şöyle dediği açıklanıyor:

"Bu, senin zürriyetindir." (Bkz. Tirmizî, hadis no: 3076.)

Yukarıdaki hadislerin tümünde şu açıklama yer alıyor:

- Adem'in zürriyeti, Adem yaratıldığı sırada "çıkarılıp" ortaya konmuştu.
- Bu, Tanrı'nın, "Adem'in sırtını sıvazlaması" sonucunda gerçekleşmişti.

Kur'an'da yer aldığı anlamıyla, bir kimsenin "zürriyet"i, o kimsenin dölü ya da dölünden gelenlerdir. Demek ki yukarıdaki hadislere göre, Adem'in soyundan gelenler, yani "Ademoğulları", onun "sırtından" çıkarılmış, yaratıldığı sırada kendisine gösterilmişti. Tanrı'nın "sağ eliyle sıvazlaması" sonucunda "cennetlikler", "sol eliyle sıvazlaması" sonucunda da "cehennemlikler" meydana getirilmişti.

Yukarıdaki hadisler, sunulan ayete ilişkin olarak Kur'an yorumlarında da yer alıyor. Ve Tanrı'yla Adem'in "zürriyet"i arasında şu konuşmanın o sırada meydana geldiği yazılıyor:

"–Ben sizin Tanrı'nız değil miyim (Elestü bi rabbiküm)?

"–Evet, tanıklık ederiz ki öyle, sen bizim Tanrı'mızsın!" (Bkz. Râzî, c. 15, s. 46 ve ötekiler; Taberî, Tefsir, c. 9, s. 75 ve ötekiler.)

Bu konuşmanın nasıl gerçekleştiği konusunda Kur'an yorumcularının genellikle yazdıkları şöyle:

"Tanrı, Adem'i yaratıp meydana getirdiğinde, Kıyamete dek soyundan gelecekleri çok küçük biçimler, zerreler gibi çok küçük varlıklar olarak yaratmıştı."

Yani, Kur'an yorumcularının yorumlarına göre, her insan, çok küçük biçimde meydana getirilmiş, tüm insanlar bu biçimleriyle Tanrı'yla konuşmuşlardı. Ve Tanrı'yla Ademoğulları arasında o sırada bir çeşit "sözleşme" gerçekleşmişti. Ama o sıradaki var olmayla yok olma çok kısa sürmüştü. Kimi aktarmaya göre, "ezel" de olmuştu bu.

Yukarıda sunulan ayet böyle yorumlanıyor.

Ayette, Adem'in kendisinin "sırtından zürriyetinin çıkarıldığı" değil, "Ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerinin çıkarıldığı" açıklanıyor. Öyleyken, yukarıdaki yorum kabul edilebilir mi?

Kur'an yorumcularının genellikle benimsedikleri yorum, yukarıdaki hadislerle dile getirilen yorumdur. Yani, "Tanrı'nın Adem'i yarattığı sırada onun sırtını sıvazlayıp kıyamete dek gelecek çocuklarını torunlarını çıkardığı, onlara küçük biçimler verdiği ve onlarla sözleştiği" anlatılıyor. Ayet böyle anlaşılmalıdır.

Fahruddin Râzî, ayette, Adem'in kendisinin sırtından zürriyetinin çıkarıldığına ilişkin bir açıklama yoksa da, hadiste bu açıklamanın bulunuyor olmasından dolayı bu yorumu kabul etmek gerektiğini yazıyor. Bu yorumu kabul edenler, "Bu yorum benimsenmelidir, çünkü bu yorum, Peygamber'in yorumudur" diyorlar. (Bkz. Râzî, c. 15, 16.)

Bununla birlikte, bu yoruma karşı çıkanlar da var. Başta Mutezile. Mutezile görüşünde olanlar, bu yorumun "akla uymadığı"nı savunarak karşı çıkmaktalar. Fahruddin Râzî, Mutezile'nin bu konudaki karşı görüşlerine ve kanıtlarına uzun uzun yer vermekte. Yukarıdaki yorumun kabul edilemeyeceğine ilişkin Mutezile'nin ileri sürdüğü kanıtlardan tam 12 kanıt sıralamakta. (Bkz. Râzî, c. 15, s. 47-49.)

Mutezile'ye göre, Adem'in "sırtından sıvazlanarak zürriyetin çıkarılması ve onlarla Tanrı'nın daha o zaman sözleşmesi" yolunda ileri sürülen yorum kabul edilemez. Çünkü:

• Tanrı'yla biz insanlar arasında o zaman bir sözleşme olsaydı, bizim onu anımsamamız gerekirdi. Çünkü olay, çok önemli bir olaydır.

• Eğer o zaman, Adem'in sırtından çıkarıldığımızda, ruhlarımızın içinde bulundukları bedenler şimdiki bedenlerimizden başka bedenler idiyse, "ruh göçü"nü (tenassuhu) yani ruhun bir bedenden başka bir bedene geçiyor olduğunu kabul etmek gerekir. Buysa kabul edilemez.

• Eğer Kıyamete değin bütün insanlar o zaman Adem'in sırtından çıkarılıp meydana getirilmiş olsalardı, dünyaya sığmazlardı.

• O zamanki sözleşme hatırlanmadığına göre, bir işe yaramaz. İşe yaramayan bir şeyse gerçekleşmiş olamaz. Anımsanmayan bir şey, Tanrı tarafından kullara karşı kanıt olarak gösterilemez öbür dünyada.

• Târık Suresi'nin 6. ayetinde, insanların, "atarak gelen bir sudan" yani "meni"den oldukları bildiriliyor. Eğer daha önce Adem'in sırtı sıvazlanarak meydana getirilmiş olsalardı, böyle bildirilmezdi.

Mutezile'nin karşı çıkışları böyle sürüp gidiyor.

Bunlara cevap da veriliyor. Özeti şu: Tanrı'nın gücü, her şeye yeter. Peygamber'in kendisi ayeti öyle yorumladığına göre, onu öyle kabul etmek gerekir.

Söz konusu ayetin Diyanet'in resmi çevirisindeki "meal"i şöyledir:

Rabbi'n insanoğlunun sulbünden soyunu devam ettirmiş, onlara "Ben sizin Rabbi'niz değil miyim?" demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da "Evet, şahidiz!" demişlerdi. Bu, Kıyamet günü, "Bizim bundan haberimiz yoktu" dersiniz diyedir. (A'râf Suresi, ayet: 172.)

Bu "meal"de bir de not düşülmüş. Şöyle: "Bu ayet, insanların, Rablerini bilerek, O'nun hâkimiyetini kabul edecek tabiatta yaratılmış olduklarını temsil yoluyla anlatmaktadır."

Kur'an'da ve hadislerde, "Ademoğulları"nın nasıl türedikleri anlatılırken şunlar bildirilir.

• Adem yaratıldı.

• Adem'den eşi (Havva) yaratıldı.

• İkisinden de "Ademoğulları" türedi.

• Ademoğullarının türemesi, "meni"den oldu.

Hadislerde ayrıntılar var, ama ayetlerde yok. Ayetlerden biri şöyle:

Hucurât Suresi, ayet: 13.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقٰيكُمْ إِنَّ اللّٰهَ
عَلِيمٌ خَبِيرٌ ١٣

Anlamı (Diyanet'in)

Ey insanlar! Doğrusu biz sizleri *Bir erkekle bir dişiden* yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Allah Bilen'dir, Haberdar'dır. (Hucurât Suresi, ayet: 13.)

Açıklama

Bu ayette sözü edilen "erkek ve dişi"yle Adem ve Havva'nın anlatılmak istendiği ileri sürülür yorumlarda. Hadislere dayanılarak... Kimilerine göreyse, burada yalnızca "her insanın annesiyle babası" anlatılmak isteniyor. (Bkz. Râzî, c, 28, s. 137.)

A'râf Suresi'nin 189. ayetinde de, Tanrı'nın, insanları "bir tek kişiden" yarattığı ve o bir kişinin "eşinin de aynı kişiden" yaratılıp meydana getirildiği bildiriliyor. Hadislerde açıklanan şu: Bu ayette sözü edilen "kişi", Adem'dir, "eş"iyse: Havva. Havva'nın, Tevrat'ta açıklandığı gibi, Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı açıklanıyor. Bkz. **HAVVA.**

"Ademoğullarının nasıl türedikleri" konusunda ayrıca bkz. **ADEM'İN İKİ OĞLU, İNSAN, MENİ.**

Meryem Suresi'nin 58. ayetinde, "Peygamberler"den söz edilirken "min zürriyeti Adem" yani "Adem'in zürriyyetlerinden" (çocuklarından, torunlarından) diye anlatılıyor.

Ademoğullarının Onurlandırılmaları

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ
وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

İsrâ Suresi, ayet: 70

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, biz insanoğullarını (Ademoğullarını) şerefli kıldık. Onların, karada ve denizde gezmesini sağladık. Temiz şeylerle onları rızıklandırdık, yaratıklarımızın pek çoğundan onları üstün kıldık. (İsrâ Suresi, ayet: 70.)

Özet

Ademoğulları: Ataları Adem olan insanlar. Kur'an'da nasıl davranmaları gerektiği belirtilirken, "Tanrı'dan korkmaları", "Tanrı korkusu"nu "en güzel bir giysi" olarak üzerlerinde taşımaları, Tanrı'ya kulluk etmeleri, her tapınma sırasında "temiz ve arınmış" olarak bulunmaları, peygamberlerin öğütlerine ve Tanrı'dan getirdikleri kitaplara uymaları, şeytanı "en büyük ve açık düşman" bilmeleri, şeytanın dediklerine uymamaları isteniyor; "baba"larını, yani Adem'i nasıl aldatıp cennetten attırdıysa, kendilerini de bu düşmanın yoldan çıkarma çabasında olduğu anımsatılıyor. Ayrıca, insanların aynı anadan, aynı babadan geldikleri bildiriliyor.

➤ADEM'İN İKİ OĞLU

198
ADEM'İN
İKİ OĞLU

Hâbil ve Kâbil.

Adları Kur'an'da yer almaz, yalnızca "Adem'in iki oğlu" anlamına gelen deyim geçer. Sonra olayları anlatılır:

"Adem'in iki oğlu" olan Hâbil ile Kâbil, birer kurban adarlar. Hâbil'inki Tanrı katında kabul edilir, Kâbil'inki kabul edilmez. Kardeşini kıskanan Kâbil, Hâbil'i öldürür. Nasıl gömeceğini bilmez. Tanrı bir karga gönderir, ölüyü nasıl gömeceğini öğretir.

Önce olay anlatılır. Şöyle:

Mâide Suresi, ayet: 27-31

وَاتْلُ
عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ
مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ
يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾
إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ
النَّارِ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ
قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ
غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُوَارِي سَوْءَةَ
أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا الْغُرَابِ
فَأُوَارِيَ سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ ﴿٣١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey Muhammed! Onlara, Adem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat: İkisi birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki edilmemişti. Kabul edilmeyen, "Andolsun ki seni öldüreceğim!" deyince, kardeşi, "Allah, ancak sakınanların takdimesini kabul eder!" demişti. "Beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben, hem benim, hem de senin günahınla dönüp cehennemliklerden olmanı isterim. Zulmedenlerin cezası budur." Bunun üzerine kardeşini öldürmekte nefsine uydu ve onu öldürerek zarara uğrayanlardan oldu. Allah, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek üzere ona, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Bana yazıklar olsun! Kardeşimin ölüsünü örtmek için bu karga kadar olmaktan aciz kaldım" dedi de, ettiğine yananlardan oldu. (Mâide Suresi, ayet: 27-31.)

Sonra sonucu bildirilir. Şöyle:

مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ
نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ
جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ
كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَٰلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

Mâide Suresi, ayet: 32

Anlamı (Diyanet'in)

Bunun için İsrailoğullarına şöyle yazdık: Kim bir kimseyi bir kimseye veya bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa), bütün insanları diriltmiş gibi olur. Andolsun ki onlara belgelerle peygamberlerimiz geldi, sonra buna rağmen, onların çoğu, yeryüzünde taşkınlık edenler oldu. (Mâide Suresi, ayet 32.)

Açıklama

"Adem'in iki oğlu"ndan birinin öbürünü öldürmesiyle, İsrailoğulları arasında ne gibi bir ilişki olabileceği sorulup üzerinde duruluyor Kur'an yorumlarında. Cevabını bulabilmek için kimi yorumcunun şöyle dediği görülüyor:

• Burada sözü edilen "Adem'in iki oğlu", Adem'in kendi çocukları değildir, İsrailoğullarından iki kişidir anlatılan. Çünkü onlar da Adem'in oğulları sayılırlar.

Hasan ve Dahhâk'ın yorumu böyle. (Bkz. Taberi, Tefsir, c. 6, s. 122, 125; Râzî, 11/204.)

Taberi, böyle bir yorumun hiçbir anlam taşımadığını, mantığının bulunmadığını, hadisçilerin, tarihçilerin ve bilgi sahiplerinin, sözü edilen iki kişinin "Adem'in kendi oğulları" (Hâbil ile Kâbil) olduğunu kabul etmekte birleştiklerini yazıyor. (Bkz. Taberi, 6/122.) Ünlü Kur'an yorumcusu, Hasan'ın ve Dahhâk'ın yorumunun kabul edilemezliğini savunurken, şu hadise de dayanıyor:

"Ne zaman bir kişi bir kişiyi haksızca öldürse, öldürülenin kanının günahından, *Adem'in **ilk oğluna da pay** düşer. Çünkü öldürmenin yolunu ilk açan, o olmuştur.*" (Bkz. Taberi, 6/125.)

Bu hadise, Buharî ve Müslim gibi "sağlam hadisçi" olarak tanınan hadisçiler de kitaplarında yer veriyorlar. (Bkz. Buharî, İ'tisâm/15, Enbiyâ/1; Müslim, Kesâmet/27, hadis no: 1677; Tirmizî, İlm/14, hadis no: 2673; İbn Mace, Diyât/1, hadis no: 2616; Ahmed İbn Hanbel, 1/383, 430, 433.)

Hadiste "Adem"in ilk oğlu ve öldürme geleneğini ilk başlatan" olarak tanıtılan kişinin, kardeşi Hâbil'i öldürdüğü aktarılagelen Kâbil olduğu üzerinde birleşilmekte. Kâbil'in adını kimileri Kayn, kimileri Kain, kimileriyse Kâyin biçiminde aktarırlar. (Bkz. İbnü'l-Esîr, el Kâmil, c. 1, s. 25.) Tevrat'ta da "Kain" adıyla geçer. (Bkz. 4: 1-26.) "Kain"in (İbranca'da) "Kazanılmış" anlamında olduğu belirtilir. (Bkz. Kitab-ı Mukaddes, İstanbul, 1985, s. 5.)

Kâbil, Hâbil'i Neden Öldürmüş?

Aktarılanlar şöyle:

1- Kâbil ile Hâbil birer kurban adarlar. Kâbil çiftçidir, adağı da toprak ürünlerindendir. Hâbil'se çobandır, kurbanı da bir hayvan (koyun). Sunulan adaklardan ikincisinin Tanrı katında kabul edildiği, birincisinin kabul edilmediği bir işaretle bildirilir. Kâbil büyük bir öfkeye kapılır ve fırsatını bulduğunda kardeşini öldürür.

2- Kimilerince de, asıl neden, bir "kız"ın Hâbil'le evlendirilmek istenmesi ve Kâbil'in de onu istiyor olmasıdır. İleri sürüldüğüne göre, kız, Kâbil'in ikiz kardeşidir. Adem ve Havva'nın çocukları, her doğuşta biri kız biri de erkek olmak üzere ikiz doğarlardı. Bir önce doğan ikizlerden biri, bir sonraki ikizlerden biriyle evlendirilirlerdi. Onun için, Kâbil'in ikiz kızkardeşiyle de Hâbil'in evlenmesi gerekmektedir. Ne var ki, kendi ikiz kızkardeşinin daha güzel olduğunu gören Kâbil, bu evliliğe karşı çıkar. Hâbil'e de içerler. Adağının Tanrı katında kabul edilmemesinin anlaşılmasından sonra daha çok üzülür ve sonunda Hâbil'i öldürür. (Konuya ilişkin bkz. "tefsir"ler, eski tarihler, örneğin İbnü'l-Esir, Kâmil, c. 1, s. 25 ve ötekiler.)

"Tefsir"lerde ve eski tarihlerde bu konuda yer alan aktarmalar çoğu incelemeci ve araştırmacılarca güvenilir bulunmamakta. (Bkz. Dr. Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyat, Diyanet Yay., s. 272-278.) Kur'an'da anlatılanların dışındaki aktarmalara bel bağlanılmaması öğütlenmekte. Bu öğütte bulunanlar arasında Elmalılı Hamdi Yazır da yer alıyor. (Bkz. Hak Dini Kur'an Dili, 3/1653.)

Bununla birlikte, Hâbil ve Kâbil konusunda aktarılagelenlerin halk arasında yerleştiği görülmekte.

Eldeki Tevrat'ta da şunları okumaktayız:

"Ve Adem, karısı Havva'yı bildi (yani cinsel ilişki kurdular), Havva gebe kalıp Kâin'i doğrudu. Rabbin yardımıyla bir adam kazandım dedi. Ve yine kardeşi Hâbil'i doğurdu. Hâbil koyun çobanı oldu. Ve Kâin, günler geçtikten sonra toprağın ürünlerinden Rabbe takdime (adak) getirdi. Hâbil de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve Rab, Hâbil'e ve onun takdimesine baktı (kabul etti), fakat Kâin ile onun takdimesine bakmadı. Ve Kâin çok öfkelendi, suratını astı. Rab, Kâin'e dedi: Niçin öfkelendin? Eğer iyi davranırsan o yükseltilmeyecek mi? İyi davranmazsan günâh kapıda pusuya yatmıştır. Onun istediği sensin, ama sen ona baskın gel. Ve vaki oldu ki, Kâin kardeşi Hâbil'e karşı kalktı ve onu öldürdü." (Tevrat, Tekvin, 4: 1-8.)

İncil'de de şöyle deniyor:

"Çünkü başlangıçtan işittiğimiz tembih şudur: Birbirimizi sevelim. Kötülerden olan ve kardeşini öldüren *Kâin* gibi değil. Kâin onu niçin öldürdü? Çünkü kendi işleri kötü, kardeşinin işleriyse iyiydi." (Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 3: 11-12.)

➤ADIM

Yürümek için yapılan ayak atışların her biri.

Kur'an'daki anlamı: İz.

Adım, Kur'an'da çoğul olarak yer almakta:

Adımlar: (Hutuvât)

Şeytanın adımları (hutuvâti'ş-şeytan) biçiminde. Kur'an'da beş kez geçer.

Bunlardan dördü, aynen şu uyarıda geçmekte:

وَلَا تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

Anlamı

Ve şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü şeytan, sizin için apaçık düşmandır.

Bu uyarı, Kur'an'da üç yerde aynen geçmektedir:

Bakara Suresi, ayet	: 168, 208
En'âm Suresi, ayet	: 142

Bir yerde de uyarı şöyledir:

Nûr Suresi, ayet: 21

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

Anlamı

Ey inananlar! Şeytanın adımlarına uymayın! Şeytanın adımlarına kim uyarsa bilsin ki, şeytan utanılacak ve yadırganacak (kötü) şeyleri buyurur. (Nûr Suresi, ayet: 21.)

"Şeytanın adımları"ndan gitmek, "şeytanın izi"nden gitmek, yani onun istediği yolu seçmektir. Geniş yorum için bkz. **ŞEYTAN.**

➤ADN

Cennetin adı ya da niteliği. Kur'an'da "cennetler" demek olan "cennât" ile birlikte ve on bir kez yer alır:

جَنَّاتِ عَدْنٍ

Anlamı

Adn cennetleri:

Şu ayetlerde geçer:

Tevbe Suresi, ayet	: 72
Ra'd Suresi, ayet	: 23
Nahl Suresi, ayet	: 31
Kehf Suresi, ayet	: 31
Meryem Suresi, ayet	: 61
Tâhâ Suresi, ayet	: 76
Fâtır Suresi, ayet	: 33
Sâd Suresi, ayet	: 50
Mümin Suresi, ayet	: 8
Saff Suresi, ayet	: 12
Beyyine Suresi, ayet	: 8

"Adn" kimine göre Arapça'dır ve "yerleşme" (istikrar, sebât) anlamını içerir. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, "adn" maddesi; Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, 16/133.) Kimine göre (İbn Abbas, Ka'b'dan aktarıyor) Süryanca'dır, "üzüm bağı" anlamına gelir, kimine göreyse aynı anlamda Yunanca'dır. (Bkz. Süyûtî, el İtkân, c. 1, s.182.)

Kimine göre "özel ad"dır (cennetin, ya da cennette bir yerin özel adı), kimine göreyse "cennet"in niteliklerinden biridir, cennetliklerin orada "yerleşmeleri"ni anlatır. (Bkz. Keşşaf, Râzî ve öteki tefsirler.)

Tevbe Suresi, ayet:72

٧١ وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ٧٢

Anlamı (Diyanet'in)

Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler, *Adn cennetlerinde* hoş meskenler va'detmiştir. Allah'ın hoşnut olması en büyük şeydir. İşte büyük kurtuluş budur. (Tevbe Suresi, ayet: 72.)

Açıklama

Kur'an yorumcularına göre, Tanrı burada inanırlara iki şeyi söz veriyor:

a- Mutluluk veren maddi şeyler: Cennet, Adn cennetleri, oralardaki yaşam.

b- Manevi-ruhani kazanç: Tanrı'nın hoşnutluğu.

Cennetliklerin bu ikisine de kavuşacakları ve ikincisinin, birincisinden daha değerli olduğu bildiriliyor. (Bkz. Râzî, 16/133.)

Nahl Suresi, ayet: 31

جَنَّاتُ
عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاؤُنَ
كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ ٣١

Anlamı (Diyanet'in)

İçlerinden ırmaklar akan *Adn cennetlerine* girerler. Orada diledikleri kendilerine verilir. Allah, sakınanları böylece mükâfatlandırır. (Nahl Suresi, ayet: 31.)

Açıklama

Bir önceki ayette (30. ayet) Tanrı'ya karşı gelmekten korkup sakınanlara, bu dünyada da öbür dünyada da "güzellik"ler, güzel karşılıklar verileceği ve bu tür kimselerin sonunda varacakları yurdun çok güze bir yurt (cennet) olacağı bildirilir.

"Adn cennetleri"ni anlatan öteki ayetler için bkz. CENNET.

Eldeki Tevrat'ta Aden biçiminde ve bir yer adı olarak geçer: Adem Peygamber'in Havva'yla birlikte bulundukları cennet olarak anlatılır. Şöyle denir: "Ve Rab Allah doğu yönünde, ***Aden****'de* bir bahçe yaptı ve yaptığı adamı (Adem'i) oraya koydu." (Bkz. Tevrat, Tekvin, 2:8, 4:16)

Kur'an yorumlarında yer alan hadislerde, "Adn", "cennette bir köşk" olarak tanıtılır. "İnciden, yakuttan ve zebercedden bir köşk. Çok sayıda kapısı, yüzlerce, binlerce odası olan bir köşk." (Bkz. Taberi, Tefsir, 10/124 ve öteki; Keşşaf, 2/289; Râzî, 6/133.)

Bugün "Aden", Güney Yemen'deki Aden Valiliği'nin yönetim merkezi ve ulusal başkenttir. Bir de "Aden Körfezi" vardır. Kızıldeniz'le Umman Denizi arasında bağlantı oluşturur.

"Adn"ın eski Babil dilindeki "Edinu"dan geldiği, bu sözcüğün de "bahçe" anlamında olduğu, Yahudiliğe "Aden" ya da "Eden" diye (yine bahçe, cennet anlamında) geçtiği ileri sürülür kimi araştırmacılarca. (Bkz. Hayrullah Örs, Musa ve Yahudilik, İstanbul 1966, s. 361, 362.)

➤AĞAÇ

Gövdesi odun ya da kereste olmaya elverişli olup uzun yıllar yaşayabilen bitki.

Ağaç, Kur'an'da, *şecer* sözcüğüyle anlatılmakta. Yirmi dört, ya da yirmi beş kez (bu anlamda) geçmekte:

A- Yasak Ağaç

Adem'in ve eşi Havva'nın, "cennet"telerken, yaklaşmamaları buyurulan, meyvesinden yemeleri yasaklanan ağaç.

Bkz. ADEM, CENNET.

1- Kutsal Ağaç

a) "Tanrı'nın nuru"nun benzetildiği ışık kaynağını oluşturduğu anlatılan "kutlu zeytin ağacı":

Nûr Suresi, ayet: 35

يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا
غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ

Anlamı

...Ne doğulu, ne de batılı olan zeytinyağı, neredeyse ateş değmese de aydınlatıcı bulunan kutlu zeytin ağacından yakılır... (Nûr Suresi, ayet: 35.)

b) Musa Peygamber'e "vahy"in geldiği "kutlu yer"deki ağaç:

فَلَمَّا
أَتَاهَا نُودِيَ مِن شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ
مِنَ الشَّجَرَةِ أَن يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Kasas Suresi, ayet: 30.

Anlamı

Sonunda oraya gelince, kutlu yerdeki derenin sağ yanındaki "ağaç" kesiminden: "Ey Musa! Ben, kuşkusuz, alemlerin Rabbi olan Tanrı'yım!" diye seslenildi kendisine. (Kasas Suresi, ayet: 30.)

c) "Tûr-ı Sina"daki "zeytin ağacı":
Bu ağaçtan da, Mü'minûn Suresi'nin 20. ayetinde söz edilmekte.

d) Müslüman inanırların, altında Peygamber'e biat ettikleri ağaç;
Hoşnutluk ağacı (şeceretu'r-rıdvan):

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ
إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ

Fetih Suresi, ayet: 18

Anlamı

(Ey Muhammed!) Andolsun ki, Tanrı o inanırlardan hoşnut olmuştur. Anımsa ki onlar, o ağacın altında sana "biat" etmişlerdi (onaylamak için sana el vermişlerdi). (Fetih Suresi, ayet: 18.)

B- Kendisine Birşeyler Benzetilen Ağaç
1- "İyi"nin, "Güzel"in Benzetildiği Ağaç

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ
أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ
بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾

İbrahim Suresi, ayet: 24, 25

Anlamı

Tanrı'nın, güzel bir "söz"ü, "güzel bir ağaç"a benzeterek nasıl örnek verdiğini görmüyor musun? (Güzel söz) güzel bir ağaç gibidir. Kökü sağlam, dalları gökte olan bir ağaç. Tanrı'sının izniyle her zaman meyvesini verir. İnsanlar öğüt alsınlar diye. Tanrı insanlara (böyle) örnekler verir (benzetmeler yapar). (İbrahim Suresi, ayet: 24, 25.)

2- "Kötü"nün, "Çirkin"in Benzetildiği Ağaç

İbrahim Suresi, ayet: 26

وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ
مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ

Anlamı

Çirkin bir söz de, çirkin-kötü bir ağaç gibidir. Yerinden koparılmış, bir yerde duramayan (belirli bir yeri bulunmayan) bir ağaç… (İbrahim Suresi, ayet: 26.)

C- Güzel, Yararlı Ağaç, Ağaçlar
1- "Ateş" Elde Edilen Ağaç

Yâsîn Suresi, ayet: 80

اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَا اَنْتُمْ
مِنْهُ تُوقِدُونَ

Anlamı

O Tanrı ki, sizin için yeşil (yaş) ağaçtan ateş çıkardı. Ondan ateş yakmaktasınız. (Yâsîn Suresi, ayet: 80.)

Bu ağaçtan, Vâkıa Suresi'nin 71. ve 72. ayetlerinde de söz edilir.

2- "Güzel Bahçeler" Oluşturan Ağaçlar

Neml Suresi, ayet: 60

اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ
لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ
مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا

Anlamı

Yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren, onunla, bir ağacını bile bitiremeyeceğiniz güzel bahçeler meydana getiren Tanrı mı daha "hayırlı"dır? (Neml Suresi, ayet: 60.)

3- "Arı"nın ve Benzeri Yaratıkların Barınmasına Yarayan Ağaçlar

Bu tür ağaçlara, Nahl Suresi'nin 68. ayetinde (dolaylı olarak) değinilmekte. Bkz. ARI.

4- "Balığın Karnından Çıktığında, Geniş Yapraklarıyla Yunus'un Örtünüp Bürünmesini" Sağlayan Ağaç

Bu ağaçtan da, Yunus Peygamber anlatılırken, Sâffât Suresi'nin 146. ayetinde söz edilmekte. Bkz. YUNUS

D- "Tanrı'ya Secde Ettikleri"nden Söz Edilen Ağaçlar

Tüm ağaçlar, bu kapsama giriyor. Hacc Suresi'nin 18., Rahman Suresi'nin 6. ayetinde, öteki yaratıklar gibi, "ağaçların da, Tanrı'ya secde ettikleri" anlatılır.

E- "Ağaçlar Kalem Olsa..."

Lokman Suresi'nin 27. ayetinde, "Tanrı'nın sözleri"ni "yazmak" için, "yeryüzündeki tüm ağaçlar kalem olsa" gene de "Tanrı'nın sözlerini yazmaya" yetmeyeceği anlatılır.

Bkz. KUR'AN, SÖZ.

F- "Cehennemdeki Zakkum Ağacı"

"Zakkum ağacı" anlamına gelen deyimin geçtiği ayetler ve anlamları: (Kendi harfleriyle dizili yazılarda, deyim görülmekte.)

زقوم : أذلك خير نزلا أم شجرة الزقوم ... ... ٦٢ ك الصافات ٣٧
(٣) ن شجرة الزقوم • طعام الأثيم ... ... ٤٣ ك الدخان ٤٤
ثم إنكم أيها الضالون المكذبون • لآكلون من شجر من زقوم ٥٢ ك الواقعة ٥٦

Sâffât Suresi, ayet: 62

Anlamı

Konukluk olarak bu mu (cennet yaşamı mı) iyidir, yoksa zakkum ağacı mı? (Sâffât Suresi, ayet: 62.)

Bundan sonraki, yani 63 , 64, 65 ve 66. ayetlerin anlamları da şöyledir:

Biz bu ağacı, zalimler için bir dert yaptık. (Sâffât Suresi, ayet: 63.)

Bu, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. (Sâffât Suresi, ayet: 64.)

Tomurcukları, şeytan başı gibidir. (Sâffât Suresi, ayet: 65.)

İşte cehennemlikler, bundan yerler, karınlarını bununla doldururlar. (Sâffât Suresi, ayet: 66.)

Bkz. CEHENNEM, ZAKKUM.

Anlamı

Zakkum ağacı, kuşkusuz, günah işlemiş olanların yiyeceğidir. (Duhân Suresi, ayet: 43, 44.)

İzleyen ayetler:

Karınlarında kaynayıp erimiş bir bakırdır sanki. (Ayet: 45.)

Sıcak su gibi kaynar. (Ayet: 46.)

Anlamı

Sonra, ey sapkın yalanlayanlar! Kuşkusuz, zakkum ağacından yiyeceksiniz. (Vâkıa Suresi, ayet: 51, 52.)

İzleyen ayetler:

Karınlarınızı onunla dolduracaksınız. (Ayet: 53.)

Onun üzerine kaynar su içeceksiniz. (Ayet: 54.)

İsra Suresi, ayet: 60

وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ

Anlamı

"Kur'an'da lanetlenmiş ağaç" (Ve'ş-Şecerete'l-Melunete Fil'l-Kur'an).

İsrâ Suresi'nin 60. ayetinde, "zakkum ağacı", böye nitelenmekte.

Bkz. **CEHENNEM, ZAKKUM.**

➤AĞIR

Tartıda çok çeken, değeri çok olan, çetin, güç, sıkıntı veren, yavaş.

"Ağır"ın Kur'an'daki karşılığı: "Sekil".

Ağırlık: "Siklet".

Çeşitli anlamda "ağır" ve "ağırlık"lar var:

A- Tartıda Çok Çekme

1-"Günah-Sevap Ağırlığı"

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ   وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ

Anlamı

"Kimin (sevap yönünden) tartısı ağır gelirse... Kimin tartısı hafif gelirse...

"Günah-sevap tartılırken" (kıyamette), "tartıda sevabı ağır gelen"lerin ne durumda, "sevabı hafif gelen"lerin ne durumda bulunacakları, kimi sure ve ayetlerde anlatılmaktadır.

Bu ayetler ve anlamları şöyle:

ثَقُلَتْ: والوزن يومئذ الحق فمن ثقلت موازينه فأولئك
(٤) هم المفلحون ... ... ك الأعراف ٧
فمن ثقلت موازينه فأولئك هم المفلحون... ... ... ١٠٢ك المؤمنون ٢٣
فأما من ثقلت موازينه • فهو في عيشة راضية... ... ٦ ك القارعة ١٠١

Anlamları

O gün (Kıyamet günü) "tartı" (günahın sevabın tartılması) gerçektir. Öyleyse, kimin tartısı (sevabı) ağır gelirse, işte bu durumdaki kimseler, kurtulanların ta kendileridirler. (A'râf Suresi, ayet: 8.)

Öyleyse (sevab yönünden) tartısı ağır gelenler, işte bunlar, kurtulacak olanların ta kendileridirler. (Mü'minûn Suresi, ayet: 102.)

Açıklama

"Sevapları ağır gelenlerin durumları"na ilişkin, A'râf ve Mü'minûn surelerindeki yukarıda görülen ayetlerin sözleri, tümüyle aynıdır. Ancak, çevirilerindeki sözler biraz değişik olmuştur. Çünkü, ayetlerdeki sözlere, yukarıdaki anlamların ikisi de uygundur.

Mü'minûn Suresi'ndeki ayetten, yani 102. ayetten sonra gelen iki ayetin anlamları da şöyledir:

Tartısı hafif gelenler, işte bunlar, kendilerine yazık etmiş, zarara uğramış kimselerdir. Hep cehennemde kalacak olanlardır. (Mü'minûn Suresi, ayet: 103.)

Ateş, yalar biçiminde yüzlerine çarpar. Dişleri sırıtıp kalır. (Mü'minûn Suresi, ayet: 104.)

Demek ki, "Kıyamet günü" iyi duruma ulaşmak, kurtulabilmek için, "sevap"ın "ağır" gelmesi gerekir. Öbür ayetlerde de bu durum, başka söz kalıpları içinde anlatılmakta:

(Sevap yönünden) tartıları ağır gelen kimselere gelince: Böyle bir kişi mutlu bir yaşam içindedir. (Kâria Suresi, ayet: 6, 7.)

Daha sonraki ayetlerin anlamlarıysa şöyle:

Tartıları (sevap yönünden) yeğni gelen kimselere gelince: Böyle bir kişinin kalacağı temel yer, bir ateş çukurudur. O ateş çukurunun ne olduğunu sen bilir misin? O, kudurmuş bir ateştir. (Kâria Suresi, ayet: 8, 9, 10, 11.)

Zilzâl Suresi'nin 7. ve 8. ayetlerinde de şunlar anlatılmakta:

(Kıyamet günü), daha önce kim zerre ağırlığında iyilik yapmışsa onu görecek. Kim zerre ağırlığında kötülük yapmışsa onu görecektir.

مُثْقَلَةٌ

"Günah yükü ağır olan":

Fâtır Suresi,
ayet: 18

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى

Anlamı

Bir günah yüklüsü, bir başkasının günah yükünü çekmez. Günah yükü ağır olan kimse, o yükü taşıması için birini çağırsa, (yardıma çağırılan kimse) onun yakını bile olsa, (yardıma çağırılan kimse tarafından) hiçbir şey alınıp taşınmaz... (Fâtır Suresi, ayet: 18.)

اَثْقَالَهُمْ

"Günah ağırlıkları"

Ankebût Suresi,
ayet: 12, 13

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَب۪يلَنَا
وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْۜ وَمَا هُمْ بِحَامِل۪ينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍۜ
اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ
اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

Anlamı

O "kâfir"ler, inanmış olanlara: "Siz bizim yolumuza uyun, biz sizin günah yüklerinizi yüklenip taşırız!" dediler. Oysa onlar, onların günahlarından hiçbir şeyi alıp yüklenecek değillerdir. Onlar (kâfirler), kuşkusuz yalancılardır. Onlar, kesinlikle kendi ağırlıklarını (günah yüklerini) yüklenip taşıyacaklardır. Kendi ağırlıklarıyla birlikte daha nice ağırlıkları da taşıyacaklar. Ve Kıyamet günü, uydurduklarının hesabını vermek üzere sorguya çekileceklerdir. (Ankebût Suresi, ayet: 12, 13.)

مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

"Zerre ağırlığında"

Bu deyim, "günah-sevap tartılması" söz konusu olduğunda da, başka konularda da geçer Kur'an'da. Altı kez geçer.

Şu ayetlerde yer alır:
Nisâ Suresi, ayet : 40
Yunus Suresi, ayet : 61
Sebe' Suresi, ayet : 3, 22
Zilzâl Suresi, ayet : 7, 8

Bunlardan ikisi, "günah-sevap ağırlığı"yla ilgilidir ve Zilzâl Suresi'nin, anlamları yukarıda sunulan 7. ve 8. ayetlerinde geçmekteler.

مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ

"Hardal tanesi ağırlığında"

Bu anlatımsa, Kur'an'ın iki yerinde yer almakta. İkisi de, "günah-sevap ağırlığı"nı yansıtmakta. Bunlardan biri, "adalet"le de doğrudan ilgili olduğu için, "adalet" maddesinin açıklamasında geçmiştir. Yer aldığı ayet: Enbiyâ Suresi'nin 47. ayeti. Bu ayette, "Kıyamet günü, adalet terazisi"nin ortaya konulacağı, kimsenin, hiçbir biçimde haksızlığa uğratılmayacağı, "günah-sevap" olarak değerlendirilmiş olan her şeyin, "hardal tanesi ağırlığında bile olsa", ortaya getirileceği anlatılıyor.

"Hardal tanesi ağırlığında" anlatımının geçtiği ikinci yer, Lokman Suresi'nin 16. ayeti.

Bu ayet ve anlamı şöyle:

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ
أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ
خَبِيرٌ

Lokman Suresi, ayet: 16

Anlamı

(Lokman, oğluna öğüt verirken şunları da söyledi:) "Oğulcuğum! (Günah ve sevap yönünde) işlenen şey, bir hardal tanesi ağırlığında da olsa, bir kayanın içinde, ya da göklerde, ya da yerin derinliklerinde bile bulunsa, Tanrı onu getirip ortaya koyar. Çünkü Tanrı, inceliği olan ve her şeyden bilgisi bulunandır. (Lokman Suresi, ayet: 16.)

Bkz. **GÜNAH, SEVAP.**

2- Maddi Ağırlıklar

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ

Nahl Suresi, ayet: 7

Anlamı

(Tanrı'nın yaratıp yararınıza verdiği o hayvanlar:) kendi kendinize çok güçlük çekerek varabileceğiniz ülkelere, yüklerinizi taşırlar... (Nahl Suresi, ayet: 7.)

Burada, "yüklerinizi" demek olan sözün asıl anlamı, "ağırlıklarınızı"dır. Hayvanların taşıdıkları "ağırlıklar", kuşkusuz, "maddi ağırlıklar"dır. Yükler içinde, "manevi değer"i olanlar bulunsa bile...

Zilzâl Suresi, ayet: 2

وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا

Anlamı

Ve (Kıyamet günü) yeryüzü, (içindeki) "ağırlıklar"ını dışarıya çıkardığı zaman... (Zilzâl Suresi, ayet: 2.)

Açıklama

Burada anlatılmak istenen "ağırlıklar", çoğu Kur'an yorumcusuna göre; "mezarlardakiler" ve "gömülü hazineler" başta olmak üzere, yeraltında bulunan şeylerdir.

Ra'd Suresi, ayet: 12
A'râf Suresi, ayet: 57

السَّحَابَ الثِّقَالَ

"Ağır (yağmur yüklü) bulutlar"

Bu deyim, iki kez geçer Kur'an'da. Biri, Ra'd Suresi'nin 12. ayetinde, ikincisiyse, A'râf Suresi'nin 57. ayetinde.

Gebe bir kadındaki ağırlıktan da söz edilir Kur'an'da. A'râf Suresi'nin 189. ayetinde...

Bu ayetin anlamı şöyledir:

O Tanrı ki, sizi bir kişiden yarattı. Ondan da karısını... Karısıyla huzura ersin diye... Ona yaklaşınca, kadın, hafifçe bir yükle yüklendi. Ve kadın, bir süre bu yükü taşıdı. (Karnındaki çocuk büyüyüp) kadının gebeliği ağırlaşınca, karı-koca Tanrı'larına yakarmaya başladılar: "Bize iyi bir çocuk verirsen, andolsun ki, şükredenlerden oluruz". (Arâf Suresi, ayet: 189.)

Sözü edilmek istenen "karı-koca"nın kimler oldukları belli: Adem ve Havva. (Bkz. Tefsirler)

Konu için bkz. **HAVVA**.

Tevbe Suresi'nin 41. ayetinde, "savaş"a çıkan kimileri için "ağır-ağırlıklı" anlamına gelen bir sözcük kullanılmakta ve bunlarla, "piyade"lerin anlatılmak istendiği anlaşılmakta. Demek ki, "piyade"ler, birtakım "ağırlık"ları taşıdıkları için böyle nitelenmekteler.

3- Manevi Ağırlıklar

a) Ağır Davranış

اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ

Tevbe Suresi, ayet: 38

"Yere yapışırcasına ağırlaştınız"

Tevbe Suresi'nin 38. ayetinde şöyle sesleniliyor:

"Ey inananlar! Size ne oldu ki, size 'Tanrı yolunda savaşa çıkın!' dendiğinde, yere yapışırcasına ağırlaştınız...".

b) Ağır Söz

سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا

Müzzemmil Suresi, ayet: 5

Anlamı

(Ey Muhammed!) Biz sana, (taşıması, ya da sorumluluğu) "ağır bir söz" bırakacağız. (Müzzemmil Suresi, ayet: 5.)

Açıklama

Burada "ağır söz"le anlatılmak istenen, "Kur'an ayetleri"dir. "Sözün ağırlığı"ysa, burada, manevidir. Kur'an'ın yüklediği yükümlülük ve sorumluluk anlatılmak istenmekte. Bu ayetle ilgili olarak, Kur'an yorumlarında ve hadislerde, birtakım açıklamalar yer alır.

Bkz. **KUR'AN, VAHİY.**

c) Ağır Borç

اَمْ تَسْـَٔلُهُمْ اَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ

Tûr Suresi, ayet: 40
Kalem Suresi, ayet: 46

Anlamı

(Ey Muhammed!) Ya da, sen onlardan bir ücret mi istiyorsun da, onlar ağır bir borcun ağırlığı altında kalıyorlar?

Bu ayet, Tûr Suresi'nin 40., Kalem Suresi'nin 46. ayetidir. (Aynen)

Bkz. **MUHAMMED.**

d) Ağır Gün

Kur'an'da, İnsan Suresi'nin 27. ayetinde, "Kıyamet günü", "ağır gün" olarak nitelenmekte. A'râf Suresi'nin 187. ayetinde de "ağırlığını, göklerin ve yerin kaldıramayacağı o saat" diye nitelendiği görülmekte. Bkz. **KIYAMET.**

➤AĞLAMAK

Gözyaşı dökmek. Kur'an'daki karşılığı: "Bükâ". Kur'an'da altı kez geçer.

1- Günahlıların-Suçluların Ağlaması

Tevbe Suresi, ayet: 82

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Yaptıklarının cezası olarak bundan böyle az gülsünler, *çok **ağlasınlar***. (Tevbe Suresi, ayet: 82.)

Açıklama

Bu ve bir önceki ayetin, Tebuk Seferi'ne katılmayan, geri kalan münâfıklarla ilgili olduğu belirtilir Kur'an yorumlarında. (Örneğin bkz. Râzî, 16/148.)

أَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾

Anlamı

Bu söze mi şaşıyorsunuz, gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz?

Açıklama

Kur'an yorumlarında, putataparların Kur'an'a değinirken alaylı biçimde şaşkınlık gösterdikleri ve güldükleri anlatılır. "Bu söz" (hadis) diye söylenen Kur'an'dır. Bkz. KUR'AN.

2- İnanırların Ağlaması

İsrâ Suresi, ayet: 105-109

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾
وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ﴿١٠٦﴾
قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ
إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا
إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ
خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Kur'an'ı ancak hak olarak indirdik ve o da hak olarak kaldı. Seni de ey Muhammed! Yalnız müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için bölüm bölüm indirdik. Ve onu gerektikçe indirdik. De ki: "Kur'an'a ister inanın, ister inanmayın. O'ndan önceki bilginlere okunduğu zaman yüzleri üzerine secdeye varırlar" ve "Rabbi'miz münezzehtir ve Rabbi'miz sözü şüphesiz yerine gelecektir" derler. Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. Bu, onların gönüllerindeki rikkati (yufkalığı) artırır. (İsrâ Suresi, ayet: 105-109.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında, burada Kur'an dinledikçe duygulanıp ağladıkları ve yufka yüreklilikleri anlatılan kimseler, "hanif" olarak bilinen Zeyd İbn Amr İbn Nüfeyl, Veraka İbn Nevfel ve Abdullah İbn Selâm gibi eski "kitap ehli"nden olan kimselerdir. (Bkz. Tefsirler, örneğin Râzî, 21/69.) Bkz. **HANİF.**

Şu ayette anlatılanların da bunlar olduğu yazılır:

وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ
مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا
مَعَ الشَّاهِدِينَ ٨٣

Mâide Suresi, ayet: 83

Anlamı (Diyanet'in)

Peygamber'e indirilen Kur'an'ı işittiklerinde gerçeği öğrenmelerinden, *gözlerinin yaşla dolarak* "Rabbi'miz! İnandık, bizi de şahidlerden yaz!" dediklerini görürsün. (Mâide Suresi, ayet: 83.)

Açıklama

Bundan önceki ayette, kimi kitaplıların, "Biz Hıristiyanız!" dedikleri, İslam inanırlarına yakınlık, sevgi gösterdikleri, dinbilirlerinin, rahiplerinin de yukarıdaki ayette aktarıldığı biçimde duygu ve inanç gösterdikleri bildiriliyor. Bkz. **NASARA, KİTAB, KİTAB EHLİ.**

Çoğu Kur'an yorumcusunun benimseyerek aktardıklarına göre, bu ayette, Müslümanlara yardımıyla ünlü Habeşistan Kralı ve arkadaşları anlatılıyor. Habeşistan'dan Peygamber'e, içinde Hıristiyan dinbilirlerinin de bulunduğu bir kurul gönderilmişti. Aktarıldığına göre, bu kurul üyeleri, Kur'an'ı dinlediklerinde çok etkilenmişlerdi, dahası Müslümanlığı kabul etmişlerdi. (Bkz. Tefsirler, örneğin Taberi, 7/3-5.)

Meryem Suresi,
ayet: 58

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ
اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ
وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ
عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

İşte onlar (peygamberler); Adem'in ve Nuh'la beraber taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim, İsrail'in soyundan ve seçip doğru yola eriştirdiğimiz, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerdir. Rahman'ın ayetleri onlara okunduğu zaman, *ağlayarak* secdeye kapanırlardı. (Meryem Suresi, ayet: 58.)

Bkz. **PEYGAMBER.**

Tanrı yolunda (savaş için) gerekli yardımı yapamadıklarını düşünerek üzülen yoksulların ağlamaları:

Tevbe Suresi,
ayet: 92

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ
مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا
أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Binek vermen için sana geldiklerinde; "Size binek bulamıyorum!" dediğin zaman, savaş için sarfedecek bir şey bulamadıkları için *gözyaşı dökerek* geri dönenlere de sorumluluk yoktur. (Tevbe Suresi, ayet: 92.)

Açıklama

Kur'an yorumcularının aktardıklarına göre, bu ayette anlatılanlar, Peygamber'e gelerek, savaşa katılmak istediklerini, bunu adadıklarını söyleyen, ama Peygamber'in olanak bulamadığı için geri çevirdiği 7 Medineli yoksul inanırdır. (Bkz. Beyzâvî, 230.)

İslam'da "Ağlama"nın Önemi

Hadislerde, Peygamber'in ve arkadaşlarının kimi durumlarda, özellikle de öbür dünyanın, Kıyametin söz konusu olduğu zamanlarda, "Tanrı korkusu" ve "Ahir kaygısı"yla "çok ağladıkları" anlatılır.

Az Gülmek, Çok Ağlamak

Peygamber şöyle diyor:

"Siz benim bildiğimi bilmiş olsaydınız, kesinlikle ***az güler çok ağlardınız!***"
(Bkz. Buharî, Küsûf /2, Tefsir, 5/12, Nikâh /107, Rika /27, Eymân /3; Müslim, Fedâil /134, hadis no: 2359, Küsûf /1, hadis no: 901; Tirmizî, Zühd /9, hadis no: 2312; Neseî, Küsûf, 11, 23; İbn Mace, Zühd /19, hadis no: 4190, 4191; Dârimî, Rikâk /26; Muvatta', Küsuf /1; Ahmed İbn Hanbel, 2/257, 312-313, 432.., 3/ 180.., 5/173, 6/81, 164; Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, c. 2, hadis no: 2096, s. 202.)

Hadisin aktarılışlarında, Peygamber'in bu sözü, "vallahi" ve "yaşamın elinde olan Tanrı'ya andiçerek söylerim ki" diyerek söylediği belirtilir. (Aynı kaynaklara ve aynı yerlere bakınız.)

Peygamber'in bu sözü, çeşitli ortamlarda ve çeşitli nedenlerle söylediği aktarılır. Kiminde Peygamber, "hutbe"de inanırlara seslenmektedir. Kiminde konu "zina"dır, kiminde "ay, güneş tutulması"dır, kiminde "kabir azabı"dır, kiminde "cennet-cehennem"dir.

Peygamber'in "siz benim bildiğimi bilmiş olsaydınız, kesinlikle, az güler, çok ağlardınız" derken, sözünü, "ve kesinlikle, kadınlarınızla yatakta eğlenmezdiniz, yollara-sokaklara dökülürdünüz ve seslerinizi dualarla yükseltirdiniz Tanrı'ya" diyerek sürdürdüğü de aktarılmakta.
(Bkz. Tirmizî, Zühd /9, hadis no: 2312; İbn Mace, Zühd /9, hadis no: 4190; Ahmed İbn Hanbel, 5/173; Kâdî Iyaz, Kitabu'ş-Şifa, İstanbul, 1293 Arapça, s. 103.)

Peygamber'in şöyle dediği de aktarılır:

"Siz benim gördüğümü görmüş olsaydınız, kesinlikle az güler, çok ağlardınız!" Peygamber bu sözü söylediğinde arkadaşları sorarlar:

"Sen ne gördün ey Tanrı elçisi?"

Peygamber de şu karşılığı verir:

"Cenneti ve cehennemi gördüm!" Bu aktarmaya da sağlam hadisçi olarak tanınan hadisçiler kitaplarında yer veriyorlar. (Örneğin Bkz. Müslim, Salât/112, hadis no: 426.)

"*Az gülme*"yi ve "*çok ağlama"yı* öğütleyen hadis nasıl yorumlanır?

Hadisi ele alan İbn Melek'e göre: "Burada, *korkutma, umutlandırmaya* baskındır". (Bkz. İbn Melek, Mebâriku'l- Ezhâr Fî Şerhi Meşâriku'l-Envâr, İstanbul, 1309, Arapça, c. 2, s. 61.) Yine İbn Melek'e göre, hadiste Peygamber'in demek istediği şudur:

"Eğer siz benim bildiğim Ahiret olaylarını, ne korkunç durumlar olacağını ve cennette ne nimetler, ne mutluluklar bulunduğunu bilmiş olsanız, az güler, çok ağlarsınız". (Bkz. aynı yer.)

Peygamber'in şu arkadaşları, hadisi Peygamber'den aktarıyor:

Âişe (Peygamber'in karılarından), Enes, Ebu Hureyre, Ebu Zerr.

Demek ki hadiste anlatılan, sıradan değil. Konu, çok önemli.

Peygamber Ümmeti İçin Ağlıyor

Bir gün Peygamber, İbrahim Suresi'nin, "Tanrı'm! Onlar (putlar), insanlardan çoğu kimseyi saptırdı. Bana uyan bendendir; bana karşı geleni de sana bırakıyorum. Sen çok bağışlayan ve acıyansın!" anlamındaki ve İbrahim Peygamber'in Tanrı'ya yakarışını içeren 36. ayetini okur. Mâide Suresi'nin 118. ayetinde de Musa Peygamber'in Tanrı'ya: "Tanrı'm! Onlara (inanmazlara, günahkârlara) azab edersen, kuşkusuz onlar senin kullarındır, onları bağışlarsan kuşkusuz Güçlü, Hikmetli olan Sen'sin!" diye seslendiğinin anlatıldığını anımsar. O zaman kendisi de ellerini kaldırıp: "Ey Tanrı! Ümmetim! Ümmetim!" diye yakarır. Ve ***ağlamaya başlar.*** Bunun üzerine Tanrı Cebrail'i gönderir:

"Cebrail! Muhammed'e git! Senin Tanrı'n ne olduğunu bilir ama, gene de onu ağlatan şeyin ne olduğunu sor ona!"

Bu buyruğu Tanrı'dan alan Cebrail gider, buyrulduğu gibi Peygamber'e sorar ve karşılığını alıp her şeyi çok daha iyi bilen Tanrı'ya sunar. Bu kez Tanrı Cebrail'e şu buyruğu verir:

"Sen yine Muhammed'e git ve: 'Senin Tanrı'n, ümmetin konusunda seni memnun edecektir, seni üzmeyecektir!' de!" (Müslim, Kitâbu'l-İmân /346, hadis no: 202.)

Peygamber'in yakın arkadaşlarının da "çok gözü sulu oldukları" bildirilir hadislerde:

Ebubekir, Çok Ağlayan Bir Adamdı

Kızı ve Peygamberin karısı Âişe, Ebubekir'i böyle tanıtmaktadır. (Bkz. Buharî, Salat /86, Menâkıbu'l-Ensâr /45, Kefâle /4.) Âişe, babasının Kur'an okurken çok duygulandığını, ağladığını, putataparların da bundan çok tedirgin olduklarını anlatırken böyle diyor.

Ömer de Ağlardı

Âişe, zaman zaman Ebubekir'le birlikte Ömer'in de ağladığını aktarır. (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 6/142.)

Peygamber'le Birlikte Bütün İnanırlar Ağlardı

Peygamber, "Benim bildiğimi bilmiş olsaydınız, az güler, çok ağlardınız" sözünü söylediğinde, dinleyenlerin (Peygamber'in arkadaşlarının) çok duygulandıkları ve ***hüngür hüngür ağladıkları*** da anlatılıyor.
(Bkz. Buharî, Tefsir, 5/12; Müslim, Fedâil /134, hadis no: 2359.)

Gözyaşları ve Cehennem Ateşi

Hadis

"Gözyaşı ve kalp üzgünlüğü varsa Tanrı (kişiye) azab etmez."
(Bkz. Buharî, Cenâiz /44, Talâk /24; Müslim, Cenâiz /12, hadis no: 924.)

Hadis

"Tanrı korkusundan dolayı ağlayan kimse, cehennem ateşine girmez..." (Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd /8, hadis no: 1633, Zühd /8, hadis no: 2311; Neseî, Cihâd / 8; Ahmed İbn Hanbel, 2/505.) Bu hadiste, sağılmış bir "sütün geri memeye girmesi nasıl olmayacak şeyse, Tanrı korkusundan ağlayan kimsenin cehennem ateşine girip yanmasının da hiç olamayacak şey olduğu" da açıklanıyor.

Bir başka hadiste, "Tanrı korkusu nedeniyle gözünden yanağına –sinek başı kadar bile olsa– gözyaşı düşen kimseyi, Tanrı'nın cehenneme sokmayacağı" açıklanır. (Bkz. İbn Mace, Zühd /19, hadis no: 4197.)

Kur'an'da "Tanrı korkusu"ndan "dağların bile parça parça olabileceği" açıklanır: Haşr Suresi'nin 21. ayetinde "(Ey Muhammed!) Eğer Biz Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, onun Tanrı korkusundan baş eğerek parça parça olduğunu görürdün sen!" denir. Bkz. **KORKU**.

3- Yalancıların, Yalandan Ağlamaları

وَجَآءُوٓ أَبَاهُمْ عِشَآءً يَبْكُونَ ⑯

Yusuf Suresi, ayet: 16

Anlamı

Ve akşamüstü ***ağlayarak*** babalarına geldiler. (Yusuf Suresi, ayet: 16.)

Açıklama

Burada sözü edilenler, Yusuf Peygamber'in kardeşleridir. Yusuf Peygamber'i götürüp "bir kuyunun derinliklerine bıraktıktan sonra" ağlayarak babalarına gelmişler, "yarış yapıyorduk, Yusuf'u eşyamızın yanına bıraktık, bir kurt gelip onu yemiş!" diyerek de yalan söylemişlerdi. Ve kanıt olarak da Yusuf'un kanlı gömleğini göstermişlerdi. Oysa kan, Yusuf'un kanı değildi. Bkz. **YUSUF**.

4- Göklerin ve Yerin Ağlaması

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ ٱلسَّمَآءُ وَٱلْأَرْضُ وَمَا كَانُوا۟ مُنظَرِينَ

Duhân Suresi, ayet: 29

Anlamı

Gök ve yer onlar için *ağlamadı.* Ve onların cezaları ertelenmedi de. (Duhân Suresi, ayet: 29.)

Açıklama

Burada "onlar için" denirken, "suda boğulan Firavun ve arkadaşları" anlatılıyor. Kur'an yorumlarında aktarıldığına göre, eskiden Araplarda önemli biri öldüğünde "Onun için gök ve yer ağladı!" derlerdi. Burada da, suda boğulan bu kâfirlerin Tanrı katında önemli kimseler olmadıkları anlatılmak isteniyor. "Onlara gök halkı (melekler) ve yer halkı ağlamadı" biçiminde de yorumlanıyor. (Bkz. Kurtubî, 16/139.)

Özet

Türlü türlü "ağlama"lar vardır. İslam'da istenen ağlama, "Tanrı korkusu" ve "Ahiret kaygısı"yla olan ağlamadır. "Az gülüp, çok ağlamak" öğütlenir. İnanırların her zaman "Tanrı korkusuyla ağladıkları ve secdeye kapandıkları" bildirilir. Hadislerde, "Tanrı korkusuyla gözyaşı döken kimsenin, cehenneme girmeyeceği" açıklanır.

➤AĞLATMAK

Ağlamaya neden olmak.

Kur'an'daki karşılığı: "İbkâ".

Bir kez ve aşağıdaki biçimde geçer:

Necm Suresi, ayet: 42, 43

وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Doğrusu, sonunda Rabbi'ne varılacaktır. Doğrusu *güldüren de ağlatan da* O'dur. (Necm Suresi, ayet: 42, 43.)

Açıklama

Kur'an yorumlarında, "güldüren de, ağlatan da O'dur (Tanrı)" açıklaması yorumlanırken:

"Üzüntüyü de, sevinci de, bunların nedenlerini de yaratan Tanrı'dır" dendiği görülür.

Mücahid'den de şu yorum aktarılır:

"Tanrı, cennetliklerin gülmelerini sağlarken, cehennemlikleri de ağlatır." (Bkz. Sabûnî, Safvetü't-Tefâsir, 3/279.)

➤AHİRET

Öbür dünya.

I- SÖZCÜK OLARAK

A- Hangi Dildendir?

"Kopt"ların, yani eski Mısırlıların dilinde (Kıptîce'de) de "ahiret" sözcüğünün bulunduğu, ama Arapça'dakinin tersi anlamı içerdiği aktarılır: Arapça'dakinin sözlük anlamı "sonuncu" iken, Kopt'ların dilinde "ilk" anlamına geliyor. Kur'an'da da Sâd Suresi'nin 7. ayetinde bu anlamda yer aldığı ileri sürülür. Onun için bu ayetteki "ahiret milleti" demek olan "el milletü'l-âhire" deyimiyle "Hıristiyanlar"ın daha doğrusu Hıristiyanlığın amaçlandığı belirtilir. (Bkz. Süyûtî, el İtkân, c. 1, s. 180; Taberi, c. 23, s. 80; Râzî, c. 26, s. 178. Kıptîce olduğu, Süyûti'de var.) Bununla birlikte, "el milletü'l-âhire"ye, Hıristiyanlık amaçlansa da "son millet, son din" anlamı da verilmekte. Yani Arapça'daki anlamına uygun olarak. Başka yerlerde yer alan "ahiret" sözcüğünün Arapça olduğu ve Arapça anlamı benimsenir.

B- Anlamı

Gerek sözlüklerde, gerek Kur'an yorumlarında, "Ahiret'e bu adın verilmesinin nedeni, dünyadan sonra gelmesi, sonuncu olmasıdır" deniyor. (Râğıb'ın Müfredât'ında da bu belirtiliyor. Bkz. "Âhir-âher" maddesi.)

Bununla birlikte, ayetlerde hep aynı anlamda yer almadığı, değişik anlamlar içerdiği savunuluyor Kur'an yorumcularınca:

İbnü'l-Cevzî, Kur'an yorumcularının "ahiret" sözcüğünün Kur'an'da 6 anlamda yer aldığını belirttiklerini yazıyor:

1- Kıyamet: Ay. örnek: Bakara (2)/4; Neml (27)/4.

2- Cennet: Ay. örnek: Bakara/102; Kasas (28)/83; Zuhruf (43)/35; Şurâ (42)/20.

3- Cehennem: Ay. örnek: Zümer (39)/9.

4- Kabir: İbrahim (14)/27.

5- İsa inanırlarının dini (Hıristiyanlık). Ay. örnek: Sâd (38)/7.

6- İkinci kez (el merretü'l-âhire/: Ay. örnek: İsrâ (17)/7.

(Bkz. İbnü'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yün, tahkik: Muhammmed Abdu'l-Kerim, Beyrut: 1985, s. 149-151.)

Bu açıklamaya göre, "ahiret" sözcüğü, Kur'an'da, birbirinin tersi anlamlarda da (örneğin kimi yerde "cennet", kimi yerde "cehennem" anlamında) yer alıyor. Yorumcular bu anlamları, öndeki ve sondaki ayetlerden, Kur'an'ın bütününden ve hadislerden yararlanarak buluyorlar.

II- "AHİRET"İN GEÇTİĞİ AYETLER, ANLAMLARI VE AHİRET ANLAMINA GELEN DEYİMLER

"Ahiret" sözcüğü, Kur'an'ın bütünü içinde 115 kez geçer. 47 kez "dünya"yla birlikte (dünyaya karşılık olarak) 5 kez "ilki, birincisi" demek olan ve "dünya" anlamına gelen "ûlâ" sözcüğüyle birlikte, 63 kez de yalnız yer alır.

A- "Ahiret" Sözcüğünün Geçtiği Ayetler ve Anlamları

الآخرة: وما أنزل من قبلك وبالآخرة هم يوقنون ... ... ٤ م البقرة ٢
(١١٥) أولئك الذين اشتروا الحياة الدنيا بالآخرة ... ... ٨٦ م » ٢
قل إن كانت لكم الدار الآخرة عند الله خالصة ... ... ٩٤ م » ٢
ولقد علموا لمن اشتراه ماله في الآخرة من خلاق ١٠٢ م » ٢
لهم في الدنيا خزي ولهم في الآخرة عذاب عظيم ١١٤ م » ٢
ولقد اصطفيناه في الدنيا وإنه في الآخرة لمن الصالحين ١٣٠ م » ٢
ربنا آتنا في الدنيا وماله في الآخرة من خلاق ... ... ٢٠٠ م » ٢
ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار ٢٠١ م » ٢
فأولئك حبطت أعمالهم في الدنيا والآخرة ... ... ٢١٧ م » ٢

الآخرة: يبين الله لكم الآيات لعلكم تتفكرون. في الدنيا والآخرة ٢٢٠ م البقرة ٢
أولئك الذين حبطت أعمالهم في الدنيا والآخرة ... ... ٢٢ م آل عمران ٣
اسمه المسيح عيسى ابن مريم وجيها في الدنيا والآخرة ٤٥ م » ٣
فأما الذين كفروا فأعذبهم عذابا شديدا في الدنيا والآخرة ٥٦ م » ٣
أولئك لا خلاق لهم في الآخرة ولا يكلمهم الله ٧٧ م » ٣
ومن يبتغ غير الإسلام دينا فلن يقبل منه وهو في الآخرة ٨٥ م » ٣
ومن يرد ثواب الدنيا نؤته منها ومن يرد ثواب الآخرة نؤته ١٤٥ م » ٣
فآتاهم الله ثواب الدنيا وحسن ثواب الآخرة ١٤٨ م » ٣
منكم من يريد الدنيا ومنكم من يريد الآخرة ... ... ١٥٢ م » ٣
يريد الله ألا يجعل لهم حظا في الآخرة ... ... ١٧٦ م » ٣
فليقاتل في سبيل الله الذين يشرون الحياة الدنيا بالآخرة ٧٤ م النساء ٤
قل متاع الدنيا قليل والآخرة خير لمن اتقى ... ... ٧٧ م » ٤
من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والآخرة ١٣٤ م » ٤
ومن يكفر بالإيمان فقد حبط عمله وهو في الآخرة ٥ م المائدة ٥
ذلك لهم خزي في الدنيا ولهم في الآخرة عذاب عظيم ٣٣ م » ٥
لهم في الدنيا خزي ولهم في الآخرة عذاب عظيم ... ... ٤١ م » ٥
وللدار الآخرة خير للذين يتقون أفلا تعقلون ... ... ٣٢ ك الأنعام ٦
والذين يؤمنون بالآخرة يؤمنون به ... ... ٩٢ ك » ٦
ولتصغى إليه أفئدة الذين لا يؤمنون بالآخرة ... ... ١١٣ ك » ٦
ولا تتبع أهواء الذين كذبوا بآياتنا والذين لا يؤمنون بالآخرة ١٥٠ ك » ٦
الذين يصدون عن سبيل الله ويبغونها عوجا وهم بالآخرة ٤٥ ك الأعراف ٧
والذين كذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة حبطت أعمالهم ١٤٧ ك » ٧
واكتب لنا في هذه الدنيا حسنة وفي الآخرة إنا هدنا إليك ١٥٦ ك » ٧
والدار الآخرة خير للذين يتقون أفلا تعقلون ... ... ١٦٩ م » ٧

تريدون عرض الدنيا والله يريد الآخرة ... ... ٦٧ م الأنفال ٨
أرضيتم بالحياة الدنيا من الآخرة ... ... ٣٨ م التوبة ٩
فما متاع الحياة الدنيا فى الآخرة إلا قليل ... ... ٣٨ م « ٩
أولئك حبطت أعمالهم فى الدنيا والآخرة... ... ... ٦٩ م « ٩
وإن يتولوا يعذبهم الله عذابا أليما فى الدنيا والآخرة ٧٤ م « ٩
لهم البشرى فى الحياة الدنيا وفى الآخرة ... ... ٦٤ ك يونس ١٠
أولئك الذين ليس لهم فى الآخرة إلا النار ... ... ١٦ ك هود ١١
ويبغونها عوجا وهم بالآخرة هم كافرون ... ... ١٩ ك « ١١
لا جرم أنهم فى الآخرة هم الأخسرون ... ... ٢٢ لَ « ١١
إن فى ذلك لآية لمن خاف عذاب الآخرة ... ... ١٠٣ك « ١١
إنى تركت ملة قوم لا يؤمنون بالله وهم بالآخرة هم كافرون ٣٧ ك يوسف ١٢
ولأجر الآخرة خير للذين آمنوا وكانوا يتقون ... ... ٥٧ ك « ١٢
فاطر السموات والأرض أنت وليي فى الدنيا والآخرة ١٠١ك « ١٢
ولدار الآخرة خير للذين اتقوا أفلا تعقلون ١٠٩ك ١٢
وفرحوا بالحياة الدنيا وما الحياة الدنيا فى الآخرة إلا متاع ٢٦ م الرعد ١٣
لهم عذاب فى الحياة الدنيا ولعذاب الآخرة أشق ٣٤ م « ١٣
الذين يستحبون الحياة الدنيا على الآخرة ... ... ٣ ك ابراهيم ١٤
الذين آمنوا بالقول الثابت فى الحياة الدنيا وفى الآخرة ٢٧ ك « ١٤
فالذين لا يؤمنون بالآخرة قلوبهم منكرة وهم مستكبرون ٢٢ ك النحل ١٦
ولدار الآخرة خير ولنعم دار المتقين... ... ... ٣٠ ك « ١٦
لنبوئنهم فى الدنيا حسنة ولأجر الآخرة أكبر... ... ٤١ ك « ١٦
للذين لا يؤمنون بالآخرة مثل السوء ولله المثل الأعلى ٦٠ ك « ١٦
ذلك بأنهم استحبوا الحياة الدنيا على الآخرة ... ... ١٠٧ك « ١٦
لا جرم أنهم فى الآخرة هم الخاسرون ... ... ١٠٩ك « ١٦
وآتيناه فى الدنيا حسنة وإنه فى الآخرة لمن الصالحين ١٢٢ك « ١٦
فإذا جاء وعد الآخرة ليسوءوا وجوهكم وليدخلوا المسجد ٧ ك الإسراء ١٧
وأن الذين لا يؤمنون بالآخرة أعتدنا لهم عذابا أليما ١٠ ك « ١٧
ومن أراد الآخرة وسعى لها سعيها وهو مؤمن ... ... ١٩ ك « ١٧
وللآخرة أكبر درجات وأكبر تفضيلا... ... ... ٢١ ك « ١٧
جعلنا بينك وبين الذين لا يؤمنون بالآخرة حجابا ٤٥ ك « ١٧
ومن كان فى هذه أعمى فهو فى الآخرة أعمى... ... ٧٢ ك « ١٧
فإذا جاء وعد الآخرة جئنا بكم لفيفا ... ... ١٠٤ك « ١٧
ولعذاب الآخرة أشد وأبقى... ... ... ١٢٧ك طه ٢٠
وإن أصابته فتنة انقلب على وجهه خسر الدنيا والآخرة ١١ م الحج ٢٢
من كان يظن أن لن ينصره الله فى الدنيا والآخرة ١٥ م « ٢٢
وقال الملأ من قومه الذين كفروا وكذبوا بلقاء الآخرة ٣٣ ك المؤمنون ٢٣
وإن الذين لا يؤمنون بالآخرة عن الصراط لناكبون ٧٤ ك « ٢٣
ولولا فضل الله عليكم ورحمته فى الدنيا والآخرة ١٤ م النور ٢٤
لهم عذاب أليم فى الدنيا والآخرة والله يعلم وأنتم لا تعلمون ١٩ م « ٢٤
لعنوا فى الدنيا والآخرة ولهم عذاب عظيم . . ... ٢٣ م « ٢٤

الذين يقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة وهم بالآخرة هم يوقنون	٣	ك	النمل	٢٧
إن الذين لا يؤمنون بالآخرة زينا لهم أعمالهم	٤	ك	«	٢٧
الذين لهم سوء العذاب وهم فى الآخرة هم الأخسرون	٥	ك	«	٢٧
بل ادارك علمهم فى الآخرة بل هم فى شك منها	٦٦	ك	«	٢٧
له الحمد فى الأولى والآخرة وله الحكم وإليه ترجعون	٧٠	ك	القصص	٢٨
وابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ولا تنس نصيبك	٧٧	ك	«	٢٨
الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريدون علوا فى الأرض	٨٣	ك	«	٢٨
كيف بدأ الخلق ثم الله ينشئ النشأة الآخرة... ...	٢٠	ك	العنكبوت	٢٩
وآتيناه أجره فى الدنيا وإنه فى الآخرة لمن الصالحين	٢٧	ك	«	٢٩
وإن الدار الآخرة لهى الحيوان لو كانوا يعلمون	٦٤	ك	«	٢٩
يعلمون ظاهرا من الحياة الدنيا وهم عن الآخرة هم غافلون	٧	ك	الروم	٣٠
وكذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة فأولئك فى العذاب	١٦	ك	الروم	٣٠
الذين يقيمون الصلاة ويؤتون الزكاة وهم بالآخرة	٤	ك	لقمان	٣١
وإن كنتن تردن الله ورسوله والدار الآخرة... ...	٢٩	م	الأحزاب	٣٣
لعنهم الله فى الدنيا والآخرة وأعد لهم عذابا مهينا	٥٧	م	«	٣٣
له ما فى السموات وما فى الأرض وله الحمد فى الآخرة	١	ك	سبأ	٣٤
بل الذين لا يؤمنون بالآخرة فى العذاب والضلال البعيد	٨	ك	«	٣٤
إلا لنعلم من يؤمن بالآخرة ممن هو منها فى شك	٢١	ك	«	٣٤
ما سمعنا بهذا فى الملة الآخرة إن هذا إلا اختلاق	٧	ك	ص	٣٨
ساجدا وقائما يحذر الآخرة ويرجو رحمة ربه... ..	٩	ك	الزمر	٣٩
فأذاقهم الله الخزى فى الحياة الدنيا ولعذاب الآخرة أكبر	٢٦	ك	«	٣٩
وإذا ذكر الله وحده اشمأزت قلوب الذين لا يؤمنون بالآخرة	٤٥	ك	«	٣٩
يا قوم إنما هذه الحياة الدنيا متاع وإن الآخرة هى دار القرار	٣٩	ك	غافر	٤٠
لا جرم أنما تدعوننى إليه ليس له دعوة فى الدنيا ولا فى الآخرة	٤٣	ك	«	٤٠
الذين لا يؤتون الزكاة وهم بالآخرة هم كافرون	٧	ك	فصلت	٤١
ولعذاب الآخرة أخزى وهم لا ينصرون	١٦	ك	«	٤١
نحن أولياؤكم فى الحياة الدنيا وفى الآخرة	٣١	ك	«	٤١
من كان يريد حرث الآخرة نزد له فى حرثه	٢٠	ك	الشورى	٤٢
ومن كان يريد حرث الدنيا نؤته منها وما له فى الآخرة من نصيب	٢٠	ك	«	٤٢
وإن كل ذلك لما متاع الحياة الدنيا والآخرة عند ربك	٣٥	ك	الزخرف	٤٣
فلله الآخرة والأولى...	٢٥	ك	النجم	٥٣
إن الذين لا يؤمنون بالآخرة ليسمون الملائكة تسمية الأنثى	٢٧	ك	«	٥٣
وفى الآخرة عذاب شديد ومغفرة من الله ورضوان	٢٠	م	الحديد	٥٧
لعذبهم فى الدنيا ولهم فى الآخرة عذاب النار	٣	م	الحشر	٥٩
قد يئسوا من الآخرة كما يئس الكفار من أصحاب القبور	١٣	م	الممتحنة	٦٠
كذلك العذاب ولعذاب الآخرة أكبر لو كانوا يعلمون	٣٣	م	القلم	٦٨
كلا بل لا يخافون الآخرة	٥٣	ك	المدثر	٧٤
وتذرون الآخرة	٢١	ك	القيامة	٧٥
فأخذه الله نكال الآخرة والأولى	٢٥	ك	النازعات	٧٩
والآخرة خير وأبقى...	١٧	ك	الأعلى	٨٧
وإن لنا للآخرة والأولى	١٣	ك	الليل	٩٢
وللآخرة خير لك من الأولى...	٤	ك	الضحى	٩٣

Anlamları

Yukarıdaki ayetlerin anlamları, sırasıyla şöyledir:

1- Ve onlar ("gayb"e inananlar, namaz kılanlar, dinin buyurduğu harcamada bulunanlar, Kur'an'a ve daha önceki kitaplara inananlar), Ahirete de kuşkusuz biçimde inanırlar. (Bakara Suresi, ayet: 4.)

2- Onlar (adam öldüren ve daha başka tür günah işleyenler), Ahiret karşılığında, dünya yaşamını satın alan kimselerdir... (Bakara Suresi, ayet: 86.)

3- De ki: "Eğer Ahiret yurdu, Tanrı katında, başka insanların değil de yalnızca sizinse, ölümü isteyin. Eğer savınızda doğruysanız." (Bakara Suresi, ayet: 94.)

Açıklama

Burada, Yahudilere seslenilmekte. Demek istenmekte ki; "Tanrı katında sizin değerli olduğunuzu ve Ahiret yurdunun, cennetin, sizin olduğunu, yalnızca sizin cennete gireceğinizi ileri sürüyorsunuz. Eğer öyleyse, Tanrı'dan ölümünüzü isteyin de, bir an önce cennete kavuşun! Savınızda doğruysanız ve ileri sürdüğünüze kendiniz de gerçekten inanıyorsanız, bir an önce ölmek istersiniz!"

Kur'an yorumlarında, bu konuda birtakım hadisler de aktarılır. Bunlardan "Tefsir Sözlüğü"nde söz edilecek.

4- (Hârût ve Mârût adlı iki melekten büyü öğrenenler) Andolsun ki, onu (büyüyü) satın alanın, Ahirette bir payı bulunmadığını biliyorlardı... (Bakara Suresi, ayet: 102.)

Bkz. **HÂRÛT, MÂRÛT.**

5- (O Kâfirler bilsinler ki) onlar için dünyada rezillik vardır. Ahirette de büyük azab onlaradır. (Bakara Suresi, ayet: 114.)

6- Andolsun ki onu (İbrahim'i) dünyada seçkin kıldık Ve Ahirette de o, kesin olarak iyilerdendir. (Bakara Suresi, ayet: 130.)

7- "Tanrı'mız! Bize (yalnızca) dünyada ver!" diyenler var. Böylelerine Ahirette bir pay yoktur. (Bakara Suresi, ayet: 200.)

8- Kimileri de "Tanrı'mız! Bize dünyada iyiyi-güzeli, Ahirette de iyiyi-güzeli ver! Ve bizi ateş azabından kurtar!" derler. (Bakara Suresi, ayet: 201.)

Bu ayetten sonraki ayetin anlamı:

İşte onlara, kazanmış olmalarından ötürü gereken pay vardır. Tanrı, hesabı çabuk görendir. (Bakara Suresi, ayet: 202.)

9- İçinizde dininden dönen olursa ve "kâfir" olarak ölürse, bilsin ki, yaptıkları, dünya ve Ahirette boşa gitmiştir... (Bakara Suresi, ayet: 217.)

10- İşte böylece, Tanrı, dünya ve Ahiretle ilgili şeyleri düşünesiniz diye size ayetlerini açıklar. (Bakara Suresi, ayet: 219, 220.)

11- (Adaleti buyuranları öldürenler bilsinler ki) onlar, dünya ve Ahirette emekleri boşa çıkacak olanlardır... (Âli İmrân Suresi, ayet: 22.)

12- Melekler demişti ki: "Meryem! Tanrı sana, kendinden bir sözü, adı, Meryem Oğlu İsa olan Mesih'i, dünya ve Ahirette onurlu ve Tanrı'ya yakın kılınanlardan olarak müjdeler!" (Âli İmrân Suresi, ayet: 45.)

Bkz. **İSA, MERYEM.**

13- "Kâfirler"e gelince: Onları, dünya ve Ahirette şiddetli azabla cezalandıracağım. Onların, hiç yardımcıları da olmayacak. (Âli İmrân Suresi, ayet: 56.)

14- Tanrı'nın andını ve antlarını, az bir değere değişenler var ya. İşte onların Ahirette hiçbir payları yoktur... (Âli İmrân Suresi, ayet: 77.)

15- Kim İslam dininden başka bir dine yönelirse, onunki (yöneldiği din) kabul edilmeyecektir. O, Ahirette de, zarara uğrayanlardandır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 85.)

16- Öleceği belirli zaman yazılmış olan hiçbir kimse, Tanrı'nın izni olmadan ölemez. Kim dünya nimetini isterse, ona, ondan veririz. Ve kim Ahiret nimetini isterse, ona da ondan veririz. Şükredenlerin ödüllerini gelecekte vereceğiz. (Âli İmrân Suresi, ayet: 145.)

17- Bu nedenle, Tanrı onlara, dünya nimetini de, Ahiret nimetini de –en güzelinden– verecektir. Tanrı, işlerini iyi yapanları (iyilikçileri) sever. (Âli İmrân Suresi, ayet: 148.)

18- İçinizden kimi dünyayı ister, yine içinizden kimi Ahireti ister... (Âli İmrân Suresi, ayet: 152.)

19- İnanmamakta yarışanlar seni üzmesin. Onlar, Tanrı'ya hiçbir biçimde zarar veremezler. Tanrı, onlara, Ahirette hiçbir pay vermemek ister. Onlar için büyük azab vardır. (Âli İmrân Suresi, ayet: 176.)

20- Öyleyse dünya yaşamı yerine Ahireti satın alanlar, Tanrı yolunda savaşsınlar... (Nisâ Suresi, ayet: 74.)

21- De ki: "Dünya yaşamı, az bir şeydir. Ahiretse, korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlar için çok daha hayırlıdır... (Nisâ Suresi, ayet: 77.)

22- Kim dünya nimetini isterse, bilsin ki, dünya nimeti de, Ahiret nimeti de, Tanrı katındadır... (Nisâ Suresi, ayet: 134.)

23- Kim imanı yok sayarsa, onun yaptıkları boşa gitmiş demektir. O, Ahirette de, zararlı çıkanlardandır. (Mâide Suresi, ayet: 5.)

24- Tanrı ve Peygamberi'yle savaşanların, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya koşanların cezası, öldürülmek, ya da asılmak, ya da çapraz olarak el ve ayakları kesilmek, ya da yerlerinden sürülmektir. Bu, onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara Ahirette de büyük azab vardır. (Mâide Suresi, ayet: 33.)

25- Bunlar o kimselerdir ki, Tanrı, kalplerini arıtmayı istememiştir. Dünyada rezillik onlaradır. Ahirette de onlara, büyük azab vardır. (Mâide Suresi, ayet: 41.)

26- Dünya yaşamı, oyun ve eğlenceden başka değildir. Ahiret yurduysa, Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlar için hayırlıdır. Aklınızı kullanıp düşünmüyor musunuz? (En'âm Suresi, ayet: 32.)

27- Bu kitap (Kur'an), kutlu, kendinden öncekini onaylayan bir kitaptır. Mekke ve çevresini uyarsın diye gönderilmiştir. Ahirete inananlar, ona inanırlar... (En'âm Suresi, ayet: 92.)

28- Bir de Ahirete inanmayanların gönülleri o fısıldananlara eğilsin, onlara hoşnutluk göstersin, onlar işleyedurdukları suçları işlesinler diye şeytanlar birbirlerine çekici, aldatıcı sözler fısıldarlar. (En'âm Suresi, ayet: 113.)

29- Ayetlerimizi yalanlayanların ve Ahirete inanmayanların isteklerine uyma... (En'âm Suresi, ayet: 150.)

30- Tanrı'nın laneti, Tanrı'nın yolundan alıkoyan ve o yolun eğri-büğrü olmasını isteyen zalimleredir. Ahireti yok sayanlar da onlardır. (A'râf Suresi, ayet: 45.)

31- Ayetlerimizi ve Ahirete kavuşmayı yalan sayanların yaptıkları (emekleri) boşunadır... (A'râf Suresi, ayet: 147.)

32- (Ve dediler ki): "(Tanrı'mız!) Bu dünyada da, Ahirette de bize, iyilik ve güzellik ver. Biz sana yöneldik!" (A'râf Suresi, ayet: 156.)

33- Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlar için Ahiret yurdu daha hayırlıdır. Aklınızı kullanıp düşünmez misiniz? (A'râf Suresi, ayet 169.)

34- Dünyanın geçici mutluluklarını istiyorsunuz. Oysa Tanrı, Ahireti kazanmanızı ister... (Enfâl Suresi, ayet: 67)

35- Ahireti bırakıp dünya yaşamına mı razı oldunuz? (Tevbe Suresi, ayet: 38.)

36- Oysa dünya yaşamının geçimi, Ahirete oranla, pek az bir şeydir. (Tevbe Suresi, ayet: 38.)

37- İşte onlar (ikiyüzlüler, münafıklar) o kimselerdir ki, dünyaya ve Ahirete ilişkin emekleri boşa gitmiştir... (Tevbe Suresi, ayet: 69.)

38- Eğer tevbe ederlerse iyiliklerine olur. Eğer yüz çevirirlerse, Tanrı, dünyada ve Ahirette can yakıcı (acıtıcı) azaba uğratarak cezalandırır onları. (Tevbe Suresi, ayet: 74.)

39- Dünya yaşamında da, Ahirete ilişkin olarak da müjde onlaradır (Tanrı dostlarına). (Yunus Suresi, ayet: 64.)

40- Dünya yaşamını ve güzelliklerini isteyenlere, buna ilişkin gösterdikleri emeklerinin karşılığı olarak eksiksiz biçimde veririz. Hiç eksiklik söz konusu olmaksızın, karşılık alırlar. İşte bunlar o kimselerdir ki, Ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şey yoktur. Verdikleri emekler, orada boşa gitmiştir. Yaptıkları tümüyle geçersizdir. (Hûd Suresi, ayet: 15, 16.)

41- Bunlar, Tanrı'nın yolundan alıkoyarlar. Ve o yolun eğri-büğrü olmasını isterler. Ahirete inanmayanlar da bunlardır. (Hûd Suresi, ayet: 19.)

42- Kuşku yoktur ki Ahirette de en çok zararlı çıkanlar, bunlardır. (Hûd Suresi, ayet: 22.)

43- Ahiretteki azabdan korkanlar için, bunda, kuşkusuz alınacak ibret dersi vardır... (Hûd Suresi, ayet: 103.)

44- (Yusuf diyor:) "...Doğrusu ben, Tanrı'ya inanmayan ve Ahireti yok sayan bir toplumun dinini bıraktım." (Yusuf Suresi, ayet: 37.)

45- Ahirette verilecek karşılık; inananlar ve Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlar için, kuşkusuz çok daha iyidir. (Yusuf Suresi, ayet: 57.)

46- (Yusuf diyor:) "Tanrı'm! Bana hükümranlık verdin! Rüyaların yorumlarını öğrettin! Ey göklerin ve yerin yaratanı! Dünya ve Ahirette dost olup beni koruyan sensin! Benim canımı Müslüman olarak al ve beni iyilere kat!" (Yusuf Suresi, ayet: 101.)

47- Ahiret yurdu, Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlar için, kuşkusuz daha iyidir. Aklınızı kullanıp düşünmüyor musunuz? (Yusuf Suresi, ayet: 109.)

48- Tanrı, dilediği kimseye rızkını geniş olarak verir, kimineyse bir ölçü içinde (dar biçimde) verir. Dünya yaşamıyla mutlu oldular. Oysa dünya yaşamı, Ahiret yanında, biraz geçimlikten başka değildir. (Râ'd Suresi, ayet: 26.)

49- Onlara dünya yaşamında azab vardır. Ahiret azabıysa, daha çetindir... (Ra'd Suresi, ayet: 34)

50- Onlar ki, dünya yaşamını Ahiret yaşamına üstün tutup severler ve Tanrı yolundan (insanları) alıkoyarlar ve o yolun eğri-büğrü olmasını isterler; işte onlar, derin bir sapıklık içindedirler. (İbrahim Suresi, ayet: 3.)

51- Tanrı, inananları, dünya yaşamında ve Ahirette sağlam bir söz üzerinde sağlam tutar... (İbrahim Suresi, ayet: 27.)

52- Tanrı'nız Tek Bir Tanrı'dır. Ahirete inanmayanların kalpleri bunu yoksayarlar. Onlar, büyüklenirler. (Nahl Suresi, ayet: 22.)

53- Tanrı'ya karşı gelmekten sakınmış olanlara, "Tanrı'nız ne indirdi?" diye sorulunca, onlar "İyilik!" diye karşılık verecekler. Bu dünyada iyilik edenlere, iyilik güzellik vardır. Ahiret yurduysa, daha hayırlıdır. Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanların yurdu, ne güzeldir! (Nahl Suresi, ayet: 30.)

54- Haksızlığa uğradıktan sonra, Tanrı yolunda göç edenleri, andolsun ki, dünyada güzel bir yurda yerleştiririz. Ahirette verilecek karşılıksa daha büyüktür... (Nahl Suresi, ayet: 41.)

55- Ahirete inanmayanlar için kötülük örneği hazırlanmıştır. En üstün örnek, Tanrı'nındır. O, üstündür, hikmetlidir. (Nahl Suresi, ayet: 60.)

56- Bu ceza, dünya yaşamını, Ahirete üstün tutup sevmeleri nedeniyledir. Ve ondandır ki, Tanrı, inanmayanlara, doğru yola eriştirmez. İşte Tanrı'nın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimseler bunlardır. Aymazlar (ğafiller) de işte bunlardır. Ahirette zararlı çıkacak olanların ta kendileri de bunlardır kuşkusuz. (Nahl Suresi, ayet: 107, 108, 109.)

57- (Anlamı, "56"da. Nahl Suresi, ayet: 107.)

58- Dünyada ona (İbrahim'e) iyilik-güzellik verdik. Ve kuşkusuz, Ahirette de o, iyilerdendir. (Nahl Suresi, ayet: 122.)

59- İyilik ederseniz, kendinize etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendi zararınızadır. "Ahiret'in va'di" (iki va'dden ikincisinin zamanı) gelince, yüzünüzü karartarak kötülük yapmaları, Mescid'e önceden girdikleri gibi girmeleri, ele geçirdikleri yerleri yerle bir etmeleri için (ey İsrailoğulları, düşmanlarınızı) yeniden göndereceğiz. (İsrâ Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

Anlamdan da anlaşılacağı gibi, burada geçen "ahiret", "dünya karşılığındaki Ahiret" değildir. "İkincisi" anlamındadır. Burada söz konusu olan da Yahudiler ve Yahudilerin düşmanlarıdır. "Mescid"e, yani Kudüs'e birinci ve ikinci kez giren, burayı yakıp yıkan düşmanlardan söz edilmekte.

Bkz. **MESCİD.**

60- Ve şunu da anlatır ki, Ahirete inanmayanlar için, acıtıcı azab hazırladık. (İsrâ Suresi, ayet: 10.)

61- Ahiret'i isteyen ve inanmış olarak onun için çabalar gösterip koşan kimseler var ya, işte onların çabaları, şükürle anılmaya değer. (İsrâ Suresi, ayet: 19.)

62- Bak, onları birbirlerine nasıl üstün kıldık. Kuşkusuz, Ahiretteki dereceler daha büyüktür ve daha büyük üstünlükler içerir. (İsrâ Suresi, ayet: 21.)

63- (Ey Muhammed!) Kur'an'ı okuduğun zaman, seninle, Ahirete inanmayanlar arasında, görünmeyen bir perde yaratırız. (İsrâ Suresi, ayet: 45.)

64- Bu dünyada (kavrayış, anlayış yönünden) "kör" olan, Ahirette de "kör" ve daha şaşkın olur. (İsrâ Suresi, ayet: 72.)

65- Ve ondan sonra, İsrailoğullarına: "Oturun bu topraklarda. Ahirete ilişkin 'va'd' gerçekleştiği zaman, sizi, dürüp toparlar bir araya getiririz." (İsrâ Suresi, ayet: 104.)

66- İleri gidenleri ve Tanrı'sının ayetlerine inanmayanları, işte böyle cezalandırırız. Ahirette verilecek ceza ise çok daha katı ve kalıcıdır. (Tâhâ Suresi, ayet: 127.)

67- İnsanlar içinde, Tanrı'ya, çok kenardan kulluk edenler vardır. Bir iyilik gelirse onunla doyuma ulaşır. Ama başına bir belâ gelirse, yüzüstü dönüverir, dünyayı da, Ahireti de yitirip zarara düşer. İşte apaçık zarar budur. (Hacc Suresi, ayet: 11.)

68- Tanrı'nın ona (Muhammed'e) dünyada da, Ahirette de hiç mi hiç yardım etmeyeceğini sanan kimse, hemen yukarıya bir ip uzatsın, sonra da kessin onu. Sonra baksın, kini, öfkelendiği şeyi giderebiliyor mu? (Hacc Suresi, ayet: 15.)

69- Onun (Nuh'un) toplumundan ileri gelenler konuştular. Onlar ki, "kâfir" olmuşlardı ve Ahirete kavuşmayı yoksayıyorlardı, biz onlara dünya yaşamında da bolluk vermiştik. "Bu (Nuh), yediğinizden yiyen ve içtiğinizden içen sizin gibi bir insandan başkası değildir!" dediler. (Mü'minûn Suresi, ayet: 33.)

70- Ahirete inanmayanlar, bu (doğru) yoldan sapıp uzaklaşırlar. (Mü'minûn Suresi, ayet: 74.)

71- Tanrı'nın size, dünyada ve Ahirette iyiliği ve acıması olmasaydı, o konuda (Âişe konusunda) yaydığınızdan ötürü, size, büyük azab dokunurdu (başınıza büyük belâ gelirdi). (Nûr Suresi, ayet: 14.)

72- Yaygınlaşmış söylentinin (Âişe'ye ilişkin söylentinin) utanmazlıkla inanırlar arasında yayılmasını isteyenler bilsinler ki, onlara, dünyada ve Ahirette acıtıcı azab vardır (onlar cezalandırılacaklardır). (Nûr Suresi, ayet: 19.)

73- Onlar ki, namuslu, (ileri sürülen suçtan) habersiz, inançlı kadınlara zina ileri sürerler; onlar, dünya ve Ahirette lanetlenmişlerdir. Ve onlar için büyük ceza vardır. (Nur Suresi, ayet: 23.)

74- Bunlar, bir kılavuz ve bir müjdedir inanırlara. Onlara ki, onlar, namaz kılarlar, zekât verirler ve Ahirete de kesin olarak inanırlar. (Neml Suresi, ayet: 2, 3.)

75- Ahirete inanmayanların yaptıklarını, kendilerine süslü-yaldızlı gösterdik. O yüzden, körü körüne konulara dalıp yüzerler. (Neml Suresi, ayet: 4.)

76- Azabın kötüsü işte bunlaradır. Ahirette en zararlı çıkanlar da bunlardır işte. (Neml Suresi, ayet: 5.)

77- Hayır! Ahiret konusunda gerekli algı düzeyine bilgileri erişmiş midir? Hayır! Onlar o konuda kuşku içindedirler. Dahası: onlar, o konuda kördürler. (Neml Suresi, ayet: 66.)

78- Tanrı O'dur. O'ndan başka Tanrı yoktur. Hamd (övgü) dünyada da, Ahirette de O'nadır. Hüküm de O'nundur. O'na döneceksiniz. (Kasas Suresi, ayet: 70)

79- Tanrı'nın sana verdiği şeylerde, Ahiret yurdunu gözet. Dünyadaki payını da unutma... (Kasas Suresi, ayet: 77.)

80- İşte bu Ahiret yurdudur ki, biz onu, yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayan kimselere veririz. (İyi) son, Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlarındır. (Kasas Suresi, ayet: 83.)

81- "Yeryüzünde gezin de, Tanrı'nın yaratmaya nasıl başladığını görün. Tanrı, sonra da Ahiret yaratmasını oluşturup ortaya koyacaktır..." de! (Ankebût Suresi, ayet: 20.)

82- İbrahim'e İshak ve Yakub'u armağan ettik. Soyundan gelenlere, peygamberlik ve kitap verdik. Ödülünü dünyada verdik ona. Kuşkusuz o, Ahirette de, iyilerdendir. (Ankebût Suresi, ayet: 27.)

83- Bu dünya yaşamı, bir oyun ve eğlenceden başka değildir. Asıl yaşanacak yer, Ahiret yurdudur. Bilebilselerdi! (Ankebût Suresi, ayet: 64.)

84- Onlar, dünya yaşamının, yalnızca görülen kesimini bilirler. Ahirettense habersizdirler onlar. (Rûm Suresi, ayet: 7.)

85- İnanmayan, ayetlerimizi ve Ahiret kavuşmasını yalanlayanlara gelince: İşte bunlar, azab içinde hazır bulundurulurlar. (Rûm Suresi, ayet: 16.)

86- Bu ayetler, iyilikçilere bir kılavuz ve rahmettir. O iyilikçilere ki, onlar namaz kılarlar, zekât verirler. Ahirete kesin olarak inananlar da onlardır. (Lokman Suresi, ayet: 3, 4.)

87- (Ey Muhammed!) Karılarına şunu da söyle: "Eğer Tanrı'yı, Peygamber'i ve Ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki, Tanrı, içinizden iyi davrananlara büyük karşılık hazırlamıştır. (Ahzâb Suresi, ayet: 29.)

88- Tanrı'yı ve Peygamberi'ni incitenlere, Tanrı dünyada da Ahirette de, lanet eder. Ve onlar için alçaltıcı bir azab hazırlanmıştır. (Ahzâb Suresi, ayet: 57.)

89- Hamd (övgü), göklerde ve yerde bulunanların tümü kendisinin olan Tanrı'nındır. Ve Ahirette de hamd O'nadır. O, hikmetlidir, haberlidir. (Sebe' Suresi, ayet: 1.)

90- Ahirete inanmayanlar, azabda ve derin bir sapıklık içindedirler. (Sebe' Suresi, ayet: 8.)

91- Andolsun ki İblis (şeytan), onlar hakkındaki görüşünü doğru çıkartmış, inananlardan bir topluluk bir yana, hepsi ona uymuşlardı. Oysa İblis'in onlar üzerinde bir egemenliği yoktu. Ama biz, Ahirete inananlar kimler, ondan kuşkulananlar kimler, bilelim diye böyle gerçekleştirdik. Senin Tanrı'n, her şeyi belleyip gözleyendir. (Sebe' Suresi, ayet: 20, 21.)

92- "Ahiret milleti"nde de bunu işitmedik. Bu. yalnızca bir uydurmadır..." dediler. (Sâd Suresi, ayet: 7.)

Açıklama

Burada geçen "ahiret" sözcüğü de, daha önce geçen (İsrâ Suresi, ayet: 7) bir "ahiret" sözcüğü gibi, herkesin bildiği "Ahiret" anlamında değildir. Buradaki "ahiret milleti", "son din, son inanır topluluğu" anlamına gelmekte. Bu ayetle sözleri aktarılanlar, Kur'an'a inanmayanlardır.

93- Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak ibadette bulunan ve Ahiretten kaygılanan ve Tanrı'sının rahmetini uman kimse gibi olabilir mi (o putataparlar)? (Zümer Suresi, ayet: 9.)

94- Tanrı, onlara dünya yaşamında rezilliği tattırdı. Ahiret azabıysa –ah bilebilseler– çok daha büyüktür. (Zümer Suresi, ayet: 26.)

95- Tanrı Bir-Tek olarak anıldığı zaman, Ahirete inanmayanların yürekleri, tiksintiyle çarpar. Ama O'nun dışındakiler (putlar) de anıldığında, müjdelenmiş gibi yüzleri güler. (Zümer Suresi, ayet: 45.)

96- (Musa'nın toplumundan bir inanır, kendi toplumuna seslenerek şöyle der:) "Ey toplumum! Bu dünya yaşamı, kuşkusuz bir geçimliktir yalnızca. Ahiretse, asıl kalınacak yurttur. (Ğafir- Mümin Suresi, ayet: 39.)

97- "Belli ki, sizin beni kendisine çağırdığınız şeyin, ne bu dünyada kendisine çağırmaya değer bir özelliği vardır, ne de Ahirette..." (Ğafir Suresi, ayet: 43.)

98- ... Vay o ortak koşanlara, Onlar ki, zekât vermezler ve Ahirete de inanmazlar. (Fussilet Suresi, ayet: 6, 7.)

99- Onların (Âd toplumundan olanların) üzerine, uğursuz günlerde, dondurucu rüzgârı gönderdik. Dünya yaşamında rezillik cezasını onlara tattıralım diye... Ahirette verilecek azabsa, çok daha rezil edicidir. Onlar yardım da görmeyecekler. (Fussilet Suresi, ayet: 16.)

100- "Rabbi'miz Tanrı'dır!" diyen ve sonra da doğrulukta yaşamlarını sürdürenlere, melekler (ölümleri sırasında) inerler, onlara "Sakın korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennetle sevinin! Biz dünya yaşamında da, Ahirette de sizin dostunuzuz..." derler. (Fussilet Suresi, ayet: 30, 31.)

101- Ahiret ekini (gelirini) isteyenin ekinini (gelirini) artırırız... (Şûrâ Suresi, ayet: 20.)

102- Dünya ekini isteyene de ondan veririz. Ama onun Ahirette bir payı bulunmaz. (Şûrâ Suresi, ayet: 20.)

103- Zuhruf Suresi'nin 35. ayeti, anlamıyla birlikte ileride gelecek.

104- Necm Suresi'nin 25. ayeti anlamıyla birlikte ileride gelecek.

105- Doğrusu Ahirete inanmayanlar, melekleri adlandırırken "dişi" diye nitelerler. (Necm Suresi, ayet: 27.)

106- Bilesiniz ki, dünya yaşamı, oyun, eğlence, süs, aranızdaki övünmeler, mal ve çocuk çokluğudur yalnızca. Buysa, yağmurun bitirdiği, ekicileri imrendiren bitki gibidir ki, sonra kurur bu bitki. Sapsarı olduğu görülür. Sonra çerçöp olur. Ahiretteyse, çetin azab, Tanrı hoşnutluğu vardır. Dünya yaşamı, aldatıcı bir geçimlikten başka değildir. (Hadîd Suresi, ayet: 20.)

107- Tanrı onlara (Yahudilere) sürgünü yazmamış olsaydı, dünyada onları başka biçimde cezalandırırdı. Ahiretteyse, onlara ateş azabı vardır. (Haşr Suresi, ayet: 3.)

108- Ey inanırlar! Tanrı'nın gazabına uğramış bir toplumu dost edinmeyin. Bu toplumdan olanlar, Ahiretten umutlarını kesmişlerdir. Nasıl ki, kâfirler, mezarda bulunanlardan umutlarını keserler. (Mümtahine Suresi, ayet: 13.)

109- İşte azab böyledir. Ama Ahirette verilecek azab daha büyüktür. Bilebilseler!... (Kalem-Nun Suresi, ayet: 33.)

110- Hayır, daha doğrusu, Ahiretten kaygılanmazlar. (Müddessir Suresi, ayet: 53.)

111- Hayır, hayır (ey insanlar)! Siz çabuk elde edeceğiniz şeyleri (dünyalıkları) seversiniz de, Ahireti bırakırsınız. (Kıyame Suresi, ayet: 20, 21.)

112- Firavun: "Sizin en yüce Tanrı'nız benim!" dedi. Tanrı bunun üzerine, onu, dünya ve Ahiret azabına uğrattı. (Nâziat Suresi, ayet: 24, 25.)

113- Hayır, siz dünya yaşamını üstün tutuyorsunuz. Oysa Ahiret daha hayırlı ve daha kalıcıdır. (A'la Suresi, ayet: 16, 17.)

114- Leyl Suresi'nin 25 ayeti, anlamıyla birlikte ileride gelecek.

115- Duhâ Suresi'nin 4 ayeti, anlamıyla birlikte ileride gelecek.

B- Ahiret Anlamını, Yani Öbür Dünyayı Dile Getiren Başka Sözcük ve Deyimler

"Ahir": Sonuncu

Ancak ayetlerde bu sözcüğün "Ahiret" anlamını vermesi için bir başka sözcükle birlikte yer alması gerekiyor:

"Gün" anlamına gelen "yevm"le şöyle: Ahiret günü (Yevmu'l-Ahir).

Bu deyimin yer aldığı ayetler ve anlamları:

آخر ، ومن الناس من يقول آمنا بالله وباليوم الآخر وما هم ٨ م البقرة ٢
١٢٨١ من آمن بالله واليوم الآخر وعمل صالحا فلهم أجرهم ٦٢ م » ٢
وارزق أهله من الثمرات من آمن منهم بالله واليوم الآخر ١٢٦ م » ٢
ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر والملائكة والكتاب ١٧٧ م » ٢
ما خلق الله في أرحامهن إن كن يؤمن بالله واليوم الآخر ٢٢٨ م » ٢
ذلك يوعظ به من كان منكم يؤمن بالله واليوم الآخر ٢٣٢ م » ٢
كالذي ينفق ماله رئاء الناس ولا يؤمن بالله واليوم الآخر ٢٦٤ م » ٢
يؤمنون بالله واليوم الآخر ويأمرون بالمعروف ١١٤ م آل عمران ٣
رئاء الناس ولا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ٣٨ م النساء ٤
وماذا عليهم لو آمنوا بالله واليوم الآخر وأنفقوا مما رزقهم ٣٩ م » ٤
إن كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر ذلك خير ... ... ٥٩ م » ٤
ومن يكفر بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر ١٣٦ م » ٤
والمؤتون الزكاة والمؤمنون بالله واليوم الآخر ... ١٦٢ م » ٤
من آمن بالله واليوم الآخر وعمل صالحا فلا خوف عليهم ٦٩ م المائدة ٥
إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر ١٨ م التوبة ٩
كمن آمن بالله واليوم الآخر وجاهد في سبيل الله ١٩ م » ٩
قاتلوا الذين لا يؤمنون بالله ولا باليوم الآخر ٢٩ م » ٩
لا يستأذنك الذين يؤمنون بالله واليوم الآخر أن يجاهدوا ٤٤ م » ٩
إنما يستأذنك الذين لا يؤمنون بالله واليوم الآخر ٤٥ م ٩
ومن الأعراب من يؤمن بالله واليوم الآخر ويتخذ ما ينفق ٩٩ م » ٩
رأفة في دين الله إن كنتم تؤمنون بالله واليوم الآخر ٢ م النور ٢٤
اعبدوا الله وارجوا اليوم الآخر ولا تعثوا في الأرض ٣٦ ك العنكبوت ٢٩
في رسول الله أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر ٢١ م الأحزاب ٣٣
لا تجد قوما يؤمنون بالله واليوم الآخر يوادون من حاد الله ٢٢ م المجادلة ٥٨
فيهم أسوة حسنة لمن كان يرجو الله واليوم الآخر ٦ م الممتحنة ٦٠
ذلكم يوعظ به من كان يؤمن بالله واليوم الآخر ٢ م الطلاق ٦٥

Anlamları

Yukarıdaki ayetlerin anlamları sırasıyla şöyledir:

1- İnsanlardan; inanmadıkları halde, "Tanrı'ya ve Ahiret gününe inandık!" diyenler var. (Bakara Suresi, ayet: 8.)

2- (İslam'daki Müslüman) inanırlar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbii (yıldızlara tapan) olanlardan kimler Tanrı'ya, Ahiret gününe inanır ve yararlı işler yaparlarsa, onların alacakları karşılıkları, Tanrı katındadır. Artık onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. (Bakara Suresi, ayet: 62.)

3- Anımsa ki İbrahim, "Tanrı'm! Burasını güvenli bir kent kıl, halkından Tanrı'ya ve Ahiret gününe inananları, ürünlerle doyur (rızıklandır)!" demişti... (Bakara Suresi, ayet: 126.)

4- Yüzlerinizi doğu yönüne ve batı yönüne çevirmeniz, iyi olmak demek değildir. Asıl iyi olan tutumda bulunan o kimsedir ki, Tanrı'ya, Ahiret gününe, meleklere, kitaba ve Peygamber'e inanır ve... (Bakara Suresi, ayet: 177.)

5- (Boşanan kadınlar), eğer Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanmışlarsa, dölyataklarında (rahimlerinde) Tanrı'nın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal olmaz... (Bakara Suresi, ayet: 228.)

6- İçinizde Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan kimseler bundan ibret alır... (Bakara Suresi, ayet: 232.)

7- Ey inanırlar! Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanmadığı halde, insanlara gösteriş için malını harcayan kimse gibi, "bağış"larınızı (sadakalarınızı) başa kakma ve üzücü tutum ve davranışlarla boşa çıkarmayın!.. (Bakara Suresi, ayet: 264.)

8- ("Kitap ehli"nden öyleleri vardır ki:) Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanırlar, doğruluğu bilineni (ma'rufu) buyururlar (akıl ve dince) yadırgananı (münkeri) yasaklarlar, iyiliklere koşarlar..." (Âli İmrân Suresi, ayet: 114.)

9- (Tanrı'nın sevmedikleri) yine o kimselerdir ki, Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanmadıkları halde, mallarını insanlara gösteriş olsun diye harcarlar... (Nisâ Suresi, ayet: 38.)

10- Bunlar, Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanmış, bu durumdayken Tanrı'nın kendilerine verdiklerinden harcamış olsalardı ne olurdu, zarara mı uğrarlardı?! Tanrı onları bilir. (Nisâ Suresi, ayet: 39.)

11- Ey inanırlar! Tanrı'ya boyun eğin. Peygamber'e ve sizden yetki-buyruk sahibi olanlara boyun eğin. Bir konuda uzlaşmazlığa düşerseniz, onu Tanrı'ya ve Peygamber'e bırakın. Eğer Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanıyorsanız... Bu, hayırlı ve sonucu da en güzel olandır. (Nisâ Suresi, ayet: 59.)

12- Kim Tanrı'yı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve Ahiret gününü yok sayarsa, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür. (Nisâ Suresi, ayet: 136.)

13- Ama onlardan (kitab ehlinden) bilimde derinleşmiş olanlar, inananlar, sana indirilene ve senden öncekilere indirilenlere inananlar, namaz kılanlar, zekât verenler ve Tanrı'ya, Ahiret gününe inananlar başka... (Nisâ Suresi, ayet: 162.)

14- (İslam'daki Müslüman) inanırlar, Yahudiler, Sâbiiler (yıldızlara tapanlar) ve Hıristiyanlardan kimler, Tanrı'ya, Ahiret gününe inanır ve yararlı işler yaparlarsa, artık onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. (Mâide Suresi, ayet: 69.)

15- Tanrı'nın "mescid"lerini, Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve yalnızca Tanrı'dan korkan kimseler ancak onarır... (Tevbe Suresi, ayet: 8.)

16- Hacca gelenlere su vermeyi, "el Mescidü'l-Harâm"ı onarmayı, Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan ve Tanrı yolunda savaşan kimseyle bir mi tuttunuz? Bunlar, Tanrı katında bir olmazlar... (Tevbe Suresi, ayet: 19.)

17- Kitap verilenlerden, Tanrı'ya, Ahiret gününe inanmayan, Tanrı'nın ve Peygamberi'nin haram kıldığını haram saymayan ve hak dini din edinmeyenlerle, alçalmış olarak kendi elleriyle "cizye" (bir çeşit vergi) verene dek savaşın! (Tevbe Suresi, ayet: 29.)

18- Tanrı'ya ve Ahiret gününe inananlar, mallarıyla, canlarıyla kutsal savaşa katılmak için senden izin istemezler... (Tevbe Suresi, ayet: 44.)

19- Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanmayan, yürekleri kuşku içinde olan ve kendileri bu kuşku içinde gidip gelen kimseler, ancak senden (savaşa katılmak konusunda) izin alırlar. (Tevbe Suresi, ayet: 45.)

20- "A'rab"dan (köylü-göçebe Araplardan), Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan, harcadıklarını Tanrı katında O'na yakınlık ve Peygamber'in dualarını elde etme aracı kılan da vardır... (Tevbe Suresi, ayet: 99.)

21- Eğer Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanıyorsanız, Tanrı'nın, dinin gereğini yerine getirirken o ikisine (zina eden kadına ve zina eden erkeğe) acımayın... (Nûr Suresi, ayet: 2.)

Bkz. ACIMA, ACIMASIZLIK, ZİNA.

22- (Şuayb) "Ey toplumum! Tanrı'ya kulluk edin ve Ahiret gününe umut bağlayın..." (Ankebût Suresi, ayet: 36.)

23- Andolsun ki, sizin için, Tanrı Peygamberi'nde, güzel ahlak örneği vardır. Tanrı'ya ve Ahiret gününe umut bağlayanlar ve Tanrı'yı çok ananlar için... (Ahzâb Suresi, ayet: 21.)

Bkz. AHLAK, PEYGAMBER.

24- Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan bir toplumun, babaları, çocukları, kardeşleri, boyları-yakınları olsa bile; Tanrı'ya ve Peygamberi'ne karşı savaşımda bulunanlara sevgi beslediklerini görmezsin. (Mücâdele Suresi, ayet: 22.)

25- Andolsun ki, onlarda (İbrahim ve inanırlarında), sizin için, Tanrı'ya ve Ahiret gününe umut bağlayanlar için, ahlak örnekleri vardır... (Mümtahine Suresi, ayet: 6.)

Bkz. AHLAK, İBRAHİM.

26- İşte bu, Tanrı'ya ve Ahiret gününe inanan kimselere verilen öğüttür... (Talâk Suresi, ayet: 3)

Ahiret günü deyiminin karşılığı olan deyim, 26 kez Kur'an'da geçmekte! Ve yukarıda görüldüğü biçimde; "Tanrı'ya inanma"nın hemen yanında, "Ahiret gününe inanma" yer almakta.

Din günü

Bu deyimin karşılığı olan deyim de, "Ahiret" anlamını dile getirir.

Bkz. **DİN**

Kıyamet günü

Bu deyimin karşılığı olan deyimle de, "Ahiret" anlamı dile getirilir.

Bkz. **KIYAMET.**

Kıyamet

Bu sözcük de "Ahiret" anlamını yansıtır.

Bkz. **KIYAMET.**

O gün

Bu anlama gelen sözle de "Ahiret" anlatılır bir ölçüde.

Bkz. **KIYAMET.**

Hesap günü

Bu anlama gelen "yevmu'l-hisâb" da, "Ahiret" anlamını içerir.

Bkz. **HESAB.**

Büyük gün

Bu anlama gelen "yevmun azîmun" deyimiyle de "Ahiret" yaşamı anlatılır. Aynı anlama gelen "yevmun kebîrun" deyimi de aynı yaşamı dile getirir.

Bkz. **KIYAMET.**

Kısacası, "Kıyamet"i, "Kıyamet günü"nü anlatan her söz ve sözcükle, "Ahiret yaşamı" şu ya da bu biçimde dile getirilir.

Bkz. **KIYAMET.**

Kur'an'da, "Ahiret"; "ev", "yurt" diye nitelenmekte.

"Ahiret evi": "Ahiret yurdu" anlamına gelen deyim, ayetlerde dokuz kez geçer:

Bakara Suresi, ayet	: 94
En'âm Suresi, ayet	: 32
A'râf Suresi, ayet	: 169
Yusuf Suresi, ayet	: 109
Nahl Suresi, ayet	: 30
Kasas Suresi, ayet	: 77, 83
Ankebût Suresi, ayet	: 64
Ahzâb Suresi, ayet	: 29

III- İLGİLİ AYET, HADİS VE YORUMLAR

A- Ahiret ve Dünya Kimin?

Necm Suresi, ayet: 24, 25

أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾

Anlamı

Her umduğu şey insanın mıdır yoksa? Sonuncusu da (Ahiret), ilki de (dünya) Tanrı'nındır. (Necm Suresi, ayet: 24, 25.)

Açıklama

"Ahiret"in de "dünya"nın da "Tanrı'nın" olmasının anlamı nedir?

Kur'an yorumcuları çeşitli yorumlar ileri sürmekteler. Fahruddin Râzî'nin açıklamasına göre, şöyle yorumlanabilir:

- "Dünya da, Ahiret de Tanrı'nın". Yani Tanrı dilerse, insanın tutum ve davranışlarının karşılığını dünyada verir, dilerse Ahirete erteler, orada verir. Nasıl olsa "iki âlem" de O'nun.
- Putataparlar, putların "melek"leri simgelediklerine, meleklerin de Tanrı katında kendilerine "şefaatçi" olacaklarına inandıkları için putlara tapınırlar. Oysa, Tanrı istemezse, hiç kimse, melekler de yardımcı olmaz. Egemen olan yalnızca Tanrı'dır. Dünyadaki egemenlik de, Ahiretteki egemenlik de O'nundur.
- Kâfirler, inanırların dünyadaki durumlarına bakarak küçümserler onları. Oysa bir de Ahiret vardır. İslam inanırları bu dünyada düşkün, yoksul durumdalarsa da öbür dünyada üstün durumda bulunacaklardır. Tanrı, Ahiretteki üstünlüğü inanırlara vermiştir. Nasıl olsa, burası da, orası da O'nundur. (Bkz. Râzî, c. 28, s. 302, 303.)

Leyl Suresi, ayet: 13

وَإِنَّ لَنَا لَلْآخِرَةَ وَالْأُولَىٰ ﴿١٣﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Şüphesiz, Ahiret de, dünya da bizimdir. (Leyl Suresi, ayet: 13.)

Açıklama

Burada da her şeyin Tanrı'nın elinde olduğu, dünya da da Ahirette de O'nun sözünün geçtiği ve O neyi nasıl dilerse onu öyle yapacağı anlatılıyor.

Madem ki "Ahiret" de, "dünya" da Tanrı'nındır; O, bunları, kimlere nasıl dilerse öyle verir.

Hadislerde, Tanrı'nın insanlara "Ahiret" ve "dünya"yı şöyle verdiği açıklanır:

1- Ahiret, "Mümin"lere

2- Dünya, Kâfirlere

Yukardaki hadislerde anlatılan, şu ayetlerde de dile getirilmekte:

Zuhruf Suresi, ayet: 33-36

وَلَوْلَاۤ أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ
بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾
وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًا
وَإِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Eğer bütün ***insanların bir tek inkârcı ümmet*** *olmakta* ***birleşmelerini önlemek istemeseydik, Rahman olan Allah'ı inkâr edenlerin*** evlerinin tavanlarını, üzerinde yükseldikleri merdivenleri, evlerinin kapılarını, üzerine yaslanacakları kerevetleri ***gümüşten yapar ve altın bezeklerle işlerdik.*** Bunların hepsi ancak, ***dünya*** hayatının geçimliğidir. ***Ahiret,*** Rabbi'nin katında, *O'na karşı gelmekten sakınanlarındır.* (Zuhruf Suresi, ayet: 33-36.)

B- Ahiret mi, Dünya mı Seçilmeli?

Şûrâ Suresi, ayet: 20

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ
الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ahiret gelirini isteyenin gelirini artırırız. Dünya gelirini isteyene de ondan veririz; ***ama Ahirette bir payı bulunmaz.*** (Şûrâ Suresi, ayet: 20.)

Açıklama

Fahruddin Râzî, bu ayette, "Ahiret"in temel olduğunun anlatıldığını ve dünyanınsa Ahiret yanında önemsizliğinin yansıtıldığını yazıyor. (Bkz. Râzî, c. 27, s. 163.)

Hadis

Ömer İbnü'l-Hattab, bir gün Peygamber'e gider, onu bir "hasır" üzerinde bulur. Bakar ki hasır, Peygamber'in bir yanında iz bırakmış. Ömer'in gözleri dolar, ağlar ve Peygamber'le arasında şu konuşma geçer:

"–Ey Hattab Oğlu! Niye ağlıyorsun?

"–Ey Tanrı Elçisi! Nasıl ağlamayayım ki, bu hasır senin bir yanında iz bırakmış. İran hükümdarı (Kisrâ) ve Bizans hükümdarı (Kayser) o bilinen bolluk ve gösterişli yaşam içinde bulunurlarken sen bu durumdasın!

"–Hattab Oğlu! ***Ahiretin bizim, dünyanın da onların*** *olmasından hoşnut değil misin?*"

(Bkz. Buharî, Tefsir, 66/3; İbn Mace, Zühd/11, hadis no: 4153.)

Hadis

"İpek, ipekli kumaştan giysi giymeyin. Altın, gümüş kaptan bir şey içmeyin. Altın-gümüş tabak kullanmayın. Çünkü *bütün bunlar,* ***dünyada onlarındır*** *(yani kâfirlerin).* ***Bizim*** *(yani biz Müslümanların) ise;* ***Ahirette*** *olacaktır.*" (Bkz. Buharî, Et'ime /29, Eşribe /28, Libâs /25; Müslim, Libâs /3-5, hadis no: 2066, 2067; Ebu Davud, Eşribe /17, hadis no: 3723; İbn Mace, Eşribe /17, hadis no: 3414; Tirmizî, Eşribe /10, hadis no: 1878; Darimî, Eşribe/25; Ahmed İbn Hanbel, 5/385, 390, 396, 397, 398, 400, 404, 408.)

Peygamber, "bunlar, dünyada onlarındır" derken, "ipek, altın-gümüş gibi şeyler, dünyada, kâfirlerindir" demek istiyor.

(Bkz. Buharî ve Müslim şerhler ve İbn Melek, Mebâriku'l-Ezhâr, Fi Şerhi Meşariki'l-Envâr, c. 1, s. 232.)

Hadis

"*Ahireti isteyen* kimse, *dünya süslerini bırakmalıdır.*"

(Bkz. Tirmizî, Kıyamet /24, hadis no: 2458; Ahmed İbn Hanbel, 1/387.)

Hadis

"*Dünya, inanırın* ***zindanı****, kâfirinse* ***cehennemidir.***"

(Bkz. Müslim, Zühd /1, hadis no: 2956; Tirmizî, Zühd /16, hadis no: 2324; İbn Mace, Zühd /3, hadis no: 4113; Ahmed İbn Hanbel, 2/197...)

Hadis

"Dünya, (Ahirette, cennette) yurdu olmayanın yurdudur." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 6/71.)

Bu hadiste, "aklı olmayanın dünya için birşeyler biriktirdiği" de anlatılıyor.

Zemahşerî de şöyle diyor:

"Ahiretle dünya arasında şu ayrım yapılıyor: Ahiret yaşamı için çaba harcayan kimsenin çabasının karşılığı, katlanarak verilecektir. Dünya yaşamı için çaba harcayan kimseye de dünyalıktan bir şey verilir. Ama istediği verilmez." (Bkz. Keşşâf, 4/171.)

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ وَاَبْقٰى ﴿١٧﴾

A'lâ Suresi, ayet: 16, 17

Anlamı

Hayır, *siz dünya yaşamını seçiyorsunuz. Oysa **Ahiret** daha iyi ve daha* kalıcıdır. (A'lâ Suresi, ayet: 16, 17).

Açıklama

Bu ayetlerde, dünya yaşamının geçici olduğu, öyleyken insanların bu yaşamın mutluluklarını seçtikleri, oysa Ahiret yaşamının hiç sona ermeyeceği, o nedenle asıl önemsenmesi gereken yaşamın Ahiret yaşamı olduğu anlatılıyor.

Bunu yansıtan daha birçok ayet var. (Yukarıda numaralarla sunulanlara bakınız.) Kimi ilgili ayet için de bkz. DÜNYA.

Hadislerde de dile getirilir bu:

Hadis

"*Dünyada* bir *garib* (yabancı) ya da gelip geçen bir yolcu gibi ol!"
(Bkz. Buharî, Rikâk /3; Tirmizî, Zühd /25, hadis no: 2333; İbn Mace, Zühd /3, hadis no: 4114; Ahmed İbn Hanbel, 2/24, 132.) Bu hadisin Tirmizî ve Ahmed İbn Hanbel'deki aktarılışında, şu öğüt de yer alıyor: "*Ve kendini mezarda, ölülerden say!*"

Hadis

"*Eğer dünyanın değeri, Tanrı katında, bir sivrisineğin kanadı kadar bile olsaydı, Tanrı, kâfire bir içimlik su bile içirtmezdi.*"
(Bkz. Tirmizî, Zühd /13, hadis no: 2320; İbn Mace, Zühd /3, hadis no: 4110.)

Hadis

"Dünyanın tatlısı, Ahiretin acısıdır. Ahiretin acısı da dünyanın tatlısı."
(Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 5/342.)

Bu doğrultuda daha birçok hadis var. İlgili başka hadisler için bkz. DÜNYA.

Şu tür hadisler de kimi kitaplarda yer alır:

"Dünya, Ahiretin ekin tarlasıdır."

Bu hadis, Ali el Kâri'nin "uydurma hadisler"i derlediği kitabında yer alıyor. (Bkz. El Mes'nu' Fi Hadisi'l-mevzû', tahkik Abdulfettah, Beyrut, 1978, s. 101.)

"Sizin hayırlınız, Ahiretini dünyası için, dünyasını da Ahireti için elden bırakmayanınızdır." Deylemî, bu hadisi Enes'ten aktarıyor. (Bkz. Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, c. 1, s. 472, hadis no: 1252.) Ama sağlam hadisleri derlemekle ünlü güvenilir hadisçilerin kitaplarında göremiyoruz.

IV-AHİRETE İNANMAK

A- İslam'da

Kur'an'ın bütünü içinde, sayılamayacak kadar çok yerde, "Ahiret" ve oradaki yaşam işlenir. İnanmayanların büyük cezalara uğratılacakları anlatılır. Ahirete inanmak "iman"ın vazgeçilemeyecek koşullarındandır. Yani, "inanmayan kâfir olur". Sayısız hadislerde de bu işlenir. Ayrıca, "imanın şartlarından (6 şartından) biri olduğu" açıklanır. (Ünlü hadis için bkz. Buharî, İmân, 37; Müslim, İman /5, 7, hadis no: 9.)

B- Hıristiyanlık'ta

Eldeki "İncil"lerde öbür dünya, yeniden diriliş, cennet, cehennem işlenir.

Şunları okuyoruz:

"Bunlar ***ebedi azaba,*** fakat salihler (iyiler) ***ebedi hayata*** gideceklerdir." (Matta İncili, 25:46)

"Doğrusu ve doğrusu size derim ki, Allah'ın oğlunun sesini, ***ölülerin işiteceği saat*** geliyor..." (Yuhanna İncili, 5:25.)

"Buna şaşmayın. Çünkü saat (Kıyamet) geliyor. O saatte ***kabirde*** *olanların hepsi, onun sesini işitecekler; iyilik işleyenler* ***hayat kıyametine,*** *kötülük işleyenlerse* ***hüküm kıyametine*** çıkacaklardır..." (Yuhanna İncili, 5:28, 29.)

"*Melekler"in ya da "baş melek"in üfüreceği "****Sur****"dan,* yani "yüksek sesli boru"dan ve bu boruyla "*ölülerin dirilip kalkacakları*"ndan da söz edilir. (Bkz. Matta İncili, 24:31; I. Korintoslulara, 15:51:52; I. Selâniklilere, 4:15, 16.)

"İnsanoğlu (İsa) meleklerini gönderecektir. Onlar, sürçmeye yol açan şeylerin tümünü fesat (kötülük) işleyenleri, onun melekûtundan toplayacaklar ve onları ***fırın ateşine*** *atacaklardır. Orada* ***ağlayış*** *ve diş gıcırtısı olacaktır.*" (Matta İncili, 13:41, 42.)

"Eğer elin sürçmene sebep oluyorsa onu kes! Senin için hayata çolak olarak girmek, *iki elinle* ***cehenneme, sönmez ateşe*** *atılmaktan iyidir.*" (Markos İncili, 9:43. Ayrıca bkz. Matta İncili, 5:29, 30; 18:8, 9.)

"Eğer elin sürçmene sebep oluyorsa"dan sonra, "eğer ayağın sürçmene sebep oluyorsa... Eğer gözün sürçmene sebep oluyorsa..." geliyor ve günah işlemiş olan ayağın da kesilmesi, gözün çıkarılması isteniyor ve bunun "cehenneme, sönmez ateşe atılmaktan iyi olduğu" bildiriliyor. (Bkz. Markos İncili, 9:45-47.) "Cehennem"dekiler de anlatılıyor: "Orada onların kurdu ölmez ve ateşi sönmez." (Bkz. Markos İncili, 9:48.)

Ayrıca bkz. **KIYAMET.**

C- Yahudilik'te

Tevrat'ın bütünü içinde, Daniel (Danyal) bölümünde şöyle denir:

"Ve yerin toprağında uyuyanlardan birçoğu, bunlar ***ebedi hayata*** ve şunlar utanca ve ***ebedi nefrete uyanacaklar.***" (Tevrat, Daniel, 12:2)

Burada anlatılan nedeniyle, Yaşar Kutluay şunları yazıyor:

"*Ölümden sonra dirilme* doktrini, ilk defa olarak Ahd-i Atîk'in (Tevrat'ın) Danyal kitabında yazılmış bulunmaktadır. Tarihi bir şahsiyet olup olmadığı tartışma konusu olan Danyal'ın yaşadığı kabul edilen zaman, M.Ö. VI. yüzyıl, yani Babil esareti dönemidir. Fakat kitap haline getirilişi, bundan çok sonradır. (...) İlmi araştırmalar, yazılışın, M.Ö. II. yüzyılda olduğunu ortaya koymaktadır. (Kutluay, İslam ve Yahudi Mezhepleri, Ankara 1965, İlâhiyat Yay., s. 130.)

Buna göre: "Ahiret"in birinci koşulu olan "ölümden sonra diriliş", M.Ö. II. yüzyıla değin, Tevrat'ın bütünü içinde yer almıyordu.

Bununla birlikte, Tevrat'ın öteki bölümlerinde de şunları okuyoruz:

"Senin ölülerin dirilecekler. Benimkilerin cesetleri kalkacak. Ey sizler, ***toprak içinde yatanlar!*** *Uyanın ve terennüm edin!* Çünkü senin çiğlerin, otların çiği gibidir. ***Ve yer, ölülerini dışarı atacaktır.***" (Tevrat, İşaya, 26:19.)

Bu parçaya Kutluay da yer veriyor. Başka yerlerde de bu doğrultuda işaretler bulunduğunu yazıyor ve nerelerde bulunduğunu notlarla gösteriyor. Ancak, gösterilen yerlerin konuyla ilgisi yok. Anlaşılan kaynağa doğrudan başvurulmamış.

Gerçekten de daha başka yerlerde de benzer anlatımlar, "öldükten sonra dirilme"yi, "Ahiret yaşamı"nı anımsatan sözler var:

"Ve bana karşı günah işlemiş olanların leşlerine bakacaklar. Çünkü onların kurdu ölmez. Ve ***onların ateşi sönmez...***" (Tevrat, İşaya, 66:24.)

"Rab Yehova bu kemiklere şöyle diyor: işte sizin içinize soluk (ruh) koyacağım. Ve *dirileceksiniz.* Üzerinize adaleler koyacağım, üzerinizde et bitireceğim ve sizi deriyle kaplayacağım. İçinize soluk koyacağım ve dirileceksiniz. Ve bileceksiniz ki Rab, benim." (Tevrat, Hezekiel, 37:5, 6.) "İşte *kabirlerinizi* ben *açacağım* ve *kabirlerinizden sizi çıkaracağım.*" (Tevrat, Hezekiel, 37:12)

Ne var ki, "kabirlerinizden sizi çıkaracağım"ın ardından "ey kavmim, sizi İsrail toprağına getireceğim" deniyor. Arkasından da şu yer alıyor: "Ey kavmim! Kabirlerinizi açtığım, sizi kabirlerinizden çıkardığım zaman bileceksiniz ki Ben Rab söyledim ve Ben yaptım!" (Tevrat, Hezekiel, 37:12, 13.)

Demek ki "bu anlatımlarla Ahiret, kıyamet anlatılıyor..." yargısına varmak kolay değil. "Kıyamet"i, "Ahiret"i anımsatıyor, ama "mecaz", yani benzetmeli bir anlatım gibi. Yaşar Kutluay da, Batılı bir kaynağa dayanarak, Danyal bölümünden yukarıda aktarılan parçanın dışındakiler için şöyle diyor: "Bu eski pasajlardaki ifade, Danyal'deki gibi değil, sadece milli bir kıyama işarettir." (Kutluay, aynı kitap, s. 131.)

Bununla birlikte, İşaya'daki "Ve yer, ölülerini dışarı atacaktır" anlatımı, Kur'an'da Kıyamet gününden söz edilirken Zilzal Suresi'nin 2. ayetinde yer alan, "Ve yer, ağırlıklarını (mezardaki ölüleri) dışarı çıkardığı zaman" anlamındaki anlatıma benziyor. Âdiyât Suresi'nin 9. ayetinde yer alan "Ve kabirde bulunanların çıkarılacağı zamanın geleceğini bilmiyor mu?" anlamındaki açıklamaya da...

Kutluay, "ölümden sonra dirilme" inancını, Yahudi mezhepleri içinde olgunlaştırıp yayan mezhebin, Peruşîm olduğunu yazıyor ve "Peruşîm'in muhalifi olan Sadukîm ise, *Tevrat'ta buna işaret görmedikleri için* bu doktrini kesin olarak reddederler" diyor. (Bkz. Kutluay, aynı yer.)

Yine Kutluay'ın da belirttiği gibi, Sadukîler'in "Kıyamet"e inanmadıkları, İncil'lerde de açıklanıyor. (Bkz. Luka İncili, 20:27; Matta İncili, 22:23; Markos İncili, 12:18; İncil, Resullerin İşleri, 23:7, 8.)

Bununla birlikte, "Ölümden sonra dirilme"ye, yani "Ahiret"e inanmak, Yahudilikte de "imanın temel esasları" arasında yer alır: Yahudilikteki "iman esasları"nı ilk belirleyenlerden Said İbn Yusuf el Feyyumi'nin (Saadia Gaon, 892-942) belirlediği sekiz esastan biri (yedincisi) "yeniden dirilmenin gerçek olduğu"na ilişkindir. (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 127.) Yahudiliği yeniden kuranlardan sayılan Musa İbn Meymun'un (1135-1205) on üç olarak belirlediği "iman esasları"ndan da on üçüncüsü "ölümden sonra diriliş"e inançtır. (Bkz. Kutluay, aynı kitap, s. 129.)

Musa ve Yahudilik konusunda çok önemli bir kitabı olan Hayrullah Örs'e göreyse, Yahudilikte de tıpkı İslam'da olduğu gibi "imanın şartları", "altı"dır ve "beşinci şart, Ahiret gününe inanç"tır. (Bkz. Örs, Musa ve Yahudilik, İstanbul, 1966, s. 361.)

Hayrullah Örs şunları yazıyor:

"Bu fikrin (inancın) Yahudiliğe nasıl girdiği ve nasıl geliştiği konusunda gereği kadar bilgi verilmiştir. Bunun son aldığı şekil, Yahve'nin (Yehova'nın) hem dünyada, hem de Ahirette ceza ve mükafat verdiği yolundadır. Önceleri iyi olsun, kötü olsun bütün insanların öldükten sonra aynı yere, *Şeol* adı verilen bir yere gidecekleri ya da ruhlarının hep mezarda kalacağı inancı vardı. *Şeol*, Kenani'lerde, cehennem tanrıçasının adıdır. Sonradan dirilme, yargı, cennet, cehennem inancına, açıkça görüldüğü gibi, İran etkisiyle eriştiler. Cennete Aden, ya da Eden adı verilir ki, bu da Babil dilinde Edinu, yani bahçe anlamına gelen kelimeden gelmedir. Kötülerin gittikleri azab yerinin adı 'Hinnon Oğulları vadisi' anlamına gelen 'Ge bne hinnom' iken sonraları 'Gehenna' olmuştur. 'Ge bne hinnom', Kenani'lerin Baal'e kurban edilen çocukları yaktıkları bir vadinin adıydı. Özellikle Talmud'ta, cennet ve cehennem üzerine birçok sözler vardır. Bunlarla dendiğine göre, kötülerin pek azı ebedi olarak Gehenna'da kalacaklar, ötekiler, 12 ay azab çektikten sonra Aden'e gireceklerdir." (Bkz. Örs, aynı kitap, s. 361-362.)

D- Mecusilik'te

Mecusilik'te, yani Zerdüştçülük inancında, "cennet", "cehennem" çok önemli bir yer tutar. "Ölümden sonra hesap-kitap, yargılama" vardır. "Günah-sevap tartılması" vardır. Bu tartılmanın yapılacağı, "sırat köprüsü" niteliğinde bir köprüden söz edilir. Mecusiliğe göre, "ölümle çıkan *can* (ruh) üç gün süreyle ceset çevresinde döner. Mutlu olarak dönerse cennetlik, mutsuz olarak dönerse cehennemliktir. Sonra ilk durak olarak köprüye götürülür. Üç yargıç melek tarafından yargılanır. O sırada günah ve sevabı tartılır, hangisinin ağır gelmesine bakılır..." Ancak, Mecusilik'teki "cennet" ve "cehennem" inancı kendine özgüdür. Bu konuda geniş bilgi için bkz. MECUS.

Özet

Ahiret: Öbür dünya; ölümden sonraki yaşam. Bu yaşamda ölümden sonra diriliş, bir yerde toplanış (mahşer), "hesap-kitap", "sırat köprüsü", cennet, cehennem vardır. Kur'an'da ve hadislerde, anahtar konu olarak yer alır. Ahirete inanmak, İslam'ın "temel esasları"ndan, "imanın altı şartı"ndan biridir. Ahirete inanmayanın hiçbir inancı geçerli değildir. Hadislerde, bu inançta, "korku" ile "umut"un dengelendiği belirtilir: "Cehennem, korkunun, cennetse umudun simgesidir". İnanır kişi, "Tanrı'dan korkmalı, azabından sakınmalı, ama umudunu yitirmemeli, rahmeti ve cenneti ummalı ve o doğrultuda çalışmalıdır." Bu inanç, Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta da çok önemlidir. Kur'an'da "kitab ehli" anlatılırken yer verilen Mecusilikte de bu inanç, kendine özgüdür. Kendine özgü bir cennet ve cehennem inancı vardır.

➤AHLAK

Huylar, alışkanlıklar, toplumda uyulan davranış kuralları, gelenekler bütünü, bu bütüne uyma yetisi.

"Ahlak", Arapça'daki "hulk" sözcüğünün çoğuludur. "Hulk", "huy" anlamındadır. Buna göre "ahlak", "huylar" demektir. Ancak, "ahlak", zamanla daha özel anlam yüklenmiştir; toplumlara, çevrelere, anlayışlara ve yorumlara göre de değişik anlamlar almıştır. Çeşitli "ahlak anlayışları" vardır.

Ama ne olursa olsun, "ahlak" söz konusu olunca, "huylar" ağırlıklıdır. Bununla birlikte "huylar"ı, "toplumsal çevre", "gelenek ve görenekler" içinde düşünüp değerlendirmek gerekir. Ahlak, "huylar"la birlikte, bu huyların oluşup geliştiği geleneksel, toplumsal ortamı da düşündürmelidir. Çünkü "huylar", içinde oluştuğu, geliştiği ortamdan soyutlandığında, ayrı düşünüldüğünde, "ahlak"ın anlamını tam olarak yansıtmaz.

Rağıb'ın "el Müfredat"ında, "Basiret (öngörü) ile kavranılan 'Kevve'ler (yetiler, yetenekler, güçler) ve Seciyye'ler (karakterler, temel özellikler)" diye tanımlanır. (Bkz. Rağıb, el Müfredât, "H-l-k" maddesi.)

Fahruddin Râzî'nin tanımı da şöyle:

"Kişilikteki bir melekedir ki, onun bulunduğu bir kimseye, güzel işler yapmak kolay olur." (Râzî, e't-Tefsiru'l-Kebir, 30/81.)

"Bilesin ki, *güzel* işleri yapmak başkadır, *güzel* işleri *kolaylıkla* yapmak başkadır. İşte bu *kolaylığı* sağlayan durumdur *hulk* (ahlak)." (Bkz. aynı yer.)

Bu tanım ve anlayış, İslam ahlak yazarlarının hemen tümünce benimsenir. Buna göre "ahlaklı" olanla olmayan arasındaki en büyük fark, ahlaklı olanın "güzel işler"i, yani ahlakın gereklerini "kolaylık"la yerine getirir olması, ahlaklı olmayanınsa bunları yerine getirse de "kolaylık"la değil, "zorlanarak" yerine getirmesidir.

Kur'an'da "huy", ahlak anlamında "hulk" bir yerde geçer. Şöyle:

Kalem Suresi, ayet: 1-7

نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَٓا اَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَاِنَّ لَكَ
لَاَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَتُبْصِرُ وَيُبْصِرُونَ
﴿٥﴾ بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Nûn; kalem ve onunla yazılanlara andolsun ki, ey Muhammed! Sen Rabbi'nin nimetine uğramış bir kimsesin; deli değilsin, Doğrusu sana kesintisiz bir ecir (ödül) vardır. ***Şüphesiz sen, büyük bir ahlaka sahipsindir.*** Hanginizin aklından zoru olduğunu yakında sen de göreceksin; onlar da görecekler. Doğrusu senin Rabbi'n, yolundan sapıtanları çok iyi bilir. O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir. (Kalem Suresi, ayet: 1-7.)

Açıklama

Burada inanmazların Peygamber için ileri sürdükleri şeylerin, en başta "delilik" denen şeyin, "ahlak"a ters olduğu; "Tanrı yolunda olmama"nın ve "sapıklık"ın da "ahlak"la bağdaşmadığı; Peygamber'inse "en büyük ahlak"ı taşıdığı belirtiliyor.

Anlatılan şu:

• Birtakım şeyleri Peygamber için ileri sürüp duruyorsunuz ey inanmazlar!

Yakında kimin "ahlaklı", kimin deli, sapık olduğunu herkes görecek. Ve herkes görecek ki Peygamber, "en büyük (en güzel) ahlak"ın örneklerini taşıyor.

I-İSLAM'DA AHLAK

A- Peygamberin Ahlakı

1- Kendisi Ahlakı Konusunda Ne Diyordu?

Güvenilir hadis uzmanlarının derledikleri hadis kitapları arasında, Peygamber'in kendi "ahlak"ından doğrudan söz ettiğini belirten bir hadis yer almamakta. Tanrı'dan, "güzel ahlak"la donanmanın yolunu göstermesini istediğine ilişkin bir hadis, Müslim'in de yer verdiği hadisler arasındadır:

"Tanrı'm! Asıl hükümdar sensin, senden başka Tanrı yoktur. Sen benim Rabbi'msin. Ben de senin kulunum. Kendime yazık ettim. Günahımı boynuma alıyorum. Öyleyse bütün günahlarımı bağışla. Çünkü senden başka günahları bağışlayan yoktur. *Bana **ahlakın en güzelini** elde etmenin yolunu göster. Ahlakın en güzelini elde etmenin yolunu yalnızca sen gösterebilirsin..."*

(Bkz. Müslim, Kitabu Selâti'l-Müsâfirin /201, hadis no: 771; Ebu Davud, Kitabu's-Selât /121, hadis no: 760; Tirmizî, Ebvabu's-Selât /197, hadis no: 266; Neseî, Kitabu'l-İftitah /16, 17.)

Peygamber'in, namaza kalktığı, başlamak üzere olduğu, ya da başladığı sırada Tanrı'ya yönelttiği dualar arasında bu yakarışı da aktarılıyor.

Birçok hadis gibi bu hadis de, Peygamber'in kendisinde "güzel ahlak"ın bulunmasına ne denli önem verdiğini gösterir.

Muvatta' da yer alan şu hadis, oldukça ünlüdür:

"*Ben **güzel ahlakı** tamamlamak için* (Peygamber olarak) ***gönderildim.***" (Muvatta', Kitabu Hüsni'l-Hulk/1-8.)

2- Arkadaşları, Peygamber'in Ahlakı Konusunda Ne Diyorlar?

Peygamber'in karılarından Âişe'yle Peygamber'in ahlakı konusunda bilgi isteyen bir kişi arasında şu konuşma geçer:

"–Ey müminlerin anası! Peygamber'in ahlakı konusunda bilgi ver!

"–Sen Kur'an okumaz mısın?

"–Evet, okurum!

"*–İşte Peygamber'in ahlakı (o okuduğun) Kur'an'dır.*"

Bu hadise, Müslim de yer verir. (Bkz. Müslim, Kitabu Selâti'l-Müsâfirin /18, hadis no: 746.)

"Peygamberin ahlakı, Kur'an'dır" sözü, şöyle yorumlanıyor:

"Kur'an'a göre davranmak, Kur'an'ın sınırları içinde bulunmak, Kur'an'ın edepleriyle edeplenmek, onun verdiği örnekleri örnek alıp izlemek, kıssalarından hisse almak, öğütlerine uymak, onu en güzel biçimde okumak." (Bkz. Aynı hadis, not: 6.) Yani Peygamber'in tutumu böyleydi.

Enes anlatıyor:

"On yıl süreyle Peygamber'e hizmet ettim. Bana 'Üff!' demedi. 'Neden yaptın? Neden yapmadın?' da demedi."

(Bkz. Buharî, Edeb /39; Müslim, Fedâil /51, hadis no: 2309.)

Yine Enes, Peygamber'in "herkesten daha güzel, herkesten daha cömert ve herkesten daha yiğit (yürekli)" olduğunu söyler. "Herkesten daha yürekli" olduğunu, bir örnek vererek anlatır; Medineliler bir gün, bir ses işitirler ve korkuyla sesin geldiği yana doğru yönelirler. Peygamber herkesten önce fırlamıştır. Yalnız başına sesin geldiği yönde, eğersiz bir at üzerinde, elinde bir kılıç, "Korkmayın, korkmayın!" demektedir herkese.
(Bkz. Buharî, Edeb /39; Müslim, Fedâil /48, hadis no: 2307.)

İbn Abbas anlatıyor:

"Hayır konusunda insanların en cömertiydi. En cömert olduğu zaman da, Ramazan ayıydı. Her yıl Ramazan ayında, bu ay çıkana dek Cebrail'le buluşurdu. Cebrail'le buluştuğunda da, hızla esen bir yelden çok daha cömert olurdu." (Bkz. Buharî, Bed'ul-Vahy /5-6; Müslim, Fedâil /50, hadis no: 2308.)

Abdullah İbn Ömer anlatıyor:

"Peygamber ne aşırı (fâhiş), ne de aşırılık-kötülük eğilimli (mütefehhiş) olmuştu." (Bkz. Buharî, Edeb /39; Müslim, Fedâil /68, hadis no: 2321.)

Ebu Said El Hudri anlatıyor:

"Peygamber, evinin bir köşesinde bulunan bir genç kızdan çok daha utangaçtı." (Buhari, Edeb /72, 77; Müslim, Fedâil /67, hadis no: 2320.)

Peygamber'in öteki arkadaşlarının daha başka nitelemeleri, övgüleri de vardır.

Demek ki, Peygamber'in arkadaşları, hangi erdemler, özellikler bulunduğunu belirterek onun "ahlak"ını anlatıyorlar.

Bu niteleme ve övgülerin bir kesimi, Kur'an'da da yer alır. Şöyle:

Tevbe Suresi, ayet: 128

لَقَدْ جَاءَكُمْ
رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Andolsun ki, içinizden size, *sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara* ***şefkatli ve merhametli*** *bir Peygamber* gelmiştir. (Tevbe Suresi, ayet: 128.)

Ahzâb Suresi, ayet: 21

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ
كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Andolsun ki, sizin için, Allah ve Ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok seven kimseler için Resulullah (Peygamber), ***en güzel örnektir.*** (Ahzâb Suresi, ayet: 21.)

Açıklama

Ayette *üsvetün hasenetün* deyimi geçiyor. Buna da *en güzel örnek* anlamı verildiği görülüyor.

"Üsve", sözcük anlamıyla "örnek alınacak, uyulacak, izlenecek" durumdur. Bkz. **ÜSVE.**

Bu sözcük, "güzel" anlamına gelen sözcükle (hasene) birlikte iki yerde daha geçer: Mümtahine Suresi'nin 4. ve 6. ayetlerinde. Birincisinde anlatılan İbrahim Peygamber'dir, ikincisindeyse yine İbrahim ve inanırları anlatılır. Bunlarda da "güzel üsve" bulunduğu bildirilir. Bu deyime, *alınacak güzel ahlak örneği* diye anlam verilebilir. O zaman yukarıdaki ayette ve sonraki iki ayette şu anlatılıyor demektir:

• Ey inanırlar! Peygamber (Muhammed) güzel ahlak örneği sergiliyor. Örnek almalısınız.

• İbrahim Peygamber'in ve inanırlarının yaşamlarında da sizin için alınacak güzel ahlak örnekleri vardır.

Demek ki "güzel ahlak"ta örnek olarak peygamberler ve inanırları gösteriliyor.

Yukarıdaki ayet ve hadislerde görüldüğü gibi, "ahlak" ikiye ayrılıyor: "Güzel ahlak" ve "çirkin ahlak".

B- "Güzel Ahlak"ın Önemi Konusunda Hadisler

1- "En İyi, En Değerli Olan: Güzel Ahlak."

Amr İbn Abese, daha Müslüman olmadan Peygamber'e varır ve Peygamber'le aralarında şu konuşma geçer:

"–Bu işte (Müslümanlık'ta) sana uyan kimler?

"–Özgür olan, köle olan... (Çeşitli kesimden kişiler.)

"–İslam nedir?

"–Güzel söz, yedirip doyurmak.

"–İman nedir?

"–Sabır, hoşgörü.

"–Hangi Müslüman daha üstündür?

"–Müslümanlar kimin elinden ve dilinden kurtuluyorsa o üstündür.

"–Hangi iman daha üstündür?

"–*Güzel ahlak.*"

Hadis bu biçimiyle Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alıyor. Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 4/385.)

Amr İbn Abese'nin söz konusu karşılaşması (Peygamber'e sorular sorup karşılıklar alması), Müslim'in e's-Sahih'inde de yer alıyor. Ama değişik biçimde. Yukarıdaki soru ve cevaptan yalnızca birincisi var. (Bkz. Müslim, Kitabu Selâti'l-Müsâfirin /294, hadis no: 832.)

Hadis

"Kıyamet günü tartıda en ağır gelecek olan şey, ***güzel ahlak****'tır.*" (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 6/442, 446...; Ebu Davud, hadis no: 4799; Tirmizî, hadis no: 2004.)

Hadis

"İnsanlara verilenlerin e*n hayırlısı (en iyisi)* ***güzel ahlak****'tır.*" (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 4/278.)

Hadis

"İnanır kişi, *güzel ahlakı* ile (sürekli) oruç tutan ve geceleri kalkıp namaz kılan kimsenin ulaşabileceği sevap derecesine ulaşabilir." (Bkz. Ebu Davud, hadis no: 4798; Muvatta', Kitâbu Hüsni'l-Hulk /6.)

2- "En İyiniz, En Üstününüz, Ahlakı En Güzel Olanınızdır".

Hadis

"*Ahlakı en güzel olanınız,* en hayırlılarınızdandır." (Bkz. Buharî, Edeb /38; Müslim, Fedâil /68, hadis no: 2321.)

Hadis

"*Ahlakı en güzel olanınız,* benim en sevdiklerimdendir." (Bkz. Buharî, Fedâilu's-Sahabe /27; Tirmizî, Birr /71, hadis no: 2018. Bu hadiste, güzel ahlaklı olanın, Kıyamette de Peygamber'in en yakınında yer alacağı bildirilir.)

Hadis

"Sizin en hayırlınız, *ahlakı en güzel olanınızdır."* (Bkz. Buharî, Edeb /39.)

Hadis

"İman yönünden en tam (mükemmel) olanınız, *ahlakı en güzel olanınızdır.*" (Bkz. Ebu Davud, hadis no: 4682; Tirmizî, hadis no: 1162; Ebu Davud, bu hadise, "iman"ın kimi zaman "eksik", kimi zaman "fazla" olabileceğine kanıt olarak yer veriyor.)

3- "Güzel Ahlak Öğütleri"

Ebu Zerr, Müslüman olmadan önce, Peygamber'in ortaya atıldığını duyar duymaz kardeşine şunu söyler:

"Şu adama git bir bak bakalım, Peygamber olduğunu, 'gökten' bilgiler, bildiriler getirdiğini ileri sürüyor. Git bak neler anlatıyor? Sonra bana bilgi getir!"

Gönderilen adam gider, Peygamber'i dinler ve sonra gelip şöyle der:

"Bu adam, *güzel ahlak* (mekârimu'l-ahlak) *öğütleri veriyor.*" (Bkz. Buharî, Menakabu'l-Ensâr /33, Müslim, Fedâilu's-Sahabe /133, hadis no: 2474.)

Peygamber, Ebu Zerr'e şu öğüdü vermektedir:

"Nerede olursan ol, Tanrı'dan kork! Yaptığın bir kötülüğün hemen ardından, onu yok edip silecek bir iyiliği yap. Ve *insanlarla **güzel ahlak** göstererek ilişkide bulun.*" (Tirmizî, Birr /55, hadis no: 1987; Dârimi, Rıkâk /74.)

Peygamber, evlenecek olan insana, beğendiği kadının "din"ine ve "ahlak"ına bakmasını, kadın eğer "dindar"sa ve ahlak yönünden de iyiyse o zaman evlenmesini öğütler. (Bkz. Buharî, Nikâh /3.)

C- "Güzel Ahlak" Nedir?

Çeşitli ayet ve hadislerden, verilen örneklerden anlaşıldığına göre, öğütlenen "güzel ahlak"; başta "imanlı olmak", sonra "Tanrı yolunda yiğitlik", "cömertlik", "arabuluculuk", "sabır-sebât", "merhamet", "aşırılıklardan uzak olmak", "doğru sözlülük", "haramdan sakınmak", "yumuşak başlılık", "alçakgönüllülük", "hoşgörülülük", "sevgi-dostluk", "saygı", "utangaçlık" gibi erdemlerdir. "Utangaçlık", bunların en önemlilerindendir:

Hadis

"*Her dinin bir ahlakı vardır. **İslam'ın ahlak'ı da Haya**'dır.*" (Bkz. İbn Mace, Zühd /17, hadis no: 4181, 4182; Muvatta', Hüsnü'l-Hulk, 9, s. 905.)

"Haya", utanma, utama duygusu, utangaçlıktır.

D- İslam Ahlakçılarının Görüşleri, Yapıtları

İslam dinbilirleri, yazarları, Kur'an'da işlenenlere, hadislere dayanarak ahlak konusunda görüş oluşturmuşlar, kimi özet, kimi geniş açıklamalı kitaplar yazmışlardır. Bu kitapların çoğu, "ahlak" konusunda, çeşitli konular arasında, öğütlenen "erdem"leri ("fezail"=faziletler) ve bunların karşıtlarını ("rezâil"="rezilet"ler, yani rezaletler, çirkinlikler) anlatırken yer vermişlerdir. İslam ahlakçılarına göre, iyi "mümin (inanır), Müslüman" olabilmek için "ahlakın tezhibi", yani ahlakın çirkinliklerinden ayıklanıp arındırılması ve erdemlerle donatılması şarttır. Önce "arındırmak", sonra "süslemek" (tahliye ba'de't-tahliye) gerekir. Tüm erdemlerin temelinde "dört ana erdem" vardır (usûlü'l-fedâil erbaatün): Hikmet, iffet, şecaat ve adalet.

Geniş bilgi için bkz. ADALET.

Gazzalî'nin (ö. 1111) kitapları, özellikle ünlü "İhyâu Ulûmiddin" adlı kitabı, Birgivî'nin (Birgi'li Mehmet, 1523-1573) "e-t-Tarikatü'l-Muhammediyye"si (Arapça) ve bu kitabın geniş açıklaması "Berîka", ahlaka böyle yer veren, böyle açıklamalar yapan kitaplardandır. Başlıbaşına ahlak konusunda yazılmış olanlar da vardır: Nasîruddin Tûsî'nin "Ahlak-ı Nâsırî" (Arapça) diye bilinen kitabı bunun bir örneği. Tûsî (1200-1273), Aristo'nun "Nikhomakhos"u ile Gazzâlî'nin tasavvufi ahlak görüşünü uzlaştırmaya çalışmıştır. (Bkz. Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, İslam Felsefesi, Ankara, Selçuk Yay., s. 135.) Bu kitabı, Celalüddin Devvani'nin "Ahlak-ı Celâlî"si, Kınalızade Ali Efendi'nin "Ahlak-ı Alâî"si, Adududdin el İcî'nin "Ahlak-ı Adudî"si... izlemiştir.

• İslam ahlakçılarının ahlak konusundaki görüşlerine Batı'nın, Yunan düşünce dünyasının etkisi olmuş mudur?

İncelemeciler buna genellikle "evet!" karşılığını vermekteler. Aynı etkinin "tasavvuf" (gizemcilik) alanında da olduğu belirtilir.

Ancak ahlak konusundaki etki "ilmü'l-ahlak"da (ahlakbilim) söz konusu olabilir. "Erdem"lerin anlatıldığı kesimin tümüyle ayet ve hadislere dayandığı görülmekte.

"Ahlakbilim", "uygulamalı felsefe"nin (el hikmetu'l-ameliyye) üç ana dalından biri olarak yer alır kitaplarda. Ve şöyle tanımlanır: "Erdemsizliklerden (rezilliklerden) temizlenmek ve erdemlerle süslenmek için bireylerin yararına olan şeyleri bilmeye yarayan bilim." (Bkz. Kâdîmîr, Ale'l-Hidâye, Arapça, İstanbul, s. 3.)

Aynı açıklamayı ve tanımı Kâtip Çelebi'de de buluyoruz. İslam Ansiklopedisi'nin "ahlak" maddesini yazan Carra de Vaux, Kâtip Çelebi'deki tanıma değinirken şöyle diyor:

"Bu tarif, amelî ve nazarî felsefe arasında bir tefriki tazammun eder (bu tanım uygulamalı ve düşünsel felsefe arasında bir ayrımı içine alır) ki, Eflatun felsefesinde de mevcut bulunan bu farkı, Araplar bilhassa felsefi mesleklerin ananesinden (geleneğinden) öğrenmişlerdir..." Yazar, "bu faziletler ve onları iktisab (elde etme), reziletler ve onlardan içtinab (kaçınmak) ilmidir" tanımını ele alıyor ve: "Bu tarif, ahlak felsefesini, faziletlerin ve reziletlerin metodik surette tedkikine hasrediyor. Bu şekilde tarif edilen ahlak doktrini, Meşşaiyye (Aristo) felsefesinin ahlak bahsinden (etik) başka bir şey değildir" diyor.

E- "Ahlak"ın "Değiştirilmesi, Düzeltilmesi" Mümkün mü?

Kimine göre "mümkün", kimine göre değil.

1- "Ahlak Değiştirilebilir"

Bu görüşü savunanların en başta gelen kanıtları şudur:

• Kur'an'daki öğütler, Peygamber'in hadisleri, bütünüyle, insanların "ahlak"ını değiştirip güzelliklerle donatmaya yöneliktir. Peygamber, "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" diyor. Eğer ahlakın düzeltilmesi, değiştirilip iyileştirilmesi mümkün olmasaydı, ne ayet ve hadislerdeki öğütlere gerek vardı, ne de Peygamber böyle derdi.

Kaldı ki Kur'an'da şöyle dendiği görülmekte:

Enfâl Suresi, ayet: 53

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا
مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

Anlamı

Bu (o kâfirlere verilen ceza) şundandır ki; bir toplum *kendinde olanı* ***değiştirmedikçe*** Tanrı da o topluma verdiği nimeti değiştirmez. Tanrı, kuşkusuz işiten ve bilendir. (Enfâl Suresi, ayet: 53.)

إِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ

Açıklama

Kur'an yorumcuları, bu ayetlerde de ve daha birçok ayette, insanlar ve toplumların, "kendilerindeki güzellikleri kötülüklerle değiştirdikleri zaman" cezayı hak ettiklerinin bildirildiğini yazarlar. Demek ki bir "değiştirme" olabiliyor. "İyilikten, iyi huylardan kötülüğe, kötü huylara ve alışkanlıklara doğru bir değişme, değiştirme" olabildiği gibi "kötüden iyiye doğru değişme ve değiştirme" de olabilir. Bu sonucu çıkaranlar var.

2- "Ahlak Hiç Değiştirilemez"

Bu görüşü savunanların dayandıkları kanıtlar:

Hadis

"Sizin *İslam öncesindeki hayırlılarınız, İslam'da* (Müslüman olarak) da *hayırlılarınızdır.*" (Bkz. Buharî, Enbiyâ /8, 14, 19, Menâkıb /1, Tefsir, 12/2; Müslim, Fedâil/168, hadis no: 2378; Ahmed İbn Hanbel, 4/101. Kimi aktarmalarda, "sizin hayırlılarınız" yerine "onların hayırlıları" yer alıyor. Ama amaçlanan aynı: Toplumun, İslam'a katılmış olan büyükleri.)

Hadiste verilen bilgiye göre, bir gün Peygamber'le arkadaşları arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

"–Ey Tanrı Elçisi! İnsanların "en keremlisi" (en üstünü) kimdir, kimlerdir?

"–Tanrı'dan en çok korkanlarıdır.

"–Bizim sorduğumuz bu değil.

"–Yusuf Peygamber'dir en üstün olan, Tanrı dostu Peygamber'in oğlu Peygamber oğlu Peygamber oğlu Peygamber'dir.

"–Biz senden onu da sormuyoruz.

"–Anladım, siz *Arapların (değerli) madenlerinden* (soylularından) söz açmak istiyor, soruyorsunuz. Öyle değil mi?

"–Evet!

"–Onların İslam öncesi dönemdeki hayırlıları, İslam döneminde de hayırlılarıdır. Eğer anlayıp İslam'ı kabul etmişlerse."

Bu hadisin açıklamasını, yorumunu yapanlar şöyle diyorlar:

"Onların İslam öncesindeki güzel huyları, İslam döneminde de sürer. Çünkü güzel ahlak, onların yapılarında, yaratılışlarında vardır, hiç değişmez..." (Hadisin şerhlerine bakınız.)

İslam öncesinin Arap büyüklerine, Kureyş soylularına o denli önem verilmiştir ki, Müslümanlarla bir savaştıktan sonra, çok sonraları Müslüman olanlarına bile "kalpleri İslam'a kazandırılmak istenenler (Müellefetü'l-kulûb)" denerek birtakım ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin, Havazin Savaşı'nda elde edilen ganimetlerden, herkese dörder deve verilirken onlardan her birine yüzer deve verilmiştir.

Bkz. **ADALET.**

Ayrıca Tevbe Suresi'nin 60. ayetinde açıklandığı gibi, "zekât verilebilecekler" arasında yer almışlardır.

Bkz. **ZEKÂT.**

Yorumlarda, yukarıdaki hadise de dayanılarak bu Arap büyüklerinin, üstün karakter ve ahlak özelliklerine sahip oldukları kabul edilerek kendilerine bu ayrıcalıkların tanındığı belirtilir.

Yukarıdaki hadisten şu sonuç da çıkarılıyor: Demek ki "*ahlak (karakter) değişmiyor*".

Hadis

Peygamber ve arkadaşları bir cenazededirler. Peygamber bir yerde oturur, arkadaşları da çevresinde otururlar. Peygamber üzüntülü biçimde başını yere eğmiş, elindeki bir nesneyle de önündeki toprakta çizgiler oluşturmaktadır. Bir ara şöyle konuşur:

"Hanginiz olursanız olun, hangi kişi olursa olsun, onun cennetteki ya da cehennemdeki yerini Tanrı yazıp çizmiştir. Cehennemlik midir, cennetlik midir yazılmıştır hep."

O sırada arkadaşlarından biriyle arasında şu konuşma geçer:

"–Ey Tanrı Elçisi! O zaman, yazgımıza boyun eğip kalmalı ve işleri (dinin buyrukları doğrultusundaki davranışları) bırakmalı değil miyiz? Böyle mi yapalım?

"–Cehennemlik olanlar, cehennemlik olanların yapacakları davranışlarda bulunurlar. Döne dolaşa öyle olurlar. Cennetlik olanlar da yine döne dolaşa cennetliklerin yaptıklarını yaparlar, o tutumu gösterirler. Siz çabalayın, iyi tutum ve davranıştan geri kalmayın. *Sonuçta herkes, kendisi için biçilmiş olan neyse o çerçevede başarı gösterir*, (kimi aktarmada, 'herkes, yapısına, yaratılışına uygun olan neyse onu yapmayı başarır' deniyor) 'Saadet ehli' (cennetlikler), 'saadet ehli'ne özgü ve iş ve davranışlarda başarı gösterir. 'Şekâvet (mutsuzluk) ehli' (cehennemlikler) de, 'şekâvet ehli'ne özgü iş ve davranışlarda başarı gösterebilirler."

Birçok hadisçi, bu arada Buharî, Müslim ve Ebu Davud, bu hadise çeşitli yerlerde yer verdikleri gibi "kader" (yazgı, alınyazısı) bölümünde de yer vermişlerdir. (Bkz. Buharî, Tefsir, 92 /7, Kader /2, Tevhid /54; Müslim, Kader /6, 7, 9, hadis no: 2647, 2649; Ebu Davud, Sünnet/Kader, hadis no: 4694, 4703, 4708, 4709; Tirmizî, Kader /3, hadis no: 2135, 2136; İbn Mace, Ticaret /2, hadis no: 2142; Ahmed İbn Hanbel, 1/6.)

Çıkarılan sonuç: Demek ki "yazgı değişmez". Bundan, "insanın yapısındaki, yaratılışındaki temel özelliklerin de değişmeyeceği" sonucu çıkarılıyor.

Hadis

"Bir dağın yerinden ayrıldığını işitirseniz, 'doğrudur, olabilir!' deyin de; bir adamın ***huyundan*** *(ahlakından) sıyrılıp uzaklaştığını işitirseniz,* ***'olabilir!'*** *deyip onaylamayın."* (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, Müsned, c. 6, s. 443: Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, c. 1, s. 84, hadis no: 200.)

Türk atasözlerinde de şunların yer aldığını görmekteyiz:

- Huylu huyundan vazgeçmez.
- Can çıkmayınca huy çıkmaz.
- Huy, canın altındadır.
- İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.
- Sütle giren huy, canla çıkar.

Bu sözlerle insandaki "huy"un "değişmeyeceği" dile getirilir. Ne var ki, evrende her şey gibi "insan"ın da, insandaki "huy"un, "ahlak"ın da "değiştiği" görülmekte. Zaman içinde, çevreye, ortama göre...

"Huy-ahlak/değişir-değişmez" tartışması, yüzyıllar boyu süregelmiştir.

II- İSLAM DIŞINDAKİ AHLAK

A- Dinlerde Ahlak

Kuşkusuz her dinde, dininin yapısına, insan-insan, insan-toplum, insan-Tanrı ilişkilerine bakışına göre önerilen bir yaşam biçimi, bir ahlak anlayışı, ahlak düzeni vardır. Bu arada bir "Hıristiyanlık ahlakı"ndan söz edilir yaygın olarak. Bu ahlakta "hoşgörü", "sınırsız sevgi" gibi erdemlerin bulunduğu ileri sürülür. Yahudilikteki ahlaktan da bu özelliğiyle ayrıldığı savunulur. Ve savunulur ki bu ahlak, birçok ahlak felsefesinin, ahlak dizgesinin ve "modern ahlak"ın oluşmasında kaynaklık etmiş, katkılar sağlamıştır. Bu sav ne ölçüde doğrudur? Kuşkusuz inançların, ahlakların, anlayışların birbirlerine etkileri olagelmiştir. Ama hangisinin ne ölçüde kaynaklık ettiği, ne ölçüde katkı sağladığı söylenebilir mi? Dahası, kimi din araştırmacıları, bu arada bir "Dinler Tarihi" de yazmış olan Félicien Challeye, şu soruyu soruyor:

"Bir Hıristiyan ahlakı var mıdır? Hepsi Hıristiyanlıkla ilgili olduğunu iddia etmekle birlikte, birbirinden çok *ahlaklar* yok mudur?"

Yazar şunu da ileri sürüyor:

"Tarih, Hıristiyan ahlakının esasında, öteki dinsel ve felsefi büyük ahlaklardan farklı olmadığını ortaya koyuyor; Hıristiyan ahlakı da, o ahlaklar gibi, *sosyal geleneklerden* ve kişisel sınamalardan doğmaktadır. O ahlaklar gibi o da insan yapısıdır."

(Bkz. Challaye, Dinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1972, Varlık, s. 262.)

B- Felsefelerde Ahlak

Kimi zaman dinsel inanç çerçevesinde, kimi zaman da bu çerçeve taşılarak "insanlar için daha iyi, daha erdemli yaşam nedir?" sorusuna karşılık aranılagelmiştir. Eski Yunan'da bu alandaki arayışların sonucu olarak birçok ünlü "ahlak felsefeleri" oluşmuş ve gelişmiştir. İnsanlık yaşamındaki etkileri de yaygın olmuştur. Bu günkü ahlak anlayışlarında, eski Yunan'daki ahlakçıların felsefelerinin büyük payı olduğu genellikle kabul edilir.

- "İyi" nedir? "Kötü" nedir?

Karşılık bulunmaya çalışılmıştır. Ama herkesin üzerinde birleşeceği karşılık ya da karşılıklar bulunabilmiş midir?

Her şey gibi değişegelen bir varlık olan insan ve toplumların, ne denli çabalansa da belirli kalıplara oturtulması, yaşam biçimi, dizgesi ve kalıpların dondurulması kolay olmadığı gibi mümkün de görülmemektedir. Ahlakla, insanların toplum içindeki ilişkileri düzenlenir. Ama "ilişki"ler durağan değildir. İnsanların davranışları, olumlu ya da olumsuz biçimde değerlendirilir, yargılanır. Ama "değer yargıları" ve ölçütleri aynı kalabilir mi?

C- "Genel Ahlak"

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda da özgürlükleri sınırlayıcı bir öge olarak "genel ahlak"ın ne olduğu üzerinde, hukukçular arasında yorum birliği görülmemektedir. Genellikle "toplumda geçerli olan değer yargılarının ve kurallarının en vazgeçilmezlerinin bütünü" olarak düşünenler vardır.

III- AHLAK-HUKUK İLİŞKİSİ

Ahlak ve hukuk, hep iç içe olagelmiştir. Ahlak ve hukuk dizgeleri birbirinden sürekli etkilenmişlerdir. Dahası kimi zaman bu iki dizgeyi birbirinden ayırmak bile güç olmaktadır. Ama gene de aralarında farklar var. En başta şu fark gösterilir uzmanlarınca: Hukukta "yaptırım" (müeyyide) var. Ahlaktaysa "yaptırım" yok. Örneğin "rüşvet", ahlakta, çirkin, kötü bir şeydir. Ama bu kötü olanı, çirkinliği yapan, ahlak kesiminde nasıl cezalandırılır? Hukukta "cezalandırılır". Yani hukuk sistemlerinde "rüşvet" alan ya da veren kimseler için ceza hükümleri konmuştur. Bununla birlikte, yazılı olmasa da, ahlak kesiminde, "kamuoyu"nda da "rüşvet" alıp verme gibi "kötü", "çirkin" olan şeylerin "yargılandığı" ve "mahkûm" edildiği olur.

Özet

Ahlak: Huylar, alışkanlıklar, kişi-toplum ilişkisini düzenleyen gelenekler ve yargılar, kurallar bütünü. Tüm dinlerde olduğu gibi, İslam'ın da kendine özgü bir "ahlak" anlayışı ve sistemi vardır. Hukuku da vardır. İslam'daki ahlak, başta İslam Peygamberi olmak üzere peygamberler ve gönül vermiş olan inanırlarının yaşam biçimleri, huyları, iş ve davranışları temel alınarak oluşmuştur. Kaynaksa, ayetler, hadisler ve din büyüklerinin yorumlarıdır.

➤AHLAKSIZLIK

Ahlaka, ahlak kurallarına aykırılık, ahlaklı olmanın tersi.

"Ahlak"; "güzel ahlak" ve "kötü ahlak" diye ikiye ayrıldığına göre, "ahlaksızlık" anlamsız kalmakta. Ama gene de ahlak kurallarına aykırı davranan kimseye "ahlaksız" ve bu tür davranışa "ahlaksızlık" denmekte.

Kur'an'da "ahlaksız"ın karşılığında, tam karşılık olabilecek bir sözcük bulunmamakta, "yoldan çıkan, sapık" anlamında "fâsık" ve "kötülükçü, çirkin davranışlı" anlamında "fâcir" sözcükleri yer almakta. Hadislerde ve ayet-hadis yorumlarındaysa "ahlaksız"ın ya da "kötü ahlaklı"nın karşılığında "seyyiu'l-hulk" deyiminin de kullanıldığı görülmekte. "Kötü ahlak"taysa "sûu'l-ahlak" denmekte ya da bu anlamda başka sözcükler kullanılmakta. Kur'an'da geçen "füsûk" (Bakara Suresi, ayet: 197, 282; Hücurât Suresi, ayet: 7, 11.) sözcüğünü "ahlaksızlık" anlamında kullananlar vardır, ama bu sözcük ayetlerde, tam bu anlama gelmemekte, Diyanet'in resmi çevirisinde "sövüşmek", "doğru yoldan çıkmak" anlamları verilmekte. Mâide Suresi'nin 3. ve En'am Suresi'nin 121, 145. ayetlerinde geçen "fisk" sözcüğüne verilen anlam da (yine Diyanet'in resmi çevirisinde) yine "doğru yoldan çıkmak", "fâsıklık"tır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا
أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ٦

Hücurât Suresi, ayet: 6

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Eğer *yoldan çıkmışın biri (fâsık)* size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın. Yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz sonra ettiğinize yanarsınız. (Hucurât Suresi, ayet: 6.)

Açıklama

Fahruddin Râzî, Hucurât Suresi'nde, güzel ahlak örneklerinin (mekârimu'l-ahlak) gösterilip inanırların aydınlatıldığını, güzel ahlakınsa "inanırların yolu olan Tanrı'nın buyruklarına boyun eğme" noktasında toplandığını, bu yolun dışında kalanınsa "fâsık" olduğunu yazıyor. (Bkz. Râzî, 28/118.)

Demek ki, güzel ahlak, Peygamber'in ve arkadaşlarının, inanırlarının yolu; çirkin ahlak, ya da ahlaksızlıksa, bu yoldan ayrılanların yolu oluyor.

"Yalan haber taşımak", "onu-bunu birbirine düşürme çabası", çirkin ahlakın, bir başka deyişle "ahlaksızlık"ın örneklerinden sayılıyor.

Bu durumda, yukarıdaki ayette, "ahlaksız"a, "ahlaksızın haberi"ne karşı uyanık olunması isteniyor.

Nûh Suresi, ayet: 26, 27

وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ
دَيَّارًا ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِنْ تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا
كَفَّارًا ﴿٢٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Nuh dedi ki: "Yeryüzünde hiçbir inkârcı bırakma! Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar. Sadece ***ahlaksız*** (fâcir) ve çok inkârcıdan başkasını doğurup yetiştirmezler". (Nûh Suresi, ayet: 26, 27.)

Açıklama

Nuh Peygamber'in, Tanrı'dan bütünüyle yok edilmelerini istediği toplumunun "ne doğururlarsa ahlaksız ve alabildiğine inkârcı olacağını" nereden, nasıl bildiği konusunda Kur'an yorumcuları şöyle diyor:

Nuh Peygamber bu toplum içinde 950 yıl kaldı. Onun için de bu toplumun yapısını, karakterini, çocuklarının nasıl olacağını çok iyi biliyordu. (Bkz. Râzî, 30/146.)

Gerçekten de Kur'an'da Nuh Peygamber'in, toplumu içinde 950 yıl kaldığı bildiriliyor. (Ankebût Suresi, ayet: 14.)

• Ahlaksızlık, Kötü Ahlak Örnekleri Nelerdir?

Aslında, "din"e, "İslam"a aykırı olan şeylerin tümü, "ahlaka da aykırı" sayılır. İslam dinbilirlerinin açıklamaları, yorumları hemen tümüyle bu doğrultuda. Ancak gene de "rezillikler" denen, "kötü ahlak" örnekleri kitaplarda uzun uzun anlatılır. "Yalan söylemek", "başkasının canına, malına, ırzına göz dikmek", "zina etmek", "hırsızlık etmek", "adam öldürmek", "içki içmek", "kumar oynamak", "cimrilik", "söz götürüp getirmek, dedikodu yapmak, arkadan çekiştirmek", "böbürlenmek", "çekememezlik (hased)", "geçimsizlik" gibi tutum ve davranışlar. Bunlar, insandaki "manevi hastalıklar"dan kaynaklanan şeyler olarak görülür. Hangilerinin "manevi göz hastalığı"ndan, hangilerinin "manevi kulak hastalığı"ndan, hangilerinin "manevi kalp hastalığı"ndan, hangilerinin "el", hangilerinin "ayak" hastalıklarından kaynaklandığı ayrıntılarla açıklanır. Ve her biri "afet" diye nitelenir. (Gazzâli'nin İhyau-Ulûmüddin'ine, Birgivî'nin e-t-tarikatu'l-Muhammediyye'sine ve şerhlerine bakınız.) Bunların tümü, "ahlak-ı zemîme"dir, yani "kınanası ahlak".

"Kötü ahlak"ın içinde" en kötü"nün de "yalan" olduğu bildirilir.

"Kötü huylar" (kötü ahlak) konusunda çeşitli hadisler:

Hadis

Peygamber'in karılarından Âişe şöyle der:

"Peygamber'in arkadaşlarınca "yalan"dan daha "kötü huy", daha sevimsiz huy yoktu.

(Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 6/152.)

Hadis

"Tanrı'm! Ayrılıktan, bölük-pörçüklükten, ikiyüzlülükten ve *kötü ahlaktan* sana sığınırım!"

(Bkz. Ebu Davud, Selât/Vitr, hadis no: 1546; Neseî, İstiaze, hadis no: 5473.)

Peygamber'in yakarışlarındandı bu.

Hadis

"Tanrı'm! Beni, iş ve davranışların da, ahlakın da en güzeline kavuştur ve beni kötü iş ve davranışlardan, kötü ahlaktan koru! Çünkü *kötü ahlaktan* yalnızca sen koruyabilirsin!"

(Bkz. Neseî, İftitah /16.)

Peygamber'in namazda ilk "tekbir"den sonra yaptığı dua arasında bunu da söylediği aktarılıyor.

"Kıyamet yaklaştığı sıralarda, karanlık bir gece gibi belâ gelir. Adam sabahleyin inanırken, akşamleyin kâfir olur, ya da akşamleyin inanırken sabahleyin kâfir olur. *Toplumlar, ahlaklarını, önemsiz dünyalıklar karşılığında satarlar.*"

(Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 4/272, 273, 277, 3/453.)

Bir hadiste de, "kötü ahlak"ın "mümin (inanır)" kişide bulunamayacağı bildirilir.

(Bkz. Tirmizî, Birr /41, hadis no: 1962.)

"Ahlaksız" ve "ahlaksızlık" konusunda yargılar, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, dinden dine, felsefeden felsefeye değişir. İslam'daki "ahlak"ı da, "ahlaksızlığı" da ölçülere bağlayan, ayet ve hadislerdir. Temel kaynak bunlardır. Ancak ayet ve hadislerin de yorumları vardır.

Özet

Ahlaksızlık: İslam'a göre, İslam'ın Tanrı-insan, insan-insan, insan-toplum ilişkileri alanında koyduğu temel ölçülerin dışında bulunmak, İslam'ın yaşam biçimine aykırı tutum ve davranış göstermektir. Ahlak "kötü" ve "iyi-güzel" diye ikiye ayrılırsa da, "ahlaksızlık", "kötü" olan ahlak ve günahlar için söylenir.

➤AHMED

Peygamber'in Kur'an'da geçen adlarından. Bir kez geçer. Şöyle:

Saff Suresi, ayet: 6

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٦﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Meryem Oğlu İsa: "Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı *Ahmed* olacak bir Peygamber'i müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir Peygamberi'yim!" demişti. Ama o elçi, kendilerine belgelerle geldiği zaman: "Bu, apaçık bir büyüdür" demişlerdi. (Saff Suresi, ayet: 6.)

Açıklama

Yukarıdaki çevirinin yer aldığı Diyanet'in resmi anlamında şu not düşülmüş bulunuyor:

"İncil'de geçen kelime, 'Ahmed' değil, bunun o dildeki karşılığıdır. Peygamberimiz Hz. Muhammed'e işarettir."

İncil'de yer aldığı bildirilen sözcük "Ahmed" değilse neydi?

I- AHMED VE İNCİL

A- "Ahmed", Peygamber'in Adı mı, Sanı mı?

Ayette açıkça, "ism"i olduğu belirtiliyor. Ne var ki, Tanrı'nın "sıfat"larına da Kur'an'da "ism" (ad) dendiği görülmekte.

Bkz. **ALLAH, AD, SIFAT.**

Demek ki niteliğe de "isim" denmekte. Bu nedenle üzerinde duruluyor:

"Ahmed", Peygamber'in "özel adı"mıdır, yoksa "nitelik"lerinden biri midir?

İki görüşü de ileri sürenler var:

1- "Ahmed, Peygamber'in Özel Adlarındandır" Görüşü

Bu görüşü savunanların en önemli dayanaklarından biri yukarıdaki ayet, ikincisi de aşağıdaki hadistir:

Cübeyr İbn Mut'im, babasından alıp aktarıyor. Aktarıldığına göre babası Peygamber'den şunu işitmiştir:

"Ben *Muhammed*'im, *Ahmed*'im, ben *Mâhi*'yim ('mahvedici', silip yok edici). Tanrı benimle kâfirliği 'mahvediyor', ben *Hâşir*'im, (toplayıcı) insanlar benim ardımdan toplanıp (mahşer yerine) gidecek ve ben *Âkıb*'ım (bir başkasından sonra gelen)."

"Âkıb", "son Peygamber" diye açıklanıyor.

Bu hadise Buharî, Fetih Suresi'nin "Muhammed, Tanrı'nın Elçisi'dir" anlamındaki duyuruyla başlayan 29. ayeti ile yukarıdaki ayet dolayısıyla kitabında yer veriyor. (Bkz. Buharî, Menâkıb /17, Tefsir/61.)

Hadisin, Buharî'de yer aldığı bölümlerden birincisinin başlığı şudur: "Mâ câe fi Esmâi Resûlillah", yani "Peygamber'in Adlarına İlişkin".

Aynı hadise Müslim'de "Peygamber'in Adlarına İlişkin" anlamlı başlığıyla açtığı bölümde yer veriyor. (Bkz. Müslim, Fedâil /124, hadis no: 2354.)

Başka hadis kitaplarında da yer alıyor bu hadis. (Bkz. Tirmizî, Edeb /67, hadis no: 2840; Dârimi, Mukaddime /8; Muvatta, Esmau'n-Nebiyy /1, Ahmed İbn Hanbel, 4/80, 81...)

Çıkarılan sonuç şu:

"Ahmed" de, "Peygamber'in adlarından biri"dir.

Birçokları gibi, Türklerden ünlü Kur'an yorumcusu Elmalılı Hamdi Yazır da bu görüşü benimser. (Bkz. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 1960, c. 7, s. 4929.)

2- "Ahmed, Peygamber'in Özel Adı Değildir" Görüşü

Bu görüşü savunanlar da, kanıtları arasında aynı hadise yer verirler. Özet olarak açıklamalarına göre: Yukarıdaki hadiste, "Peygamber'in adları" arasında, "mâhi", "hâşir" ve "âkıb" da yer alıyor. Bunlarsa "ad" değil, birer "nitelik"tir. Peygamber'in "kâfirliği mahvettiği", "Kıyamette insanları toplayıp mahşer yerine doğru ardından götüreceği" ve "son Peygamber" olduğu anlatılıyor. Hadiste de bu açıkça belirtiliyor. Açıkça belli oluyor ki bunlar "ad", "özel ad" değil. "Ahmed" için de aynı şeyi söylememek için neden yok. "Ahmed"le de Peygamber'in "Tanrı"yı herkesten çok övdüğü" ya da kendisinin "herkesten çok övülür olduğu" anlatılmak istenir.

Müslim, yukarıdaki hadisten sonra şu hadise de yer veriyor:

Ebu Mûsâ'l-Eşarî, Peygamber'in "kendisini birtakım adlarla adlandırdığını" söylerken şöyle dediğini de anlatıyor:

"Ben *Muhammed*'im, *Ahmed*'im, *Mukaffa*'yım (ardından gidilen), *Hâşir*'im, *Nebiyyü't-Tevbe*'yim (Tevbe Peygamberi) ve *Nebiyyü'r-Rahmet*'im (Rahmet Peygamberi)." (Bkz. Müslim, Fedâil /126, hadis no: 2355.)

Burada da *Muhammed* ve *Ahmed*'den sonrakilerin birer "nitelik" olduğu çok belli. Oysa bunlar için "isim" deniyor. Demek ki "nitelik"ler için de "isim" denebiliyor. Tanrı'nın "sıfat"larına "isim" dendiği gibi. "Ahmed" için de aynı şey neden söylenemesin?

Kimi hadiste *"Nebiyyü'l-Melhame"* de yer alıyor. "Savaş Peygamberi" demek. (Bkz. İbn Melek, Mebâriku'l-Ezhâr, Arapça, İstanbul, 1309, c. 2, s. 148.)

"Nebiyyü't-tevbe"nin, "nebiyyü'r-rahme"nin ve "nebiyyü'l-melhame"nin birer "özel ad" olmadığı, bunlarla Peygamber'in nitelendiği açık. "Tevbe"lerin kabulünde (ümmeti için) aracı olduğu, Tanrı'nın "rahmet"ini sağladığı ve "cihad"larda da "savaş peygamberi" olduğu anlatılıyor bunlarla.

Dahası; kimi doğubilimci *Muhammed* adının da bir özel ad değil, bir "sıfat" olduğunu ileri sürmekte. Ve bunu ileri sürerken yukarıdaki hadislere de dayanmaktalar. Bir doğubilimci, Leoni Caetano şunları yazıyor:

"... Muhammed adı, kelimenin asıl anlamıyla bir ad (özel ad) değildi, adeta bir mahlas, bir lakab idi. Araplarda pek yaygın olan böyle bir lakab verme geleneğinin bu işte yararı, baba adını ekleme zorunluluğunu ortadan kaldırmakta. Peygamber, Araplarda yaygın olan Ömer, Zeyd, Said gibi bir ada sahip olsaydı, Arap geleneği gereğince, kendisini, aynı addaki kimselerden ayırmak için babasının adını da eklemek gerekecekti. Mahlas ya da lakab böyle bir şeye gerek bırakmaz..." (Bkz. Caetano, İslam Tarihi, çev. Hüseyin Cahit (Yalçın), İstanbul, 1924, eski harflerle, c. 1, s. 163. Sözler, yer yer Türkçeleştirilmiştir.)

Bu bir varsayım tabii. Herkesin bildiğinin tersine bir varsayım. Değişik görüşlere yer vermek, yansız bir araştırma ve incelemenin gereği olduğu için bu görüşe de burada yer verilmiştir.

"Muhammed"in değilse bile *Ahmed*'in "özel ad" değil, bir "san", bir "nitelik" olabileceğini kimi Müslüman yazar da ileri sürer. Yukarıda sunulduğu biçimde görüşünü savunur. Ne var ki, İslam dünyasında genellikle benimsenen, "Ahmed"in de "Muhammed" gibi, Peygamber'in "özel ad"ı olduğu yolundaki görüştür.

B- "Ahmed", İncil'de Nasıl Yer Almıştır?

Yukarıda geçen ayette, İsa Peygamber'in "Ahmed" adıyla bir Peygamber geleceğini bildirdiği anlatıldığı için, İncil'de "Ahmed" adının bulunduğu, Müslümanlarca tartışmasız kabul edilir. Tartışma, bu adın, İncil'de nasıl yer aldığındadır:

Kimine göre, aynen "Ahmed" olarak almıştır. Kimine göreyse aynı anlama gelen başka bir sözcük olarak yer almıştır. Ve üzerinde durulan sözcük de şudur:

• "Faraklit (Paraklétos) (Periklytos)"

1- "Ahmed"in İncil'de "Faraklit" Olarak Geçtiği Yolundaki Görüş

Konu üzerinde duran ve bu görüşü savunanlar, daha çok 19. ve 20. yüzyıl yorumcularıdır. Eski ünlü "müfessir"lerin, "tefsir"lerinin hemen hiçbirinde konuya değinilmemekte.

"Ahmed"in İncil'de "Faraklit" olarak geçtiğini savunan ünlü yorumcular arasında Şihabuddin Mahmud İbn Abdillah el Âlusî (ö. 1854), Muhammed Reşid Rıza (1865-1935) ve Türklerden Elmalılı Hamdi Yazır (20. yüzyıl) gibi ünlüler de var.

Bununla birlikte, eskiler arasında da bu görüşü savunanlar olmuştur. Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, M. 768'de ölen İbn İshak'ın da bu konu üzerinde durduğunu ve yukarıdaki ayetle Yuhanna İncili'ndeki 14. Bap ve 16. cümleyle karşılaştırdığını yazıyor. (Bkz. Hamidullah, İslam Peygamberi, İstanbul, 1980, c. 1, s. 691.) İncil'de sözü edilen parça şudur:

"Ben de Baba'ya yalvaracağım ve O size, başka bir ***Tesellici,*** *Hakikat Ruhu*'nu verecektir. Ta ki, daima sizinle beraber olsun." (Yuhanna İncili, 14: 16.)

Hamidulah'ın kendisi de aynı İncil'den bir kesim sunuyor. O da şu:"

"Şimdiyse beni gönderene gidiyorum. Ve sizden kimse: Nereye gidiyorsun? diye bana sormuyor. Fakat size bu şeyleri söylediğim için yüreğinizi keder doldurdu. Bununla birlikte ben size hakikati söylüyorum. Benim gitmem sizin için hayırlıdır. Çünkü gitmezsem ***tesellici*** size gelmez. Fakat gidersem onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman, günah için, salah (iyilik, barış) için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir. Günah için, çünkü bana iman etmezler. Salah için, çünkü Babama gidiyorum. Ve artık beni görmezsiniz. Ve hüküm için, çünkü bu dünyanın reisine hükmedilmiştir. Size söyleyecek daha çok şeylerim var. Fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o, *hakikat ruhu* gelince, size her hakikate yol gösterecek, zira kendiliğinden söylemeyecektir. Fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O, beni taziz edecektir. Çünkü benimkinden alacak ve size bildirecektir. Babanın her nesi varsa benimdir. Bunun için 'benimkinden alacak ve size bildirecektir' dedim." (Yuhanna İncili, 16:5-15.)

Bu alıntıyı yaptıktan sonra şöyle diyor Hamidullah:

"İsa Ârâmî dilinde buna (yani 'Ahmed'e) hangi kelime ile işaret etmişti; bilinmemekle beraber, bu cümlelerde geçen eski Yunanca kelime, *Tesellici, idareci* ve *müdür* manalarına gelen ***Paraklétos***'tur. Umumiyetle İncil'in bu cümlelerini açıklayan mütehassıslar, Grekçe bu kelimenin daha çok *Periklytos* olduğunu düşünmüşlerdir. Ki, bu kelimenin 'eski Yunanca'da ifade ettiği mana, Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimenin (Ahmed) tam karşılığı olmaktadır." (Bkz. Hamidullah, a.g.y, c. 1, s. 692.)

Konu üzerinde önemle duran ve "Ahmed"in İncil'deki karşılığının "Faraklit" olduğu yolundaki görüşü benimseyenlerden Sadeddin Evrin de kitabında İncil'den aynı alıntıları yapıyor, ama "Tesellici" yerine "Faraklit"i yazıyor. Şu bilgiyi de veriyor:

"O halde Faraklit kimdir?

"İncil'in Yunanca aslında Paraklétos diye yazılan bu kelime, Arapçaya tercümede Faraklit olarak kaydedilmiş ve Fransızcaya *Paraclet* diye geçmiştir. *Paraclet*'nin Fransızca karşılığı *invqué* olup Latince *invocaré*'den alınmadır. *'İn'* içinde, *'vocare',* 'çağırmak' demektir. Hıristiyanlarda dini konuda *'invoqurer les saintes'* azizlerinden istimdat etmek (yardım dilemek) anlamında kullanılır. Hz. İsa'nın bu sözü, Hz. Muhammed'in büyük şefaatine münasebet arzeder. Yeni İncil'lerde *'conslateur'* yani *tesellici* diye tercüme edilir ki bu suretle bir gelişme meydana gelir. Öte yandan Hintli bilgin Rahmetullah, 'Izharul-Hak' adlı kitabında, o Yunanca kelimenin *Priklitos* olacağını, bunun da *'pek çok övülen'* anlamında *'Ahmet'* demek olduğunu yazar." (Sadeddin Evrin, Çağımızın Kur'an Bilgisi, Ankara, 1973, c. 2, s. 984, 985.)

Kısacası; çıkarılan sonuç şu: Kur'an'da, İsa'nın sözlerinde yer aldığı bildirilen "Ahmed"in İncil'de, daha doğrusu İncillerde yer alan karşılığı, "Paraklétos" ya da "Priklitos" (Periklytos) yani "Faraklit"tir. Birinci sözcük "tesellici" diye çevrilmiş, ikinci sözcüğün anlamı da "çok övülen"dir. "Çok övülen"se "Ahmed"le eş anlamlıdır.

2- "Ahmed'in İncil'deki Karşılığının 'Faraklit' Olduğu Yolunda Bir Yargıya Varılmaz" Diyenlerin Görüşü

"Ahmed"in İncil'deki karşılığının "Faraklit" (ya da aslındaki sözcük) olduğunu ileri sürenlere karşı çıkanlar, çeşitli yönlerden karşı çıkarlar:

a) Eğer ileri sürülen doğru olsaydı, bunu, Peygamber'in kendisi açıklardı. Çünkü son derece önemli bir konu. Oysa, hiçbir hadiste böyle yer almamaktadır.

b) "Ahmed" eğer Peygamber'in "özel adı"ysa, İncil'de aynı anlama gelen bir karşılığının değil, kendisinin yer alması gerekirdi. Bir yerde, herhangi bir dilde, "Ahmet"ten, "Mehmet"ten, "Ali"den, "Veli"den, "Özkan"dan, "Özcan"dan... söz edilirken bunların o dildeki karşılıkları değil; kendileri, yani özel ad neyse o yer alır.

Prof. Hamidullah da bu noktaya şöyle değinir:

"Gelecek olan *Tesellici*'nin unvanı, ister 'ençok medh ü senâya layık', ister, 'idareci-müdür' olsun; bunun hiçbir önemi yoktur: *Bir tek şahsın, binlerce unvanı olabilir.*" (Bkz. Hamidullah, aynı kitap, aynı yer.)

c) "Ahmed"in İncil'deki karşılığı olarak ileri sürülen sözcük, "Tesellici, Teselli verici" olarak çevrildiğine göre, "Ahmed"le aynı anlama gelmiş olamaz. Eski Yunanca'da "Ahmed" anlamına gelen bir sözcük (Periklytos) olabilir. Ama İncil'dekinin bu sözcük olması şart değildir. "Tesellici" diye çevrildiğine göre başka bir sözcüktür (Paraklétos). Kaldı ki "Ahmed"in karşılığının ne olduğu da tartışmalıdır: "Çok övülen" demek mi, "çok öven" demek mi?

d) Üzerinde durulan ve Arapça'ya Faraklit diye geçmiş bulunan sözcükle ne anlatılmak istendiği, yine İncil'de açıklanıyor: "Hakikat Ruhu". (Bkz. Yuhanna İncili, 14:16.) Açıklandığına göre, "Hakikat Ruhu"nu, "dünyada kimse görmemiştir, tanımamıştır", ama İsa Peygamber'in seslendiği inanırları "onu tanımaktadır". (Yuhanna İncili, 14:17) Buna göre, "Hakikat Ruhu" diye nitelenen kimse, nice zaman sonra gelecek olan İslam Peygamberi değildir. Belli ki "Ruhu'l-Kudüs"tür. Bu da İncil'de açıkça belirtiliyor. (Bkz. Yuhanna İncili, 14:26.) Yani Cebrail.

Bkz. **CEBRAİL.**

e) Te'villere zorlamalı yorumlara yol açıldığı zaman, nerelere varılacağı ve nerede durulacağı belli olmaz. En iyisi, bu yola sapmamaktır.

Birçok Müslüman yorumcu, benzeri nice konularda olduğu gibi bu konuda da "doğrusunu Tanrı bilir" demekle yetinirler.

Bkz. **İSA, MUHAMMED.**

Özet

Saff Suresi'nin 6. ayetinde, İsa Peygamber'in, kendisinden sonra "Ahmed" adlı bir Peygamber'in "belgeler"le geleceğini bildirdiği ve o Peygamber'e uyulmasını istediği açıklanır. "Ahmed" adının, İncil'de nasıl yer aldığı tartışmalıdır. Kimileri, "Ahmed"in İncil'de "Faraklit" diye yer aldığını ileri sürerler. Bu da tartışmalıdır. Söz konusu adın, İncil'de nasıl yer aldığını yalnızca Tanrı'nın bilebileceğini, zorlamalı "te'vil"lerden kaçınmak gerektiğini ileri sürenler de vardır.

➤AHZÂB

"Topluluk" (sonraları "parti" anlamında kullanılmıştır) demek olan "hizb"in çoğulu: Topluluklar.

Kur'an'ın 33. Suresi'nin adı. Medine surelerinden (el Medeniyye) olduğu konusunda birleşilmekte. 73 ayetten oluşur.

Muhammed Ali e's-Sâbûnî, bu surede anlatılanları üç noktada özetler:

1- İslam'a, İslam adabına ilişkin yönlendirmeler: Düğün adabı, kadınların örtünmeleri ve açılıp saçılmaktan kaçınmaları gibi toplumsal töreler, Peygamber'e gösterilmesi gereken saygı ve benzeri ilişkiler.

2- Tanrısal hükümler, yasalar, zıhar, evlatlık edinme, evlatlık mirası, evlatlığın boşanmış karısıyla evlenme, Peygamber'in temiz karılarının çokluğu ve hikmeti (gerekçesi), Peygamber'e salat (dua), Şeriata uygun örtünme, düğüne çağrı işlerine ilişkin hükümler ve benzerleri.

3- Ahzâb Savaşı (Hendek Savaşı), Benû Kurayza Savaşı. (Bkz. Sabûnî, Safvetu't-Tefâsir, 2/509.)

"Hendek Savaşı" diye de bilinen savaş ve bu savaş için birikmiş düşman topluluklar. Bu savaşla doğrudan ve özellikle ilgili ayetler: Ahzâb Suresi, ayet: 9-27;

"İnanırların yardımına nasıl (gökten) askerler (melekler) ve rüzgâr gönderildiğini anın!":

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ
فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرًا ٩

Ahzâb Suresi, ayet: 9

Anlamı

Ey inanırlar! Tanrı'nın size olan nimetini (iyiliğini) anın! Anın ki, size (üzerinize) ordular (düşman orduları) gelmişti de, Biz onların üzerine, Yel'i (rüzgâr) ve sizin göremediğiniz askerleri (melekleri) göndermiştik. Tanrı, yaptıklarınızı görüyordu. (Ahzâb Suresi, ayet: 9.)

Bkz. ASKER.

Açıklama

Yorumlarda yer aldığına göre, bu ayette sözü edilen düşman birlikleri, başta Kureyş kabilesi, sonra, şu kabile ve topluluklardan oluşuyordu:

- Gatafan
- Kurayzaoğulları
- Nadiroğulları Yahudileri.

(Bkz. Ebu's-Süûd, 4/304; Sâbûnî, 2/514; Taberi, 21/80.)

Kureyş'i harekete geçiren, yurtlarından uzaklaştırılıp sürülen ve Haber Yahudilerinin yanına sığınan Nadiroğulları olmuştu. Bunlardan yirmi kadar Yahudi, başlarında Ahtab Oğlu Huyey, Mekke'ye giderek Kureyş'e yakındılar ve onları, birlikte Peygamber'in üzerine yürümeye çağırdılar. Sonra Gatafan, Süleymoğulları, Esedoğulları, Fizare, Mürreoğulları, Eş'ca gibi kabileleri de dolaşarak, Hayber'in bir yıllık hurma ürününün kendilerine verileceğine ilişkin söz verip bunları da ayaklandırdılar. Bunlarla Kureyş'ten *on beş bin kişilik bir ordu* toplandı. Ve Ebu Süfyan'ın komutasında Medine üzerine yürüdü.

(Bkz. Miras, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi, İstanbul, 1946, c. 10, s. 225, 226.)

Müslümanların durumu: "Yürekler ağızlara gelmişti":

Ahzâb Suresi, ayet: 10, 11

إِذْ جَاءُوكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ
الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا ●
هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ١١

Anlamı

O zaman ki, onlar yukarınızdan ve aşağınızdan gelmişlerdi size. Gözler yılmış, yürekler ağızlara gelmişti (korkudan). Ve siz Tanrı'ya ilişkin türlü sanılarda bulunuyordunuz. İşte orada inanırlar sınanmışlardı ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı. (Ahzâb Suresi, ayet: 10, 11.)

Münâfıklar: "Tanrı ve Peygamber bizi aldattı" deyip ortalığı karıştırıyorlardı:

Ahzâb Suresi, ayet: 12

وَإِذْ يَقُولُ
الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
إِلَّا غُرُورًا ١٢

Anlamı

O zaman ki, münâfıklarla kalplerinde hastalık bulunanlar: "Tanrı ve Peygamberi, bize yalnızca aldatıcı bir söz vermiştir" dediler. (Ahzâb Suresi, ayet: 12.)

Ahzâb Suresi, ayet: 13, 15

وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ
لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَر۪يقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ
اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُر۪يدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾
وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا
وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا اِلَّا يَس۪يرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ
مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْـُٔولًا ﴿١٥﴾

Anlamı

O zaman ki, içlerinden birtakımı, "Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin için burada tutunacak bir yer yok! Geri dönün!" demişlerdi. İçlerinden bir kesim de, "Evlerimiz (düşmana) açık" diyerek Peygamber'den izin istiyorlardı. Oysa (düşmana) açık değildi evleri. Yalnızca kaçmak istiyorlardı. Çevreden üzerlerine girilmiş olsa da sonra kendilerinden "fitne" çıkarmaları istenseydi, kuşkusuz bunu hemen yaparlardı, pek geri kalmazlardı bundan. Andolsun ki, bunlar, daha önce, arkalarını dönüp gitmeyeceklerine ilişkin Tanrı'yla antlaşma yapmışlardı. Tanrı'ya verilen ahd (söz) sorulur (bir gün). (Ahzâb Suresi, ayet: 13-15.)

Ahzâb Suresi, ayet: 16, 17

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا
تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَل۪يلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ
اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُٓوءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
وَلِيًّا وَلَا نَص۪يرًا ﴿١٧﴾

Anlamı

De ki: "Eğer ölümden ya da öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmak size bir yarar sağlamaz. Gerçekleşse bile pek az yararlanabilirsiniz (kaçışınızdan)." De ki: "Tanrı size bir kötülük dilediğinde sizi Tanrı'dan koruyacak, ya da rahmet dilediğinde, engelleyecek kim olabilir?" Tanrı'dan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar. (Ahzâb Suresi, ayet: 16, 17.)

Ahzâb Suresi, ayet: 18, 19

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِلِينَ
لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَاۚ وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلًاۙ ١٨ اَشِحَّةً
عَلَيْكُمْۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ
كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ
بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ
اَعْمَالَهُمْۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ١٩

Anlamı

İçinizden sizi geri bırakanları, kardeşlerine de: "Bize gelin!" diyenleri Tanrı bilir. Bunların yalnızca pek azı savaşa gelirler. Gelseler de size karşı pek cimri bir tutumla... (Ya da sizi kıskanarak bu davranışları gösterirler.) (Yüreklerine) Korku gelince, sana öyle baktıklarını görürsün ki, üzerine ölüm baygınlığı gelmişcesine gözleri dönüyordur. O korku gidince de keskin dilleriyle incitirler sizi. Çıkar (ganimet, mal, mülk) çekemezliği yüzünden... Onlar (gerçekte) inanmamışlardır. Onun için Tanrı onların amellerini (yaptıklarını, ibadetlerini) boşa çıkarmıştır. Bu, Tanrı için kolaydır. (Ahzâb Suresi, ayet: 18, 19.)

Ahzâb Suresi, ayet: 20

يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ
لَمْ يَذْهَبُواۚ وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ فِي
الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْۜ وَلَوْ كَانُوا ف۪يكُمْ مَا قَاتَلُٓوا
اِلَّا قَل۪يلًا ٢٠

Anlamı

Bunlar, "ahzâb"ın (düşman birliklerinin –Medine'den– gitmediklerini sanıyorlardı. Bu birlikler yeniden gelmiş olsalardı, çöllerde bedeviler (A'râb) içinde bulunup sizinle ilgili haberleri sormak isterlerdi. İçinizde bulunsalardı pek az savaşırlardı. (Ahzâb Suresi, ayet: 20.)

"Peygamber, sizin için bir örnektir":

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ
كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا
رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَٰذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ
وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

Ahzâb Suresi, ayet: 21, 22

Anlamı

Andolsun ki, sizin için, Tanrı'ya ve Ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Tanrı'yı çok ananlar için Tanrı elçisinde (alınması gereken) güzel örnek (üsve) vardır. İnanırlar düşman birliklerini gördükleri zaman, "işte bu, Tanrı ve Peygamberi'nin söz verdiğidir. Tanrı ve Peygamberi doğru söylemiştir" dediler. Bu, onların imanlarını, boyun eğmelerini (Tanrı buyruğuna teslim olmalarını) artırmaktan başka bir sonuç vermedi. (Ahzâb Suresi, ayet: 21, 22.)

Açıklama

20 ve 22. ayette geçen "ahzâb"; "birlikler" ve "düşman birlikleri" diye dilimize çevrilmiştir.

"Müminler" ve "münâfıklar":

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ
قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ
الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ
عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٤﴾

Ahzâb Suresi, ayet: 23, 24

Anlamı

"Mümin"lerden (inanırlardan), Tanrı'yla olan antlaşmalarını yerine getiren adamlar vardır. Kimi bu uğurda adadığını ödemiş (canını vermiş), kimi de bekler durumdadır. (Verdikleri sözlerini) hiçbir biçimde değiştirmemişlerdir (sözlerinden dönmemişlerdir). Çünkü Tanrı, kendisine bağlı-doğrucu kimseleri, bağlılıkları-doğrulukları nedeniyle ödüllendirecek; münâfıklarıysa dilerse cezalandıracak, ya da tevbelerini kabul edecektir. Kuşkusuz, Tanrı çok bağışlayan ve acıyandır. (Ahzâb Suresi, ayet: 23, 24.)

Sonuç:

Ahzâb Suresi, ayet:25-27

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ
قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ
وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ
وَأَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah, inkâr edenleri, kinleriyle geri çevirdi; bir hayra ulaşamadılar. Savaşta inananlara Allah'ın yardımı yetti. Allah, kuvvetli olandır. Güçlü olandır. Allah, kitap ehlinden kâfirleri destekleyenleri kalelerinden indirmiş, kalplerine korku salmıştı, onların kimini öldürüyor, kimini esir alıyordunuz. Yerlerini, yurtlarını, mallarını ve henüz ayağınızı daha basmadığınız yerleri Allah size miras olarak verdi. Allah, her şeye kâdirdir. (Ahzâb Suresi, ayet: 25-27.)

Hendek (Ahzâb) Kuşatması ve Savaşı

"Hendek Gazası"nın tarihi hakkında müteaddid rivayetler vardır. Buharî, Sahih'inde, Meğazi sahibi Musa İbn Ukbe'den *Hicret'in Dördüncü Yılı* Şavval ayında vuku bulduğunu rivayet ediyor ki bu tarih, hepsinden önemlidir." Kâmil Miras böyle diyor. (Bkz. Miras, Sahih-i Buharî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarih Tercemesi, 1946, c. 10, s. 226.) Bu tarih doğruysa, "Ahzâb" adıyla da bilinen Hen-

dek Kuşatması ve Savaşı, 626 yılının Mart ayında ya da Nisan ayının ilk günlerinde olmuştur. Leoni Caetano'ya göre Nisan sonunu kabul etmek daha doğrudur. (Bkz. Caetano, İslam Tarihi, çev. H. Cahid (Yalçın) , 4/172.)

"Ahzâb" ve "Hendek" Adları

Bu "gaza"da, Yahudiler, putataparlar ve birçok Arap kabileleri, Müslümanlara karşı birleştikleri için, "topluluk" anlamındaki "hizb"in çoğulu olan "Ahzâb" adı verilmiştir bu "gaza"ya. Daha önce de belirtilmişti. "Hendek"e gelince:

Hendek

Kent çevresinde kazılmış olan çukur. Arapça'da: "Handak". Farsça'sı Kendek. Kâmil Miras, bu sözcüğün Farsça'dan değil de, Türkçe'den alınıp Arapçalaştırıldığı görüşündedir. (Bkz. Miras, A.g.y, 10/225.) Söz konusu "gaza"da, düşman birlikleri Medine'ye saldıracakları sırada, kenti korumak için Medine'nin çevresinde çukur kazılmıştı. "Hendek" adı da buradan gelir.

Hendek (Ahzâb) gazasına Peygamber de katılmıştır. Medine'nin çevresinde "hendek" (çukur) kazma düşüncesi, kaynakların belirttiğine göre, Selman Farısî'den gelmiş ve benimsenmiştir. (Bkz. Miras, A.g.y, 8/344.)

Ebu Sufyan'ın komutasındaki düşman birlikleri, kenti batı kesiminden sarmıştı ve kazılan "hendek", bu kesimdeydi. Medine'nin her yanına hendek kazılmamıştı. Medine'nin bir kesimi sur ile ve binalarla çevriliydi. O nedenle bu kesime hendek kazmaya gerek görülmemişti. Kentin öbür kesiminde Sel Dağı bulunuyordu, önüyse açıktı. Hendek, açık kesime (düşman süvarilerine karşı) kazılmıştı. İslam ordusunun yüzü hendeğe, arkası Sel Dağı'na doğruydu. Müslümanların ordusundaki asker sayısı, 3 bin dolayındaydı. Düşmansa, doğudan ve batıdan 10 bin kişilik tam teçhizatlı bir güçle sarmıştı. (Bkz. Miras, A.g.y, 10/233-234.) "Hendek harbi, daha doğrusu muhasarası, yirmi yedi gün sürmüştü. Bu müddet zarfından meydan harbi yapılmadı ve yapılamadı. Yalnız karşılıklı ok atmakla vakit geçirildi. Çünkü müşrikler, Arap kabileleriyle, bir hamlede Müslümanları yok etmek hırsıyla geldikleri halde, o zamana kadar gazvecilikle (savaş yönteminde) görülmemiş bir mania (engel) ile (bir hendekle) karşılaşınca, nasıl harbedeceklerini şaşırmışlardı. Hendek, zamanına göre mühimdi, kırk zirâ (arşın) eninde, on zirâ derinliğindeydi. Geçmeye teşebbüs eden düşman kuvvetleri okla karşılanıyordu. Bu müdafaa harbinde Müslümanlar beş şehid verdiler." (Miras, A.g.y, 10/235.) Sonuçta, Medine'yi kuşatmış olan düşmanlar, çekilip gittiler.

Hadis

"Tanrı'dan başka Tanrı yoktur. Yalnız o vardır. Allah ordusunu güçlü kıldı, kulu Muhammed'e yardım etti ve tek başına 'Ahzâb'a (düşman birliklerine) üstün geldi. O'ndan başka hiçbir şeyin gerçek varlığı yoktur." (Bkz. Buharî, Meğâzî /29, Tecrîd, hadis no:1590.)

"Ahzâb" sözcüğü, Kur'an'da, 11 kez geçer:

Hûd Suresi, ayet	: 17
Ra'd Suresi, ayet	: 36
Meryem Suresi, ayet	: 37
Ahzâb Suresi, ayet	: 20, 22
Sâd Suresi, ayet	: 11, 13
Mü'min Suresi, ayet	: 5, 30
Zuhruf Suresi, ayet	: 65

Ne var ki, ayetlerde geçen "Ahzâb" hepsinde aynı anlamda değildir: Cemaluddin Ebu'l-Ferec, Abdurrahman İbnü'l-Cevzî'nin belirlemesine göre Kur'an yorumcularınca, "Ahzâb", Kur'an'da 4 anlamda yer almıştır:

Birincisi: Ümeyyioğulları, Muğireoğulları, Ebu Talha ailesi. Hûd Suresi'nin 17, Ra'd Suresi'nin 36. ayetinde ve Sâd Suresi'nin 11. ayetinde, bu anlam vardır. (Yani "Ahzâb" denirken "Ümeyyeoğulları" ve ötekiler anlatılmak istenir.)

İkincisi: Ebu Süfyan'ın içinde (başında) bulunduğu Arap kabileleri ve Yahudiler. Hendek Savaşı'nda oluşturulan düşman birlikleri. Ahzâb Suresi'nde geçen "Ahzâb" sözcükleri bu anlamdadır.

Üçüncüsü: Hıristiyanlar (nasârâ). Meryem Suresi'nin 37. ve Zuhruf Suresi'nin 65. ayetlerinde geçen "Ahzâb", bu anlamdadır.

Dördüncüsü: İslam öncesi kâfir "ümmet"ler (toplumlar): Sâd Suresi'nin 13. ve Mü'min Suresi'nin 30. ayetlerinde geçen "Ahzâb" da bu anlamdadır. (Bkz. İbnü'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yüni'm-Nevâzır Fi İlmi'l-Vücûhi Ve'n-Nezâir, s. 115-116.)

Bununla birlikte daha önce de belirtildiği gibi "ahzâb" her yerde "birlikler" "topluluklar" anlamını (bu ortak anlamdır) içerir.

➤AİLE

Aralarında ortak ev-barınak, ortak kültür gibi çeşitli ortaklıklar sağlayacak ölçüde etkili yakınlık bağları bulunan karı, koca, bunlardan olma çocuklar gibi bireyler topluluğu.

"Aile"nin; "karı, koca ve çocukların oluşturduğu topluluk", "aynı soydan gelenler zinciri", "aralarında kardeşlik, ya da kayınlık bulunanların tümü", birlikte oturan hısım ve yakınlar", anlamlarında kullanıldığı olur. "Karı" (yalnızca karı) anlamında kullanıldığı da olur.

Kur'an'da "aile" anlamını karşılayan (kimi zaman bu anlamı tam olarak içeren) sözcükler:

أَهْل   آل

Anlamı

"Ehl", "âl"

Bununla birlikte, "ehl"in; "halk", "yandaş", "yandaşlar", "biri, birilerinin adamı, adamları", "bir işin adamı, yeterlisi, sahibi" anlamlarında bulunduğu yerler de vardır ayetlerde. Ama en az, elli üç kez "aile" anlamında yer aldığını görmekteyiz:

Bakara Suresi, ayet	: 196
Âli İmrân Suresi, ayet	: 121
Nisâ Suresi, ayet	: 35 (iki kez), 92 (iki kez)
Mâide Suresi, ayet	: 89
A'râf Suresi, ayet	: 83
Hûd Suresi, ayet	: 40, 45, 46, 81
Yusuf Suresi, ayet	: 25, 26, 62, 65, 88, 93
Hicr Suresi, ayet	: 65
Meryem Suresi, ayet	: 16, 55
Tâhâ Suresi, ayet	: 10, 30, 132
Enbiyâ Suresi, ayet	: 76, 84
Mü'minûn Suresi, ayet	: 27
Nûr Suresi, ayet	: 27
Şuarâ Suresi, ayet	: 169, 170
Neml Suresi, ayet	: 7, 49 (iki kez), 57
Kasas Suresi, ayet	: 29 (iki kez)
Ankebût Suresi, ayet	: 32, 33
Ahzâb Suresi, ayet	: 33
Yâsîn Suresi, ayet	: 50
Sâffât Suresi, ayet	: 76, 134
Sâd Suresi, ayet	: 43
Zümer Suresi, ayet	: 15
Şûrâ Suresi, ayet	: 45
Fetih Suresi, ayet	: 11, 12
Zâriyât Suresi, ayet	: 26
Tûr Suresi, ayet	: 26
Tahrîm Suresi, ayet	: 6
Kıyâme Suresi, ayet	: 33
İnşikak Suresi, ayet	: 9, 13

"Âl" ise, yirmi beş kez geçmekte Kur'an'da.

Kur'an'da yer alan "hısımlar, yakınlar" anlamına gelen "aşîret", "en yakın akraba" anlamına gelen "el aşîratu'l-akrab", "el akrabûn" (el akrabîn), "el kurbâ", "zul kurbâ", "zevi'l-kurbâ", "ülü'l-kurbâ" sözcükleriyle de, "aile"nin dile getirildiği söylenebilir.

"El aşîretu'l-akrab", Kur'an'da bir ayette yer alır:

Şuarâ Suresi, ayet : 214

"Aşîret" ayrıca iki ayette yer alır:
Tevbe Suresi, ayet : 24
Mücâdele Suresi, ayet : 22

"El Kurbâ"; "zü", "zevû", "ülu" eklenmemiş olarak bir ayette yer alır:
Şûrâ Suresi, ayet : 23

Eklenmiş olarak da on beş ayette yer alır:
Bakara Suresi, ayet : 83, 177
Nisâ Suresi, ayet : 8, 36 (iki kez)
Mâide Suresi, ayet : 106
En'âm Suresi, ayet : 152
Enfâl Suresi, ayet : 41
Tevbe Suresi, ayet : 113
Nahl Suresi, ayet : 90
İsrâ Suresi, ayet : 26
Nûr Suresi, ayet : 22
Rûm Suresi, ayet : 38
Fâtır Suresi, ayet : 18
Haşr Suresi, ayet : 7

"El akrabûn" ("el akrabîn") ise yedi kez geçmekte:
Bakara Suresi, ayet : 180, 215
Nisâ Suresi, ayet : 7 (iki kez), 33, 135
Şuarâ Suresi, ayet : 214

Ayetlerde kimi yerlerde "aile", "akraba" ve "yakın akraba"dan, genel olarak söz edilir. Şu kesim, bu kesim, şu kişi, bu kişi söz konusu değildir. Kimi ayetlerdeyse, yalnızca bir kesime, birilerine, bir insana özgü olmak üzere söz edildiği görülür. Kimileri, "dünya"dakilere ilişkindir, kimileriyse "öbür dünya"dakilerle ilgili bulunmakta.

"Öbür dünya"daki "aile ve yakınlar"a değinen ayetler:
Yâsîn Suresi, ayet : 50
Tûr Suresi, ayet : 26
İnşikak Suresi, ayet : 9, 13

Bu dünyadaki aile ve yakınlardan genel olarak söz edilen ayetler:
Bakara Suresi, ayet : 83, 177, 215
Nisâ Suresi, ayet : 7, 8, 35, 36, 92, 135
Mâide Suresi, ayet : 89, 106
En'âm Suresi, ayet : 152
Enfâl Suresi, ayet : 41
Tevbe Suresi, ayet : 113
Nahl Suresi, ayet : 90
İsrâ Suresi, ayet : 26

Tâhâ Suresi, ayet : 132 (Burada Peygamber'e seslenilmekteyse de, tüm insanlar amaçlanmakta.)
Nûr Suresi, ayet : 22
Şuarâ Suresi, ayet : 214
Rûm Suresi, ayet : 38
Fâtır Suresi, ayet : 18
Zümer Suresi, ayet : 15
Şûrâ Suresi, ayet : 23, 45
Tahrîm Suresi, ayet : 6

Özellikle bir kesim insanların "aile"lerine değinilen ayetler:

Fetih Suresi, ayet : 11 (Bu ayette, bir kesim Arap köylülerinin, kendi ailelerinden söz ettikleri anlatılmakta.)

Fetih Suresi, ayet : 12 (Bu ayette; Peygamber'in ve kendisiyle birlikte bulunanların ailelerine dönüşlerine değinilmekte.)

"Aile"den söz eden, "aile"ye değinen ayetlerin büyük çoğunluğu, kimi kişilerin aileleriyle özellikle ilgilidir:

اَهْلَ الْبَيْتِ

Anlamı

"Ey Peygamber ailesi"! (Yâ) Ehle'l-Beyt".

Ahzâb Suresi'nin 33. ayetinde yer alan bu anlatımla, Peygamber'in ailesine sesleniliyor.

Aslında "ehlu'l-beyt", "evin kadını", "evin kadınları" anlamında yer almakta Kur'an'da. Burada seslenilen kimseler de, daha çok Peygamber'in "karıları"dır. Bkz. **PEYGAMBERİN KARILARI.**

Peygamber'in "aile"sinden, Kur'an ayetlerinde, "karıları" nedeniyle söz edilir. Peygamber'in karıları üzerinde önemle durulmakta.

Bununla birlikte Peygamber'in "aile"sinin, yakınlarının tümünün konu edildiği ayet de var:

Şuarâ Suresi, ayet : 214

Kur'an'da, dünyadaki tüm ailelerden üstün kılındıkları açıklanan aileler:

İbrahim Ailesi, İmrân Ailesi

إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهٖيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمٖينَ

Âli İmran Suresi, ayet: 33

Anlamı

Gerçekten Tanrı, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini, İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı. (Âli İmrân Suresi, ayet: 33.)

Açıklama

Kur'an, "İmrân"ın, Meryem'in babası olduğunu açıklar. (Bkz. Tahrim Suresi, ayet: 12; Âli İmrân Suresi, ayet: 35.)

Yani İsa Peygamber'in dedesi...

İmrân ailesinin öneminden ötürü, Kur'an'ın üçüncü suresine Âli İmrân (Alu İmrân) adı verilmiştir. Bkz. **İMRÂN, MERYEM.**

İbrahim ailesinin özelliğiyse, açıkça bildirilmekte:

Nisâ Suresi, ayet: 54

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا
آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا

Anlamı

Yoksa Tanrı'nın bol iyilikte bulunmasından ötürü insanları çekemiyorlar mı? Örneğin biz, İbrahim ailesine, kitabı, hikmeti vermiştik ve onlara büyük bir egemenlik vermiştik. (Nisâ Suresi, ayet: 54.)

Bu ayetten hemen sonraki ayetin anlamı da şöyle:

Onların (İbrahim ailesinden olanların) da bir kesimi "iman" etmiş, bir kesimi ona inanmaktan yüzçevirmiştir. Ateş (cezası) olarak cehennem yeter onlara. (Nisâ Suresi, ayet: 55.)

Yine özelliği anlatılan aileler:

Musa Ailesi, Harun Ailesi

Bakara Suresi'nin 248. ayetinde, "Musa ailesi" ve "Harun ailesi" diye geçmekte ve bu ailelerin, "sandık" (tabut), "sandık"la birlikte, "ibret alınmaya değer" şeyler bıraktıkları bildiriliyor.

Bkz. **HARUN, MUSA, SANDIK, TABUT.**

Yâkub Ailesi

Yusuf Suresi'nin 6. ayetinde, babasının, Yusuf'a öğüt verirken şunları da söylediği açıklanır:

"Tanrı'n seni, işte böylece seçkin kılacak, sana rüyaları yorumlamayı öğretecek ve ataların İbrahim'e, İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi, sana ve "Yakub ailesi"ne de nimetlerini tamamlayacaktır..."

Açıklama

"Yakub"la "İsrail" aynı kimsenin, aynı Peygamber'in adıdır. "İsrailoğulları" içinse, ileride de sunulacağı gibi, Kur'an'da şöyle denmekte:

Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti, ve sizi dünyalara üstün kıldığımı anın!

Bu anlamdaki ayet, Bakara Suresi'nin 47. ve 122. ayetleri olarak aynen yer almakta.

Bkz. İSRAİLOĞULLARI

"Yakub ailesi"ne, Meryem Suresi'nin 6. ayetinde de değinilmekte.

Davud Ailesi

Sebe' Suresi'nin 13. ayetinde, "Davud ailesi"ne şöyle seslenilir:

"Ey Davud ailesi! Şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır!"

Bkz. DAVUD, SÜLEYMAN.

Kur'an'da, Peygamber ve ulu kişiler içinde, en çok "Lut"un "aile"sine değinilir ve bu ailenin, topluma gelen "felaket"ten kurtarıldığı anlatılır. Kurtarılış, çoğu yerde hemen tümüyle aynı sözlerle anlatılır.

Lut ailesi, ayetlerde, on üç kez geçer:

A'râf Suresi, ayet	: 83
Hud Suresi, ayet	: 81
Hicr Suresi, ayet	: 59, 61, 65
Şuarâ Suresi, ayet	: 169, 170
Neml Suresi, ayet	: 56, 57
Ankebût Suresi, ayet	: 32, 33
Saffât Suresi, ayet	: 134
Kamer Suresi, ayet	: 34

Ötekiler:

Nuh (Peygamber)

Hûd Suresi, ayet	: 40, 45, 46
Enbiyâ Suresi, ayet	: 76
Saffât Suresi, ayet	: 76.

Musa (Peygamber)

Bakara Suresi, ayet	: 248
Tâhâ Suresi, ayet	: 10, 30
Kasas Suresi, ayet	: 29
Neml Suresi, ayet	: 7

İbrahim (Peygamber)

Âli İmrân Suresi, ayet	: 33
Zâriyât Suresi, ayet	: 26

Eyyûb (Peygamber)

Sâd Suresi, ayet	: 43
Kıyâme Suresi, ayet	: 33

Yusuf'un kardeşleri
Yusuf Suresi, ayet : 62, 93

"Mısır Azizi" (Eski Mısır hükümdarlarından)
Yusuf Suresi, ayet : 25, 26

Sâlih (Peygamber)
Neml Suresi, ayet : 49

Hârun (Peygamber)
Bakara Suresi, ayet : 248

İsmail (Peygamber)
Meryem Suresi, ayet : 55

İmrân (ulu kişi)
Âli İmrân Suresi, ayet : 33

Meryem (İsa'nın anası)
Meryem Suresi, ayet : 6

Bkz. **LUT, NUH, MUSA, İBRAHİM, EYYÛB, YUSUF, SÂLİH, HÂRUN, İSMAİL, İMRÂN, MERYEM.**

Kur'an ayetlerinde kişiler içinde "aile"si en çok geçen, "Firavun"dur.

Şu ayetlerde geçer:
Bakara Suresi, ayet : 49
Âli İmrân Suresi, ayet : 11
A'râf Suresi, ayet : 130, 141
Enfâl Suresi, ayet : 52, 54 (iki kez)
İbrahim Suresi, ayet : 6
Ğafir S uresi, ayet: : 28,45, 46
Kamer Suresi, ayet : 41
Adına yer verilmese de "Ebu Cehil"in "ailesine" de (Kur'an yorumlarına göre) değinilmekte. Şu ayette: Kıyâmet Suresi, ayet: 33.)

I- AİLE, ÇATISI, ÖNEMİ VE SORUMLULUĞU

A- Aile

Karı, koca ve çocuklardan oluşan "çekirdek aile" (Famile restreinte) vardır. Aynı ana-babadan gelen çocuklarla birlikte bunların eşlerini, çocuklarını, bunların da eşlerini, çocuklarını... ve aynı soydan gelenleri ya da geldikleri varsayılanların tümünü içine alacak ölçüde "geniş aile" (famille large) vardır. Ayet ve hadislerin açıklamalarında bunlar, "derece derece" önemlidir. "Çekirdek"ten ve "en yakın"dan, "geniş aile" içindeki "en uzak" olana doğru...

وَاَنْذِرْ عَشٖيرَتَكَ الْاَقْرَبٖينَ ﴿٢١٤﴾

Şuarâ Suresi, ayet: 214

Anlamı

(Önce) "aşiret"inden "en yakınlar"ını korkut (uyar)! (Şuarâ Suresi, ayet: 214.)

Açıklama

Ayette geçen "aşiret", Rağıb'ın el Müfredat'ında da açıklandığı gibi, "kişinin, aile ve yakınlarının tümü"dür.

Bu ayette, Peygamber'e sesleniliyor ve peygamberlik ederken öğütlerini, "uyarı"larını, "önce en yakınlar"ından başlatması isteniyor. Bu "en yakınlar"sa, "geniş aile"si içindedir.

Buharî ve Müslim'in de yer verdikleri bir hadise göre:

Peygamber, yukarıdaki ayet gelince evden çıktı. Yürüyüp Safa Tepesi'ne vardı. Tırmanıp tepeye çıktı. Ve alabildiğine bağırdı:

"–Heyy! Bir olay var, önemli bir olay! (Ya sabahah!)

"Sesi işittiler:

"–Kim bu alabildiğine bağıran?

"–Muhammed.

"Ne diyecek diye toplandılar. O sırada Peygamber bildirisini sundu:

"–Ey Kureyş topluluğu!

"–Ey Fihroğulları! Ey Adiyyoğulları! Ey Abdu Menâfoğulları! Ey Abdulmuttaliboğulları!

"–Ne diyorsun söyle!

"–Söyler misiniz bana? Ben size, 'şu dağın eteğinde düşman atlıları var, sizi ya sabah baskınına, ya da akşam baskınına uğratacak' diye haber versem, inanıp 'doğrudur' der misiniz?

"–Evet!

"–Öyleyse sizi uyarıyorum: 'Şiddetli bir azab'a karşı karşıya bulunduğunuzu haber veriyorum!

O sırada Ebu Leheb atılıp şöyle konuştu:

"–Kuruyup yok olası adam! Bizi bunun için mi topladın?"

Ebu Leheb'in bu sözleri ve davranışı üzerine de: "Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kuruyup gitti ya. Ona ne malı, ne de kazancı yaradı. Alevli ateşe girecektir o. Karısı da... Boynunda bükülü bir iple odun taşıyıcısı olarak..." anlamındaki sure indi. (Bkz. Buharî, Tefsir, 26, 111; Tecrid, hadis no: 1435, 1728; Müslim, İmân /355, 356, hadis no: 208.)

Hadisin bir aktarılışında da Peygamber'in seslenişleri sırasında şunları da söylediği bildiriliyor:

"Ey Kureyş topluluğu! Kendi kendinizi kurtarın. Tanrı'nın başınıza getireceği belâ karşısında ben sizin için hiçbir şey yapamam! Ey Abdu Menafoğulları! Tanrı'nın başınıza getireceği belâ karşısında ben sizin için de hiçbir şey yapamam! Ey Abdulmuttalib Oğlu Abbas! Tanrı'nın başına getirebileceği şey karşısında senin için de hiçbir şey yapamam! Ey Peygamber'in amcası kızı

Safiyye! Tanrı'nın başına getirebileceği şey karşısında senin için de hiçbir şey yapamam! Ey Muhammed'in kızı Fatıma! Tanrı'nın başına getirebileceği şey karşısında senin için de hiçbir şey yapamam!" (Bkz. Buharî, Tefsir, 26.)

Demek ki Peygamber'in seslendiği ve "uyarı"da bulunduğu topluluk içinde, hem "çekirdek aile"den, hem de "geniş aile"den kişiler bulunuyordu.

B- İslam'da Geçerli "Aile Çatısı" ve Bu Çatıya Girebilmenin Koşulu

"Aile"yi oluşturan "bağ"lar vardır. Bu bağlar, "aile birliği"ni sağlar.

1- Kan Bağı, Akrabalık Bağı

Hadis

"Ağırlıkları olan iki önemli şeyi size bırakıyorum: Birincisi, Tanrı'nın Kitabı'dır (Kur'an). Onda hidayet ve nur vardır. Öyleyse Tanrı'nın Kitabı'na uyun, ona iyice tutunun. İkincisiyse *'Ehl-i Beyt'imdir* (ailem). 'Ehl-i Beyt'im konusunda size öğüt veriyor sizin dikkatinizi çekmek istiyorum." (Bkz. Müslim, Fedâilü's-Sahabe /36-37, hadis no:2408, Dârimî, Fedâilu'l-Kur'an /1; Ahmed İbn Hanbel, 3/14, 17, 26, 59, 4/369, 371.)

Hadiste verilen bilgiye göre, "Ehl-i Beyt'im konusunda size öğüt veriyor, sizin dikkatinizi çekmek istiyorum!" anlamındaki sözünü üç kez yinelemiştir. Bununla "Ehl-i Beyt"i, yani *ailesi* konusunun çok önemli olduğunu belirtmek istemiştir. Yine aynı hadiste belirtilir ki, "Ehl-i Beyt'im" derken anlatmak istediği kimseler, "Ali ailesi, Akil ailesi, Cafer ailesi ve Abbas ailesi"dir.

Hadis

"Muhammed'e olan saygınızı, 'Ehl-i Beyt'i içinde gözetip sürdürün".
(Bkz. Buharî, Fedâilu'l-eshab /12, 22.)

Peygamber'in "çekirdek ailesi" için özel hükümler geçerlidir:

• Peygamber'in "karılar"ı, tüm inanırların "analar"ı gibidir. Özel saygı gösterilmesi gerekir ve kimse bunlardan herhangi biriyle hiçbir zaman, hiçbir durumda evlenemez.

Ahzâb Suresi'nin 6. ayetinde, "Peygamber'in karılarının, inanırların anaları oldukları" açıkça belirtilir.

• Peygamber'in kızlarıyla evli olanlar, onların üstüne başka kadınla evlenemezler.

Peygamber'in en büyük kızı Zeyneb, Ebu'l-As'la evlendiğinde bu koşulda anlaşma olmuştu. Ebu'l-As, Zeyneb'in üstüne evlenmeyeceğine ilişkin "söz vermiş ve bu sözünü yerine getirmişti".

Peygamber şu açıklamada bulunmakta:

"Kızım Zeyneb'i Rebî Oğlu Ebu'l-As'a nikâhladım. Bana, Zeyneb'in üstüne evlenmeyeceğine ilişkin söz verdi ve sözünde de doğru çıktı..."

Hadiste belirtildiğine göre, Peygamber bu açıklamayı, bir duruma tepki olarak yapmıştı. Şöyle:

Peygamber'in damadı (Fatıma'nın kocası) Ali İbn Ebi Tâlib, bir ara, Fatıma'nın üstüne, Ebu Cehil'in kızını almak istemektedir. Fatıma bunu duyar ve gidip babasına söyler:

"Baba, senin toplumun sanıyor ki, sen kızların için tepki göstermez, öfkelenmezsin. Baksana bu Ali, benim üstüme Ebu Cehil'in kızıyla evlenecek!

Peygamber bunun üzerine gidip "minber"e çıkar ve hutbede halka seslenir:

"Ben kızım Zeyneb'i, Rebî Oğlu Ebu'l-As'a nikâhladım. Bana, Zeyneb'in üstüne evlemeyeceğine söz verdi ve sözünü de tuttu. Şimdiyse Ali, Fatıma'nın üstüne, Ebu Cehil'in kızıyla evlenme yolunda. ***Fatıma, benden bir parçadır.*** Ben ona, onun hoşlanmayacağı bir şeyin yapılmasından hoşlanmam. Tanrı'ya and içerek söylerim ki, Tanrı Elçisi'nin kızıyla, Tanrı düşmanının kızı, hiçbir zaman, bir adamın nikâhında birlikte bulunamaz." (Bkz. Buharî, Fedâilu'l-Eshâb /12, 16, 29, Nikâh /109; Müslim, Fedâilü's-Sehâbe /94-96, hadis no: 2449; Buharî Muhtasarı Tecrid, hadis no: 1503, 1504.)

Bir aktarmaya göre de Peygamber, söz konusu durum üzerine hutbede şöyle konuşmuştur:

"Muğire Oğlu Hâşim Oğulları, kızlarını Ali'yle evlendirmeleri için gelip benden izin istediler. Onlara izin vermem, onlara izin vermem, onlara izin vermem! Meğer ki Ebu Talib Oğlu Ali, kızımı boşamış olsun. Ve sonra gidip onların kızıyla evlensin! ***Benim kızım (Fatıma) benden bir parçadır.*** *Onu üzen şey, beni de üzer*!" (Bkz. Müslim, Fedâilu's-Sehâbe /93, hadis no: 2449.)

Kimi aktarma biçimlerinde hadiste Peygamber'in, söz konusu hutbede "Fatıma'yı öfkelendiren, beni de öfkelendirmiş olur" dediği belirtilir. (Bkz. aynı kaynaklar.)

Bu hadisin çevirisini ve açıklamasın yapan Prof. Dr. Kâmil Miras, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi'nde şöyle bir not düşmüş:

"Ali için bu işi bırakmak zaruri idi. Çünkü *Allah, Ali*'ye Fatıma'nın hayatında, *başkasıyla evlenmesini* ***haram*** *kılmıştı.* Cenabı Hak: Resulullah (Peygamber) ne emrederse onu kabul edip yerine getiriniz, nehyettiği (yasakladığı) şeylerden de ictinâb edip sakınınız! buyurmuştu. Bu umumi nehiy sigasında (genel yasaklama buyruğunda) usûlen (İslam hukukuna göre), Resûlullah'ın kızları üzerine evlenmenin hürmeti de (yasakladığı, haramlığı) değildi." (Bkz. c. 9, hadis no: 1503, not: 1)

Peygamber'in, Ali ve Fatıma'dan olma torunlarına, Hasan ve Hüseyin'e de büyük düşkünlük gösterdiği birçok hadiste anlatılır.

Bütün bunlar, Peygamber'in "Ehl-i Beyt"e çok düşkün olduğunu ortaya koyar.

"Ehl-i Beyt", "Peygamber'in ev halkı" anlamındadır. Bkz. EV.

Peygamber "çekirdek aile"sinin dışında, öteki yakınlarıyla da çok yakından ilgilenir, düşkünlük gösterirdi. "Kureyş"e sahip çıkması bundandır."Kureyş"ten "kavmim" diye söz ederdi. "Kureyş"i överdi. (Bkz. Tecrid: Hadis no: 1422.) "Halifelik" hakkının da "Kureyş"in olduğu bildirirdi. Şöyle:

Hadis

"Bu iş (halifelik), Kureyş'te sürecektir. Onlar, dinsel gerekleri yerine getirdikleri sürece, onlara kimse düşmanlık edemeyecektir..." (Bkz. Buharî, Menâkıb /2; Tecrid, hadis no: 1423.)

Hadis

"Kureyş'te iki kişi bile kalsa, bu iş (halifelik) Kureyş'te olanlarda olacaktır". (Bkz, Buharî, Menâkıb /2; Tecrid, hadis no: 1425.)

Hadis

"Halifelik, Kureyş'te kalacaktır". (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 4/185.)

Hadis

"İyilik alanında olsun, kötülük alanında olsun insanları Kıyamete kadar yönetecek olan, Kureyş'tir." (Bkz. Tirmizî, Fiten /49, hadis no: 2227.)

İslam hukukunda da, "halife" olabilmenin koşulları arasında "Kureyş" soyundan gelmiş olma koşulu yer almıştır.

Şûrâ Suresi, ayet: 23

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

Anlamı (Diyanet'in)

De ki: "***Ben sizden buna karşılık, yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem!***" (Şûrâ Suresi, ayet: 23.)

Açıklama

Sesleniş Peygamber'edir. Yani Peygamber'in böyle demesi isteniyor.

Ama Peygamber'in bu sözü kime söylemesi isteniyor?

Bir yorum şöyle:

"Ey Kureyş topluluğu! İnsanlara Peygamber olarak gönderildiğimi kabul etmiyorsunuz, hiç değilse, *aramızdaki 'akrabalık bağı'nı göz önünde tutun da bana sevgi gösterin!*"

Bu yorum, İbn Abbas'tan aktarılan bir açıklamaya dayanmakta. (Bkz. Buharî, Menâkıb /1, Tefsir, 42/1; Taberî, Tefsir, c. 25, s. 15; Râzî, Tefsir, c. 27, s. 164; İbn Kesir, 3/275; Sâbûnî, 3/139; Yazır, 6/4241. Ayrıca, aynı ayetle ilgili yorum için öteki tefsirlere bakınız.)

Bir başka yorum:

Peygamber'den şöyle demesi isteniyor:

"Ey inanırlar! Tanrı'dan size getirip ilettiğim Tanrı sözleri ve sağladığım iman karşılığında *sizden tek istediğim şey,* ***aileme ve yakınlarıma*** *sevgi göstermenizdir.*" (Bkz. Aynı kaynaklar, aynı yer.)

Bir başka yoruma göre de, Peygamber'den şöyle demesi isteniyor:

"Ey inanırlar! Size ilettiklerime karşılık olarak sizden istediğim şey, Tanrı'ya yaklaşmak için sevgiyle çaba harcamanızdır." (Bkz. Râzî, Âlûsî, Yazır, aynı ayet.)

Kur'an yorumlarında en çok benimsenen yorum, birinci ve ikinci yorumdur. Üçüncü yorumaysa, pek çok Kur'an yorumcusu hiç yer vermemekte.

Kısacası: Peygamber'in gerek "çekirdek aile"sine, gerek "geniş aile"sine yakınlık bağlarından dolayı önem verdiği ve önem vermesinin Tanrı tarafından buyurulduğu, ayet ve hadislerden, ayrıca bunların yorumlarından anlaşılıyor.

Peygamber'in "sıla-i rahim"e, yani akrabalığın gereklerine, örneğin akraba ziyaretlerine ve akrabalara yardıma tüm inanırları yönlendirdiği, özendirdiği yansıtılır hadislerde.

"Miras" olayı da, "kan bağı"nın, akrabalığın, İslam'da da ne denli önemli olduğunu gösterir.

"Asabiyet", yani yakınlık, akrabalık bağı "kabileler"de her zaman önemli olmuştur. Tarih felsefesinin kurucusu sayılan ünlü tarihçi ve düşünür İbn Haldun (1332-1406) Mukaddime'sinde, üzerinde son derece önemle durduğu ve "kabile" yaşamında, toplumların yönetiminde yöneticilerin başta kalabilmesinde vazgeçilemeyecek ölçüde önem taşıdığını belirttiği "asabiyet"i, kimi zaman "aile bağı", kimi zaman geniş ölçüde akrabalık-yakınlık bağı, kimi zaman toplumsal güç ve milliyetçilik anlamlarında kullanmaktadır. (Bkz. İbn Haldun, Mukaddime, çev. Turan Dursun, Onur Yayınları.) İbn Haldun'un da belirttiği gibi, "aile" ve yakınlık bağı, "dayanışma"nın en başta gelen etkenlerinden olmuştur. İşte bu durum, İslam'da da, şu ya da bu ölçüde sürmüştür.

Hadis

"–Ey Tanrı Elçisi! 'Asabiyet' nedir?

"–Bir haksızlık karşısında 'toplum'una (kavmına-kabilene) yardım etmendir." (Bkz. Ebu Davud, Edeb /121, hadis no: 5119; İbn Mace, Fitan, hadis no: 3949.)

Hadis

"Sizin hayırlınız, bir günah işlemediği sürece, 'aşiret'inizi savunmanızdır." (Bkz. Ebu Davud, Edeb /121, hadis no: 5120.)

Ne var ki, "kan bağı", herkesin bildiği "aile bağı", İslam'da yalnızca "***din ayrılığı** olmamak koşuluyla*" geçerlidir.

2- İslam'da "Aile"ye Kabul Edilebilmenin Koşulu: "Din Bağı"

"Aile çatısı"nın kapısından girebilmek, "din"e ve İslam inanırı olmaya bağlıdır:

وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي
وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾
قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ
مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾

Hûd Suresi, ayet: 45-47

قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا
تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Nuh, Rabbi'ne seslendi: "Rabbi'm! *Oğlum benim ailemdendir.* Doğrusu senin va'din haktır. Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin" dedi. Allah: "Ey Nuh! ***O, senin ailenden sayılmaz.*** *Çünkü kötü bir iş işlemiştir.* Öyleyse, bilmediğin şeyi benden isteme! İşte sana öğüt: Bilgisizlerden olma!"dedi (Nuh:) "Rabbi'm! Bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, kaybedenlerden olurum!" dedi. (Hûd Suresi, ayet: 45-47.)

Açıklama

Yorumcuların üzerinde birleştikleri yorum şu:

Nuh, "tufan" sırasında gemisine binmeyen, "bir dağa sığınırım, dağ beni boğulmaktan korur" diyen (bkz. ayet: 43) ve "oğlum gel gemiye bin, *kâfirlerden olma*" diyerek (bkz. ayet: 42) uyardığı oğlunun boğumak üzere olduğunu görünce Tanrı'ya yalvarmaya başlamış, "ailesini kurtaracağına ilişkin söz verdiğini" düşünerek oğlunu kurtarmasını istemişti O'ndan. Ne var ki, *kâfirlerden* olmuştu artık. Bu yüzden de *"aile"den olma niteliğini yitirmişti. Artık "aile"den sayılmadığı için de kurtarılmayacaktı ve kurtarılmadı.*

Bkz. **NUH, TUFAN.**

Tevbe Suresi, ayet: 23, 24

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ
وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَ
آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ
وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا
وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! *Babalarınızı, kardeşlerinizi* –küfrü imana tercih ediyorlarsa– *dost edinmeyin.* Sizden onları kim dost edinirse, doğrusu kendine yazık etmiş olur. De ki: "*Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, akrabanız (aşiret),* elde ettiğiniz, durgun gitmesinden korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler; sizce Allah'tan, Peygamberi'nden ve Allah yolunda savaşmaktan *daha sevgiliyse* Allah buyruğu gelene kadar bekleyin!" Allah fâsık kimseleri doğru yola eriştirmez. (Tevbe Suresi, ayet: 23, 24.)

Açıklama

Kur'an yorumcuları "Allah'ın emri"ni, "bu dünyada ve öbür düyada verilecek ceza, ya da Mekke'nin fethi" olarak yorumlarlar. Yani, "kâfir" olan "babalarını, oğullarını, kardeşlerini, yakınlarını", kendilerinden ve "aile"den sayıp sahip çıkanlar "cezalandırılacaktır". Hele "Tanrı yolunda savaş" söz konusu olduğunda, "kâfir"lere, "baba, oğul, kardeş"de olsalar sahip çıkılamaz. Çünkü artık "aile"den sayılmazlar. Savaşılır onlarla.

Uygulama da böyle olmuş, "kâfir"ler "aile"den sayılmamış, savaş sırasında kendi yakınları tarafından öldürülmüşlerdir. Yani "baba"lar, "oğul"lar, "kardeş"ler... birbirleriyle karşı karşıya gelip savaşmışlar, ölmüşler, öldürülmüşlerdir. Tanrı'nın buyruğu bu yolda olduğu için. Bkz. **CİHAD.**

İncil'de de bu doğrultuda açıklama okumaktayız:

İsa Peygamber'in şöyle dediği bildiriliyor:

"Yeryüzüne barış getirmeye geldim sanmayın. Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben, kişiyle babasının, kızla anasının, gelinle kaynanasının arasına ayrılık koymaya geldim. Ve adamın düşmanları, kendi *ev halkı* olacaktır. Babayı ve anayı benden çok seven, bana layık değildir." (Matta İncili, 10:34-37. Ayrıca Bkz. Luka İncili, 12: 49, 51-53.) Bkz. **İSA.**

"Adamın düşmanları, kendi ev halkıdır" biçimindeki açıklama, "Eski Ahid"de de (Tevrat'ta) yer alıyor. (Bkz. Tevrat, Mika, 7:6.)

İlgili Hadisler

Hadis

"Beni *çocuğundan, babasından* ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe hiçbiriniz iman etmiş olamaz." (Müslim, İman /70, hadis no: 44.)

"Beni *ailesinden,* malından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe bir kul iman etmiş olamaz." (Müslim, İman /69, hadis no: 44.)

Hadis

"Ahirette İbrahim *ana ve babasıyla* karşılaşır, (onları cehennemlikler arasında görünce) Tanrı'ya şöyle der: *'Tanrı'm! Kıyamet günü beni rezil etmeyeceğine ilişkin* söz vermiştin hani?' Tanrı da şu karşılığı verir: 'Ben cenneti, *(senin anan, baban da olsa) kâfirlere haram kıldım!*' " (Bkz. Buharî, Tefsir, 26/1.)

Tevbe Suresi'nin 114. ayetinde, İbrahim Peygamber'in, "kâfir" olan *babası* için Tanrı'dan "bağışlama dileği"nde (istiğfar) bulunmuş olmasına değinilirken "İbrahim'in, babasını Tanrı'nın bağışlamasını dilemesi, ona verdiği bir sözden dolayıydı" deniyor. 113 ayette de "ne bir peygamberin, ne de inanırların, Tanrı'dan putataparları bağışlamasını dilemeleri uygun olur" dendiği görülüyor.

Hadis

"Kim boyun eğmeyip İslam topluluğundan ayrılırsa, öldüğünde, İslam öncesinin ölüsü gibi olur ölüsü. Kim körü körüne bir bayrak altında çarpışır, *hısımlık-akrabalık yüzünden öfkelenip ortaya atılır ya da yalnızca hısımlık-akrabalık nedeniyle kavgaya çağırır ya da yalnızca hısımlık-akrabalık bağı bulunanlara yardım ederse ve o sırada da adam öldürülürse, İslam öncesi dönemde (Müslüman olmayarak) öldürülmüş gibi olur...*" (Bkz. Müslim, Kitabu'l-İmare /53-54, hadis no: 1848; Ebu Davud, Edeb /Asabiyyet 121, hadis no: 5121.)

Bir hadiste de, ailesiye, atalarla övünmemek gerektiği, herkesin "Adem'in çocukları" olduğu, insanların "İslam inanırı, Tanrı'dan korkar" olmaları ve olmamalarıyla birbirlerinden ayrıldıkları, hısımlık-akrabalık yüzünden ortaya atılmanın İslam'da kaldırıldığı bildiriliyor. (Bkz. Ebu Davud, Edeb /120, hadis no: 5116; Tirmizî, Menâkıb /75, hadis no: 3955, 3956.)

Kısacası: Geçerli olan "kan bağı", "hısımlık-akrabalık bağı" değil; yalnızca "Din"dir. İslam'ın dışında kalan bir "ana, baba, oğul, kızkardeş..." hiçbir biçimde "aile çatısı"na kabul edilmeyeceği için "ailenin dışında" kalır. Ve "düşman" sayılır. Gerek ayetlerin, gerek hadislerin açık hükümleri bunu dile getirmekte. "Miras"ta da "din ayrılığı" olduğu zaman, miras payından verilmez. Yani "Müslüman" olmayan kimse, hangi tür yakınlığı olursa olsun, bir Müslüman'ın mirasçısı olamaz İslam hukukunda. "Din ayrılığı", mirasçı olmaya engel olan "dört engel"den biridir. Bkz. **MİRAS.**

Dualarda yer verilen "İbrahim ailesi" (âlü İbrahim) ve "Muhammed ailesi" (âlü Muhammed) içinde de "Müslüman olmayan"lar bulunmamaktadır.

C- Aile Sorumluluğu

1- Aile Çobanlığı

"Aile"nin "başında" bulunan kimse (reis), o ailenin "çoban"ı durumundadır. "Koca", aile içinde "birinci derecede çoban"dır. "Karı ve çocuklar" ona bağlıdır, onun güdümündedir. "Karı"da, "ikinci derecede çoban"dır. "Koca"dan sonrakilerin çobanı.

"Uyanın: Hepiniz *birer çobansınız.* Ve hepiniz, güttüğü sürünün sorumlusudur. Emir (hükümdar, komutan, baştaki yönetici), insanlar üzerinde çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek (koca) *ev halkının (ailenin) çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın (karı) da kocasının evinin ve çocuklarının çobanıdır ve sürüsünden sorumludur.* Köle de efendisinin malının çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Unutmayın, hepiniz birer çobansınız ve her biriniz, sürüsünden sorumludur." (Bkz. Buharî, Cum'a /11, Cenâiz /33, İstikrâz /20, Vesâyâ /9, İtk /17, 19, Nikâh /81, 90, Ahkâm /1; Müslim, İmâret /20, hadis no: 1829; Ebu Davud, İmaret /1, hadis no: 2928; Tirmizî, Cihâd /27, hadis no: 1705.)

Yani herkes, bakmakla yükümlü olduğu kimselerden sorumludur. Bu sorumluluğu hiçbir zaman aklından çıkarmamalıdır. "Aile başkanları" da, "aile"nin "çobanlar"ı olduklarını, bu sorumluluğa uygun biçimde davranmaları gerektiğini unutmamalıdırlar.

"Çoban"lar nasıl davranmalılar?

"Sürü"lerine, hem "maddi" yönden, hem de "manevi" yönden bakmalıdırlar, destek sağlamalıdırlar, "yaşatma, geliştirme ve koruma görevleri"ni yerine getirmelidirler.

a) "Aile Çobanları"nın "Aile" İçin "Maddi" Çabaları

"Koca", çalışıp çabalamalı, evine-ailesine kazanç sağlamalı, aile bireylerinin yaşamaları, gelişmeleri için çabalamalı ve tümünü tehlikelere karşı gözetip korumalı. "Karı" da "kocasının malı" üzerindeki bekçiliğini, "çocuklar üzerindeki annelik görevi"ni ve koruyuculuğunu aksatmadan yapmalı. Bkz. **KADIN, KARI.**

İlgili Hadisler:

Hadis

"Bir adam, ne zaman ailesinin geçimi için harcamada bulunsa (nafaka), bu harcaması için de Tanrı'nın hoşnutluğunu isterse, bu harcaması onun için "sadaka" (bağış) sayılır." (Bkz. Buharî, İman, 41/2; Tecrid, hadis no: 51, 1842.)

Hadis

"Kuşkusuz, Tanrı hoşnutluluğunu gözeterek harcamada bulunduğun zaman, kesinlikle onun (sevap olarak) karşılığını görürsün. *Karının ağzına koyacağın lokmaya varana dek...*" (Buharî, İman, 41/3.)

Hadis

"Ömer anlatıyor: Peygamber, Nadiroğulları hurmalığının ürünlerini sattı ve *ailesinin bir yıllık geçimliğini* sağlayıp bir yana koydu." (Bkz. Buharî, Nafakât /3;

Tecrîd, hadis no: 1844; Müslim, Cihad /48-50, hadis no:1757; Ebu Davud, Kitabu'l-Harac/19, hadis no: 2963.)

Nadiroğulları (Benû Nadir), Hayber Yahudilerinden bir kabiledir. Medine Yahudileri, Nadiroğulları, Kurayzaoğulları ve Kaynukaoğulları olmak üzere üçe ayrılırdı. Bunlar Medine'nin eski sakinleri idiler. Medine'nin bütün sanatı, ticareti, tarımı, bunların elindeydi. Peygamber Medine'ye göçtüğünde, bunlarla ayrı ayrı karşılıklı saldırmazlık antlaşmaları yapmıştı. Zamanla Müslümanların bunlarla arası bozuldu. Bunlardan bir kesiminin toprakları, hurmalıkları, "savaşsız" olarak Peygamber'in eline geçti. Savaşsız elde edildiği için de "ganimet" olarak bölüştürülmeyip Peygamber'e bırakıldı. Nadiroğulları hurmalıkları da bunlar arasındaydı. Peygamber ve "aile"sine bırakılmıştı. Ayetin hükmüydü bu. İşte yukarıdaki hadiste sözü edilen budur. Peygamber bu hurmalıklardan elde edilen ürünlerin bir bölümünü "aile"sinin yıllık gereksinimine ayırırdı. Geriye kalanı da uygun gördüğü kesimlere verirdi. Haşr Suresi'nin 6. ayetinde (çeviri Diyanet'in): "Ey inananlar! Onların mallarından, Allah'ın Peygamberi'ne verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz. Fakat, Allah, Peygamberi'ne, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah herşeye kadirdir." deniyor.

Konu için bkz. **GANİMET.**

Burada konuyu ilgilendiren nokta, "Peygamber ailesi"nin "geçimi"nin, Peygamber'in "aile sorumluluğu"na uygun olarak gözetilmiş olmasıdır. Peygamber'in, *ailesinin yıllık geçimini* düşünüp güvence altına almış bulunmasıdır. Dahası: Hurmalıkların "aile"nin her yılki geçimini sağlasın diye öteki ganimetler gibi paylaştırılmamış olmasıdır.

Ayrıca bkz. **NAFAKA.**

Kısacası "ailenin çobanı", üzerine düşen sorumluluğuna göre tutum göstermek, "ailenin geçimi" için önlemler almak, çaba göstermek zorundadır. Gösterilecek çabanın, Tanrı katında "sevap" olarak da karşılık bulacağı bildiriliyor.

b) "Aile Çobanı"nın "Aile"den Olanlara Davranışları

"Aile"nin sorumluluğunu üstüne almış olanların, "maddi kazanç sağlama" çabalarının yanında, tutum ve davranışları da önemlidir. Aile bireylerine nasıl davranıyorlar? "Sert", "kaba", "huysuz" mu, yoksa "yumuşak", "yolgösterici" ve "sevecen"mi davranıyorlar? "Çoban"lar, yani "aile başkanları", bu soruları da kendilerine sormak ve eksikleri varsa gidermek zorundadırlar. Hadislerde ayet hükümlerine uygun olarak bu da işleniyor.

Hadis

"Huyu güzel ve ailesine karşı ince olan kimseler, inanırlar içinde inançları en tam olanlardandır." (Bkz. Tirmizî, İman /6, hadis no: 2612.)

Hadis

"–Ey Tanrı Elçisi! Karılarımıza karşı yapmamız gereken nedir?

"–Kendi yediğinden karına da yedirmen, kendi giydiğinden ona da giydirmen, döverken yüzüne vurmaman, onu aşağılamaman, evin-ailenin dışında ona küsülü davranmamandır." (Bkz. Ebu Davud, Nikâh /42, hadis no: 2142, 2143, 2144.)

Hadis

"Tanrı'nın cariyelerini (yani karılarınızı) dövmeyin!"

Peygamber böyle deyince, Ömer gelip, kadınların kocalarına zaman zaman baş kaldırır olduklarını, kötü huylarını anlatır. Bunun üzerine Peygamber kadınların (bir ölçüde) dövülmelerine izin verir. (Bkz. Ebu Davud, Nikâh /43, hadis no: 2146.)

Aynı hadiste belirtildiğine göre, Peygamber'in kadınların dövülmesine izin vermesi üzerine, birçok kadın gelip kocalarından yakınmaya başlarlar. Bunun üzerine de Peygamber şunları söyler:

"Birçok kadın, Muhammed ailesine gelerek, kocalarından yakınmışlardır. Böyle kocalar, sizin hayırlılarınız değildirler."

Bununla birlikte Ömer, Peygamber'in şöyle dediğini aktarır:

"Bir adam, karısını dövüyor olmasından dolayı sorumlu olmaz." (Bkz. Ebu Davud, Nikâh /43, hadis no: 2147; İbn Mace, Nikâh, hadis no: 1986.)

Konu için ayrıca bkz. **KADIN, KARI.**

c) "Aile Çobanı"nın "Aile"nin Öbür Dünya Mutluluğunu Sağlama Çabaları

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ
وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ
شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ٦

Tahrîm Suresi, ayet: 6

Anlamı (Diyanet'in)

Ey inananlar! Kendinizi ve *çoluk çocuğunuzu* (ailenizi) cehennem ateşinden koruyun. Onun yakıtı, insanlar ve taşlardır. Görevlileri, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine buyurulanları yerine getiren pek haşin meleklerdir. (Tahrîm Suresi, ayet: 6.)

Tâhâ Suresi,
ayet: 132

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ
وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْـَٔلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ
لِلتَّقْوٰى ﴿١٣٢﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Ehline (ailene) namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol. Biz, senden rızık istemiyoruz. Sana rızık veren biziz. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanındır. (Tâhâ Suresi, ayet: 132.)

Açıklama

Kur'an yorumcuları, insanların kendilerini ve "aile"lerini "Cehennem ateşi"nden nasıl "koruyacakları"nı anlatırlar: Verilen bilgilere göre:

• İnsanlar kendilerini cehennem ateşinden, yasakları çiğnemeyerek ve buyurulanları yaparak koruyabilirler.

• Aileler de, aile bireylerini günahtan sakındırarak, sakınmadıkları zaman cezalandırarak, Tanrı buyruklarını yerine getirmeye yönelterek, yerine getirmeyenleri cezalandırarak cehennem ateşinden korunabilirler.

Tahrîm Suresi'nin yukarıdaki ayetiyle ilgili olarak Kur'an yorumlarında anlatılanlar böyle özetlenebilir. (Bkz. Râzî, 30/47; Vâzin 4/121; Sabûnî 3/410.)

Demek ki "aile çobanları"nın yalnızca "kendilerini kurtarmak" çabaları, dinsel görevlerini yerine getirmeye yetmiyor, sorumluluklarını taşıdıkları aile bireylerini de dinin gösterdiği doğrultuya yöneltip Ahiret yaşamlarını güvenceye kavuşturmaları gerekiyor.

İlgili Hadisler

Hadis

"Çocuklarınıza iyilik edin ve *edeblerini* (eğitimlerini) güzelleştirin." (Bkz. İbn Mace, Edeb /3, hadis no: 3671.)

Hadis

"Bir adamın çocuğunu terbiye etmesi, bir '*sa*' sadaka vermesinden daha hayırlıdır." (Tirmizî, Birr /33, hadis no: 1951.)

"Sa", bir ölçü birimidir. "Ölçek" demek. Ağırlık olarak da, "şer'î dirhem"e göre 2, 917 kg, "örfi dirhem"e göreyse, 3, 333 kg. diye hesaplanır.

Hadis

"Yedi yaşına gelen çocuklarınıza namazı buyurun. On yaşına geldiği halde namaz kılmayan olursa dövün!" (Bkz. Ebu Davud, Selât /26, hadis no: 495.)

"Bir çocuk yedi yaşına geldiğinde, namaz kılmasını buyurun. On yaşına geldiğinde de namaz kılmazsa dövün!"

(Bkz. Ebu Davud, Selât /26, hadis no: 494; Tirmizî, Ebvâbu's-Selât /299, hadis no: 407.)

Hadis

"–Ey Tanrı Elçisi! Bir çocuk, ne zamandan başlayarak namaz kılmalı?

"–Sağını solundan ayırt etmeye başladığı zaman, namaz kılmasını buyurun!" (Bkz. Ebu Davud, Selât /26, hadis no: 497.)

İslam fıkhında, bir çocuğun, namaz kılmadığı zaman hangi yaşta, ne ile (elle mi, sopayla mı) dövüleceği, ayrıntılarıyla açıklanır.

Hadis

"Tanrı'm! Ailem ve malım konusunda acıklı bir duruma düşmekten sana sığınırım..." (Bkz. Neseî, İstiaze /41.)

Bir hadiste, ölüp giden insana, ancak üç şeyin yararlı olacağı bildirilir: Kendisine dua eden *iyi bir çocuk,* sürekliliği olan bir bağış ve "amel olunan (uygulanan) bir ilim."

(Bkz. İbn Mace, Mukaddime /20, hadis no: 241.)

Buharî, Tahrim Suresi'nin yukarıda sunulan ayetiyle ilgili olarak Mücahid'in şu yorumunu aktarır:

"Tanrı'dan korkup yasaklardan sakınmak konusunda kendinize ve ailenize öğüdünüz olsun, ailenizi bu doğrultuda terbiye edin." Ayette demek istenen budur. (Bkz. Buharî, Tefsir, 66/4.)

2- "Aile Çobanı"nın Dışındakilerin Sorumluluğu

"Aile çobanı" diye nitelenen aile yöneticilerinin (aile reislerinin) dışındakilere düşen görev ve sorumluluk da var: Gösterilen doğrultuda yürümek. Yani kurallara uymak.

Kur'an'da, örnek olsunlar diye bu konuda Peygamber ailesine seslenilir:

Ahzâb Suresi'nin 28'den 33'e kadar olan ayetlerinin (Diyanet'in resmi çevirisindeki) anlamları şöyledir:

"Ey Peygamber, eşlerine şöyle söyle: 'Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim'." (Ayet: 28.)

Eğer Allah'ı, Peygamberi'ni, ahiret yurdunu istiyorsanız bilin ki, Allah içinizden iyi davrananlara büyük ecir (sevap hazırlamıştır. (Ayet: 29.)

Ey Peygamber'in hanımları! Sizlerden biri açık bir hayasızlık yapacak olursa, onun azabı iki kat olur. Bu, Allah'a kolaydır. (Ayet: 30.)

Sizlerden Allah'a ve Peygamberi'ne boyun eğip yararlı iş işleyene, ecrini (karşılığını) iki kat veririz. Ona cömertçe rızık hazırlamışızdır. (Ayet: 31.)

Ey Peygamber'in hanımları! Sizler, herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Allah'tan sakınıyorsanız, edalı konuşmayın. Yoksa kalbi bozuk olan kimse, kötü şeyler ümid eder. Daima uygun söz söyleyin. (Ayet: 32.)

Evlerinizde oturun; eski Cahilliyede (İslam öncesinde) olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Peygamberi'ne itaat edin. Ey *Peygamber'in ev halkı* (Ehle'l-Beyt)! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister'." (Ayet: 33.)

"Peygamber'in ev halkı"na yöneltilen buyruklar, dolayısıyla başkalarının "ev halkları"na, ailesine de yöneltilmiş oluyor.

Kısacası: Ailede herkesin kurallara uyma zorunluluğu ve sorumluluğu vardır.

D- Aile Bireylerinin Öbür Dünya Mutluluğunu Paylaşmaları

Kur'an'da, aile içinde olanların öbür dünya mutluluğuna birlikte kavuşmalarının, bu mutluluğu paylaşmalarının önemi de anlatılır:

İlgili ayet, hadis ve yorumları için bkz.-**CENNET, DUA, MELEK.**

Özet

Aile: Birçok şeyi birlikte paylaşan, en başta karı, koca ve çocuklar olmak üzere yakınlardan oluşan bir birlik. "Küçük aile" ya da "çekirdek aile" ve "büyük aile" ya da "geniş aile" diye ikiye ayrılır.

Kur'an ayetlerinde ve hadislerde "âl", "ehl","aşiret" gibi çeşitli ad ve sözlerle anlatılır. Hadislerde, "aile başkanı"na, yöneticisine, "çoban" anlamında, kadınsa "râiye", erkekse "raî" denir. "Her çobanın, sürüsünden (yönettiklerinden) sorumlu olduğu" bildirilir. "Çoban"ın, gerek kendisini, gerek sorumlu olduğu bireyleri, "cehennem ateşi"nden korumaları buyurulur.

Yorumlarda, insanların kendilerini ve ailelerini, ancak Tanrı buyruklarına uyarak, yasaklardan kaçınarak cehennemden kurtarabilecekleri açıklanır. Ailede herkesin, kurallara uyma zorunlulukları vardır. Uymayanlar cezalandırılır.

➤AKIBET

İyi ya da kötü "son". Bir durumun, bir gidişin sonu, sonucu.

Kur'an ayetlerinde, "akıbet" otuz iki kez geçer. Geçtiği yerler:

Âli İmrân Suresi, ayet	: 137
En'âm Suresi, ayet	: 11, 135
A'râf Suresi, ayet	: 84, 86, 103, 128
Yunus Suresi, ayet	: 39, 73
Hûd Suresi, ayet	: 49
Yusuf Suresi, ayet	: 109
Nahl Suresi, ayet	: 36
Tâhâ Suresi, ayet	: 132
Hacc Suresi, ayet	: 41
Neml Suresi, ayet	: 14, 51, 69
Kasas Suresi, ayet	: 37, 40, 83
Rûm Suresi, ayet	: 9, 10, 42
Lokman Suresi, ayet	: 22
Fâtır Suresi, ayet	: 44
Sâffât Suresi, ayet	: 73
Ğafir Suresi, ayet	: 21, 82
Zuhruf Suresi, ayet	: 25
Muhammed Suresi, ayet	: 10
Haşr Suresi, ayet	: 59
Talâk Suresi, ayet	: 9

"Akıbet"in yer aldığı bu yerlerde, ayetlerin sözleri, çoğu yerde tümüyle aynıdır ya da kiminde biraz değişiklik bulunur yalnızca:

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ

Anlamı

Yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden önce geçmiş kimselerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı?

Bu soru, Rûm Suresi'nin 9., Ğafir Suresi'nin 21., Fâtır Suresi'nin 44. ayetlerinde tümüyle aynen, Yusuf Suresi'nin 109., Ğafir Suresi'nin 82. ve Muhammed Suresi'nin 10. ayetindeyse yalnızca bir harf farkıyla yer almakta.

Bu sorudan sonra, Yusuf Suresi, ayet: 109, Muhammed Suresi, ayet: 10'un dışındaki ayetlerde, kötü "akıbet"e uğrayanların, İslam'a inanmayıp karşı çıkan zengin, güçlü kişilerden çok daha zengin, çok daha güçlü oldukları, yeryüzünde çok daha geniş çapta uygarlıklar bıraktıkları, öyleyken, tutumları yüzünden kendilerini kurtaramadıkları, yok olup gittikleri anlatılmakta. Hemen hemen aynı biçimde...

سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

Anlamı

"Yeryüzünde dolaşın, sonra yalanlayanların sonlarının nasıl olduğunu görün!" Bu buyruk, Âli İmrân Suresi'nin 137., En'âm Suresi'nin 11. ve Nahl Suresi'nin 36. ayetlerinde tümüyle aynen yer alıyor. Neml Suresi'nin 51. ayetinde de bir sözcük farkıyla yer almakta. Bu sonuncu yerde, "suçluların sonlarının nasıl olduğunu görün!" denmekte.

Zuhruf Suresi, ayet: 25

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

Anlamı

"Yalanlayanların sonlarının nasıl olduğuna bak!"

Bu buyruk da, Zuhruf Suresi'nin 25. ayetinde bulunmakta.

A'râf Suresi, ayet: 103
Hacc Suresi, ayet: 41

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Anlamı

"Bozguncuların sonlarının nasıl olduğuna bak!"

Bu buyruk da, A'râf Suresi'nin 103. ve Hacc Suresi'nin 41. ayetlerinde tümüyle aynen, A'râf Suresi'nin 86. ayetinde de tekil-çoğul farkıyla (sonuncu ayette "bakın!" deniyor) yer almakta.

Yunus Suresi, ayet: 7
Saffât Suresi, ayet: 7

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَ

Anlamı

"Uyarıldıkları halde yola gelmeyenlerin sonlarının nasıl olduğuna bak!"

Bu buyruk da Yunus Suresi'nin 73. ve Saffât Suresi'nin yine 73. ayetlerinde tümüyle aynen yer almakta.

A'râf Suresi, ayet: 84
Neml Suresi, ayet: 69

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

Anlamı

"Suçluların (günahlıların) sonlarının nasıl olduğuna bak!"

Bu buyruk da, A'râf Suresi'nin 84. ve Neml Suresi'nin 69. ayetlerinde tekil-çoğul farkıyla (Neml Suresi'ndekinde "bakın!" deniyor) yer almakta.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ

Yunus Suresi, ayet: 39
Kasas Suresi, ayet: 40

Anlamı

"Zalimlerin sonlarının nasıl olduğuna bak!"

Bu buyruk da, Yunus Suresi'nin 39. ve Kasas Suresi'nin 40. ayetlerinde tümüyle aynen yer almakta.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ

Rûm Suresi, ayet: 42

Anlamı

De ki: Yeryüzünde dolaşın da, öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakın!" (Rûm Suresi, ayet: 42.)

Benzerleri :

Yusuf Suresi, ayet : 109
Rûm Suresi, ayet : 9
Ğafir Suresi, ayet : 82
Fâtır Suresi, ayet : 44
Muhammed Suresi, ayet : 10'da geçen bu buyruk da, Rûm Suresi'nin 42. ayetinde yer almakta.

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ

Neml Suresi, ayet: 51

Anlamı

"Düzenlerinin sonunun nasıl olduğuna bak. Biz onları ve toplumlarını, tümünü, yerle bir ettik." (Neml Suresi, ayet: 51.)

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

A'râf Suresi, ayet. 128
Kasas Suresi, ayet:83

Anlamı

"İyi son (güzel akıbet), korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlarındır."

Bu anlatım, A'râf Suresi'nin 128. ve Kasas Suresi'nin 83. ayetlerinde aynen yer alıyor. Aynı anlatım, başına "kuşkusuz" anlamına gelen "inne" eklenmiş olarak, Hûd Suresi'nin 49. ayetinde yer almakta. Yani şu demek oluyor:

"Kuşkusuz, iyi son, korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınanlarındır."

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ

En'âm Suresi, ayet: 135

Anlamı

(Ölümden sonra) iyi bir yurda kavuşmak biçiminde "hayırlı akıbet"in, kimin olacağını gelecekte öğreneceksiniz. (En'âm Suresi, ayet: 135.)

Kasas Suresi'nin 37. ayetinde de, Musa Peygamber'in, "Tanrı'm; Katından doğruluk kılavuzunu kimin getirdiğini ve iyi bir yurda kavuşma biçiminde güzel sonun kimin olacağını daha iyi bilir..." dediği yer alır.

Tâhâ Suresi, ayet: 132

وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى

Anlamı

İyi son, korkup Tanrı'ya karşı gelmekten sakınmanın karşılığıdır. (Tâhâ Suresi, ayet: 132.)

Hacc Suresi, ayet: 41

وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ

Anlamı

İşlerin sonu-sonucu Tanrı'nındır yalnızca. (Hacc Suresi, ayet: 41.)

Bir başka ayet: "İşlerin sonu-sonucu, Tanrı'ya varır". (Lokman Suresi, ayet: 22.)

Rûm Suresi, ayet: 10

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذٖينَ اَسَٓاؤُا السُّٓوٰۤاٰى
اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ

Anlamı

Sonra Tanrı'nın ayetlerini yalan sayıp, onları alaya alma yoluyla kötülük eden kimselerin sonu, pek kötü oldu. (Rûm Suresi, ayet: 10.)

Talâk Suresi, ayet: 9

فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ اَمْرِهَا خُسْرًا

Anlamı

(Alt üst edilen kentler) öylece, işlerinin günahının karşılığını tattılar ve işlerinin sonu-sonucu, zararlarına oldu. (Talâk Suresi, ayet: 9.)

Özet

Ayetlerle verilen öğütler, kısaca şöyle:

• Tanrı'ya karşı gelmekten sakınmalı, Tanrı buyrukları dinlenmeli. Bu tutumda olanlar, "kötü akıbet"ten kurtulurlar, iyi sona kavuşurlar.

• Tanrı'ya karşı gelenler, buyrukları, yasakları göz önünde bulundurmayanlar, öğütlere uymayanlar, "hayırlı akıbet"ten uzaklaşırlar, "kötü akıbet"e uğrarlar.

Bkz. AÇIKLAMA, CEHENNEM, CENNET, GÜNAH, KORKU, SEVAB.

➤AKIL

Düşünme, anlama yetisi.

I- "AKL"IN TANIMLARI

Râğıb'ın tanımı:

"Bilgiyi elde etmeyi hazırlayan güç. Bu güçle elde edilmiş bilgiye de 'akl' dendiği olur." (Bkz. Rağıb, el Müfredât, "Akl" maddesi.)

İslam felsefesinde "akl"ın "ameli" (eylemli, kılgılı) dedikleri ayrı, "nazarî" (düşünsel, kuramsal) olanı ayrı; ikincisi de ayrıldığı aşamalara göre ayrı ayrı tanımlanır. Bu ayırmalar ve tanımlar da Batı düşünce dünyasından kaynaklanır. Birincisi, (ameli olanı) kimi zaman şöyle tanımlanmakta: "İnsan bedenini, düşünceler yürütme ya da sezgi yoluyla elde edilmiş görüşler, inançlar doğrultusunda bir takım işleri yapmaya yönelik olarak harekete geçirmekte etkili olan güç" (yeti). Kimi zaman da şöyle: "İyi ve kötü işleri birbirinden ayırmaya yarayan, karar verme ve eylemde bulunmakta etkili olan güç." İkincisinin de şöyle tanımlandığı görülür: "Kavramları ve yargıları kavramaya yarayan algılayıcı güç." Bir de şöyle: "Düşünce ürünü olabilecekleri algılayıp almaya elverişli cevher." (Bu tanımlar için Bkz. Hüseyin İbn Muinuddin, Kazimir Ale'l-Hidâye Fi'l-Hikme, İstanbul, 1325, Arapça, s. 79, not: 2) "Nazari akl"ın aşamaları ileride gelecek.

İslam Tanrıbiliminde (kelâmda) ve İslam Hukukunda (Usûlü'l-Fıkıh'da) genellikle benimsenen tanımlar da şunlardır:

Akıl: "İster istemez elde edilmiş bilgilerden, düşünsel sonuçlara varmaya yarayan güç."

Akıl: "Beş duyunun algılarının varıp dayandığı algılama yolunu aydınlatan bir ışık" (nur).

(Bu tanımlar için Bkz. Saduddin Teftâzânî, Telvih, İstanbul, 1310, Arapça, c. 2, s. 716 ve ötekiler)

"Akıl" sözlük anlamıyla: "Devenin ayaklarını, 'ıkal' denen iple bağlamak"tır. "Sığınmak, diyet ödemek, önlemek" ve daha sonraları da "düşünmek" ya da "düşünce" anlamlarında kullanılır olmuştur. Hadislerde de bu anlamları görülür.

II- "AKL"IN KUR'AN'DAKİ ANLAMLARI

Kur'an'da "akl" (akıl) olarak yer almaz.

Kur'an ayetlerinde, akl'ın kendisi değil; bundan türemiş "fi'l"ler yer alıyor.

Bunlar da, "anlamak", "düşünmek", bir başka deyişle, "Aklı kullanmak" anlamlarını içerirler. Bunlar, toplam olarak, kırk dokuz kez geçer.

Şu ayetlerde yer alır:

Bakara Suresi, ayet	: 44, 73, 75, 76, 164, 170, 171, 242
Âli İmrân Suresi, ayet	: 65, 118,
Mâide Suresi, ayet	: 58, 103
En'âm Suresi, ayet	: 32, 151
A'râf Suresi, ayet	: 169
Enfâl Suresi, ayet	: 22

Yunus Suresi, ayet : 16, 42, 100
Hûd Suresi, ayet : 51
Yusuf Suresi, ayet : 2, 109
Ra'd Suresi, ayet : 3
Nahl Suresi, ayet : 12, 67
Enbiyâ Suresi, ayet : 10, 67
Hacc Suresi, ayet : 46
Mü'minûn Suresi, ayet : 80
Nûr Suresi, ayet : 61
Furkan Suresi, ayet : 44
Şuarâ Suresi, ayet : 28
Kasas Suresi, ayet : 60
Ankebût Suresi, ayet : 35, 43, 63
Rûm Suresi, ayet : 24, 28,
Yâsîn Suresi, ayet : 62, 68
Sâffât Suresi, ayet : 138
Zümer Suresi, ayet : 43
Ğafir Suresi, ayet : 67
Zuhruf Suresi, ayet : 3
Câsiye Suresi, ayet : 5
Hucurât Suresi, ayet : 4
Hadîd Suresi, ayet : 17
Haşr Suresi, ayet : 14
Mülk Suresi, ayet : 10

أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Anlamı

Anlamaz mısınız? (Efelâ ta'kilûn)
"Düşünmez misiniz?", "aklınızı kullanmaz mısınız?" diye de çevrilebilir.
Bu biçimdeki soru, Kur'an'da, on üç yerde geçer:

Bakara Suresi, ayet : 44, 76
Âli İmrân Suresi, ayet : 65
En'âm Suresi, ayet : 32
A'râf Suresi, ayet : 169
Yunus Suresi, ayet : 16
Hûd Suresi, ayet : 51
Yusuf Suresi, ayet : 109
Enbiyâ Suresi, ayet :10, 67
Mü'minûn Suresi, ayet : 80
Kasas Suresi, ayet : 60
Sâffât Suresi, ayet : 138

أَفَلَا يَعْقِلُونَ

Yâsin Suresi, ayet: 68

Anlamı

Anlamazlar mı? (Efela ya'kilûn)

"Düşünmezler mi?", "akıllarını kullanmazlar mı?" diye de çevrilebilir.

Bu biçimdeki soru, bir yerde yer alır: Yâsin Suresi, ayet: 68.

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

Anlamı

Umulur ki anlarsınız (Lealleküm ta'kilûn)

"Umulur ki, düşünürsünüz", "Umulur ki, aklınızı kullanırsınız" diye de çevrilebilir.

Bu söz de sekiz ayette yer alır:

Bakara Suresi, ayet	: 73, 242
En'âm Suresi, ayet	: 151
Yusuf Suresi, ayet	: 2
Nûr Suresi, ayet	: 61
Ğafir Suresi, ayet	: 67
Zuhruf Suresi, ayet	: 3
Hadîd Suresi, ayet	: 17

لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Anlamı

Anlayacak toplum için (Li kavmin ya'kilûn)

"Düşünebilen toplum için...", "aklını kullanabilen toplum için..." diye de çevrilebilir.

Ayetlerde, üzerinde düşünülüp ibret alınması istenen konu ve olaylar anlatıldıktan sonra, bu sözün yer aldığı sözlerle "anlayacak, düşünebilecek toplum için bunda ibret alınacak noktalar, kanıtlar, dersler vardır..." denir.

Bu anlatım da sekiz kez yer alır ayetlerde.

Bakara Suresi, ayet	: 164
Ra'd Suresi, ayet	: 4
Nahl Suresi, ayet	: 12, 67
Ankebût Suresi, ayet	: 35
Rûm Suresi, ayet	: 24, 28
Câsiye Suresi, ayet	: 5

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ

Anlamı

Bu onların anlamaz bir toplum olmalarındandır. (Zâlike bi ennehum kavmunlâ ya'kilûn)

"...Bu, onların düşünmez bir toplum olmalarındandır", "... Bu, onların akıllarını kullanmaz bir toplum olmalarındandır" diye de çevrilebilir.

Bu anlatım da Kur'an'da iki ayette yer alır:

Mâide Suresi, ayet : 58
Haşr Suresi, ayet : 14

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

Anlamı

Çoğu anlamaz (Ekseruhum lâ ya'kilûn).

"Çoğu düşünmez", "çoğu aklını kullanmaz" diye de çevrilebilir.

Bu anlatım da Kur'an'da üç ayette yer alır:

Mâide Suresi, ayet : 103
Ankebût Suresi, ayet : 63
Hucurât Suresi, ayet : 4

Enfâl Suresi, ayet: 22

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

Anlamı

Tanrı katında, yeryüzündeki canlıların en zararlısı, o sağırlar ve dilsizlerdir ki, (gerçeği) anlamazlar (düşünmezler, anlamak için akıllarını kullanmazlar). (Enfâl Suresi, ayet: 22.)

Yunus Suresi, ayet: 100

وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

Anlamı

Tanrı, kötü durumu, anlamayanların (akıllarını kullanmayanların) başına getirir. (Yunus Suresi, ayet: 100.)

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ
قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى
الْأَبْصَارُ وَلَٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

Hacc Suresi, ayet: 46

Anlamı

Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki, orada, düşünmelerine yarayan kalpleri, işitmelerine yarayan kulakları olsun. Ne var ki, yalnızca gözler kör olmaz, göğüslerdeki kalpler de kör olur. (Hacc Suresi, ayet: 46.)

Açıklama

Burada açıkça anlaşılıyor ki, "akletmek" yani "aklı kullanmak, düşünmek"; Kur'an da bir "kalp" işi olarak ele alınıyor. "Kişinin kalbi körleşmişse, düşünemez, anlayamaz". "Gözleri kör olduğu zaman, göremediği" gibi...

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا
كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا

Furkan Suresi, ayet: 44

Anlamı

Yoksa çoklarının söz işittiklerini ve düşünebildiklerini mi (akıllarını kullandıklarını) sanırsın? Kuşkusuz onlar hayvanlar gibidirler. Hayır, daha da yoldan sapmış durumdadırlar. (Furkan Suresi, ayet: 44.)

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

Âli İmrân Suresi, ayet: 118

Anlamı

Eğer düşünüyorsanız (anlıyorsanız, aklınızı kullanıyorsanız), işte biz size ayetleri açıkladık. (Âli İmrân Suresi, ayet: 118.)

Şuarâ Suresi'nin 28. ayeti de şöyle:

Musa şöyle dedi: "Eğer anlayabiliyorsanız (aklınızı kullanıyorsanız) bilin ki, O doğunun da, batının da, ikisinin arasında olanların da, Tanrı'sıdır!".

وَتِلْكَ
الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ

Ankebût Suresi, ayet: 43

Anlamı

İşte biz bu örnekleri insanlara veriyoruz. Bunları ancak, bilebilenler anlarlar. (Ankebût Suresi, ayet: 43.)

Mülk Suresi, ayet: 10

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا
فِي اَصْحَابِ السَّعِيرِ

Anlamı

(Cehennemlikler) Diyecekler: "Söz dinlemiş ya da düşünmüş (aklımızı kullanmış) olsaydık, şimdi ateşlikler arasında bulunmazdık". (Mülk Suresi, ayet: 10.)

Kur'an ayetlerinde "lübb" de "akıl" anlamında yer alır. Çoğul olarak: "elbâb" (akıllar)."Sahipler" anlamına gelen "ülû" ile birleşmiştir; akıl sahipleri (Ülü'l-elbâb).

يَا اُولِي الْاَلْبَابِ

Anlamı

Ey akıl sahipleri! (Yâ ülü'l-elbâb)

Bu sesleniş Kur'an'da, dört ayette yer almakta:

Bakara Suresi, ayet : 179, 197

Mâide Suresi, ayet : 100

Talâk Suresi, ayet : 10

Birincisinin yer aldığı ayetin anlamı şöyle:

" 'Kısas'ta sizin için hayat vardır ey akıl sahipleri! Artık umulur ki, Tanrı'ya karşı gelmekten sakınırsınız." (Bakara Suresi, ayet: 179.)

Bkz. KISAS

İkinci ayette şu uyarı bulunmakta:

"...Korkup bana karşı gelmekten sakının ey akıl sahipleri!" (Bakara Suresi, ayet: 197.)

Üçüncüsündeki uyarı da buna uygun nitelikte:

"...Öyleyse Tanrı'ya karşı gelmekten sakının ey akıl sahipleri! O zaman umulur ki kurtulursunuz." (Mâide Suresi, ayet: 100)

Dördüncüsünde, "inanmış olan akıl sahipleri"ne sesleniş var:

"...Tanrı'ya karşı gelmekten korkup sakının ey inanmış akıl sahipleri!..." (Talâk Suresi, ayet: 10.)

Bakara Suresi, ayet: 269; Âli İmrân Suresi, ayet: 7

وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّا اُولُوا الْاَلْبَابِ

Anlamı

Yalnızca akıl sahipleri düşünüp bundan öğüt alır. (Ve ma yezzekkeru illâ ülü'l-elbab)

Bu anlatım da iki ayette yer almakta:

"Tanrı, 'hikmet'i dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, kuşkusuz, ona çok iyilik edilmiştir. Yalnızca akıl sahipleri düşünüp bundan öğüt alır." (Bakara Suresi, ayet: 269.)

İkincisinin yer aldığı ayet uzuncadır. Bu ayette, Kur'an ayetlerinin iki temel bölüme ayrıldığı, bunlardan birincisine giren ayetlerin, "muhkem" (kesin anlamlı), ikincisine giren ayetlerinse "müteşabih" (benzeşimli) oldukları ve "bilimde derinleşmiş kimseler"in bu alandaki tutumları anlatılmakta. Sonunda: "Yalnızca akıl sahipleri düşünüp bundan öğüt alır" denmekte. (Âli İmrân Suresi, ayet: 7.)

Bkz. **AYET.**

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ

Ra'd Suresi, ayet: 19; Zümer Suresi, ayet: 9

Anlamı

Yalnızca akıl sahipleri düşünüp bundan öğüt alır. (İnnemâ yetezekkeru ülü'l-elbâb)

Bu anlatım da iki ayette yer almakta. Anlamları şöyle:

"(Ey Muhammed!) Sana Tanrı'ndan indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse kör gibi olur mu? Yalnızca akıl sahipleri düşünüp bundan öğüt alır." (Ra'd Suresi, ayet: 19.)

"Geceleri secde ederek ve ayakta durarak ibadet eden, Ahiretten kaygı duyan ve Tanrı'sının acımasını uman kimse, inanmayan kimse gibi olur mu? De ki, bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Yalnızca akıl sahipleri düşünüp bundan öğüt alır." (Zümer Suresi, ayet: 9.)

Bkz. **AHİRET, İBADET, İLİM, BİLİM.**

لِيَذَّكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ   لِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

Anlamı

Akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar diye (Liyezzekkere ülü'l-elbâb, Li yetezekkere ülü'l-elbâb).

Yer aldığı ayetler:

"Bu, Kur'an; insanlara iletilmiştir. İnsanlar onunla, uyarılsınlar, Tanrı'nın tek bir Tanrı olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye..." (İbrahim Suresi, ayet: 52.)

"(Ey Muhammed!) Sana indirdiğimiz bu kitap kutludur (mubârektir). (İndirdik ki) akıl sahipleri düşünüp öğüt alsınlar." (Sâd Suresi, ayet: 29.)

"Akıl sahipleri"nin "düşünüp öğüt almaları" gerektiği, şu yerlerde de anlatılır:

Âli İmrân Suresi, ayet	: 190
Yusuf Suresi, ayet	: 111
Sâd Suresi, ayet	: 43
Zümer Suresi, ayet	: 18, 21
Ğafir Suresi, ayet	: 54

"Akıl sahipleri" anlamına gelen "ülü'l-elbâb", Kur'an'ın bütünü içinde, yukarıdaki ayetlerde yer alır. Yani on altı kez geçer Kur'an'da.

Bkz. KUR'AN, ÖĞÜT.

Ayetlerde anlatılanlar şöyle özetlenebilir:

A- "Düşünen"ler, "akıl"larını kullananlar:

1- Evrene ibretle bakarlar;
  a) Tanrı'nın varlığını, birliğini kavrarlar,
  b) Peygamber'e ve Peygamber'in getirdiklerine inanırlar.
2- "Tanrı'nın gönderdiği kitab"ı okurlar;
  a) Anlatılanlar kavrayıp benimserler,
  b) Buyruklara, öğütlere, uyarlar, yasaklardan kaçınırlar.
3- Uyarılara uyma yoluyla;
  a) Cehennemden (ve dünyadaki belâlardan) kurtulma çabasını gösterirler,
  b) Cennete ulaşma (Tanrı'nın hoşnutluğunu kazanmış olarak) yolunu tutarlar.

B- Akıllarını kullanmayanlar:

1- Evrene bakıp Tanrı'nın varlığını, birliğini anlama yeteneğini gösteremezler, Tanrı'yı, ya hiç kabul etmezler, ya da kabul etmiyorlarmış gibi bir tutum gösterirler,

2- Peygamber'i tanımazlar, ya da tanımayanların doğrultusunda tutum gösterirler,

3- "Tanrı'nın indirdiği kitab"ı okuyup öğütlerine göre davranma yoluna gitmezler,

4- Dolayısıyla, gerek bu dünyadaki "belâ"lardan, gerek öbür dünyadaki cezadan, "Cehennem azabı"ndan kendilerini korumak, kurtarmak için gerekli önlemi almamış olurlar.

III- YORUMLAR, HADİSLER

A- Yorumlar

Ankebût Suresi, ayet: 43

وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ
نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا اِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

Anlamı

Biz bu misalleri insanlara veriyoruz. Onları ancak bilenler "akledebilir" (yakiluha). (Ankebût Suresi, ayet: 43.)

Açıklama

Ancak bilenlerin "akledebilecekleri" bildirilen "misal", 41. ayette geçiyor: "Allah'tan başka dost edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızıysa kuşkusuz örümceğin yuvasıdır. Bunu keşke bilebilseler" deniyor. Putataparların "dayanıksız örümcek ağı"na sığınmış gibi çürük bir yapıya sığındıkları anlatılmak isteniyor.

Burada yer alan "akletmek"e, Diyanet'in resmi çevirisinde "anlamak" anlamı verilmekte. Buna göre "aklı kullanmak"la "anlamak" eş anlamlı.

Rağıb el İsfehânî, "akl"ı, bir "doğuştan olan akıl" (el aklu'l-matbû), bir de "sonradan oluşan, işitmeler, öğrenmeler yoluyla sağlanan akıl" (el aklu'l-mesmû) diye ikiye ayıran görüşü aktarıyor; bu ayetteki "akl"ın, ikincisi olduğunu yazıyor. Kâfirlerde bulunmadığı anlatılan "akl"ın, hangi ayette olursa olsun, bu anlama geldiğini savunuyor. (Çünkü kâfirlerin doğuştan akılları olmadığı, deli oldukları söylenemez. "Akılsızlık"ları, bu yoruma göre, "Tanrı'nın sözünü tam anlamıyla işitmemiş, anlamamış, doğuştan olan akıllarını o yönde kullanmamış olmalarından...) Sonra, "yokluğu nedeniyle kuldan yükümlülük kalkıyorsa, o bulunmayan aklın da, birinci anlamdaki akıl olduğunu" belirtiyor. Yani "delilerde bulunmayan akıl, doğuştan, insanın doğasında var olan akıl"dır. (Bkz. Râğıb, El Müfredât, "akıl" maddesi.) "Deli"ler "yükümlü" değildirler, çünkü "insan doğasındaki akıl"ları yoktur.

Fahruddin Râzî de bu ayeti ele alırken, "onları ancak bilenler (âlimler) akledebilir" deniyor oluşu üzerinde duruyor. Râzî'nin yorumuna göre: Bir, herkesin anlayabileceği türden konular vardır. Zekâsı, sezgisi olan herkes bu konuları anlayabilir. Anlamak için daha önce edinilmiş bir bilgiye gerek yoktur. Bir de yalnızca "bilenler"in (âlimlerin) anlayabilecekleri konular vardır. Bu konular "ince" (dakik) konulardır. Bu konuları kavrayabilmek için "zekâ", "sezgi", yetmez, ayrıca "bilgi birikimi" gerekir. Hele konu, alabildiğine "ince", yani "derin"se, "bilgi birikimi"ne daha çok gerek vardır. İşte ayette, "bunları ancak bilenler akledebilir (anlayabilir) denirken, bu anlatılmak isteniyor. (Bkz. Râzî, 25/70.)

وَاِذْ قَتَلْتُمْ
نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ ف۪يهَاۜ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَۚ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا
اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَاۜ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰىۙ وَيُر۪يكُمْ اٰيَاتِه۪ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

Bakara Suresi, ayet: 72, 73

Anlamı (Diyanet'in)

Siz bir kimseyi öldürmüş ve bunu birbirinize atmıştınız. Oysa Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. "Sığırın bir parçasıyla ona vurun!" dedik. İşte böylece Allah, ölüleri diriltir. *Ve aklınızı kullanasınız diye size, ayetlerini gösterir.* (Bakara Suresi, ayet: 72, 73.)

Açıklama

Buradaki "Ve aklınızı kullanasınız diye ayetlerini gösterir" açıklamasını ele alan Fahruddin Râzî, "ayetler"le anlatılmak istenenin, sözü edilen "mucize" olduğunu, bu "mucize"nin, Tanrı'nın varlığını, gücünü, bilgisini, iradesini, yaratıcılığını, "Tanrı'dan gönderilen bir Peygamber'im" diyen Musa Peygamber'in doğru söylediğini gösterdiği, ayrıca "adam öldürme suçu"yla suçlanan bir kişinin suçsuzluğunu kanıtladığı için "ayet" değil de "ayetler" diye çoğul olarak yer aldığını belirttikten sonra, burada seslenilen kimseler üzerinde duruyor ve şöyle diyor:

"Bunlar, birer akıllı kimselerdi. Sözü edilen mucize gösterilmeden önce de böyleydiler. Akıllı olan bir kimseye de: 'Ben şu mucizeyi, sen akıllı olasın diye gösterdim' denemez. Demek ki ayetin anlatımını olduğu gibi almak ve sözlerine bakarak anlam vermek mümkün değildir. Sözlerini te'vil etmek gerekir." Râzî, ayetteki sözlerin nasıl "te'vil" edileceğini de belirtiyor. Râzî'nin yorumuna göre, ayette demek istenen şu: "Ey inanmazlar. Siz, öldükten sonra dirilmeye inanmıyorsunuz. Bunun olamayacağını ileri sürüyorsunuz. Bizse bunun olabileceğini size kanıtladık. Sizin akıl yürütmenize uygun olarak; ölen birinin, nasıl dirileceğini size gösterdik. Bunu gösterdik ki 'bir kişinin öldükten sonra dirilmesiyle, bütün insanların öldükten sonra dirilmeleri arasında hiçbir fark olmayacağını' düşünesiniz, böylece aklınızı kullanmış olasınız!" (Râzî, 3/126.)

Olay nedir?

İsrailoğullarından biri, Musa Peygamber zamanında bir adam öldürmüştür. (İleri sürüldüğüne göre, öldürülen, öldürenin kardeşi oğludur.) Öldüren aranırken suç, ilgisiz, suçsuz birinin üstüne atılır. Yine de kuşkular vardır ve asıl suçlunun ortaya çıkarılması istenmektedir. Musa Peygamber'e başvurulur. Musa Peygamber de bir sığır (bakara) kesilmesini buyurur. Nasıl bir sığır kesilmesi gerektiğini de, Tanrı'dan aldığı bilgilerle ve ayrıntılarıyla anlatır. İstenen sığır bulunur, sahibinden satın alınıp kesilir. Sonra Musa Peygamber, bu sığırın bir parçasıyla, ölüye vurulmasını ister. İstek yerine getirilir: Sığırın bir parçasıyla vurulan ölü, birden, (Musa Peygamber'in bir mucizesi olarak) diriliverir. Dirilen adamdan, kendisini kimin öldürdüğü sorulur, o da "şudur!" diyerek katilini gösterir. Ve asıl katil ortaya çıkınca, sanık olarak üzerinde durulan kişinin suçsuzluğu anlaşılır. Olay için bkz. **BAKARA.**

Burada anlatılmak istenen, "Tanrı'nın, ölüleri diriltmeye gücünün yettiği ve zamanı gelince bütün insanların öldükten sonra diriltilecekleri"dir.

Ve demek istenir ki, "eğer akıl yürütülürse, bunun gerçekleşeceği sonucuna varılır".

Burada kullanılması istenen "akıl", Rağıb'ın dediği ve Râzî'nin de işaret ettiği gibi, "mesmû", yani "Tanrı'dan alınan bilgilerle donanmış olan geçerli akıl"dır. Bir başka deyişle "imanlı akıl"dır. Çünkü bu ve benzeri "mucize"lere ancak böyle bir "akıl" yoluyla "evet" denebilir. Kısacası, "akl"ın "mucize"yi kabul etmesi için "iman gözlüğü" şarttır. Dinlerin temel metinleri, "din"lerde, "akıl"la "iman"ın özdeş olduğunu anlatır.

B- Hadisler

"Akl" sözcüğüne, hadislerde, daha çok "diyet" anlamında rastlanır. Herkesin bildiği "akıl" anlamında yer aldığı pek azdır. "Akıl" anlamında "lübb" ve "keys" sözcükleri görülür, bunların bir kısmı da, "sahih" (güvenilir, sağlam) hadislerde geçmez. "Akl"dan türetilmiş "fiil"ler de, "deveyi bağlamak", "diyet ödemek", "anlamak", "bilmek", "öğrenmek", anlamlarını içerir.

"Anlamak", "öğrenmek", "bilmek" anlamında olanlardan birkaç örnek:

Hadis

"Ey Ebu Zerr! Söyleyeceklerime *iyi akıl erdir* (iyi anlamaya çalış)!" (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 6/181.)

Hadis

"Gözlerim uyudu, kulaklarım işitti ve kalbim *akıl erdirdi...*" (Bkz. Dârimi, Mukaddime /2.)

Hadis

"Şu dünyalık, mal-mülk toplayanların, biriktirenlerin, hiçbir şeye *akılları ermiyor...*" (Bkz. Buharî, Zekât /4; Müslim, Zekât /34, hadis no: 992.)

Hadis

Enes'ten aktarıldığına göre, sahiplerinin yakındığı huysuz bir deve, Peygamber karşısında "secde" eder, o zaman oradakilerle Peygamber arasında şu konuşma geçer:

"–Ey Tanrı Elçisi! Şu dilsiz ve '*akledemez*' (anlamsız) bir hayvanken sana secde ediyor. Bizse *aklı erenleriz (aklımız var),* bizim sana secde etmemiz daha uygun değil mi?

"–Hayır, hiçbir insanın hiçbir insana secde etmesi uygun değildir. Bir insanın bir insana secde etmesi uygun olsaydı, kocasına secde etmesi için kadına emir verirdim..." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 3/158, 159.)

Hadis

Bir kadın, yanında bir çocuğuyla birlikte Peygamber'e gelir. Çocuğun durumunu anlatır:

"Bu çocuk, ailemden tek kalan insandır bana."

Peygamber de, biraz su getirilmesini ister. Su getirilir. Peygamber suyun içinde elini ağzını yıkar, sonra kadına verirken buyurur:

"Bu sudan çocuğa içir, birazını da üzerine dök, sonra Tanrı'dan iyileşmesini dile!

Kadın söyleneni yapar. Aradan bir yıl geçtikten sonra kadına sorulur:

"Çocuğun nasıl oldu?"

Kadın da şu karşılığı verir:

"Çocuk biraz '*akledebiliyor*' (birşeyler anlayabiliyor). Ama *aklı* normal insanların aklı gibi değil." (Bkz. İbn Mace, Tıb /40, hadis no: 3532)

Bilinen anlamdaki "akıl" da, hadislerde iki türde göze çarpıyor: Doğuştan, insana özgü (matbû) akıl ve "inançlı kişi"ye özgü olan akıl:

1- Doğuştan İnsana Özgü Olan Akıl

Bu tür akıl, kimilerinde "tam"ken, kimilerinde hiç yoktur. Bunlar "deli"lerdir. Bunlara "şeriat hükümleri" yönelmez. Yani böyleleri her tür yükümlülükten ve sorumluluktan uzaktırlar. Bunlara "ceza" verilmez. Söz konusu akıl, kimilerinde de yeterli ölçüde değildir. Bunlar "âkıl", yani "akıl yönünden olgun" sayılmazlar. Bunlar da "bâliğ" (erin, erişkin) olmamış çocuklardır. Bunlara da "şeriat hükümleri" büyük ölçüde yönelmez. Hadislerde bildirilen odur ki, bir de "şeriat hükümleri" için "yeterli", ama "kıt akıllı", "aklı az" olanlar vardır: "Kadınlar".

a) Akılları Hiç ya da Yeterli Olmayanlar (Deliler, Çocuklar)

Hadis

"(Tanrısal) kalem, üç kimseye sorumluluk yazmamıştır: Aklı gitmiş olan deliye, iyileşinceye dek... Uykuda olana, uyanıncaya dek... Ve çocuğa, 'ihtilâm' olana (döl verme yetkinliğine, yani erin, erişkin olana) dek..." (Bkz. Ebû Davud, Hudûd /16, hadis no: 4398-4403.)

b) Akılları Az (Kıt) Olanlar: Kadınlar

Hadislerdeki deyimiyle "noksan (eksik) akıllı"lar:

Hadis

Peygamber'in arkadaşlarından aktarıldığına göre, bir gün Peygamber kadınlarla karşılaştığında şöyle konuşurlar:

"–Ey kadınlar topluluğu! Bağışta bulunun! Çünkü bana cehennem gösterildiğinde cehennemdekilerin çoğunu sizin oluşturduğunuzu gördüm!

"–Ey Tanrı Elçisi! Neden? Cehennem halkının çoğunu neden biz oluşturuyoruz?

"–Çünkü siz (ona buna) 'lanet' ediyorsunuz (onu bunu kötülüyorsunuz) ve kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz! *Eksik akıllılar* ve eksik dinliler içinde aklı yerinde olanları yenmekte, adamın *aklını* başından gidermekte sizden daha başarılı olanları görmedim.

"–Ey Tanrı Elçisi! Akıl ve din eksikliği neden? Nereden belli?

"–*Akıl eksikliğini* ele alalım: İki kadının tanıklığı, bir erkeğin tanıklığına denk oluyor. Öyle değil mi?

"–Evet!

"–İşte bu, (kadınlardaki) *'akıl eksikliği'*ndendir. Gelelim 'din eksikliği'ne: Aybaşı durumları olduğunda (adet gördüklerinde) kadınlar, namaz kılmazlar, oruç tutmazlar. Öyle değil mi?

"–Evet!

"–İşte bu da, (kadınlardaki) 'din eksikliği'dir". (Bkz. Buharî, Hayız /6; Tecrid, Hayız, hadis no: 209; Müslim, İman /132, hadis no: 79, 80; Ebu Davud, Sünnet / 16, hadis no: 4679; İbn Mace, Fiten /19, hadis no: 4003; Ahmed İbn Hanbel, 2/ 373-374; Dârimî, Vudû /104.)

Türk atasözleri ve deyimleri arasında görülen "*saçı uzun aklı kısa*" gibi sözlerin kaynağını bu tür hadislerde arayanlar var.

Kadınlardaki "akıl eksikliği", "Şeriat hükümlerine muhatap olmalarına" engel olmamakta.

c) Aklı Tam Olanlar

Normal insanın, özellikle erkeğin "aklı tam" sayılır. Ona göre de "Şeriat hükümleri" yüklenir. Aklı tam olana "zû lübb" deniyor. Yukarıdaki hadiste de bu yer alıyor. Çoğulu da "ülü'l-elbâb" diye geçer. "Zevi'l-ukûl" dendiği de olur.

"Akıllı" ya da "tam akıllı", her konuda "işini bilen", gerekli "önlemleri alan" ve "yaş tahtaya ayak basmayan" kimseler için denir. "Hadis" diye ünlü olan şu sözdeki "akıl"ın da bu anlamda, yani "zekâ, önlem, işini bilmek" anlamında olduğu söylenebilir:

"Aklı olmayanın dini de yoktur".

Bu söz, "hadis" olarak ünlüyse de, hadis uzmanlarınca hadisliği kabul edilmemekte. Aliyyü'l-Kârî de, bu hadise, "uydurma hadisler" arasında yer veriyor. (Bkz. El Mesnu' Fi Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevdû', Beyrut, 1984, s. 207, hadis no: 398.)

"Akl"a çok önem verildiğini göstermek amacıyla "hadis" diye uydurulduğu söylenebilir.

Şöyle bir hadis İbn Mace'de yer alıyor:

"Tedbir gibi akıl olmaz..."

Yani "en üstün akıl, tedbirdir (gerekli önlemi almaktır)". Bu hadiste, "dünyalıklardan, haramlardan el-etek çekmek kadar üstün Tanrı korkusu ve güzel huydan üstün soyluluk olmayacağı" da belirtiliyor.

Ne var ki, bu hadisin "isnad"ında "zayıflık" bulunduğu da uzmanlarınca belirtilmekte. (Bkz. İbn Mace, Zühd /24, hadis no: 4218.)

İnsanda doğuştan bulunan normal "akl"ın değeri, İslam'da, yükümlülükler alanındadır daha çok. Ancak bu "akl"a asıl değer, "din"le, "iman"la bütünleşmesi durumunda verilir. Daha önce de belirtildiği gibi "dinli-imanlı" olmayan akıl; ayet, hadis ve bunların yorumlarına göre geçerli değildir. Örneğin, insan olarak "kâfir"in de "akl"ı vardır, ama "iman" olmadığı için geçerli sayılmamaktadır.

2- İnanıra Özgü (Geçerli) Akıl

Bu konudaki hadisler, şu ayet doğrultusundadır:

En'âm Suresi, ayet: 125

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِۚ وَمَنْ
يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ
فِي السَّمَٓاءِۜ كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾

Anlamı (Diyanet'in)

Allah kimi doğru yola koymak isterse onun ***kalbini İslamiyete*** açar. Kimi de saptırmak isterse, göğe yükseliyormuş gibi ***kalbini dar ve sıkıntılı*** kılar. Allah inanmayanları, küfür bataklığında bırakır. (En'âm Suresi, ayet: 125.)

Açıklama

Bu ayetin yorumunda Fahruddin Râzî, "Arkadaşlarımız, bu ayete dayanarak, dalaletin de (sapmanın), hidayetin de (doğru yolu bulmanın) Tanrı'dan olduğu görüşünü paylaşırlar" dedikten sonra yoruma girişiyor. Râzî'nin yorumuna göre:

• İnanmak da, inanmamak da bir kulun elindedir. Aynı derecede.

• Öyleyse iki yandan birini seçmesi için, insanın "kalb"inde bir nedenin oluşması gerekir.

• Bu neden, insanın, yararının ve zararının nerede olduğuna ilişkin bilgisidir.

• İşte bu neden, iki yandan birini seçmeyi sağlar. Çünkü seçim yaptığı yöne doğru iter.

• Tanrı, insanın "kalb"inde, "iman" yönünün seçilmesinin, kendi yararına olduğu görüşünü, bilgisini yarattığı zaman, insanın kalbinde o yöne doğru bir eğilim başlar. Tanrı'nın, "insanın kalbini İslam'a açması", bu demektir.

• İnsanın "kalb"inde, "Muhammed'e inanma"nın, gerek din, gerek dünya alanında büyük zararlara yol açacağı ve kendi zararına olacağı yolunda bir görüş oluştuğu zamansa, "iman"a ve "Muhammed"e karşı içinde bir "nefret" gelişir. Ve "iman", "İslam", o kimse için "göğe çıkmak" gibi zor gelir.

• Ayette demek istenir ki, Tanrı insanda iman olmasını "murad" ettiği zaman, onun kalbinde buna ilişkin eğilim oluşturup güçlendirir. Tersini murad ettiği zaman da tersini yapar. (Râzî, 13/177, 178.)

Bu ayette ve yorumunda çok açıkça görülüyor ki, "iman" da, "imansızlık" da bir "kalb" işidir. İşte "inanıra özgü olan akıl" da, burada kendini gösterir. Yani o da kalb işidir. İnanırın "kalb"inde "geçerli akıl" bulunduğu için "anlar" ve "inanır"ken, "kâfir"in, "kalb"inde "geçerli akıl" bulunmadığı için "anlamaz" ve "inanmaz". Şu ayet, bunu daha açık anlatır:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ
بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَٰئِكَ
كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ١٧٩

A'râf Suresi, ayet: 179

Anlamı (Diyanet'in)

Andolsun ki, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık. Onların ***kalbleri vardır ama anlamazlar.*** Gözleri vardır ama görmezler, kulakları vardır ama işitmezler. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da sapıktırlar. İşte bunlar gafillerdir. (A'râf Suresi, ayet: 179.)

Açıklama

Burada da "anlama"nın, "kalb" işi olduğu açıkça görülüyor. Bkz. **KALB**.

Hadislerde "selim (sağlam) akıl" (akl-ı selim) anlamında, "selim kalb" vermesi için Tanrı'ya dua edildiği görülür.

"Kalbin sağlamlığı", yani "anlayış", özellikle "İslam'a yönelik eğilim ve kavrayış", üzerinde durulan "geçerli akl"ın ürünüdür.

Hadis

Bir adam Peygamber'e gelir ve şöyle konuşurlar:

"–Ey Tanrı Elçisi! Ben Kur'an okuyorum, ama 'kalb'imi 'akıl erdirir' bulamıyorum (yani anlamıyorum.)

"–Kalbin, iman yönünden kuru. Bilesin ki, bir kula iman, Kur'an'dan önce verilir." (Bkz. Ahmed İbn Hanbel, 2/172.)

Hadis

"Tanrı kime iyilik dilerse, ona din konusunda anlayış (fıkh) verir." (Bkz. Buharî, İlm /10, Humus /7, İ'tisâm /10; Müslim, İmâret /175, hadis no: 1037.)

Hadis

"İnanırın 'firaset'inden (zekâsından, dince geçerli olan aklından) korkun (yani bunu hesaba katmamazlık etmeyin)! Çünkü o, Tanrı'nın 'nur'uyla bakar." (Bkz. Tirmizî, Tefsir /16, hadis no: 3127.)

Tirmizî bu hadisi, şu ayetin yorumunda aktarıyor:

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ

Hicr Suresi, ayet: 75

Anlamı

Bunda, (akıl gözüyle) görebilenler için ibretler vardır. (Hicr Suresi, ayet: 75.)

Açıklama

Bu ayette, "mütevessim" geçer ki, "ibret gözüyle gören, anlayan", yani "inanıra özgü akıl" demektir. (Bkz. Râğıb, el Müfredât, Vesm maddesi.)

Daha önce "akıl" anlamında olduğu belirtilen "lübb" de, "inanıra özgü imanlı akıl"dır. Yine Kur'an'da geçen ve bir kez "akıl" anlamına gelen "hicr"de (Fecr Suresi, ayet: 5.) bu türden akıldır. Bkz. ANT.

Gerek Kur'an'da, gerek hadislerde, "öğüt", "iman" söz konusu olduğu zaman hep bu aklın işlendiği görülür.

IV- İSLAM HUKUK, İNANÇ ve DÜŞÜNCE DÜNYASINDA AKIL

A- Güzelliği, Çirkinliği Akıl mı, Nakil (Ayet, Hadis) mi Belirler?

Bu soruya karşılık bulabilmek için önce tartışılan "güzellik" ve "çirkinlik"in ne olduğunu bilmek gerekir.

Sadru'ş-Şerî'a (ö. 1346), önce "Tenkîhu'l-Usûl" diye yazdığı, sonra "e't-Tavdih Fi Halli Ğavamid'it-Tehkîh" adıyla açıklamasını yaptığı kitabında (kitap İslam hukukunu içerir) "güzellik-çirkinlik" sorununu ele alırken, bu konunun "ana konu"lardan olduğunu, bu konuda birçok "derin âlim"lerin bile "ayakları kayıp çukurlara yuvarlandıklarını" belirttikten sonra "ulema"nın görüşlerini anlatmaya girişiyor. "Bilesin ki, ulema, 'güzellik' ve 'çirkinlik' derken bunları üç anlamda kullanırlar..." diye başlıyor ve anlatıyor. (Bkz. Sadru'ş-Seri'a, Tenkîh-Tavdih-Talvih, İstanbul, 1310, c. 1, s. 327 ve devamı.)

1- Güzellik ve Çirkinliğin Üç Anlamı ve Aklın Belirleyicilik Payı

a) Birinci Anlam

İnsan doğasına uygun olan "güzel", ters olan da "çirkin"dir. Örnek: "Tatlı" olan "güzel"dir, "acı" olansa "çirkin"dir.

Güzellik ve çirkinlik bu anlamda alındığında, "ulema"nın tümünün görüşlerine göre "yargıç" (hâkim), yani belirleyici, "akıl"dır. "Aklın hükmü kabul edilir".

b) İkinci Anlam

"Yetkinlik (kemâl)", üstünlük kazandıran nitelik, "güzel"; tersine "eksiklik (noksan)" getiren nitelikse, "çirkin"dir. Örnek: "Bilgi", "güzel"; "bilgisizlik"se "çirkin"dir.

Güzellik ve çirkinlik bu anlamıyla alındığında da bütün görüşlere göre belirleyici, "akıl"dır.

c) Üçüncü Anlam

Dünyada "övgü", Ahiretteyse "sevap" kazandıran şey "güzel"; dünyada "kınanası" Ahirette de "ceza konusu" olan şey "çirkindir". Örnek: Bir şey "sevap"sa güzel, "günah"sa çirkindir.

İşte tartışma, güzellik ve çirkinliğin bu anlamıyla alınması durumunda ortaya çıkıyor.

Eş'arî Mezhebinin Görüşü

Eş'arî'lere göre, bu anlamdaki güzellik ve çirkinliği belirlemede yetkili olan, "akıl" değil "nakil"dir, yani: "Şeriat". Bu durumda "güzel" olan, "Şeriat"in "yapılmasını buyurduğu" şey; "çirkin"se, "Şeriat"in "yasakladığı" şeydir. İnsanların tüm yaptıkları ve yapmadıkları böyle değerlendirilir. Temelde, insanların yaptıklarını ya da yapmadıklarını "güzel" ya da "çirkin" kılacak bir şey yoktur. Çünkü "kulun her tür işi ve davranışı, Tanrı'nın iradesine bağlıdır". İnsan neyi yapıyorsa zorunlu olarak yapıyor ve neyi yapmıyorsa zorunlu olarak yapmıyor. Zorunluluk (cebr) olunca, insanın yapmasına ya da yapmamasına "güzel" ya da "çirkin" niteliği verilemez. İnsanın yapması ya da yapmaması değil de, buyurulan ya da yasaklanan neyse o güzel, ya da çirkin diye nitelenebilir.

Mutezile Mezhebinin Görüşü

"Güzel"; yapılıyor olmasından dolayı, Şeriat'çe ya da "akıl"ca "övülen" şeydir. Şöyle de söylenebilir: "Güzel", baskı altında olmayan, özgür ve bilinçli bir insanın yapması gereken şeydir. "Çirkin" de, yapılıyor olmasından dolayı "Şeriat"çe ya da "akıl"ca "kınanan" şeydir. Şöyle de söylenebilir: "Çirkin", baskı altında olmayan özgür ve bilinçli bir insanın yapmaması gereken şeydir. Baskı altında olan, özgür olmayan, ya da deli olan kimsenin yaptığı belli olmaz. Güzel de olabilir, çirkin de olabilir. Özgür ve bilinçli insan, "yaptığı" şeyin "yaratıcısı"dır (kul, fi'linin hâlıkıdır). Bir işin ve davranışın "övülecek" türden mi, "yerilecek" türden mi olduğunuysa yalnızca "akıl" belirler. İnsan, "akl"ıyla, "Şeriat" alanında bile, yaptığı işin "güzel" ya da "çirkin" olduğunu bilir. Şeriat'çe "övülen" şey, Şeriat bildirmemiş olsaydı bile, "akıl" yoluyla bilinebilirdi. Şeriat'çe "kınanan" şey de öyle... Akıl, her şeyi gösterir. Akıl, hem "insan"a, hem de "Tanrı"ya "gereklilik" (icab) yükler. İnsan, aklın yapmasını gerekli gördüğü şeyleri yapmak, yapmamasını gerekli gördüğü şeyleri de yapmamak "zorunda"dır. Tanrı da öyle. Tanrı, aklın, insanlar için "en elverişli" gördüğünü yapmak, tersini yapmamak "zorundadır" (Halku'l-eslâh).

Matürîdi Mezhebinin Görüşü

Kimi şeyler vardır ki, "güzel" mi, "çirkin" mi, "iyi" mi, "kötü" mü olduğunu insan, "akl"ıyla bilir. Bu konuda "Şeriat"in bir açıklaması olmasa bile... Örnek: "Dürüst" olmak, "doğru"yu söylemek, "güzel"dir. "Yalan" söylemekse "çirkin". Bunun böyle olduğunu Şeriat de söyler. Ama Şeriat söylememiş olsaydı bile, akıl bunun böyle olduğunu bilirdi. İşte bu gibi durumlarda "akıl" belirleyicidir. Yani bu alanda, bir tutum ve davranışta bulunup bulunmamanın gerekip gerekmediği, en başta "akl"a dayalı olur. Ama öyle şeyler de vardır ki, "akl"ın alanı dışındadır. Örnek: "Namaz", "oruç" ve öteki "ibadet"ler böyledir. Bunların "yapılması gerektiği", ancak Şeriat'le (ayet ve hadislerle, din yoluyla) anlaşılabilmiştir. Dinin açıklaması olmasaydı, bunların yapılması gerektiğini "akıl" bulamazdı. Kısacası, buyurulan bir ibadet "güzel"dir, ama bu güzellik Şeriat yoluyla anlaşılmıştır. Tersiyse "çirkin"dir. Bunu bildiren de "akıl" değil "nakil"dir (Şeriat).

Bu görüşü, Mutezile'den de paylaşanlar vardır.

Ancak, Matürîdi'lere göre: Güzelliği, çirkinliği "akl"ın bulabildiği alanda da "hâkim" olan yine "Tanrı"dır. İnsan "akıl" yürütürken bilinenleri alıp

değerlendirdiği, "öncül"leri oluşturduğu zaman, "sonuç"a ilişkin "bilgi"yi Tanrı yaratır. İnsan da o sırada hemen sonuca ulaşır. Ama Tanrı o bilgiyi yaratmamış olsa, insan ne denli akıl yürütürse yürütsün, sonuca ulaşamaz.

Bu bilgiler, "usûlü'l-fıkh" (İslam Hukuku, yöntembilim) ve "kelâm" (Tanrıbilim) kitaplarında yer alır. Sadru'ş-Şerî'a ve Teftazani de yukarıda sunulduğu gibi anlatmaktadırlar. Anlatılanlar, yer yer özetlenerek sunulmuştur. (Bkz. Sadru'ş-Şerî'a, Tenkîh-Tavdih-Telvih, İstanbul, 1310, c. 1, s. 327-374.) Öteki "Usûlü'l-fıkıh" kitaplarının da "Emr", "Me'mûrun bih" ve "hükm" bölümlerine ve "kelâm-akâid" kitaplarına bakınız.)

Fatih Sultan Mehmet'in ilk İstanbul Kadısı olan Hızır Bey (1407-1458) de, Tanrıbilim alanında yazdığı "Nuniyye" adlı, Arapça ve şiir biçimindeki kitabında, şöyle der:

"Güzellik-Çirkinlik Şeriat'le belirlenir. Ama biz diyoruz ki, kimi zaman akılla da anlaşılır."

İki dizede yer alır bu açıklama. Bu dizelerin daha da açıklamasını yapan Şemsüddin Ahmed el Hayâlî, yukarıda sunulan mezheplerin görüşlerini, Sadru'ş-Şerî'a ve Teftazani'nin yazdıklarından alarak özetler. (Bkz. Şerhu Niniyye Li'l-Hayâli, Arapça İstanbul, 1318, s. 52-55.)

B- Çatıştıklarında "Akl"ın mı, "Nakl"in mi Dediğine Uyulur?

İslam kelâmına, en azından 12. yüzyıldan bu yana yerleşen ve ünlü Mısırlı İslambiliri Muhammed Abduh'un deyişiyle (bkz. Abduh, el İslam Dinü'l-İlim ve'l-Medeniyye) "pek önemli olmayan bir kesim"in dışında benimsendiği görülen bir kural vardır:

"Akıl ile Nakil (ayet, hadis) çatıştığında, akıl tercih edilir, nakil de Te'vil edilir."

• Akıl ile nakil nasıl çatışır?

Birçok örnek veriliyor. Kimi örnek Tanrı'yla ilgili:

Özellikle Sünni inanç dünyasında yaygın ve benimsenen görüşe göre:

• Tanrı "cisim" değildir.

Yani, Tanrı "maddi varlık"lar gibi düşünülemez. Esasen, "hiçbir şeye benzemez". O'nun "hiçbir şey benzeri olamayacağı"na göre, "cisim"li varlıklara da benzemiş olamaz. Ayet (Şûrâ Suresi, ayet: 11) böyle der. Akıl da böyle der.

Ne var ki, ayet ve hadislerde yer alan kimi açıklamalar, bu inanca elvermiyor gibi. Örnek:

Bakara Suresi, ayet: 210

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

Kelimesi kelimesine çevrilmeye çalışılırsa bu ayetin anlamı şu olur:

"Onlar illc de ***Allah'ın buluttan gölgeler içinde*** *meleklerle birlikte kendilerine* ***gelmesini*** ve işlerinin bitirilivermesini mi bekliyorlar? İşler Tanrı'ya döndürülür." (Bakara Suresi, ayet: 210.)

Açıklama

İslam'ı kabul etmemiş olanların artık direnmemeleri istenmekte, direnenlerin "gök"ten gelecek bir cezayla cezalandırılabilecekleri duyurulmakta. Yani: "Artık ne bekliyorsunuz; Müslüman olsanıza! Tanrı'nın sizi ansızın cezalandırmasını mı bekliyorsunuz?"

Ne var ki, sözlerin tam anlamı böyle değil. Yukarıda sunulduğu gibi. Kimi Kur'an çevirilerinde de aynı anlam görülmekte. Örneğin Hasan Basri Çantay, ayete şu anlamı vermekte:

"Onlar (İslam'a girmeyenler) ille Allah'ın, buluttan gölgeler içinde, meleklerle birlikte kendilerine gelivermesine ve işlerinin bitirilivermesine mi bakıyorlar? Halbuki (bütün) işler, Allah'a döndürülür."

• "Tanrı'nın bulutlar, buluttan gölgeler içinde *gelmesi*" kabul edilebilir mi? "Akıl" buna "Evet!" der mi?

Tanrı'nın "cisimli bir varlık" olmadığına göre "bulutlar içinde gelmesi" söz konusu olamaz. Ama görüldüğü gibi ayetteki sözlerle, bu açıkça bildiriliyor. Demek ki burada "nakl"in dediği başka, "akl"ın dediği başka doğrultularda. İşte burada "akıl ile naklin çatıştığı" kabul ediliyor ve yukarıdaki kural işletiliyor yorumcularca. Yani "akl"ın dediğine uyulacak. Akıl, "Tanrı'nın bulutlar içinde gelmesi"nin olamayacağını söylediği için bunun olamayacağı kabul edilecek. Ayetin sözleri de bu doğrultuda "te'vil" edilecek. Bu nedenle Diyanet'in resmi çevirisinde de ayete "te'vil"li anlam verildiği görülüyor: "Allah"ın "Kendi"sinin değil de, "azab"ının "bulut gölgeleri içinde gelmesi"nin anlatıldığı yansıtılıyor. Bu çeviride ayetin tümüne verilen anlam şöyle:

"Onlar, bulut gölgeleri içinde Allah'ın *azabının* ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler, Allah'a dönecektir."

Bu ayetin nasıl yorumlanması gerektiği, Kur'an yorumcularınca uzun uzun tartışılmakta. Fahruddin Râzî de "Tefsir"inde bu yorumlara çok geniş biçimde yer vermekte. (Bkz. Râzî, Tefsir, c. 5, s. 212-218. Ayrıca bkz. Taberi, c. 2, s. 190-193.)

"Sahih" (sağlam) yani güvenilir kabul edilen bir hadisin sözlerinin anlamı şudur:

"*Mubarek ve Yüce Rabbi'miz (Tanrı), her gece* ***birinci kat göğe iner.*** Gecenin son üçte biri kaldığında... Ve: 'Dua eden yok mu, kabul edeyim, isteyen yok mu, vereyim! Bağışlanmasını dileyen yok mu, bağışlayayım!' der."

Bu hadise, en güvenilir hadisçiler de kitaplarında yer veriyorlar. (Bkz. Buharî, Teheccüd /14; Müslim, Selâtu'l-Müsâfirîn /168-172, hadis no: 758; Ebu Davud, Salât / 311, hadis no: 1315; Tirmizî, Salât, hadis no: 446, İbn Mace, Salât, hadis no: 1366; Dârimi, Salât/168, Muvatta, Kur'an /30; Ahmed İbn Hanbel 12/264, 267, 282...)

Bu hadis nedeniyle Nevevî, "ulemâ"nın bu konuda iki tutumu olduğunu yazıyor. Bu tür hadislerde nasıl bir tutum gösterilmesi gerektiği konusunda iki görüş var: Biri, "selef" en "eskiler"in ve bunların yanında kimi "kelam"cıların benimsedikleri görüş. Bu görüşe göre, anlatılanların doğru olduğuna inanmak ve "te'vil" yoluna gitmemek. Anlatılmak istenenin ne olduğunu (Allah'ın muradını) ancak "Allah bilir" deyip geçmek. İkinci görüşse, "kelam"cıların çoğunluğunca ve eskilerden de kimilerince benimsenen görüş: Bu görüşe göre,"uygun biçimde te'vil" yoluna gidilmelidir.
(Bkz. Müslim'de, söz konusu hadisin açıklaması.)

Demek ki, burada da "akıl ile nakil karşı karşıya" görünüyor. Çünkü "nakil", yani hadisin sözleri, "Tanrı'nın "indiği"ni, her gece "birinci kat göğe inip" kullarının kendisine yakarmalarını istediğini anlatıyor. Akılsa Tanrı için böyle bir "inişin" olamayacağını söylüyor. Çünkü Tanrı, "cisimli bir varlık" değildir.

Kur'an'da "yüz" anlamına gelen "vech", "el" anlamına gelen "yed" sözcükleri yer alır. İnsanların "vech"inden, "yed"inden söz edildiği gibi, Tanrı'nın "vech"inden, "yed"inden de söz edildiği görülüyor. Ama akıl diyor ki "Tanrı'nın yüzü, eli olamaz". Aynı gerekçeyle: "Tanrı, cisimli varlık değildir." O zaman buralarda da "nakil" ile "akıl", "çatışık" durumda sayılıyor. Ve "selef"in, yani eskilerin dışındakiler kuralı işletip "te'vil" yoluna gidiyorlar. Bkz. VECH, YED.

Kimi İslam bilirine göreyse, "akıl ile nakil hiçbir zaman çatışmaz". Bu görüşte olanların başında gelenlerden biri İbn Teymiyye'dir (ö. 1254). Bu İslam biliri, bu alanda başlı başına bir kitap yazmıştır. Kitabın adı "Der'ü Teârudi'l-Akli Ve'n Nakli". İbn Teymiyye, bu kitabının başında, yukarıda sunulan kuralı ele alıyor ve bu kuralı, Gazâlî'nin, Yunan felsefesinden alıp İslam dünyasına aktardığını savunuyor. Gazâlî'yi de ağır biçiminde suçluyor. İbn Teymiyye'ye göre, "akıl ile nakil çatışmıyor ki akıl tercih, nakil de te'vil edilsin". Bu İslambiliri, "selef"in görüşünde. Kendisine, "Tanrı'nın her gece birinci kat göğe indiğini anlatan" hadis anımsatılıyor ve soruluyor:

"Peki te'vil edilmeyecekse, Tanrı birinci kat göğe nasıl iner?"

İbn Teymiyye o sırada minberde, hutbededir. Soru sorulunca, minberden iniyor ve şu karşılığı veriyor:

"İşte böyle!"

Yani "Tanrı'nın birinci kat göğe inişi"ni, kendisinin minberdeyken bir basamak inişiyle anlatıyor.

Bu İslambilirine göre de (selefin tutumunda görüldüğü gibi) "her şeyi olduğu gibi kabul etmeli, inanmalı" ve "gerçeği yalnızca Tanrı bilir" deyip geçmelidir.

Bununla birlikte, İbn Teymiyye'nin çeşitli konularda "akıl yürüttüğü" ve bu akıl yürütmeleriyle ilgi topladığı görülmekte. Yani "akıl yürütmek"ten yana gözükmezken, kendisi bu yola gitmekte. Ve böylece çelişkiye düştüğü ileri sürülmekte.

C- İslam "Akılcılar"ı (İslam Rasyonalistleri)

"Sünni" çığırdan ayrılmayla başladığı için "ayrılanlar" anlamında "Mutezile" diye ad verilen bir çığırda olanlar böyle, "İslam akılcıları" diye nitelenir. "İslam'ın özgür düşünürleri" diye nitelendikleri bile olur. Oysa bunların, kendi görüşlerini paylaşmayanlara, Abbasi Halifeliği'nde etkin oldukları dönemlerde, işkence bile uygulattıkları bilinir. (Bkz. W. Montgomery Watt, İslami Tetkikler İslam Felsefesi ve Kelamı, çev. Dr. Süleyman Ateş, Ankara, 1968, İlahiyat Yay., s. 61 ve devamı.)

Mutezile ve İlkeleri

İleri sürülegelen odur ki, Mutezile çığırı, Vâsıl İbn Ata (ö. 748) adında bir adamın, hocası durumundaki Hasan el Basrî'nin (ö. 728) ve onunla birlikte olanların görüşlerine ters düşmesiyle başlamış, ya da gelişmiştir. Hasan el Basrî, öğrencisinin kendilerine ters görüş ileri sürdüğünü görür görmez: "Vâsıl, bizden ayrıldı" dedi. Bu "ayrılma"yı "ayrılma" anlamına gelen "itizal" sözcüğüyle

söyledi. "Mutezil" de "ayrılan" anlamına gelen "itizal" sözcüğüyle söyledi. "Mutezil"de "ayrılan" anlamındadır. Bununla birlikte, daha önce de kimileri için bu sözcüğün kullanıldığı aktarılagelir. (Bkz. Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. İbrahim Agâh Çubukçu, İslam Mezhepleri Tarihi, Ankara, 1965, İlahiyat Yay., I, s. 91 ve devamı. Ayrıca bkz. Bağdâdî, Mezhepler Arasındaki Fark, çev. Doç. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı, İstanbul, 1979, s. 100 ve devamı. Watt, aynı kitap, aynı yer; De Lacy O'leary, İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, çev. Hüseyin Yurdaydın-Yaşar Kutluay, s. 83 ve devamı.)

"Mutezile" adıyla bilinen çığırında ötekiler gibi, bir çok kollara ayrıldığı görülür. Ancak belirtilegeldiğine göre, kolların tümü, en azından 5 ana ilkede birleşirler:

1- *"Tanrı Birliği"* (Tevhid):

Tanrı için, Tanrı gibi "kadim" (öncesiz) sayılabilecek "sıfat"lar ileri sürmeyi doğru bulmazlar. Bunun, "birçok kadim"e yol açacağını, dolayısıyla de "Tanrı birliği"ni bozacağını ileri sürerler.

2- *"İki yerin ortasında bir yer":*

Büyük günah işleyenlerin yeri. Bunlar, ne kâfirler kesiminde, ne de "inanır"lar (müminler) kesimindedirler. "Ortada bir yerde" bulunurlar.

3- *"Tanrı'nın insan için en elverişli olanı yapıp yaratması":*

Tanrı, "Adil"dir, "adaletli olmak zorunda"dır. Bu nedenle insanı, kendi işinde iradesinde serbest, özgür bırakmıştır. "Kul, kendi işinin yaratıcısıdır."

4- *"Tanrı'nın ödül ve cezalandırma konusunda verdiği sözü yerine getirmesi:*

Mutezile, bunu Tanrı için zorunlu sayar. Kim ne yapmışsa, kesinlikle karşılığını görmelidir. Bu, bir önceki ilkenin de gereğidir. Tanrı, ne yapacağını söylemişse kesinlikle gerçekleşmelidir. Cennet yönünden ya da cehennem yönünden...

5- "*İyi-güzel olanı göstermek, kötü-çirkin olanı önlemek*" *(el emr bil ma'ruf ve'n-nehy ani'l-münker)":*

Herkes, Tanrı ve insan, "akl"ın gösterdiği şeyi yapmak zorundadır. Yol gösterme, ayet ve hadisle de olabilir, ama asıl "hakim" olan, "akıl"dır.

(Bu ilkeler için yukarıda belirtilen kaynaklara, Şehrestâni'nin El Milel ve'n-Nihal'ine; Mevâkıf, Şerhu Mevâkıf; Mekâsıd, Şerhu Mekâsıd; Gelenbevî, Ale'l Celâl; Ramazan Efendi gibi Kelam-akaid kitapları.)

Mutezilenin "akılcılık"la doğrudan ilgili sayılabilecek ilkeleri, "akl"a "belirleyicilik" tanımalarıdır.

Genellikle kabul edilir ki "mutezile", "akılcı" sayılan görüşleri İslam felsefe ve inanç dünyasına katarken, çeşitli kesimlerden özellikle Yunan felsefesinden büyük ölçüde etkilenmiştir.

D-İslam İnanç Dünyasında "Akl"ın Gücü ve İşlevi

Ziya Paşa'nın şu ünlü dizeleri oldukça yaygındır:

"İdrâk-i meali bu küçük akla gerekmez
Zira bu terazi o kadar sıkleti çekmez."

İnsan aklı hep sınırlı görülegelmiştir. Bu "küçük terazi"yle, "çok yüceleri kavramak" gibi büyük "ağırlık"ların tartılamayacağına inanılmıştır. Somut şeylerin "bilgi"sindeki payı bir yana bırakılıp, soyut şeylerin "bilgi"sine gelince, inanca göre sınırlar çizilmiştir. İslam Sünni inanç dünyasındaki varılan ve ge-

nellikle benimsenen sonuç; "derin konu"larda, özellikle Tanrı konusunda "aklın gücünün yetersiz olduğu" görüşüdür. Örneğin "Tanrı, Künhüyle (olduğu gibi) kavranamaz". Bu ilke benimsenmiştir. Bir dizesi Ebubekir'in, bir dizesi de Ali'nin olduğu söylenen şu anlamdaki Arapça bir beyt de dayanaklar arasındadır:

"Güçsüzlük belirtip kavranılamayacağını kavramak, kavramanın (idrakin) ta kendisidir. Tanrı'nın kendisinin tam ne olduğundan, gizinden sözetmekse, O'na ortak koşmaktır." (Bkz. İsmail Gelenbevî, Ale'l-Celâl, Arapça, İstanbul, 1316, c. 1, s. 177.)

Konu için bkz. **ALLAH.**

"Akl"ın sınırlılığı ve güçsüzlüğü görüşü paylaşılıyor olmakla birlikte,"Tanrı"nın varlığının, birliğinin, gücünün ve öteki niteliklerinin, ayrıca Peygamber'in peygamberliğinin, verdiği "haber"lerin gerçekliğinin ve öteki dinsel ana konuların "kanıt"lanmasında "akl"a başvurulagelmiştir. Ve "akl"a bunları kanıtlama işlevi verilmiştir.

Kısacası: İnsan, "akl"ıyla dünya işleri yanında, "dinsel konu"ları da kavramaya yönelmelidir. "Tanrı"yı bulma, "Tanrı"nın nitelikleri"ni kavrama, "melek"ler, "Tanrı'dan gönderilen kitaplar, "peygamber"ler, "Ahiret günü", "cennet-cehennem", "kader" konularını kavramada imanıyla birlikte "akl"ını kullanmalıdır. İnanç dünyasında genellikle benimsenegelen tutum budur. Ne var ki yine de, "akl"dan çok, "iman gücü"ne güvenildiği görülmektedir. (Bkz. Nihat Keklik, Sadreddin Konevi'nin Felsefesinde Allah-Kâinat ve İnsan, İstanbul, 1967, s. 11 ve devamı.)

E- İslam Felsefesinde "Akl"ın Türleri ve On Akıl

1- İşlev ve Aşamalarına Göre İnsan Aklı

Maddenin başında, İslam felsefesinde "akl"ın "ameli" (eylemli) ve "nazari" (düşünsel) diye iki ana kola ayrıldığı belirtilmiş, bunların ayrı ayrı tanımları sunulmuştu. "Nazari" olanın da aşamalara ayrıldığı ve her bir aşamanın ayrı tanımı bulunduğu anlatılmıştı. Orada da değinilip geçildiği gibi, bütün bu ayrım ve tanımlar, temel ilkeler ve yapısıyla Batı düşünce dünyasından, Yunan felsefesinden kaynaklanır. Bunların açıklamasını yapan Fârâbî (870-950) "İkinci Öğretmen" (el Muallimü's-Sânî) ve İbn Sina (980-1037) "Üçüncü Öğretmen" (el Muallimü's-Sâlis) olarak tanınagelmişlerse, ünlü Yunan düşünürü Aristo'nun (M.Ö. 384-322.) "Birinci Öğretmen" (el Muallimü'l-Evvel) oluşundandır. Bilindiği gibi, Fârâbî de, İbn Sina da kimi özgün olduğu söylenebilecek çalışmaları bir yana bırakılacak olursa, Aristo'nun "şârih"leriydiler, yani açıklayıcısıydılar. İşte İslam felsefesinde, "akl"ı türlere ayıran, türlere göre aşamalar belirleyen, tanımlar yapan ve sergileyen öncüler bunlardır.

"Akl"ın ayrımları yapılırken bir "ilm" (bilgi), bir de "amel" (eylem) göz önünde tutulmuştur. Böylece "akl"ın ana konularından biri salt "bilgi"yle, "düşünce"yle, biri de "eylem"le ilgili olmuştur.

İbn Sina'nın "el Uyûnü'l-Hikme" (Felsefe Pınarları) adlı kitabının bir bölümünden ilgili bir parça, dilimize (Arapça aslından) şöyle çevrilebilir:

"(İnsandaki) *Nâtıka* (algılayıcı) olan *nefs*'in iki gücü var: Biri *eylem'e* hazırlayıp yönlendirir, *beden*'e dönüktür. Ne yapılması gerektiğini, ayrıntılı

işlerde neyin güzel ve sağlıklı olduğunu bu güç seçip belirler. Ve bu güce *eylemli akıl* denir. İnsanda, deneyimler ve alışmalarla gelişip olgunlaşır. İkincisi, düşünceye, 'nefs'e (öze, ruha) özgü anlayışa hazırlayıp yönelten güçtür. *Yukarı*'ya (yüceye) dönüktür. Bununla Tanrısal verimliliğe (ilahi feyze) ulaşılır. Bu güç, daha iş alanına çıkmamış bir aşamada bulunabilir. Daha bir şey anlıyor değildir. Düşünsel nitelikte tasarlıyor değildir. Ama akıl alanına girebilecekleri anlamaya ilişkin yeteneği hazırlığı vardır. Daha doğrusu, 'nefs'in bir tür yeteneğidir. Akıl alanına girebilecekleri düşünüp tasarlamaya yönelik... Buna, 'el aklu bil kuvve' (güç aşamasındaki akıl) ve 'el aklu'l-heyûlânî' (hammaddelik akıl) adları verilir. Söz konusu güç, iş alanına çıkarılmış da olabilir. Akıl alanına öncelikle girenlerin, ileride anlatacağımız biçiminde 'nefs'e sağlanmasıyla gerçekleşebilir bu. Bu aşamaya gelmiş olana, 'el aklu bil meleke' (meleke, yani yatkınlaşıp yerleşik duruma gelmiş akıl) adı verilir. Bir 'üçüncü basamak'ta olanı da vardır: Bu da, akıl alanına girenlerin, (düşünsel çaba sonucu) kazanılmış olanlarının 'nefs'e kazandırılmasıyla gerçekleşir. 'Nefs'te anlama işi gerçekleşmiştir artık: 'El aklu bil fiil' (iş aşamasına geçmiş olan akıl). Bu aşamadaki aklın ürünlerine 'el aklu'l-müstefad' (elde edilmiş akıl, yani akıl ürünleri) adı verilir.

Her güç aşamasından iş aşamasına çıkışta, bunu düşünsel bir aşama olarak ona kazandıran bir şey vardır, bu şey nedeniyle gerçekleşir. 'Güç' aşamasındaki aklın 'iş' (fiil) aşamasındaki akıl durumuna gelmesi, o şeyin, akıl ürünlerini (tasarımları, düşünceleri) ona kazandırması ve onunla ürünü arasındaki bağlantıyı sağlaması sonucundadır. Bu şey, bizde (insanlarda) sürekli 'akıl üreten' şeydir. (...) İşte bu şeye de 'el aklu'l-faal' (çok çalışkan üretici akıl) adı verilir. Bu aklın, bizim akıllarımızla olan durumu, Güneş'in, gözler'imizle olan durumu gibidir. Nasıl ki güneş, ışınlarını görülebilecek şeylere gönderir ve onları gözlerimize ulaştırır (böylece görmemizi sağlar); 'faal akıl' (üretici akıl) da, düşünce alanına girecekler üstüne doğar, onları maddi engellerden soyutlayıp akıl ürünleri (düşünceler) durumuna getirir ve 'nefs'imize (bize, ruhumuza) kazandırır..." (Bkz. Ebu Ali İbn Sina, Uyunu'l-Hikme, İsagogé, Ankara, 1953, yay. Hilmi Ziya Ülken, I, s. 37, 38.)

İbn Sina'dan önce Fârâbî'nin anlattıkları da aşağı-yukarı böyledir. (Bkz. "El Aklu Ve'l-Ma'klul.)

Bu anlatılanlar, "felsefe", "kelam", dahası: "Tasavvuf" ve "Usulü'l-fıkh" kitaplarına da –kimi yerlerde küçük değişikliklerle– böyle geçmiştir. (Örneğin bkz. Muhyiddin İbnü'l-Arabi, el Bulatu Fi'l-Hikme, İstanbul, 1969, yay. Nihat Keklik, s. 65/b ve devamı; Sadru-ş-Şerîa-Saduddin Teftâzânî, Tenkîh-Tavdih-Telvih, İstanbul, 1310, c. 2, s. 716 ve devamı.)

Demek ki insandaki "düşünme, anlama, düşünsel değerlendirme yetisi" olan "akl"ın aşamaları şöyle:

a) Yalnızca Güç Aşamasındaki Akıl (El Aklu Bil Kuvve)

Akıl bu aşamadayken, daha "iş" yapamıyordur. Aklın "iş"i nedir? "Düşünce alanında gerekli değerlendirmeyi yapıp, sonuçlara ulaşmak", değil mi? Bu daha gerçekleşmiş değildir. Ama akıl, bunu gerçekleştirmek için, içinde gerekli gücü taşıyor. Yani "hammaddesi", "ilk madde"si (heyûlâ) var. Daha doğrusu, kendisi

"güç" ve "hammadde" durumunda. Bu özelliği nedeniyle de "heyûlânî akıl" (ilk maddelik, ham maddelik) akıl diye de adlandırılıyor.

Yapılagelen benzetme: Yazı yazamayan çocuk ve yazı. Bu çocukta "yazma"ya ilişkin bir "güç" vardır. Ama "işlemiyor" daha. "İş" yapacak, ürününü verecek duruma gelmemiştir.

"Güç" aşamasındaki akıl, bütünüyle boştur.

2- Yatkınlaşmış Akıl (El Aklu Bil Meleke)

"Güç" aşamasındaki akıl, giderek gelişebilir, iş aşamasına geçmek için hazır duruma gelebilir. "Meleke", "yerleşip yatkınlık kazanmak" anlamındadır. Bu aşama, akıl için ikinci aşamadır. Bu basamağa geldiğinde, alanı içine artık birşeyler girmeye başlar: "Apaçık" (bedîhî) türden konular. En başta anlaşılabilir olanlar. Verilen örnek: "Bütün, parçadan büyüktür". Bu türden olanları, bütünün içindeki parçaları, bireylerin ortak yanlarını, birbirlerine tersliklerini bir ölçüde de olsa sezinleyerek, algılayarak bilgiler edinebilir. Ama bu bilgileri basamak ve "öncül" yaparak "sonuç"lara, "düşünsel değerlendirme"lere varamaz daha. Ne var ki bu aşamaya geçmeye hazırdır.

Yapılagelen benzetme: Emekleme aşamasındaki çocuk, ayakta durmaya, yürümeye hazırdır; mürekkebe batırılmış olan kalem, yazmaya hazırdır; tek tek harfler, sözcük, tümce oluşturmaya hazırdır.

3- İş Aşamasındaki Akıl (El Aklu Bi'l-Fi'l)

Bu aşamadayken, akıl artık "iş"ini görmektedir. "Apaçık" bilgiler aşamasından "bilgi"leri basamak, "öncül" yaparak "sonuçlar"a varabilmekte, "bilinenler"den "bilinmeyen"lere ulaşmanın değerlendirmelerini yapabilmekte. Ne var ki, kimi felsefecilerce bu aşamadaki aklın hepsi bir değildir. Kimi, "düşünsel bilgiler"e değerlendirmelerle ulaşır, ama bunu "yapabildiğinin bilincinde değildir". Öyleyse bir dördüncü aşama daha gereklidir:

4- Mutlak Akıl

Yani, şu akıl, bu akıl değil, normal yetkinliğindeki akıl. Bu akıl da "iş" aşamasındadır. Ama "iş aşaması"ndakinin üst basamağında olanıdır. Bu akıl, hem "düşünsel bilgiler"e ulaşır, hem de bunun bilincindedir. Yani hem "düşünür", "bilir", hem de "düşünüldüğünü, bildiğini bilir".

Bu akılla "elde edilen bilgiler"e, "düşünce ürünlerine, "kazanılmış akıl (ürünleri)" anlamında, "el aklü'l-müstefâd" denir.

(Bu bilgiler ve daha geniş bilgi edinmek için bkz. Resâilü ibn Sinâ, İstanbul, 1953, yay. Hilmi Ziya Ülken, II/119 ve devamı Hüseyin İbn Muinuddin, Kazimir Ale'l-Hidâye Fi'l-Hikme, İstanbul, 1325, s. 79.)

"Akl"ı "güç" aşamasından, "iş" aşamasına kavuşturan, geliştiren, ürün verir duruma getiren bir "şey"den de sözedilir. İbn Sina'nın yapıtlarında da belirtiliyor ki, bu da "akıl"dır: "Faal akıl". "Her an iş yapan", dahası "akıl üreten" akıl. "Makine yapan makine" gibi, "bütün akılların, bu aklın ışığından yararlandıkları" belirtiliyor. Ve bu akıl, hemen hemen tüm felsefe kitaplarında "güneş"e benzetiliyor. (Bkz. Resâilu İbn Sina, II, 140, 141; I, 37; Sadru'ş-Şerî'a, Sa'duddin Teftâzânî, Tenkîh-Tavzih-Telvih, c. 2, s. 717.)

Fahruddin Râzî'yse "akıl" konusuna biraz "tüccar"ca yaklaşır ve benzetmesini ona göre yapar.

Râzî'ye göre, "akıl", "apaçık bilgiler" bütünüdür. Ve "sermaye"ye benzer. "Fikir" (düşünce, düşünce üretme) "bilimsel-düşünsel sonuçlar elde etmeye yarayacak biçimde bilgileri düzene, sıraya koymak"tır. Buna girişmekse, "tüccar"ın, "sermaye"sini alım, satım işlerinde değerlendirmeye koyulmasına benzer. Amaçlanan "bilgi"nin "sonuç"lanmasıysa, "kazanç"ın gerçekleşmesi gibidir. Güzel işlere "güç yetirebilme" de, bir çeşit "sermaye"dir. Bu gücü, iyilik alanında, hayırlı işlerde kullanmak da "tüccar"ın "sarmeye"sini gerekli yerde kullanması gibidir. İyi ve güzel işleri gerçekleştirmek de "kazanç" elde etmeye benzer. (Bkz. Râzî, 26/256.)

2- On Akıl (El Ukulü'l-Aşare)

Felsefede bunlar, soyut, "Tanrısal" varlıklar olarak yer alır.

Bu on akıldan sözetme gereği neden duyulmuştur?

Gerekçesi açıkça belirtiliyor:

Tanrı "bir"dir. Evrendeyse"çokluk" (kesret) vardır. Felsefecilere göre araya "akıllar" girmemiş olsaydı, bu "çokluk" oluşmayacaktı.

Oluşma şöyle:

Tanrı'dan ilkin "akıl (1. akıl) sudûr etti" (çıktı).

"1. *Akıl*"dan da 2. akıl ve 'en büyük felek' (el felekü'l-a'zam) denen ve 'evrenin en dış kesimini oluşturan' felek (gök) ile bu feleğin 'ruh'u (nefs) çıktı.

Gelişmeler şöyle sürdü:

"2. *Akıl*"dan 3. akıl+felek+ruh,

"3. *Akıl*"dan 4. akıl+felek+ruh,

"4. *Akıl*"dan 5. akıl+felek+ruh,

"5. *Akıl*"dan 6. akıl+felek+ruh,

"6. *Akıl*"dan 7. akıl+felek+ruh,

"7. *Akıl*"dan 8. akıl+felek+ruh,

"8. *Akıl*"dan 9. akıl+felek+ruh,

"9. *Akıl*"dan 10. akıl+felek.

Sonuncu akıl için "ay feleği altını yöneten faal akıl" denir. Bu "faal akıl", maddesi olmadığı halde, felsefecilerce "maddi âlem"in, bizim dünyamızın "yaratıcısı" sayılıyor. Son feleğe, "ay feleği" denir. Bu feleğin "ruh"u yoktur. "Ay altı" kesim, her zaman "oluşmaya, bozulmaya" elverişli kesimdir. Bu "âlem"de sürekli gelişmeler, "birleşme"ler, "ayrılma"lar, "onarım"lar, "bozulma"lar olur. (Kevn ve fesâd alemi)

Bu kesimin "verimlilik kaynağı" (el mebdeu'l-feyyaz) ve "çekip çeviren"i (müdebbir) olan "faal akıl"a, felsefeciler arasında, "din (şeriat)" diliyle Cebrail'de denir. Ve bütün bu akıllar birer "Tanrısal güç", birer "melek" sayılır. (Bkz. Hüseyin İbn Munuddin, Kazimir Ale'l-Hidaye Fi'l-Hikme, s. 113-122.)

Şöyle bir hadis de aktarılagelir:

"*Tanrı'nın **ilk** yarattığı şey, **akıl**'dır.* Tanrı aklı yaratınca ona: 'önünü dön!' dedi, o döndü, sonra 'arkanı dön!' dedi, o da döndü. Daha sonra şunu söyledi ona: Gücüme ve Yüceliğime andiçerek söylerim ki, senden onurlu bir şey yaratmadım. Senin nedeninle sorumlu tutar, senin nedeninle (nimetimi) veririm".

Bu hadis, hadis uzmanlarınca "uydurma hadis" diye niteleniyor. (Bkz. Ali El Kârî, el Mes'nu Fi Marifeti'l-Hadisi'l-Mevdû, Beyrut, 1984, s. 62, 63, no: 48; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, Beyrut, 1985, I, s. 274-276, no: 723, s. 309, no: 823.)

Özet

Akıl: (Genel olarak) düşünme yetisi.Kur'an'da türevleri yer alır, "düşünme", "anlama" anlamlarına gelir. Akıl anlamında yer alan sözcükler de vardır: "Hicr", "lübb". Hadislerdeyse "akl", sözlük anlamıyla "deve"yi "ıkâl" denen iple bağlamak, "diyet ödemek", "anlamak", "bilmek", "öğrenmek" anlamlarını taşır. İslam'a göre, yükümlülükler yüklemek ve almak için aklın önemi vardır. Ama asıl önemi, inanıra özgü nitelik kazanmasındadır. Geçerli olan akıl, "imanlı akıl"dır. "Kâfir"de de akıl vardır, ama geçerli değildir. İnanan kişi, neye bakarsa, "Tanrı'nın nuru"yla bakar ve değerlendirir.

İslam düşünce dünyasına Batı düşünce dünyasından geçme akıl ayrımları ve tanımları vardır: En başta, evrenin oluşmasında aracılık ettiği savunulan, Tanrısal nitelikli, "ezeli birer melek" gibi görülen ve sayıları "on" olarak belirlenen "akıllar" gelir. Sonuncu akla, "çok çalışan, üreten" anlamında "faal akıl" denir. İleri sürüldüğüne göre, "ay altı dünya"yı, yani dünyamızı yöneten, bu akıldır. Onun için de "Cebrail" olarak görülür. Daha sonra gelen "insan aklı" da bütün türleriyle ve tüm aşamalarında, ışığını bu akıldan alır. Bu akıl, "Güneş"e benzetilir. Güneş ışığı olmadığında gözlerimiz nasıl görmezse, bu akıl olmadığında da "insan aklı"nın işlerlik kazanamayacağı ileri sürülür.

İnsan aklı da başta iki ana kola ayrılır: Biri, insanın "gövde"sine yöneliktir. İnsanı "eylem"e hazırlar, amaçlanan hedefe doğru "hareket ettirir". Buna "ameli (eylemli) akıl" denir. Öbürüyse "düşünce" kesimine yöneliktir. "Düşünce üretme" yolundadır. Buna da "nazari (düşünsel akıl)" denir.

"Düşünsel akıl" hep aynı durumda olmaz. Aşamaları vardır: Birinci aşamasındayken, "akıl" alanına girebilecek algılama ve tasarımların tümünden boştur. Ama ileride bunları almaya yeteneği, bir "güç" durumunda vardır. Bir "ilk madde, hammadde" (heyûlânî) durumundadır. "Güç aşamasındaki akıl" (el aklu bi'l-kuvve) ve "ilk maddelik akıl" (el aklu'l-heyûlânî) adlarını alır. İkinci aşamasında, aklın alanına girebileceklerden "apaçık bilinenler"i alır, ötesine geçmeye de hazırdır. Güç olarak iyice yerleşmiş, "meleke" durumuna gelmiştir. Buna da "yatkınlaşmış akıl (elaklu bil meleke)" denir. Akıl üçüncü aşamasında, "güç" ve "yetenek" durumundan, "iş" durumuna geçmiştir. "Bilinen bilgiler"i kullanarak "bilinmeyen"lere ulaşabilmekte, "düşünce üretebilmekte"dir. Ne var ki, özelliğinin farkında, bilincinde değildir. Bu aşamasındayken de "iş durumundaki akıl" (el aklu bi'l-fi'l) adını alır. Ve dördüncü aşama: Bu aşamadayken akıl, hem "düşünsel üretim" yapar, "sonuç"lara varır, hem de özelliğinin bilincindedir. "Düşünür" ve "düşündüğünü bilir". Bu aklın kendisine "mutlak akıl", ürünlerine de "kazanılmış akıl" (el aklu'l-müstefâd) adı verilir.

Bu ayrım ve açıklamaların temeli, eski Yunan felsefesinden geliyor ama İslam felsefesine, dahası, İslam kelamına, İslam tasavvufuna ve İslam hukukuna da geçmiş bulunuyor.